

Jouko Kokkonen & Kati Kauravaara (toim.)

Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa

Liikuntatieteellinen Seura

Jouko Kokkonen & Kati Kauravaara (toim.)

Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa

Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 175

LTS

Liikuntatieteellinen Seura
Finnish Society of Sport Sciences

Toimitusryhmä:

Kati Kauravaara (puheenjohtaja)

Hannu Itkonen

Jari Kanerva

Jouko Kokkonen

Eva Rönkkö

© Kirjoittajat ja Liikuntatieteellinen Seura

Kuvat: Antero Aaltonen s. 7, 51, 161, 179 ja 229; Päivi Armila s. 143;

Tomi Hänninen s. 69; Monaliiku ry. s. 211; Hanne Salonen / Eduskunta s. 115;

Anna Tervahartiala / Suomen Paralympiakomitea s. 31 ja 95;

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos s. 195

Kannen kuvat: Sami Parkkinen/XAMK, Tanja Karvinen,

Antero Aaltonen ja Monaliiku ry.

Ulkoasu ja taitto: Antero Airos

Painopaikka: Hansaprint, Turenki

ISBN: 978-952-5762-15-0

ISSN 0356-746X

Lukijalle

Liikuntaa ja urheilua on totuttu pitämään myönteisinä elämänalueina, jotka ovat kenen tahansa varsin vaivattomasti saavutettavissa. Vaikka tietoisuus erilaisista liikkumisen esteistä on lisääntynyt, niin se koskee pääosin liikkumista elinympäristössä tai yksilötasolla rajoittavia ilmiöitä. Tämä artikkelikokoelma tuo laaja-alaisemmin esille liikuntaan ja liikkumiseen liittyvät eriarvoisuuden muodot, joita liikuntakulttuurin vallitsevat käytännöt voivat ylläpitää ja jopa voimistaa.

Liikuntamieliset hoputtavat mielellään ihmisiä ylös, ulos ja lenkille. Monen mielestä liikunnan ja liikkumisen ainoa jarru löytyy korvien välistä. Tämä tulkinta ohittaa täysin liikkumisen tiellä olevat monenlaiset eriarvoisuuden muodot. Samalla jäävät huomaamatta esimerkiksi liikkumista estävät tai haittaavat kulttuuriset käytännöt, sukupuoli- ja ulkonäköstereotyyppit ja yhteiskunnalliset rakenteet.

Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa -artikkelikokoelma tuo näkyväksi liikuntakulttuurissa katveeseen jääneen ilmiökentän. Kokoelma sisältää kymmenen artikkelia, jotka luotaavat laajan ilmiökokonaisuuden eri ulottuvuuksia. Monia eriarvoisuuden ilmiöitä jää käsittelemättä, mutta tekstit kertovat vastaansanomattomasti, että liikunnankin kentillä tasa-arvo ja yhdenvertaisuus eivät ole itsestäänselvyys.

Teos on jaettu temaattisesti kolmeen kokonaisuuteen. Ensimmäisessä tarkastellaan kulttuuristen odotusten merkityksiä eriarvoisuuden perustana. Toisessa kokonaisuudessa nostetaan esille sitä, kuinka institutionaalinen toiminta saattaa tuottaa eriarvoisuutta. Kolmas osio käsittelee elämänehtojen eriarvoisuuden vaikutusta liikuntaan.

Artikkeleita edeltävä Hannu Itkosen johdantoartikkeli sijoittaa eriarvoisuuden laajempiin yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä. Kati Kauravaara ja Eva Rönkkö pohtivat yhteenvetotekstissään aihepiiriä artikkelien herättämien ajatusten pohjalta. He nostavat esiin sekä yksittäisten tekstien keskeisiä teemoja että erityisesti artikkeleissa risteäviä ja toistuvia teemoja. Artikkeleiden esille

tuomien teemojen tarkastelu rinnakkain näyttää tekstit uudessa valossa: kysymys ei enää olekaan yksittäisten ryhmien erityispiirteistä, vaan yhteiskunnallisista käytännöistä, joissa samantyyppiset prosessit toistuvat.

Artikkelikokoelmaan sisältyvät kymmenen tekstiä on otettu julkaistavaksi Tieteellisten seurain valtuuskunnan hyväksynnän vertaisarviointiprosessin perusteella. Arviointikäytännön mukaisesti nimettömänä annettujen arvioiden ansiosta käsikirjoituksista jalostui julkaisukelpoisia tekstejä, kiitokset arvioitsijoille. Liikuntatieteellinen Seura kiittää myös professori Hannu Itkosta, LitT Kati Kauravaaraa (Fytekko Oy) ja LitM Eva Rönkköä hyvästä yhteistyöstä kirjan kokoamis- ja toimitustyössä. Teoksen sysäsi liikkeelle Kauravaaran ja Rönkön keväällä 2019 esittämä idea. Kiitokset kuuluvat myös suurelle määrälle kirjoittajia, jotka ovat paneutuneet aiheeseen omista lähtökohdistaan.

”Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa” on uusi avaus suomalaisessa liikuntatutkimuksessa. Se tarjoaa perustietoa eriarvoisuuden ilmenemismuodoista ja syistä. Toivomme teoksen viritävän keskustelua, palvelevan oppikirjana ja tarjoavan lähtökohtia jatkotutkimuksille.

Helsingissä 10.8.2020

Jari Kanerva
pääsihteeri

Jouko Kokkonen
toimituspäällikkö

Sisällys

1

Hannu Itkonen

LIIKUNNAN MONISÄIKEINEN ERIARVOISUUS 7

2

LIIKUNNAN AHTAAT NORMIT

Anni Rannikko & Päivi Armila

Avoimuuden paradoksi: Vammaiset nuoret nuorisokulttuurisen liikunnan kentillä 30

Hannele Harjunen

Lihavien ihmisten liikunta ja sen esteet 50

Marko Kananen

”He ovat pelaajina erilaisia” – maahanmuuttotaustaiset pelaajat suomifutiksen kentillä 68

3

INSTITUTIONAALINEN TOIMINTA JA ERIARVOISUUS

Susan Eriksson, Eero Saukkonen, Reetta Mietola & Hisayo Katsui

Vaikeimmin vammaisten nuorten liikunnan harrastaminen ja eriarvoinen osallisuus 94

Eva Rönkkö

Yhteiskunnallista peliä liikuntakentällä – liikuntapoliittiset asiakirjat ja Liikunta & Tiede -lehti ulkomaalaistaustaisuutta määrittelemässä vuosina 1990–2018 114

4

ELÄMÄNEHTOJEN ERIARVOISUUS

Päivi Armila

Syrjäseudun nuoret ja liikuntaharrastukset: Tanssii mummojen kanssa. 142

Katja Borodulin, Heini Wennman, Tomi Mäki-Opas, Pekka Jousilahti & Seppo Koskinen

Koulutusryhmittäiset erot liikunnassa Suomessa

FinTerveys 2017 -tutkimuksen valossa 160

Sofia Lehto, Tuija Leskinen, Kristin Suorsa, Anna Pulakka, Jussi Vahtera & Sari Stenholm

Ammattiryhmien väliset erot liikemittarilla mitatussa fyysisessä

aktiivisuudessa ikääntyneillä työntekijöillä 178

Sanna Nykänen, Heini Wennman, Raija Korpelainen, Päivi Majaniemi & Hannamaria Kuusio

Suomen romanien vapaa-ajan liikunta.

Sosioekonomisten ja koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden

yhteys Suomen romanien vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen. 194

Anna Seppänen, Eero Lilja, Johanna Mäki-Opas & Heini Wennman

Ulkomailla syntyneiden naisten vapaa-ajan liikunta 210

5

Kati Kauravaara & Eva Rönkkö

NÄKYMÄTTÖMYYS, MARGINALISAATIO JA ERONTEOT

SUOMALAISESSA LIKUNTAKULTTUURISSA 229

1 Liikunnan monisäikeinen eriarvoisuus

HANNU ITKONEN

Ryhdyttäessä tarkastelemaan liikunnassa ilmenevää eriarvoisuutta ei voida rajoittaa pelkästään liikuntakulttuurin sisäisiin kysymyksiin. Liikunnan ja urheilun ollessa yhteiskunnallisia ilmiöitä ne sisältävät samanlaisia eriarvoisuuden muotoja kuin muutkin elämänalueet. Kun yhteiskunnallisten muutosten yksi keskeinen valtavirta on ollut tasa-arvon lisääminen, on syytä katsastaa, millaisin toimin tasa-arvoa on edistetty.

Eriarvoisuuden haasteen viheliäisyyttä osoittaa jo se, että useimmilla elämänalueilla tasa-arvon saavuttamiseen on vielä pitkä matka. Epätasa-arvoisuus ilmenee yhteiskunnassa taloudellisena, alueellisena, sukupuolten välisenä, sukupolvittaisena, kulttuurisena ja etnisenä. Myös muita epätasa-arvoisuuden ulottuvuuksia on toki olemassa. Etenkin valtioiden väliset erot tasa-arvoisuuden suhteen ovat valtavat. Köyhimpien maiden kansalaiset voivat toistaiseksi ainoastaan unelmoida sellaisesta tasa-arvosta, joka on kyetty saavuttamaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö suomalaisessa yhteiskunnassa ja liikunnassa ilmenisi eriarvoisuutta.

Eriarvoisuuden haaste

Ihmiskunnan vaiheet ovat olleet eriarvoisuuden historiaa. Ihastellessamme yli kahden vuosituhannen takaisen antiikin filosofian saavutuksia on syytä muistaa, että orjatyön ansiosta ainoastaan todella pieni vähemmistö saattoi harjoittaa

filosofointia. Historian saatossa alisteudessa asemassa olleet ihmiset ovat nousseet kapinaan olojensa parantamiseksi, jolloin on nähty esimerkiksi orja- ja talonpoikaiskapinoita. Ranskan suuri vallankumous 1789 nosti uudella tavoin esiin ajatukset tasa-arvosta. Kansalliskokouksessa vaadittiin muun muassa kansalaisten vapautta ja yhdenvertaisuutta lain edessä, oikeutta elää rauhassa ja sorrosta vapaana, kansanvaltaa ja omistusoikeutta. Täydelliseen tasa-arvoon tuolloinkaan ei tähdätty, sillä äänioikeutta vaadittiin ainoastaan miehille. (Heikkinen 2018, 410.)

Ranskan vallankumouksen seuraukset ulottuivat koko Eurooppaan ja eurooppalaiseen ajatteluun. Kansalliskokouksessa kumottiin aatelin ja hengellisen säädyn erioikeudet, lakkautettiin ammattikunnat, uudistettiin paikallishallinto sekä annettiin ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistus. Ranskan vallankumouksen on katsottu siirtäneen yhteiskunnan aivan uuteen vaiheeseen eli varhaismodernista siirryttiin moderniin aikakauteen. Samalla myös ajatukset tasa-arvosta nousivat ajankohtaisiksi. (Heikkinen 2018, 410–411.)

Ranskan vallankumouksen merkitys saattaa tuntua nykytoimijasta sangen kaukaiselta. Tuolloin toteutunut kuvastaa kuitenkin sitä, miten yhteiskunnalliset muutokset myös tasa-arvon suhteen tapahtuvat. Epätasa-arvoisuuden tunnistaminen aktivoi ihmisiä toimintaan, jolloin ryhdytään kyseenalaistamaan vallitsevia käytäntöjä sekä pohtimaan arvokysymyksiä. Kansalaisten moninaiset toimet ovat ennen pitkää pa-

kottaneet myös vallanpitäjät ottamaan tasa-arvon päätöksentekonsa piiriin.

Kansallisten tasa-arvopolitiikkatoimien rinnalle on synnytetty kansainvälistä normistoa. Joulukuussa 1948 Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksessa hyväksyttiin YK:n ihmisoikeuksien julistus. Ensimmäisen kerran maapallon historiassa julistuksessa koottiin yhteen universaaleja kansalaisille kuuluvia oikeuksia. Ihmisoikeuksien julistus ei ole valtioita oikeudellisesti velvoittava asiakirja. Julistuksella on kuitenkin huomattava poliittinen ja moraalinen merkitys. Lisäksi se toimii perustana YK:n ihmisoikeustyölle.

Jo ihmisoikeuksien julistuksen kolme ensimmäistä artiklaa sisältävät painavaa sanottavaa. Ensimmäisessä artiklassa korostetaan, että kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan, ja että heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä. Toisessa artiklassa linjataan, että jokainen on oikeutettu kaikkiin tässä julistuksessa esitettyihin oikeuksiin ja vapauksiin ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa erotusta. Kolmannessa artiklassa taataan kullekin yksilölle oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. (YK:n ihmisoikeuksien julistus 1948.)

Yksi jatko ihmisoikeustyölle on YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. Marraskuussa 1989 hyväksytyssä dokumen-

tissa sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin. Toisessa artiklassa sopimusvaltiot sitoutuvat kunnioittamaan ja edistämään lapsen oikeutta osallistua kaikkien kulttuuri- ja taide-elämään sekä kannustavat sopivien ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamista kulttuuri-, taide-, virkistys- ja vapaa-ajantoi- mintoihin. Kaikkiaan asiakirja sisältää 31 lasten oikeuksia määrittelevää artiklaa. (YK:n yleissopimus lasten oikeuksista 1989.)

Suomessa kansalaisten tasa-arvoisuutta on määritelty perustuslaissa, jonka toisessa luvussa normitetaan perusoikeuksia. Luvun kuudennen pykälän mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Lisäksi todetaan, ettei ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Pykälässä normitetaan myös, että sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelusuhteen ehdoista määrättäessä sen mukaan, kun lailla tarkemmin säädetään. (Suomen perustuslaki 1999.)

Luvun seitsemännessä pykälässä määritellään, että jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapau-

teen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei myöskään saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. (Suomen perustuslaki 1999.)

Suomessa on olemassa myös tasa-arvolaki, joka tuli voimaan 1.1.1987. Lain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää miesten ja naisten välistä tasa-arvoa sekä parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Tasa-arvolakia sovelletaan kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa ja kaikilla elämänalueilla. (Tasa-arvolaki 609/1986.)

Tasa-arvolakia on uudistettu sen säätämisen jälkeen useita kertoja. Viimeksi lakia uudistettiin vuoden 2015 alussa yhdenvertaisuuslain säätämisen yhteydessä. Tasa-arvolakiin sisällytettiin sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän kiellot sekä velvoite tällaisen syrjinnän ennaltaehkäisyyn, ulotettiin tasa-arvosuunnitelmavelvoite peruskouluihin, täsmennettiin työnantajan tasa-arvosuunnitelmaa ja palkkakartoitusta koskevia säännöksiä, vahvistettiin tasa-arvovaltuutetun itsenäistä asemaa koskevia säännöksiä sekä perustettiin uusi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta. (Tasa-arvolaki 609/1986.)

Tasa-arvo sisältyy myös useisiin muihin lakeihin, joissa säädetään yksityiskohtaisesti tasa-arvosta ja epätasa-arvoisuuden ehkäisemisestä. Esimerkiksi työsopimuslaissa säädetään, että työnantajan on kohdeltava työntekijöitä tasapuolisesti, jollei siitä poikkeaminen

ole työntekijöiden tehtävät ja asema huomioon ottaen perusteltua. (Työsopimuslaki 55/2001.) Vuoden 2015 alussa voimaan astuneessa yhdenvertaisuuslaissa säädetään muun muassa, että viranomaisen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Viranomaisella tulee olla myös suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.)

Lainsäädännön lisäksi tasa-arvon edistämiseksi on perustettu erilaisia elimiä. Vuonna 1972 perustettiin Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE), joka aloitti toimintansa valtioneuvoston kanslian yhteydessä. Elimen tavoitteeksi asetettiin naisten ja miesten välisen yhteiskunnallisen tasa-arvon edistäminen sekä tasa-arvoa edistävien uudistusten valmistelu. Parlamentaarinen neuvottelukunta on pysyväluonteinen ja sillä on neuvoa antava rooli valtionhallinnossa. Eduskuntapuolueiden nimeämien jäsenten lisäksi neuvottelukunnan asiantuntijajäseniksi nimitetään henkilöt Miesjärjestöjen keskusliitosta, Naisjärjestöjen keskusliitosta, Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIKSESTÄ ja Setasta. Vuonna 1981 neuvottelukunnan yhteyteen perustettiin tutkimusjaosto, jonka on katsottu osaltaan luoneen edellytyksiä suomalaisen naistutkimuksen syntyemiselle ja kehittymiselle. (www.tane.fi / luettu 16.1.2020.)

Tasa-arvolain tullessa voimaan vuoden 1987 alussa aloitti toimintansa tasa-arvovaltuutetun toimisto. Vuonna 2001 toteutetussa organisaatiouudistuk-

nessa tasa-arvovaltuutetulle asetettiin selkeä lainvalvontaviranomaisen rooli ja sosiaali- ja terveysministeriöön perustettiin tasa-arvoyksikkö. Tasa-arvovaltuutetun tehtävänä on yhdessä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan kanssa valvoa tasa-arvolain toteutumista. Tasa-arvovaltuutettu antaa myös ohjeita ja neuvoja tasa-arvolain soveltamisesta, kuten syrjinnän kielloista ja tasa-arvosuunnittelusta. Lautakunta voi sakon uhalla kieltää syrjivän menettelyn ja tasa-arvovaltuutetun esityksestä velvoittaa laatimaan tasa-arvosuunnitelman määräjassa. (www.tasa-arvo.fi / luettu 16.1.2020.)

Suomeen saatiin pitkällisen valmistelun jälkeen liikuntalaki, joka astui voimaan vuoden 1980 alusta alkaen. Lain merkitys oli siinä, että se normitti liikuntaa aivan uusin tavoin, antoi uuden statuksen liikunnalle sekä vahvisti julkisen sektorin ja liikuntajärjestöjen 1970-luvulla kiteytynyttä yhteistyötä. Liikuntalain tasa-arvoulottuvuus näkyi etenkin siinä, että päähuomio suunnattiin laajojen käyttäjäryhmien tarpeisiin tarkoitettujen liikuntapaikkojen rakentamiseen. (Vasara 2004, 282–283; Liikuntalaki 984/1979.)

Liikuntalain viimeisin uudistus toteutettiin vuonna 2015 siten, että laki astui voimaan samana vuonna toukokuun alussa. Lain tavoitteena on liikunnallisen tasa-arvon lisääminen. Lain toisessa pykälässä tavoitteeksi esitetään edistää eri väestöryhmien mahdollisuuksia liikua ja harrastaa liikuntaa. Pykälässä on myös tavoite eriarvoisuuden vähentämisestä liikunnassa. Pykälän yhteenvetona esitetään, että tavoitteen toteut-

tamisessa lähtökohtia ovat tasa-arvo, yhdenvertaisuus, yhteisöllisyys, monikulttuurisuus, terveet elämäntavat sekä ympäristön kunnioittaminen ja kestävä kehitys. (Liikuntalaki 390/2015.)

Liikuntalaissa määritellään myös kuntien velvoitteita. Lain viidennessä pykälässä kunnan vastuuksi määritellään liikuntapalvelujen sekä terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan järjestäminen eri kohderyhmät huomioon ottaen. Lisäksi edellytetään kuntalakiin viitaten, että kunnan tulee kuulla asukkaitaan liikuntaa koskevissa keskeisissä päätöksissä huolehtimalla myös asukkaiden osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksista. Lakiin on kirjattu, että valtionavustuksia myönnettäessä liikuntaa edistävälle järjestölle yhtenä kriteerinä on se, miten järjestö edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Liikuntapaikkojen valtionavustusten suhteen painotetaan laajojen käyttäjäryhmien tarpeisiin tarkoitettujen kohteiden tukemista. (Liikuntalaki 390/2015.)

Edellä esitetty normistojen esittely osoittaa, että liikunnan tasa-arvoon ja siten myös toteutuvaan epätasa-arvoisuuteen vaikuttavat lukuisat lait ja asetukset. Epätasa-arvon kysymyksiin puuttuttaessa on tarve ajoittain tehdä normistojen tulkintaa. Tulkitsijan rooli on annettu esimerkiksi tasa-arvovaltuutetulle, joka valvoo naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain noudattamista. Valtuutettu antaa myös ohjeita ja neuvoja tasa-arvolakiin liittyvistä kysymyksistä, sukupuoleen perustuvasta syrjinnästä ja sukupuolten tasa-arvon edistämisestä. (www.tasa-arvo.fi / luettu 17.1.2020.)

Tasa-arvovaltuutettu on kohdistanut huomiotaan myös liikunnan ja urheilun kysymyksiin, jota seuraava lainaus valtuutetun linjauksista todistaa:

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä, että tyttöjen ja naisten sekä poikien ja miesten urheilu- ja liikuntaharrastuksia tuetaan tasapuolisesti. Tasa-arvon kannalta on olennaista, että kaikilla on tosiasiallisesti yhdenvertaiset mahdollisuudet harrastaa urheilua ja liikuntaa, saada asiantuntevaa valmennusta, osallistua kilpailuihin sekä saada yhtäläinen tunnustus kilpailusuorituksistaan.

Vaatus tosiasiallisten yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutumisesta tulisi ottaa huomioon kaikessa urheilu- ja liikuntatoimintaan liittyvässä päätöksenteossa. Myös urheilukilpailujen palkitsemiskäytännössä tulisi noudattaa tasa-arvon periaatetta, eikä suorituksen arvostuksen ja siitä saatavan tunnustuksen tulisi olla riippuvainen henkilön sukupuolesta. (www.tasa-arvo.fi / luettu 17.1.2020.)

Tasa-arvovaltuutettu on ottanut kantaa lukuisiin liikuntakulttuurin käytäntöihin. Valtuutettu on lausunut kantansa muun muassa seuraavista asioista: urheilulajien palkitsemiskäytännöt, naisurheilun näkyvyys televisiossa, valtionavustusten suuntaaminen naisten liikuntalajeille, hallivurojen jako mies- ja naisurheilijoiden kesken, oppilaitosten opiskelijavalinnat, naisten jalkapallo-otteluiden kenttäolosuhteet, miesten ja naisten kilpaileminen samoissa lajeis-

sa sekä tyttöjen ja naisten mäkihypyntä edistäminen. (www.tasa-arvo.fi / luettu 17.1.2020.)

Suomalainen eriarvoisuus

”Tasa-arvon perusajatus on, että kaikki hyötyvät tasa-arvosta ja tasapuolisesti jaetusta hyvinvoinnista. Epätasa-arvoisissa yhteiskunnissa on enemmän sosiaalisia ongelmia kuin tasa-arvoisissa, ja tasa-arvoisissa yhteiskunnissa ihmiset ovat terveempiä sekä luottavat toisiinsa enemmän, ja ennen kaikkea naisten asema on niissä parempi. Taloudellinen epätasa-arvo ei selitä pelkästään sitä itsensänselvyyttä, että köyhät ihmiset voivat huonommin kuin rikkaat. Mielenkiintoista on, että köyhät ihmiset voivat paremmin tasa-arvoisissa kuin epätasa-arvoisissa yhteiskunnissa.” (Rosenberg 2014, 110.)

Edellinen lainaus on sukupuolentutkimuksen professorina toimineen, Tiina Rosenbergin teoksesta *Arvot mekin ansaitsemme*. Kirjoittaja jatkaa päätelmiään, että demokratia ei ole ainoastaan ihanne tai tavoite, vaan se on myös toiminnan edellytys. Vaikka tasa-arvon suhteen onkin edetty monessa suhteessa, niin parannettavaa riittää runsaasti niin Suomessa kuin maailmanlaajuisestikin. (Rosenberg 2014, 110–111.)

Professori Heikki Hiilamo on kirjoituksessaan pohtinut eriarvoisuuden ilmentymiä ja tulkintoja. Ajankoh-taistuneen eriarvoisuuskeskustelun lähtölaukauksena Hiilamo pitää brittitutkijoiden Richard Wilkinsonin ja Kate

Pickett'n julkaisemaa teosta, joka ilmestyi suomeksi nimellä *Tasa-arvo ja hyvinvointi – Miksi pienet tuloerot koituvat kaikkien hyväksi*. Teoksen ilmestyttyä sekä yhteiskunta- että taloustieteilijät suuntasivat kiinnostustaan eriarvoisuuden ja sen vaikutuksiin. Taloustieteellistä tulo- ja varallisuuseroihin paneutuvaa Thomas Pikettyn teosta *Pääoma 2000-luvulla* Hiilamo pitää vuosikymmenien tärkeimpänä tutkimuksena. (Hiilamo 2020; Wilkinson & Pickett 2011; Piketty 2016.) Eriarvoisuuspuhonnat eivät ole jääneet ainoastaan tutkijoiden aherrukseksi, vaan myös poliitikot ovat aktivoituneet aiheen tiimoilta. Eriarvoisuudesta ovat nykyään huolissaan muun muassa sellaiset maapallon laajuiset toimijat kuten Yhdistyneet Kansakunnat, Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto. (Hiilamo 2020; Wilkinson & Pickett 2011; Piketty 2016.)

Tekstinsä johtopäätöksensä Hiilamo toteaa, että suomalaisessakin yhteiskunnassa olisi keskityttävä eriarvoisuuden todellisiin syihin. Liian yleistävän eriarvoisuuspuheen sijaan olisi paneuduttava heikommassa asemassa olevien hyvinvointiongelmien todellisiin syihin. Esimerkiksi koulutus- ja työllisyysmahdollisuuksia pitäisi edelleen parantaa ja välittää myös niistä, jotka eivät kaikkesta huolimatta kouluttaudu tai työllisty. Hiilamon päätelmät ovat hyödyllisiä viestejä myös liikkumisen tutkijoille. Eriarvoisuuden todellisiin syihin keskittyminen edellyttää liikunnan eriarvoisuuden kasvojen tunnistamista, jonka jälkeen voidaan ryhtyä tarpeellisiin tasa-arvotoimiin. Juuri liikunnan

eriarvoisuuden ilmiöitä tämän julkaisun tekstit nostavat näkyviksi.

Suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuutta on toki tutkittu. Heikki Taimion toimittamassa teoksessa osoitetaan 1990-luvun lopulla suhteellisen tuloköyhyyden – alle 60 prosenttia mediaanitulosta saavien osuuden – lisääntyneen voimakkaasti, eikä tilanne ole 2000-luvun puolellakaan parantunut köyhien ollessa entistä köyhempiä. Naisten ja miesten välisten tuloerojen lievistä kaventumisesta huolimatta erityisesti yksinhuoltajuus ja yksin asuminen ovat merkinneet köyhyysriskejä. Ikäryhmittä korkein köyhyysriski on nuorilla aikuisilla, joista valtaosa on opiskelijoita. Eläkeläisten keskinäiset eläke-erot ovat kaventuneet, mutta kokonaisuutena eläkkeet ovat jäämässä jälkeen ansio- ja pääomatuloista. Alueiden väliset tuloerot ovat pysyneet ennallaan, mutta eriarvoisuus on kasvanut voimakkaammin pääkaupunkiseudulla ja köyhyysriski on kohonnut selvimmin kaupunkimaisissa kunnissa. (Taimio 2007.)

Pitkällä historiallisella periodilla suomalainen terveydenhuolto on kehittynyt valtavasti. Terveyspalvelujen suhteen kansalaiset eivät kuitenkaan ole koskaan olleet tasa-arvoisessa asemassa. 1900-luvun lopulla työttömiä ja eläkeläisiä paremmassa asemassa olivat henkilöt, joilla oli työsuhde ja palkkatulot sekä maksuton työterveyshuolto. Näin kansalaiset luokittuivat terveyspalvelujen suhteen laadultaan ja saatavuudeltaan erilaisiin terveyspalveluihin ja eritasoiseen terveysturvaan. (Harjula 2015, 351.) Terveyspalveluiden käytössä eriarvoisuus näyttäytyi edel-

leen 2000-luvun alun vuosina Suomessa muihin maihin verrattuna suureksi. Erot olivat kasvamassa, kun varakkaimmat pystyivät käyttämään yksityisiä palveluja. Pienituloiset käyttivät muutoinkin terveyspalveluja muita vähemmän. (Taimio 2007.)

Eriarvoisuuden tunnistaminen on johtanut jatkuviin poliittisiin toimiin. Tammikuussa 2017 pääministeri Sipilä asetti työryhmän, jonka tehtäväksi asetettiin toimenpiteiden löytäminen eriarvoisuuden vähentämiseksi. Työryhmän raportti luovutettiin valtioneuvostolle maaliskuussa 2018. (Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti 2018.) Raportissa eriarvoisuutta vähentävät toimet jaoteltiin neljään kokonaisuuteen eli turvaaviin, palauttaviin, tehostaviin ja pelastaviin toimenpiteisiin. Ensinnäkin suositeltiin kansalaisten oman vastuun, aloitteellisuuden ja riippumattomuuden turvaamista uudistamalla julkisen vallan vastuulla olevia toimia. Työryhmä suosittelee eriarvoisuuden vähentämispoliittikan luomista, demokratian instituutioiden kehittämistä, lapsi- ja nuorisolähtöisten palvelujen kehittämistä sekä asumisen eriarvoistumisen vähentämistä.

Palauttaviksi toimiksi suositeltiin etuuksien ja palvelujen rakenteiden johdonmukaisuutta ja asiakkaiden kannalta ymmärrettävyyttä, jolloin ne kannustaisivat kansalaisia palautumaan itsenäiseen elämään. Tulonsiirtoja ja palveluja tulisi myös yhtenäistää kannustavammiksi. Myös työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen tulisi toteuttaa eriarvoisuutta vähentäen. Työttömyyttä ehkäistäisiin osaamistasoa nostaen. Eri-

arvoisuutta katsottiin voitavan vähentää myös ylivelkaantumista ehkäisten, kotouttamispoliittisin toimin sekä päihde- ja mielenterveyspalveluja kehittäen.

Tehostavien toimenpiteiden tavoitteena olisi parantaa politiikkatoimien vaikuttavuutta, tietoperusteisuutta ja tulevaisuuden ennakkointia sekä kehittämisen tuotosten juurruttamista. Sosiaalisen työn toimintatapoja tulisi uudistaa vaikuttavammiksi ja eriarvoisuutta torjuvaa ja vähentävää hanketoimintaa toteuttaa kansallisin varoin. Työryhmä esitti myös pitkäjänteistä, eriarvoisuuden, hyvinvoinnin ja sosiaaliturvan tutkimuksen tukemista ja kokeilujen toimintamallin luomista.

Pelastavin toimin tuettaisiin kaikkien heikoimmassa asemassa olevien ryhmien osallistumismahdollisuuksia. Toimia olisivat asunnottomuuden puoltaminen, osallistavien yhteisöjen vahvistaminen, sosiaalisen kuntoutuksen uudelleensuuntaaminen sekä huumeidenkäyttäjille ja vangeille suunnatut kohdenetut palvelut.

Edellä on tarkasteltu eriarvoisuuden ilmenemistä Suomessa joillakin yhteiskunnan osa-alueilla. Lainsäädännölliset ja muut poliittisten päättäjien toimet osoittavat, kuinka monimuotoisesta ilmiöstä eriarvoisuudessa on kyse.

Tutkijatkin ovat hahmottaessaan eriarvoisuuden ulottuvuuksia visaisen tehtävän edessä. Esimerkiksi vuonna 2020 ilmestyneessä eriarvoisuuden tilaa jäljittäneessä julkaisussa eriarvoisuuden teemoja olivat muun muassa tulo- ja varallisuuserot, ammattiaseman, koulutuksen ja tulojen mukaan vaihtelevat terveyserot, kieliryhmän ja sukupuolen

vaikutukset koulutukseen osallistumiseen, huono-osaisuuden periytyminen, lasten ja nuorten rasismien ja syrjinnän kokemukset sekä ihmisen kokoon liittyvä huono kohtelu (Mattila 2020, 23). Seuraavaksi otan tarkasteluun eriarvoisuuden syyt ja ulottuvuudet, joiden valaisu edesauttaa ymmärtämään myös liikunnassa ilmenevää eriarvoisuutta.

Eriarvoisuuden syyt ja ulottuvuudet

Eriarvoisuuden syitä jäljitettäessä nousee usein esiin käsite rakenteellinen eriarvoisuus. Käsitteellä tarkoitetaan niitä yhteiskunnassa ilmeneviä tekijöitä, jotka vaikuttavat ihmisten elämäntilanteisiin. Rakenteellisia tekijöitä ovat esimerkiksi ihmisten varallisuus, tulonjako, asuinolot, koulutusjärjestelmä ja terveydenhuolto. Rakenteellinen eriarvoisuus havainnollistuu hyvin, kun vertaillaan köyhien ja rikkaiden maiden yhteiskunnallisia rakenteita. Lukuisissa maissa esimerkiksi mahdollisuus koulunkäyntiin tai terveydenhuoltoon ei ole suinkaan kaikille mahdollista. Eriarvoisuuden kansainvälisessä tarkastelussa on otettava huomioon alati tapahtuvat muutokset. Saksalaisen sosiologi Ulrich Beckin mukaan globalisaatio synnyttää sekä voittajia että häviäjiä (Beck 2007).

Eriarvoisuuden on tulkittu syntyvän pääomien epätasaisesta jakautumisesta. Ranskalais sosiologi Pierre Bourdieu on nimennyt pääomat taloudelliseksi, sosiaaliseksi ja kulttuuriseksi. Taloudellisen pääoman puute merkitsee yksinkertaisesti sitä, että ihmisellä ei ole omaisuutta eikä rahaa. Sosiaalisen pääoman

puute ilmenee sosiaalisten verkostojen ja yhteisöjen puutteena. Kulttuurisen pääoman puuttuminen näkyy lyhyenä koulutuksena sekä niukkoina tietoina ja taitoina. Taloudellisen pääoman runsaus merkitsee korkeaa luokka-asemaa, mutta myös mahdollisuuksia hankkia muita pääoman muotoja. Taloudellisen pääoman turvin on mahdollista hankkia sekä materiaalisia hyödykkeitä että kulttuuripalveluja. (Bourdieu 1984, 114–125.) On helppo ymmärtää, että pääomien puute vaikuttaa ihmisten liikuntapalvelujen käyttöön.

Ruotsalainen Göran Therborn on otiskoinut teoksensa raflaavasti: *Eriarvoisuus tappaa*. Tutkijan mukaan ihmisten välinen epätasa-arvoisuus syntyy kolmella osa-alueella. Ensinnäkin ihmisen elämänehdot saattavat olla hyvin erilaiset. Elämänehdoiksi Therborn nimeää muun muassa ravinnon, terveyden ja toimintakyvyn. Toiseksi ihmiset saattavat tuntea eksistentiaalista eriarvoisuutta, jolloin on kyse esimerkiksi syrjinnästä, hierarkioista ja kunnioituksen tunteuksista. Kolmas eriarvoisuuden lähde on resurssien puute, mikä ilmenee rahan, koulutuksen ja verkostojen puutteena. (Therborn 2014.) Therborn osoittaa teoksessaan resurssien puutteen johtavan sairasteluun ja varhaiseen kuolemaan verrattuna niihin, joiden elämänehdot ovat laadukkaammat.

Liikunnassa ilmenevää eriarvoisuutta on tunnistettu eri yhteyksissä. Seuraavaksi tarkastelen eriarvoisuutta tämän tekstin alussa esittämälläni ulottuvuuksilla, jotka ovat taloudellinen, alueellinen, sukupuolten välinen, sukupolvien välinen, kulttuurinen ja etninen.

Eriarvoisuuden ulottuvuuksista kirjoittaessani hahmottelen myös sitä, millaisiin toimiin tilanteen parantamiseksi on ryhdytty. Ymmärrettävästi yhdessä artikkelissa on mahdollista tarkastella laajaa ilmiökokonaisuutta ainoastaan rajallisesti ja valikoiduin esimerkein.

Taloudellisen tilanteen heikkous vaikuttaa merkittävästi liikuntaharrastuksiin. Syksyllä 2018 Pelastakaa Lapset-järjestö tiedotti, että 14,7 prosenttia lapsista elää köyhyys- ja syrjäytymisriskin uhkaamana. Vuoden 2017 nuorisobarometrin mukaan 13–17-vuotiaista 17 prosenttia vastanneista ilmoitti joutuneensa rahanpuutteen vuoksi karsimaan opiskeluvaihtoehtojaan. Jos rahaa ei riitä opiskeluun, niin oletettavaa on harrastusmahdollisuuksienkin kaventuminen. Perheköyhyys merkitsee myös sitä, että vanhempien mahdollisuudet liikuntaharrastuksiin ovat rajalliset. (www.pelastakaaalapset.fi / luettu 16.1.2020.)

Harrastusmaksujen kallistuminen selittää lasten urheiluseuratoimintaan osallistumisen polarisoitumista. Tutkimuksen mukaan 2000-luvun alun ensimmäisen vuosikymmenen aikana 6–18-vuotiaiden lasten ja nuorten kilpaurheilun harrastaminen kallistui jopa kaksin-kolminkertaiseksi. Myös harrasteliikunnan maksut olivat samanaikaisesti nousseet, joskaan eivät yhtä suuressa määrin. (Puronaho 2014, 72–75.) Vanhempien sosio-ekonomisella asemalla on todettu olevan yhteys lasten vähäisempään liikunnan harrastamiseen (Borodulin et al. 2015).

Tuloilla näyttää olevan vaikutuksia aikuisväestön liikuntaharrastukseen. Mitä korkeammat ovat talouden brut-

totulot, sitä varmemmin harrastetaan useampaa lajia. Vuositasolla alle 50 000 euroa ansaitsevista runsas 40 prosenttia harrastaa neljää tai useampaa lajia. Yli 100 000 euron vuosituloisista yli 60 prosenttia on näin aktiivisia liikkujia. Ammattiryhmistä aktiivisimpia liikunnan tai urheilun harrastajia ovat yrittäjät (90,8 %) sekä koululaiset ja opiskelijat (86,2 %). Vähiten aktiivisia liikunnan harrastajia ammattiryhmistä ovat työntekijät (81,3 %), eläkeläiset (81,3 %) ja johtavassa asemassa olevat toimihenkilöt (81,2 %). (Mononen et al. 2019, 10–16.) Korkeita harrastusprosentteja selittää kysymyksenasettelu, jossa tiedusteltiin liikunnan harrastamista viimeksi kuluneen vuoden aikana.

Sosio-ekonominen tilanne selittää myös aikuisten liikuntaharrastuksiin osallistumista sekä liikkumisen määrää. Tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota etenkin siihen, että aikuisten liikuntaharrastus on polarisoitunut. Ihmiset näyttävät jakautuvan liikkumisaktiivisuutensa suhteen neljään ryhmään. Himoliikkujille liikunta on keskeinen elämänsisältö. Aktiiviliikkujille liikunta on säännöllinen osa elämänmenoa. Satunnaisliikkujat innostuvat aika ajoin liikkumisesta. Niukkasliikkujien voidaan katsoa liikkuvan oman hyvinvointinsa ja terveytensä kannalta liian vähän. On kuitenkin syytä ymmärtää, että liikkumisen määrä ei ole kiinni pelkästään omista mieltymyksistä ja valinnoista. Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät ja ihmisen toimintakyky saattavat asettaa rajansa liikunta-aktiivisuudelle. Monet niukkasliikkujat haluaisivat lisätä liikkumisensa määrää, mutta ei-

vät siinä useista syistä johtuen onnistu. (Ikonen 2019).

Sosio-ekonomisten tekijöiden vaikutuksen tunnistaminen liikuntaharrastukseen vaikuttajana on johtanut tulkitoihin, joissa korostetaan liikkumisen edellytysten turvaamista. Tutkijat ovatkin esittäneet, että yhteiskunnan tulisi tukea liikunnallisen elämäntavan edellytysten luomista. Tällöin taloudellisten, sosiaalisten ja elinympäristön mahdollisuuksien lisääminen voisi ohjata ihmisiä tekemään valinnan liikunnallisesta elämäntavasta. Liikunnallisen elämäntavan mahdollistaminen perustuisi siten koko yhteiskunnan tasoisiiin toimiin, jolloin myös toimijoiden yhteistyöllä olisi keskeinen tehtävänsä. (Mäki-Opas et al. 2015.)

Työttömyys etenkin pitkään kestäessä aiheuttaa monenlaisia sosio-ekonomisia ongelmia. Tutkijat tekivät huolestuttavan havainnon toteuttaessaan seurantutkimusta Pohjois-Karjalan aikuisväestön liikunta-aktiivisuudesta. Kun vuonna 2005 11 prosenttia vastanneista työttömistä ilmoitti, että harrastaa liikuntaa harvemmin kuin kerran viikossa tai ei harrasta ollenkaan, niin kymmenen vuotta myöhemmin näin vastasi 24 prosenttia kyselyyn osallistuneista. Tutkijat kysyivätkin, merkitseekö tämä työttömien syrjäytymistä myös liikuntaharrastuksesta ja huono-osaisuuden kasautumista. (Ikonen et al. 2016, 52.)

Ihmisten taloudellisen aseman parantaminen on haastava yhteiskuntapoliittinen kysymys. Koska ihmisten taloudellinen asema vaikuttaa liikkumisen määrään, olisikin laajasti ajatel-

len köyhyiden poistaminen parasta liikuntapolitiikkaa. Liikunta-alan toimijat eivät tähän kykene, mutta he ovat ryhtyneet toimenpiteisiin edullisten tai kokonaan ilmaisten liikuntapalvelujen organisoimiseksi. Nettisivustojen selailu valaisee asiaa. Helsingin kaupunki järjestää muun muassa 18–29-vuotiaille nuorille aikuisille ohjattua ilmaista liikuntaa kymmenissä eri lajeissa. Jyväskylän kaupungissa järjestetään ilmaista liikuntaa 13–19-vuotiaille nimikkeellä Liikunta-Laturi, jonka suosion myötä aloitettiin 9–12-vuotiaille ja perheille tarkoitettu Liikunta-Veturi. Maksuttomia liikuntaryhmiä on järjestetty useissa kaupungeissa. Julkisen sektorin lisäksi ilmaisten tai matalan kynnyksen aktiviteettien järjestäjinä myös urheiluja liikuntaseuroilla on suuri merkitys.

Liikunnan alueellinen eriarvoisuus näyttäytyy vahvimmitaan globaalisti tarkasteltuna. Vaikka esimerkiksi maailmanlaajuisen köyhyiden poistamisessa on otettu edistysaskeleita, ei globalisaatio ole merkinnyt pelkästään myönteisiä asioita. Professori Dani Rodrik on tulkinnut, että globaalissa maailmassa ylikansallinen talous ja demokratia ovat ristiriidassa. Tämä merkitsee ennakkoimattomuutta koko poliittiselle järjestelmälle, mikä puolestaan edellyttää aivan uudenlaisten ratkaisujen hakemista. (Rodrik 2016.) Globaalia eriarvoisuutta liikunnankin suhteen on lisäämässä myös ilmastonmuutos, jonka seuraukset ovat luontoympäristön lisäksi myös sosiaalisia ja kulttuurisia (Urry 2013).

Suomessa liikunnan alueellisen tasa-arvon kysymykset ovat kiinnostaneet

tutkijoita jo pitkään. 1990-luvun lopulla näytti siltä, että Pohjois- ja Itä-Suomessa oli muita alueita selvästi vähemmän liikunnan harrastusmahdollisuuksia. Myös maaseudun harrastusmahdollisuudet liikuntapaikkojen suhteen olivat vaatimattomat kaupunkeihin verrattuna. Tutkijan suositus olikin, että päätöksentekijöiden tulisi rahoituspäätöksiä tehdessään suunnata entistä enemmän huomiota liikuntapaikkojen sijaintiin. (Suomi 2000, 198–199.) Koko maata tarkastellen Suomi oli vuosituhannen vaihteessa jakautumassa liikuntapalvelujen suhteen kolmeen osaan. Ruuhka-Suomessa oli saatavilla sekä yksityisiä yritysten että kansalaistoimijoiden organisoimia liikuntapalveluja. Ruuhka-Suomessa eli suurimmissa kaupungeissa myös liikuntahallinnon asema osana vapaa-aikahallintoa oli vahva. Ruuhka-Suomen ongelmaksi näyttäytyi etenkin harrastusmahdollisuuksien puute tilaresurssien rajallisuuden vuoksi. Väli-Suomessa eli maakuntakeskuksissa ja elinvoimaisissa kunnissa liikuntapalveluista huolehtivat sekä urheiluja liikuntaseurat että julkinen sektori. Väli-Suomen kunnissa yritysmäisiä liikuntapalveluja oli tarjolla vaihtelevasti. Ongelmallisin tilanne oli syrjä-Suomessa, jossa ei ollut yritysmäistä liikunnan palvelutuotantoa, julkinen liikuntahallinto oli ohut, ja vapaaehtoinen kansalaistoiminta tarjosi rajallisesti liikkumismahdollisuuksia. (Ilmanen & Itkonen 2000, 27–32; 155–157.)

Liikuntapaikkapalvelujen alueellinen tasa-arvo ei kohentunut 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Kuilu Etelä-, Länsi-, Lounais- ja

Keski-Suomen sekä toisaalta Pohjois- ja Itä-Suomen välillä syveni entisestään. Alueellisuus näyttäytyi tasa-arvotekijänä peräti eniten eriarvoisuutta luovana tekijänä liikuntapaikkojen käytölle. Tutkijoiden tulkinnan mukaan liikuntapaikkarakentamisen valtionapujärjestelmät eivät olleet onnistuneet lisäämään liikunnallista tasa-arvoa. Osaltaan tämä johtui siitä, että heikoimmasa asemassa olleet alueet eivät kyenneet tuottamaan tasa-arvoa lisäävää liikuntapaikkainfrastruktuuria. Heikossa taloudellisessa asemassa olevat kunnat eivät myöskään kyenneet laatimaan avustushakemuksia, koska niillä ei ollut edellytyksiä vastata omarahoitusosuuksista. (Suomi et al. 2012, 125–126.)

Alueelliset erot näkyvät sekä kulttuuri- että liikuntaharrastuksissa. Kaupunkilaiset olivat 2010-luvun alussa selvästi maaseudulla asuvia aktiivisempia liikuntapalveluiden käyttäjiä. Kaupunkimaisessa ympäristössä harrastettiin maaseudun asukkaita enemmän juoksulenkkeilyä, kuntosaliharjoittelua, voimistelua ja yksilölajina pelattavia pallopelejä sekä pyöräilyä. Urheilukilpailujen seuraamisessa ei sen sijaan ollut merkittäviä eroja kaupunkilaisten ja maaseudun asukkaiden välillä. Maalaiset katsoivat enemmän pesäpalloa ja kaupunkilaiset jalkapalloa. Kiinnostava alueisiin liittyvä havainto oli, että kansalaiset kokivat kuntaliitosten heikentäneen sekä kulttuurin että liikunnan lähipalveluita. Kuntaliitosten seurauksena onkin saattanut syntyä marginaalisoituneita alueita, joilla kulttuuri- ja liikuntapalvelujen heikentymisen riski on suuri. (Sokka et al. 2014, 26–27; 71.)

Väestön liikuntaharrastuksissa on olemassa eroavaisuuksia. Monipuolisesti liikuntaa harrastavan aikuisväestön osuudet ovat korkeimmat eteläisessä Suomessa sekä Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvilla. Ainoastaan yhtä liikuntalajia harrastavat eniten pohjois- ja itäsuomalaiset sekä eteläsuomalaiset. Harrastuseroja selittänevät poikkeavat tekijät. Urheiluseurassa harrastamisen osuus on suurin Länsi-Suomessa (16,4 %) ja pienin Pohjois- ja Itä-Suomessa (10,9 %). (Mononen et al. 2019, 12–15.) Myös liikunta- ja urheiluseuratyöhön osallistumisessa on havaittavissa alueellisia eroja. Aktiivisimmin seurarientoihin osallistutaan Etelä-Suomessa (15,0 %) ja Länsi-Suomessa (14,8 %) ja vähiten Uudellamaalla (7,8 %) ja pääkaupunkiseudulla (9,1 %). Näyttääkin siltä, että sekä väestötappio- että muutovoittoalueilla kansalaistoimintoihin osallistuminen on vähäisempää kuin muilla alueilla. (Aarresola et al. 2019, 30–32.)

Sukupuolten välisestä tasa-arvosta on säädetty tasa-arvolaisia, joka estää laajasti sukupuoleen perustavan syrjinnän ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Tasa-arvon edistämissäännökset koskevat viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta ja opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien velvollisuutta edistää tasa-arvoa. Näin ollen sukupuolten välinen tasa-arvo koskee myös liikunnan organisoijia. Myös liikuntalain uudistamisen yhteydessä vuonna 2015 lain kirjauksissa vahvistettiin tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden

edistämiskehotusta kaikessa liikuntatoiminnassa. (Isosomppi 2019, 85.)

Sukupuolten tasa-arvon lisäämiselle liikunnassa on painavat syynsä. Etenkin urheilu on perinteisesti ollut kertomuksia miesten ja poikien saavutuksista (Berg & Kokkonen 2016, 10). Vastaisurheilun laajeneminen 1970-luvulla käynnisti pohdinnat siitä, mitkä urheilut ovat naisille sopivia. Vielä 1980-luvulla naisurheilun medianäkyvyys oli vähäistä ja naiset joutuivat urheilukentillä vähättelyn ja työttömyyden kohteiksi. (Kokkonen 2015, 227–229.) Liikuntakulttuurin kokonaisuudessa 1980-luku merkitsi naisten liikuntaharrastuksen kasvua ja lajivalikoiman laajenemista. Myös tyttöjen liikuntaharrastus monipuolistui, kun perinteisen lajien rinnalle tuli cheerleadingin, muodostelmaluistelun ja ringeten kaltaisia lajeja. (Kokkonen 2013, 92.) Naisurheilun arvostusta lisäsivät osaltaan myös urheilevat naiset, jotka olivat aktiivisia toimijoita urheilun tasa-arvoisuuden edistämiseksi (Kaivosari 2017, 198–199).

Vuosikymmenten kuluessa sukupuolten välinen eriarvoisuus liikuntakulttuurissa on pääsääntöisesti kaventunut, mikä ei suinkaan tarkoita tasa-arvoisuuden toteutumista. Monet urheilun ja liikunnan käytännöt ovat sukupuolittuneita. Esimerkiksi valmentajahierarkioiden toimivat siten, että miehet valmentavat korkeimmilla sarjatasoilla, naiset seuratasolla ja nuoremmilla ikäryhmissä. Nuorisourheilussa tyttöys ja feminiinisyys saatetaan edelleen yhdistää heikkouteen tai sellaiseen maskuliinisuuteen, jonka ei nähdä edesauttavan urheilussa. (Berg 2016, 88–89.)

Sukupuolittuneet käytännöt ovat val- lalla myös nuorisokulttuurisen liikun- nan muodoissa. Esimerkiksi skeitta- us, bleidais, parkkour ja lumilautailu ovat olleet merkittävällä tavalla poikien ja nuorten miesten harrastamia lajeja. Tyttöjen ja naisten asema kyseisten la- jien harrastajina on marginalisoitu mo- nin tavoin. Esimerkiksi skeittaavat nai- set saavat edelleen ”skeittityttöystävän” leiman. Tutkija Anni Rannikko korostaa- kin, että nuorisokulttuuristen vaihtoehtolajien eriarvoistavat mekanismit tun- nistettaisiin ja niiden olemassaolo tun- nustettaisiin. (Rannikko 2015, 270–274.)

Naisten ja miesten kuntoliikunta näyttää tasa-arvoistuneen. Pohjois-Kar- jalan maakunnan aikuisväestön liikun- taharrastusta tutkittaessa selvisi, että vähintään neljä kertaa viikossa kun- toliikuntaa harrasti 39 prosenttia nai- sista ja 35 prosenttia miehistä. Kysy- mykseen harvemmin kuin kerran vii- kossa tai ei ollenkaan kuntoliikuntaa vastauksen antoi 13 prosenttia naisis- ta ja 20 prosenttia miehistä. Liikunta- muotojen suhteen oli havaittavissa sel- keitä eroja. Naiset harrastivat huomatta- vasti miehiä enemmän kävelylenkkeilyä ja kuntosaliharjoittelua. (Itkonen et al. 2016, 29–32.) Liikuntapaikkojen käytön suhteen naiset ovat saavuttaneet miehiä ja tältä osin tasa-arvo näyttää lisäänty- neen (Suomi 2012, 126).

Tuoreessa väestötasoisessa liikun- taharrastuneisuutta selvittävässä tut- kimuksessa havaittiin, että naiset har- rastavat liikuntaa miehiä monipuoli- semmin. Naisista yli puolet (50,9 %) harrastaa neljää tai useampaa lajia miesten osuuden ollessa 46,8 prosent-

tia. Ainoastaan yhtä lajia harrastaa mie- histä 26,0 prosenttia ja naisista 20,1 pro- senttia. Erityisen suuria eroja on har- rastamisympäristöjen suhteen. Naisista 21,6 prosenttia harrastaa kuntosalilla, kun miesten osuus jää ainoastaan 8,3 prosenttiin. Liikunta- tai urheiluseurois- sa ilmoittaa harrastavansa miehistä 16,3 prosenttia ja naisista 10,3 prosentteja vastanneista. Naiset harrastavat liikun- taa miehiä useammin yksin (68,9 % – 63,1 %). (Mononen et al. 2019, 12–15.)

Käsitteiden ja käytäntöjen tulkin- nallisuus monimutkaistaa sukupuolten välisen liikunnan epätasa-arvoisuus- pohdintoja. Lisäksi sukupuolen mo- ninaisuus ja käsitteiden muuttuminen hankaloittaa ilmiön haltuunottoa enti- sestään:

”Menossa oleva käsitteiden voimakas liikuma asettaa haasteita liikuntapoliitiikan tavoitteiden arvioinnille, sillä sukupuolten tasa-arvo näyttäytyy tulkinnanvaraisena, monimerkityksellisenä ja tavoitteiltaan sekä toimiltaan varsin kirjavasti huomioo- nettuna kysymyksenä ja käsitteenä. Osan mukaan tasa-arvo on ’passé’, mennyttä, toiset harkitsevat suku- puolikiintiöiden käyttöönnottoa ja kol- mannet ovat jo laatimassa suunnitel- mansa mukaista transsukupuolisten urheilijoiden kohtaamisohjeistusta. Sukupuolten tasa-arvo on näin sekä tuettu että vastustettu politiikka sukupuolittuneen eriarvoisuuden käsittelyyn liikunnan kentillä. Ymmär- rysten moninaisuus kuitenkin lisää päämäärättömyyden, sekaantumisen sekä tehottomuuden riskiä ja han-

kaloittaa tasa-arvon kokonaisuuden ja tilan hahmottamista kuin myös yhteisten toimintalinjojen löytämistä.” (Isosomppi et al. 2019, 91; ks. myös Isosomppi 2017.)

Sukupolvien välisten suhteiden aktualisoitumiselle on useita syitä. Suurten ikäluokkien siirtyminen eläkeikään ja syntyvyyden lasku ovat käynnistäneet vilkkaan keskustelun kestävyysvajeesta. Tällöin on kysytty, kuka maksaa tulevaisuudessa eläkkeet. Asian ratkaisemiseksi eläkeikää nostettiin vuoden 2017 alussa voimaan tulleella uudistuksella (www.KEVA.fi / luettu 17.1.2020). On myös arvioitu, että nuoremmat sukupolvet eivät saavuta samanlaista elintasoa kuin aiemmat sukupolvet. Syntyvyyden lasku merkitsee myös mittavia alueellisia muutoksia, jotka vaikuttavat sekä kuntien palvelutuotantoon että kansalaistoimintojen elinvoimaisuuteen. Näin muutoksilla on vaikutusta myös liikunnan ja urheilun todellisuuteen.

Sukupolvitutkimuksen varhaisvaiheet ulottuvat 1920-luvulle ja Karl Mannheimin pohdintoihin erilaisista sukupolvista (Mannheim 1974). Suomessa sukupolvitutkimus virisi 1980-luvulla, jolloin J. P. Roos hahmotteli elämäkertahaastatteluja aineistonaan käyttäen neljä sukupolvea: Sotien ja pulan sukupolvi (syntyneet 1900–1918); Jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi (1920- ja 1930-luvuilla syntyneet); murroksen sukupolvi (syntyneet sodan aikana tai pian sen jälkeen); lähiöiden sukupolvi (maaltamuuton aikaan syntyneet). (Roos 1980, 18–21; 1987.) Sukupolvitutkimuksen keskeisenä ajatuksena

on, että erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa elävät ihmiset muodostavat toisistaan poikkeavia sukupolvia. Perustana sukupolvien muodostumiselle on samanikäisten ikäpolvi, jolle yhteiskunnallinen tilanne luo tietyn avainkokemuksen. Mitä suurempia murroksia yhteiskunnassa toteutuu, sitä voimakkaampia ovat avainkokemukset. (Virtanen 2001, 30–31.)

2000-luvun edettyä jo kotvan matkaa Roos on yhdessä Tommi Hoikkalan kanssa tunnistanut kolme uutta sukupolvea. Lähiösukupolven jälkeen syntyi hyvinvoinnin ja laman sukupolvi (1970–1985 syntyneet). Yksilöllisen valinnan digisukupolvi syntyi vuosina 1985–1999. Epävakauden sukupolvi on syntynyt 2000-luvun vuosina. Yhteiskunnan eriytyessä ja ihmisten elämäntodellisuuden pirstoutuessa myös sukupolvien nimeäminen on muuttunut aiempaa hankalammaksi. Sukupolvien sisään muodostuukin erilaisia sukupolviyksiköjä, joiden elämäntilanteet ja -kokemukset poikkeavat toisistaan. (Sarpila 2012, 14–15.)

Yhteiskunnan ja liikuntakulttuurin muutokset ovat olleet siinä määrin nopeita, että myös kokemukset liikunnasta ovat sangen poikkeavia. Kuntoliikunnan laajamittainen nousu toteutui 1960-luvulta alkaen. Tuolloin nuoruusvuosiaan eläneet sosiaalistuivat aivan uudelleen todellisuuteen, jossa työn ja vapaa-ajan suhde muuttui ratkaisevasti. Muutos ilmeni muun muassa ihmisten kulttuuriharrastuksissa ja ravintolakäyttäytymisessä. (Karisto 2005, 33–34.) Työn fyysisen kuormituksen vähentyessä ja vapaa-ajan lisääntyessä

ihmiset ryhtyivät harrastamaan myös kuntoilua, mikä näkyy ikäihmisten nykyisessä liikuntaharrastuksessa. Tutkimukset kuntoliikunnan harrastamisesta osoittavat, että keskimäärin eläkeikäiset kuntoilevat yhtä paljon kuin muukin väestö eli tässä suhteessa toteutuisi liikunnallinen tasa-arvo. Väestötason tutkimuksessa ammattiryhmittäin tarkasteltuna liikuntaa ilmaistiin harrastettavan seuraavasti: johtavat / ylemmät toimihenkilöt 81,2 %, alemmat toimihenkilöt 84,4 %, työntekijät 81,3 %, yrittäjät 90,8 %, koululaiset / opiskelijat 86,2 % ja eläkeläiset 81,3 %. (Mononen et al. 2019, 10–11.)

Pohjois-Karjalan tutkimusaineiston mukaan eläkeikäisistä vähintään neljä kertaa viikossa kuntoliikuntaa harrasti 36 prosenttia vastanneista. Ansiotyössä olevien prosenttiosuus oli 35 %, opiskelijoiden 45 % ja työttömien 41 %. Liikunnan epätasa-arvoisuus havainnollistuu, kun suunnataan katseet harvemmin tai ei lainkaan liikuntaa harrastavien osuuteen: eläkeläiset 19 %, ansiotyössä olevat 17 %, opiskelijat 8 % ja työttömät 24 %. (Itkonen et al. 2016, 30.)

Liikunnan suhteen olisi liian yksinkertaista tulkita, että sukupolvien välillä vallitsisi mittava epätasa-arvo. Pikemminkin näyttää siltä, että sukupolvista löytyvät liikuntaa niukasti tai ei lainkaan harrastavat sukupolviyksiköt. Liikunnan tasa-arvon näkökulmasta ja muutoinkin niin yksilöiden kuin yhteiskunnan kannalta kyseiset niukkasliikkujat olisi hyödyllistä saada liikkumaan. Sukupolvitarkastelussa löytyvät niukalle liikkumisella omat selittäjänsä, joita ovat esimerkiksi nuorten aikuisten pre-

kaarit työsuhteet, työelämän kuormittavuus, elämän ruuhkavuodet ja eläkeläisköyhyys sekä kaikkinaiset terveysongelmat. Tukalalla elämäntilanteella – kuten taloudellisella ahdingolla – on omat vaikutuksensa niin liikuntaan kuin yleiseen hyvinvointiin kaikissa ikäryhmissä. Suurituloisiin ikääntyneisiin verrattuna pienituloisista lähes nelinkertainen osuus oli jättänyt käymättä lääkärissä rahanpuutteen vuoksi. (Saikkonen et al. 2019, 335.)

Kulttuurisen pääoman muodostumisessa koulutus on aivan keskeisessä asemassa. Niinpä joissakin yhteyksissä on käytetty myös koulutuksellisen / kasvatuksellisen pääoman käsitettä. (Bourdieu 1984, 53–54.) Kulttuurista pääomaa voi karttua toki muuallakin kuin koulutuksessa, sillä ihminen voi hankkia elämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä lisätä ymmärrystään koulutusintituutioiden ulkopuoleltakin.

Kulttuurisen pääoman periytymisessä on merkittäviä eroja. Perusasteen opiskelijoilla on havaittu äidin koulutuksen mukaisia selkeitä hyvinvointieroja. Nämä erot ilmenivät kaikilla hyvinvoinnin osa-alueilla. Etenkin vain perusasteen koulutuksen suorittaneiden äitien lapset eroavat hyvinvoinnin kannalta epäedullisesti suhteessa pidemmälle koulutettujen äitien lapsiin. Perheen matalan koulutustason mukaiset hyvinvointierot ilmenevät usealla hyvinvoinnin osa-alueella ja ovat lisäksi luonteeltaan pysyviä. (Kestilä et al. 2019, 131–132.) Selvä hyvinvointiero on havaittu olevan niiden nuorten välillä, jotka jatkavat opintojaan toiselle asteelle, ja niiden välillä, joiden opinnot päätty-

vät oppivelvollisuuteen. (Saikkonen et al. 2019, 333–334).

Syrjäytyminen ja syrjäytymisuhan alla oleminen vaikuttaa kulttuurisen pääoman kertymiseen ja on siten hyvinvointiriski. Vuonna 2017 15–24-vuotiaista 57 000 nuorta (31 000 miestä ja 26 000 naista) eivät olleet työssä, koulutuksessa tai suorittamassa asevelvollisuutta. Ryhmän suuruus on noin yhdeksän prosenttia kyseisestä ikäluokasta. (Karvonen et al. 2019, 53.)

Kulttuurisella pääomalla näyttää olevan yhteys liikunnan harrastamiseen. Tutkimusten mukaan kulttuurista pääomaa voidaan lisätä myös oikein suunnatulla liikuntavalistuksella. Tutkimusnäyttöä on olemassa esimerkiksi siitä, että vanhempien liikuntaneuvonnalla voidaan vaikuttaa koko perheen liikunta-aktiivisuuteen. Myös urheilu- ja liikuntaseurojen sekä kuntien järjestämät matalan kynnyksen toiminnat lisäävät osallistujien ymmärrystä liikunnasta ja sen merkityksestä ja ovat näin lisäämässä kaikenikäisten kulttuurista pääomaa sekä tasoittamassa epätasa-arvoisuutta. Yksi kulttuurisen pääoman osa-alue on terveys- ja liikuntatiedon lukutaito, jota eri liikuntasektorit saattavat hyödyntää saadessaan mukaan eri ikäisiä liikkujia. (ks. Itkonen et al. 2018, 20–21; 28–29; 35–38.)

Kulttuurisen pääoman kartuttaminen on myös elämäntyyllinen valinta, jolla saattaa olla eriarvoisuutta lisäävää vaikutusta. Tutkittaessa ammattikoulutuksessa olevia nuoria havaittiin, että vähäinen liikunta näyttäytyi heidän näkökulmastaan mielekkääksi valinnaksi. Kulttuurisen pääoman puute saattaakin

vaikuttaa siihen, etteivät nuoret tunnista liikunnan- ja terveydenedistäjien valitusta. (Kauravaara 2013, 221–232.)

Kulttuurisen pääoman merkitys on suuri ja sen kaikinpuolinen lisääminen liikunnan eriarvoisuuden poistamiseksi on suositeltavaa. Kulttuurisen pääoman merkitystä tutkijat ovat korostaneet seuraavasti:

”Kulttuurinen pääoma ilmentää, mikä on missäkin kulttuurissa hyväksyttävää, normin mukaista ja suotavaa; mikä taas paheksuttavaa, noloa ja ulos sulkevaa. Se sisältää taipumuksia, valmiuksia, makuja, kiinnostusta, suhtautumistapoja sekä osaamista, joita yksilö on kerännyt elämänsä aikana. Kulttuurin, mukaan lukien myös liikunnan kuluttaminen vaatii oikeanlaista makua, taitoa ja tietoisuutta, joita kaikilla ihmisillä ei ole. Toisille on luontevaa liikkua, toisille on luonnollista tehdä jotakin muuta. Liian vähäiselle huomiolle onkin jäänyt se, että myös kulttuurisella pääomalla on vaikutusta siihen, liikutaanko vai ei. Usein kulttuurisia merkityksiä ja sosiaalisesti muotoutuvia makutottumuksia ei osata ottaa huomioon edistämistoimissa. Tällöin saattaa jäädä huomaamatta, mikä ihmisen lähiyhteisössä näyttäytyy mielekkäänä ja suotavana.” (Itkonen & Kauravaara 2015, 185.)

Eriarvoisuus voi perustua myös ihmisten etniseen asemaan ja siihen liittyvään syrjintään. Etninen ryhmä voidaan määritellä seuraavasti:

”Etnisten ryhmien kriteereinä pidetään mm. alkuperää, kulttuuria, tapoja, uskontoa, rotua, kieltä tai fyysisiä erityispiirteitä. Etninen ryhmä tuo usein mieleen vieraan ja enemmistöstä poikkeavan vähemmistöryhmän, mutta myös enemmistö muodostaa etnisen ryhmän. Etnisyys on eri asia ryhmän sisältä ja ulkopuolelta tarkasteltuna. Etnisyyden tutkijat luonnehtivat etnisyyttä etnisen ryhmän ja etnisen identiteetin avulla. Etnistä ryhmää luonnehtivat yhteinen alkuperä ja kulttuuri, etninen ryhmäidentiteetti ja ryhmäinteraktio sekä muista etnisistä ryhmistä poikkeava elämäntapa.” (www.stat.fi / luettu 17.1.2020.)

Yhdenvertaisuuslain kolmannen luvun kahdeksas pykälä kieltää etnisen syrjinnän samoin kuin syrjinnän monen muun seikan perusteella. Syrjinnän kieltäminen on kirjattu yhdenvertaisuuslakiin seuraavasti:

”Ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen.” (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.)

Suomalainen liikunta oli varsin pitkään vähäisessä määrin monikulttuurinen. 1990-luvulla ihmisten lisääntyneen liik-

kuvuuden myötä etenkin urheilussa törmättiin syrjiviin käytäntöihin. Muista maista tulleet ja etenkin tummaihoiset urheilijat saivat kokea rasistisia kommentteja ja jopa väkivaltaa (Riihentupa 2020, 12–16). Tilanteen korjaamiseksi ryhdyttiin toimiin opetusministeriössä, liikuntajärjestöissä sekä tutkimusinstituutioissa (Itkonen 1997a; 1997b; Westergård 1997). Vuonna 1999 perustettiin Suomen Monikulttuurinen Liikuntaliitto FIMU ry (Finnish Multicultural Sports Federation). Järjestö seuraa liikuntakulttuurin monikulttuurisuustilannetta, organisoi koulutusta ja neuvontaa, järjestää liikuntatapahtumia sekä toteuttaa kampanjoita. (www.fimu.org / luettu 17.1.2020.)

Urheilun ja liikunnan etninen taso-arvo ei ole toteutunut, minkä osoittavat lukuisat aihepiiristä tehdyt tutkimukset (ks. Kyllönen 2017, 24–26.) Esimerkiksi maahanmuuttajataustaisiin harrastajiin liitetään edelleen piirteitä, jotka tuottavat ryhmäkategorioita hävittäen harrastajien yksilölliset erot (Berg 2016, 88). Opetus- ja kulttuuriministeriön toimin maahanmuuttajien asemaa liikunnassa on pyritty parantamaan avustuksin. Vuonna 2010 opetusministeriö julkaisi kehittämissuunnitelman maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla (Opetusministeriö 2010:16). Suomalaisessa liikunnassa esiintyy muutakin syrjintää kuin etnisyyteen liittyvää. Syrjintä saattaa perustua esimerkiksi vammaisuuteen, sukupuoliseen suuntautumiseen tai ulkonäköön. Viime aikoina ovat lisääntyvässä määrin nousseet tutkimuskeskusteluihin kysymykset painosyrjinnästä ja

ruumiin koon sosiaalisista vaikutuksista (ks. Harjunen 2020, 234–236). Teemat ovat keskusteluttaneet myös liikunta- ja urheilupiirejä.

Eriarvoisuuden kasvot

Liikunnan eriarvoisuuden kasvot ovat kirjavat. Eriarvoisuus ilmenee liikunnassa monin eri tavoin. Näin ollen eriarvoisuuden tunnistaminen voi olla hankalaa. Eriarvoisuuden tunnistamiseksi kaikkien liikuntakulttuurin toimijoiden tulisi olla valppaina. Eriarvoisuuden monimuotoisuus hankaloittaa epäkohtien poistamista, sillä useimmiten ongelmiin ei ole olemassa valmiita patenttiratkaisuja. Ongelmien poistaminen edellyttää vuoropuhelua ja yhteistyötä. Erilaiset hankkeet ja projektit ovat osoittautuneet hyödyllisiksi liikunnan eriarvoisuuden tunnistamisessa, yhteistyön virittämisessä ja epäkohtiin kajoamisessa.

Liikunnan eriarvoisuus liittyy usein yhteiskunnan yleisempään eriarvoisuuteen. Näin ollen pelkillä liikunta- ja urheiluväen toimilla ei eriarvoisuutta kyettä poistamaan. Rakenteellisten liikunnan esteiden poistamiseksi tarvitaan perusteellisempia yhteiskuntapoliittisia toimia. Köyhyyden ja huono-osaisuuden poistaminen lisäävät ihmisten hyvinvointia ja vaikuttavat samalla suotuisasti ihmisten liikkumisaktiiviteetteihin.

Liikuntaan on muotoutunut vallitsevia käytäntöjä ja alakulttuureita. Usein asioita tehdään siten kuin on aiemminkin tehty. Aktiivitoimijat eivät aina tunnista omien tekemistensä luonnetta ja vaikutuksia. Epätasa-arvon poistamiseksi tarvitaan tutkimusta. Epätasa-ar-

von ilmiöiden liittyessä yhteiskunnallisiin muutoksiin ja ihmisten vaihtuviin aseisiin tutkijoiden tehtävänä on käsitteellistää, tunnistaa ja analysoida ilmiötä sekä hakea niihin tasa-arvoa lisääviä ratkaisuja.

Tässä artikkelikokoelmassa luodaan kymmenen tutkimuskatsetta liikunnan epätasa-arvon kysymyksiin. Jokainen artikkeli nostaa esille jonkin rajatun ilmiön liikunnan epätasa-arvosta. Juuri tekstien suunnatut katset syventävät ymmärrystämme liikunnan epätasa-arvon ilmenemisestä. Samalla havainnollistuu sekin, miten kimurantista ilmiöstä liikunnan epätasa-arvossa on kyse.

Lähteet:

Aarresola, Outi, Itkonen, Hannu, Salmikangas, Anna-Katriina & Mäkinen, Jarmo (2019). Liikunnan ja urheilun vapaaehtoistyö, osallistuminen ja jäsenyys. Teoksessa Mäkinen, Jarmo (toim.) Aikuisväestön liikunnan harrastaminen, vapaaehtoistyö ja osallistuminen 2018. KIHUn julkaisusarja , nro 67. Jyväskylä. s. 28–59.

Beck, Ulrich (2007). Was ist Globalisierung. Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Mein.

Berg, Päivi (2016). Sukupuoli, yhteiskuntaluokka ja etnisyyden lasten ja nuorten urheiluseuraharrastuksissa. Teoksessa Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (toim.) (2016). Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 186. Tiede. Helsinki. s. 64–90.

Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (2016). Alkusanat. Teoksessa Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (toim.) (2016). Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 186. Tiede. Helsinki. s. 7–19.

Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (toim.) (2016). Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 186. Tiede. Helsinki.

Borodulin, Katja, Harald, Kennet, Jousilahti, Pekka, Laatikainen, Tiina, Männistö Satu & Vartiainen, Erkki (2015). Time trends in physical activity from 1982 to 2012 in Finland. Scandianavsin Journal of Medicine & Science in Sport. Vol. 26:1.

Bourdieu, Pierre (1984; alkup. 1979). Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard University Press. Cambridge.

Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1/2018.

Harjula, Minna (2015). Hoitoonpääsyn hierarkiat. Terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla. Tampere University Press. Tampere.

Harjunen, Hannele (2020). Ruumiin kokoon liittyvä sukupuolittunut syrjintä. Teoksessa Mattila, Maija (toim.) Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Kalevi Sorsa -säätö. Helsinki. s. 215–238.

Hiilamo, Heikki (2020). Kun julistetaan tai puhutaan eriarvoisuudesta, sorrutaan helposti yli-lyönteihin. Kolumni www.yle.fi / 8.1.2020.

Heikkinen, Antero (2018). Uuden aikakauden kynnyksellä. Elämä varhaismodernissa Euroopassa. Gaudeamus. Helsinki.

Ikonen, Anniliina (2019). Terveysterrorista vähän liikkuvien ymmärtämiseen. Kohti vaikuttavampaa liikuntavaliutusta. Liikunnan yhteiskuntatieteiden pro gradu -tutkielma. Liikuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylän yliopisto.

Ilmanen, Kalervo & Itkonen, Hannu (2000). Kansalaisten liikuttajat. Kansalaistoimijat ja kunnat liikuntapalvelujen tuottajina Pohjois-Karjalassa. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitos. Joensuu.

Itkonen, Hannu (1997a). Liikuttaako suvaitsevaisuus? Tutkimus liikuntakulttuurin suvaitsevaisuudesta. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 118. Joensuu.

Itkonen, Hannu (1997b). Conditioning Tolerance. A Study of Tolerance in the Culture of Sport. University of Joensuu. Publications of Karelian Institute N:o 127.

Itkonen, Hannu, Ilmanen, Kalervo & Matilainen, Pertti (2016). Tutkimus liikunnasta ja urheilusta Pohjois-Karjalassa. Kymmenvuotisseuranta maakunnan aikuisväestön liikkumisesta ja seuratoimijoiden näkemyksistä. Jyväskylän yliopisto. Liikuntakasvatuksen laitos. Tutkimus 1/2016. Jyväskylä.

Itkonen, Hannu & Kauravaara, Kati (2015). Kurottuja kulttuurikuiluja. Teoksessa Itkonen, Hannu & Kauravaara, Kati (toim.) Liikunta kansalaisten elämänkulussa. Tulkintoja liikkumisesta ja liikunnan edistämisestä. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 296. Jyväskylä. s. 184–189.

Itkonen, Hannu, Lehtonen, Kati & Aarresola, Outi (toim.) (2018). Tutkimuskatsaus liikuntapoliittisen selonteon tausta-aineistoksi. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2018:6. Helsinki.

Isosomppi, Saara (2017). Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta vai ”poliittista pas...”? Diskursiivinen näkökulma liikuntajärjestöjen puheeseen tasa-arvopolitiikasta ja sukupuolten tasa-arvosta. Liikunnan yhteiskuntatieteiden pro gradu -tutkielma. Liikuntatieteellinen tiedekunta. Jyväskylän yliopisto.

Isosomppi, Saara, Itkonen, Hannu & Salmikangas, Anna-Katriina (2019). Abstrakti, muodollinen ja vanhentunut tasa-arvo? Diskursiivinen tulkinta liikuntajärjestöjen tasa-arvopuheesta. Liikunta & Tiede 1/2019. Tutkimusartikkelit. s. 84–92.

- Kaivosaaari, Annu (2017). "Lempeä Lydia" – "Voimakas Björgen". Naishiihtäjien representoinnin muutokset Urheilulehden teksteissä vuosina 1905–2010. Jyväskylän yliopisto. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 255. Jyväskylä.
- Karisto, Antti (2005). Suuret ikäluokat kuvastimissa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Vastapaino. Tampere. s. 17–58.
- Karvonen, Sakari, Kestilä, Laura & Mukkila, Susanna (2019). Väestön elinolot ja sairastavuus. Teoksessa Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (toim.) (2019). *Suomalainen hyvinvointi*. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. s. 46–62.
- Kauravaara, Kati (2013). Mitä sitten, jos ei liikuta? Etnografinen tutkimus nuorista miehistä. *Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja* 276. Jyväskylä.
- Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (toim.) (2019). *Suomalainen hyvinvointi*. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Kestilä, Laura, Karvonen, Sakari, Parikka, Suvi, Seppänen, Johanna, Haapakorva, Pasi & Sutela, Elina (2019). Nuorten hyvinvoinnin erot. Teoksessa Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (toim.) (2019). *Suomalainen hyvinvointi*. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. s. 120–142.
- Kokkonen, Jouko (2013). Liikuntaa hyvinvointivaltiossa. *Suomalaisen liikuntakulttuurin lähihistoria*. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 2. Keuruu.
- Kokkonen, Jouko (2015). *Suomalainen liikuntakulttuuri - juuret, nykyisyys ja muutossuunnat*. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 3. Keuruu.
- Kyllönen, Miika (2017). Samalla viivalla? Selvitys liikunnan ja urheilun tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta Suomessa. Suomen urheilun eettinen keskus. SUEK ry:n julkaisuja urheilun eettisistä asioista. Lahti.
- Liikuntalaki 984/1979.
- Liikuntalaki 390/2015.
- Mannheim, Karl (1974; alkup. 1927). *The Problem of Generations*. Teoksessa Altbach, Philip G. & Laufer, Robert S. (toim.) *Youth Protest in Transition*. McKay Company. New York.
- Mattila, Maija (2020). Johdanto. Teoksessa Mattila, M. (toim.) *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*. Kalevi Sorsa -säätiö. Helsinki. s. 15–27.
- Mononen, Kaisu, Blomqvist, Minna, Hakamäki, Matti, Laine, Kaarlo & Mäkinen, Jarmo (2019). *Liikunnan ja urheilun harrastaminen*. Teoksessa Mäkinen, Jarmo (toim.) *Aikuisväestön liikunnan harrastaminen, vapaaehtoistyö ja osallistuminen 2018*. KIHUN julkaisusarja, nro 67. Jyväskylä. s. 8–27.
- Mäki-Opas, Tommi, Rahkonen, Ossi & Borodulin, Katja (2015). Terveys sosiologinen näkökulma liikunnallisen elämäntavan polarisoitumiseen – valinnat vai mahdollisuudet. *Yhteiskuntapolitiikka* 80, 2015:3.
- Opetusministeriö 2010. Kehittämishjelma maa-hanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:16. Opetusministeriö. Helsinki.
- Piketty, Thomas (2016). *Pääoma 2000-luvulla*. Into. Helsinki.
- Puronaho, Kari (2014). Drop-out vai throw-out? Tutkimus lasten ja nuorten liikuntaharrastuksen kustannuksista. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:5. Helsinki.
- Rannikko, Anni (2015). Autenttisuuden ja arvostuksen analogiat: sukupuolen risteys- vaihtoehtoliikunnan moraalisisissa järjestyksissä. Teoksessa Berg, Päivi & Kokkonen, Marja (toim.) (2016). *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 186. Tiede. Helsinki. s. 250–274.
- Riihentupa, Timo (2020). Suomen urheilun musta historia. *Ilta-Sanomat / Urheilulehti* 15.1.2020. s. 12–18.
- Rodrik, Dani (2016; alkup. 2012). Globalisaation paradoksi: miksi globaalit markkinat, valtiot ja demokratiat eivät sovi yhteen? Niin & Näin. Tampere.
- Roos, J. P. (1980). *Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvulla*. Sosiaalinen aikakauskirja 6/1980.
- Roos, J. P. (1987). *Suomalainen elämä: tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
- Rosenberg, Tiina (2014). *Arvot mekin ansaitsemme*. Kansakunta, demokratia ja tasa-arvo. Tammi. Helsinki.
- Saikkonen, Paula, Karvonen, Sakari & Kestilä, Laura (2019). Katse kohti hyvinvointipolitiikan tulevaisuutta. Teoksessa Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (toim.) *Suomalaisen hyvinvointi*. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Teema 31. Helsinki. s. 332–346.

- Sarpila, Outi (2012). Minun sukupolveni, sinun sukupolvesi. Hyvinvointikatsaus 1/2012. s. 14–18.
- Sokka, Sakarias, Kangas, Anita, Itkonen, Hannu, Matilainen, Pertti & Räisänen, Petteri (2014). Hyvinvointia myös kulttuuri- ja liikuntapalveluista. Kunnallissalan kehittämissäätö. Tutkimusjulkaisusarjan julkaisu nro 77. Sastamala.
- Suomen perustuslaki 731/1999.
- Suomi, Kimmo (2000). Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo. Liikunnan kehittämiskeskus 1/2000. Jyväskylä.
- Suomi, Kimmo, Sjöholm, Kari, Matilainen, Pertti, Glan, Virva, Nuutinen, Laura, Myllylä, Susanna, Pavelka, Béla, Vettenranta, Jouni, Vehkakoski, Kirsi & Lee, Anna (2012). Liikuntapaikkapalvelut ja väestön tasa-arvo. Seuranta-tutkimus liikuntapaikkapalveluiden muutoksista 1998–2009. Opetus- ja kulttuuriministeriön kustantama. Jyväskylä.
- Taimio, Heikki (toim.) (2007). Talouskasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman? Työväen Sivistysliitto. Helsinki.
- Tasa-arvolaki 609/1986.
- Therborn, Göran (2014). Eriarvoisuus tappaa. Vastapaino. Tampere.
- Urry, John (2013; alkup. 2011). Ilmastonmuutos ja yhteiskunta. Vastapaino. Tampere.
- Vasara, Erkki (2004). Valtion liikuntahallinnon historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 157. Helsinki.
- Virtanen, Matti (2001). Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 831. Helsinki.
- Westergård, Jali (toim.) (1997). Liikuntaväki suvaitsevaisuuden poluille. TUL/LETE & Nuori Suomi. Turku.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate (2011). Tasa-arvo ja hyvinvointi: miksi pienet tuloerot koituvat kaikkien hyväksi. HS-kirjat. Helsinki.
- www.KEVA.fi / luettu 17.1.2020.
- www.pelastakaalapset.fi / luettu 16.1.2020.
- www.tane.fi / luettu 16.1.2020.
- www.tasa-arvo.fi / luettu 16.1.2020.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.
- YK:n ihmisoikeuksien sopimus. (1948).
- YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. (1989).

2 Liikunnan ahtaat normit

Anni Rannikko & Päivi Armila

Avoimuuden paradoksi: Vammaiset nuoret nuorisokulttuurisen liikunnan kentillä

Hannele Harjunen

Lihavien ihmisten liikunta ja sen esteet

Marko Kananen

”He ovat pelaajina erilaisia” – maahanmuuttoaustaiset pelaajat suomifutiksen kentillä

Avoimuuden paradoksi: Vammaiset nuoret nuorisokulttuurisen liikunnan kentillä

ANNI RANNIKKO¹ & PÄIVI ARMILA¹

Tiivistelmä

Tarkastelemme tässä artikkelissa tutkimuskirjallisuudessa nuorisokulttuuriseksi liikunnaksi kutsutun liikunta- ja urheilutoiminnan saavutettavuutta ja sisäänkäynnin ehtoja vammaisille nuorille. Analyysissämme nuorisokulttuurisia lajeja edustavat lumilautailu ja parkour. Nuorisokulttuuriset liikuntalajit ja -yhteisöt ovat jatkuvasti muuntuvia ja muunneltavia, konventionaalisia urheilulajeja vapaampia ja sosiaalisesti avoimiksi luonnehdittuja, mutta autonomiaa ja sosiaalista rohkeutta edellyttäviä toiminta-areenoita. Myös vammaiset nuoret ovat – joskin vielä harvakseltaan – raivanneet itselleen tilaa näillä liikunnan toimintakentillä.

Vammaisen ja usein erityistä tukea tarvitsevan nuoren ei välttämättä ole helppo mennä liikuntakentille, joilla korostetaan toiminnan itseohjautuvuutta, tekemisen vapautta ja luovaa mukaan menemistä. Tämän vuoksi nuorisokulttuurisen liikunnan toimintakentät ja -yhteisöt voivat muodostua vammaisia nuoria implisiittisesti ulosulkeviksi, sillä ne odottavat sisään pyrkivien omaavan erityistä sosiaalista, kulttuurista ja toisinaan taloudellistakin pääomaa. Kaikille periaatetasolla yhdenvertaisesti avoimet liikunnalliset todellisuudet eivät lopulta ole

kaikille samalla tavalla mahdollisia. Tarkastelemme liikunnallista eriarvoisuutta erityisesti vammaisuuden näkökulmasta, vaikka olemme tietoisia siitä, että muutenkin yhteiskunnalliset eronteot monissa tapauksissa risteävät sen kanssa.

Analyysimme on tapaustutkimus, joka rakentuu kolmen erilaisen aineiston varaan: 1) mediamateriaalin, josta luemme kentän vallitsevia, usein eksklusiivisia diskursseja, 2) harrastajien haastattelujen, joista tavoitamme kentälle päässeiden sisäpiiriläisten merkityksenantoja ja 3) etnografisen havainnoinnin, joka paljastaa sen, mitä ei ole puettu sanoiksi. Tarkastelemme tutkimuksessamme liikuntayhteisöihin mukaan menemisen ehtoja ja haasteita sekä niissä mukana pysymisen ongelmia. Ideaalien tasolla nuorisokulttuurinen liikunta toivottaa kaikki tervetulleiksi, mutta sen piiristä löytyy myös ulosulkevia käytäntöjä, jotka hankaloittavat tai jopa estävät osallistumisen niiden osalta, joilla ei ole implisiittisesti vaadittuja taitoja, alakulttuurisia resursseja ja sosiaalista rohkeutta.

Avainsanat: *vammaisurheilu, nuorisokulttuuri, nuorisotutkimus, osallistuminen, yhdenvertaisuus*

¹ Itä-Suomen yliopisto

Itsenäisen liikuntakulttuurin jäljillä

Tarkastelemme vammaisten nuorten liikunnan harrastamisen mahdollisuuksia ennen avaamattomasta näkökulmasta: kysymme, minkälaisia osallistumisen areenoita nuorisokulttuurisiksi tai vaihtoehtoisisiksi liikuntalajeiksi nimetyt lajit – kuten parkour ja lumilautailu – voivat tarjota vammaisille nuorille. Miten itsensä yleisesti avoimiksi ja vastaanottavaisiksi määrittelevät vaihtoehtoliikuntayhteisöt ottavat vastaan vammaisia harrastajia ja minkälaisia ehtoja heidän osallistumiselleen asettuu? Tarkastelumme perustuu vammaisten nuorten liikuntaharrastuksia tutkineen hankkeen (Vammaisen nuoren

asema liikunnallisissa nuorisokulttuureissa, 2015–2018) parissa kokoamiimme havainnointi- ja media-aineistoihin sekä kahden vaihtoehtolajiharrastajan tapaustutkimusotteiseen haastatteluun.

Nuorten harrastuksia ja vapaa-ajan toimintaa koskevissa raporteissa liikunta on vuodesta toiseen yksi suosituimmista harrastuksista. Myös nuoria ohjaavat tai kasvattavat aikuiset pitävät liikuntaa hyväksyttävänä ajanviettopana, edistäähän se kiistatta fyysistä hyvinvointia ja terveyttä. Nuorten kohdalla liikunta on usein myös turvalliseksi koettulla tavalla ohjattua: liikuntaa harrastetaan useimmiten urheiluseuroissa, tiukkojen sääntöjen mukaisesti ja aikuisten valmentajien kanssa. Liikuntatutkimuk-

sessä on kuitenkin viime aikoina kiinnitetty enenevässä määrin huomiota liikuntamuotoihin, jotka ovat syntyneet urheiluseurojen, kilpailumentaliteetin ja aikuisvetoisten valmennusrakenteiden ulkopuolella ja joita tarkastelukontekstista riippuen on määritelty vaihtoehto-, nuorisokulttuuriseksi-, extreme- tai elämäntapaliikunnaksi. Käytämme tässä artikkelissa käsitettä nuorisokulttuurinen liikunta ja keskitymme analyysissä erityisesti lajien nuorisokulttuuristen periaatteiden tarkasteluun. Kenties tutkituimpia nuorisokulttuurisia liikuntalajeja ovat rullalautailu (skeittaus), lumilautailu ja parkour (Bäckström 2005; Ojala 2015; Rannikko ym. 2014; Rannikko ym. 2016; Thorpe 2006; Wheaton 2004). Nuorisokulttuurisen liikunnan kenttä on kuitenkin dynaaminen ja jatkuvasti muuttuva: uusia sovelluksia luodaan ja nimetään koko ajan, ja tutkijoilla on ollut vaikeuksia seurata kentän alakulttuurista kilpajuoksua (Harinen ym. 2015).

Vaikka viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana osa nuorisokulttuurisista liikuntalajeista (esimerkiksi skeittaus ja lumilautailu) on osittain irronnut luovaa ”irrotteltua” korostaneista lähtökohdistaan ja omaksunut kilpaurheilullisia arvoja ja toimintoja (Ojala 2015), niiden harrastajat korostavat edelleen vahvasti lajiensa vapaata, avointa ja kaikille osallistumismahdollisuuksia tarjoavaa luonnetta (Rannikko 2018b). Nuorisokulttuurisen liikunnan harrastajat määrittelevät lajinsa luoviksi liikkumisen muodoiksi, joita tehdään yhdessä. Muodolliset ohjeet eivät rajoita tekemistä, mikä sallii monenlaiset harrastajien omat tavat ”tehdä lajia”. Näihin lajimää-

rityksiin sisältyy myös vahva kritiikki ja eronteko suhteessa fyysistä kyvykkyyttä korostavia liikuntamaailman rakenteita tai institutionalisoituneita liigoja kohtaan – asettavathan nämä eri tavalla suorituksiin kykenevät liikunnanharrastajat keskinäiseen kilpailuasetelmaan (Harinen & Rannikko 2014; Rannikko ym. 2014; Rannikko 2018a). Nuorisokulttuuristen liikuntalajien harrastajat näkevät niiden viehätysten perustuvan moninaisuuden kunnioittamiseen, iloiseen yhdessä tekemiseen, hauskanpitoon ja liian vakavan harjoittelun välttämiseen (Ojala & Itkonen 2014; Rannikko ym. 2014; Rannikko 2018b; Rautopuro ym. 2007).

Edellä kuvattua arvostustaustaa vasten peilaten voisi arvella, että liikunta, joka ei perustu kilpailuun, tasoryhmiin tai ennalta määriteltyihin kykyisyyssoduksiin, tarjoaisi myös eri tavalla vammaisille nuorille suotuisat ja avoimen sosiaaliset olosuhteet harrastaa liikuntaa. Vammaisten nuorten löytäminen nuorisokulttuurisen liikunnan kentiltä on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty. Kenttähavaintojemme perusteella voimme väittää vammaisten nuorten liikuntaharrastusten olevan edelleen voimakkaan aikuisohjattuja. Nuorten itsensä organisoimissa, aikuisettomissa liikuntaporukoissa vammaisia nuoria on hyvin vähän (Armila & Torvinen 2017). Muutamat mukaan menneet – tai päässeet – ovat kuitenkin huomion arvoisia, koska heidän voi uskoa edustavan jotain uutta ja vammaistenkin nuorten parissa vähitellen nousevaa liikuntakulttuuria. Myös uudet apuvälineet ja jatkuvasti kehittyvät proteesit mahdollistavat ainakin periaatteessa monet luovat nuoriso-

kulttuuriset liikuntamuodot vammaisille harrastajille (vrt. Armila & Torvinen 2018a; Armila 2020).

Havaitsemamme ristiriita nuorisokulttuurisen liikunnan harrastajien koroostaman inklusiivisen potentiaalin ja vammaisten harrastajien pienen määrän välillä johti meidät kysymään, millaisia esteitä vammaisten nuorten osallistumiselle vaihtoehtoliikuntaan sittenkin on, mitä mukaan pääseminen vaatii vammaisilta ja mitä lajiyhteisöissä ja -toiminnoissa mukana pysyminen merkitsee vammaisille urheilijoille. Etsimme vastauksia kysymyksiimme kahden tutkimushankkeemme esimerkkilajin lumilautailun ja parkourin parista. Näiden lajien valinnan syy on käytännöllinen: niiden vammaiset harrastajat ovat yhteiskunnallisesti näkyviä, ja lajien kehittymisen voi nähdä merkiksi mahdollisuudesta uusille avauksille kehollisesti aiempaa moninaisemmille ihmisille. Lisäksi lajien julkisuusdynamiikka mahdollistaa ilmiön tarkastelemisen myös muuten kuin yksittäisten harrastajien haastattelujen kautta.

Ennen kuin esittelemme metodologiset valintamme ja analyysimme tulokset, avaamme lyhyesti keskustelua nuorisokulttuurisesta liikunnasta ja pohdimme sen soveltuvuutta vammaisliikunnan ja/tai sovelletun liikunnan tutkimiseen. Analyysimme päätelmissä pohdimme havaintojamme myös suhteessa nuorten yhtäläisten osallistumisoikeuksien periaatteeseen ja pyrimme ottamaan kantaa siihen, kuinka näitä oikeuksia voisi edistää nuorisokulttuurisen liikunnan maailmassa. Koska nuorisokulttuurinen liikunta on nuor-

ten keskuudessa suosittua, sen toimintakenttien ja -yhteisöjen saavutettavuus myös vammaisille nuorille määritellä ajankohtaiseksi liikuntapolitiikan yhdenvertaisuuskysymykseksi.

Nuorisokulttuurinen liikunta

Nuorisokulttuurisen liikunnan ohella tarkastelemaamme ilmiötä on lähestytty myös toisenlaisin käsittein: elämäntapaurheiluna tai -liikuntana (lifestyle sports) (Kotro & Pantzar 2004; Robinson 2004; Thornton 2004; Piispa 2013; Wheaton 2013; Liikanen & Rannikko 2015) extreme-lajeina (extreme sports) (Rinehart 2000; Ojala & Itkonen 2014) ja vaihtoehtoliikuntana (alternative sports) (Rinehart 2000; Rannikko ym. 2014; Rannikko 2018). Nuorisotutkimuksessa yhteisöjä, jotka harjoittavat sellaisia vaihtoehtoliikuntalajeja kuin parkour tai lumilautailu, on tulkittu usein alakulttuuri – ja post-alakulttuuriteorioiden käsitteellisessä kehyksessä (alakulttuuri: Hannerz 2015; post-alakulttuuri: Bennett 1999; liikunnan alakulttuurit: Harinen ym. 2006; Ojala 2015; Rannikko ym. 2014; Rannikko 2018b; Thorpe 2006; 2012; Williams 2011; Willis 1977). Alakulttuuriset yhteisöt ovat sosiaalisia ja symbolisia rakennelmia, ja siksi niiden olemassaolo on riippuvaista ”meidän” konstruoimisesta valtavirrasta erottuvaksi (Williams mt.).

Nuorisokulttuurisessa liikunnassa vastustettavaksi valtavirraksi määrittyvät perinteisten urheiluinstituutioiden ohella liikuntatoimintaa ohjaavat ideologiset kiinnitykset, joiden tavoitteina ovat sääntöjen noudattamisen op-

piminen ja kilpailu- tai ottelumenestys. Tästä näkökulmasta katsoen vaihtoehtoiselle liikunnan ja urheilun harjoittamiselle annetaan merkityksiä, joissa korostuvat vapaus, kokemusten jakaminen ja rento tyyli sekä lupa loputtomasti ja luovasti muuttaa, luoda, muokata ja yksilöllistää toimintatapoja. Myös lajiharrastajien korostamat toveruus ja keskinäiseen tukemiseen perustuva mentaliteetti haastavat perinteisen tavan nähdä urheilu kilpakenttänä ja kehollisesti kyvykkäimpien toimijoiden toiminta-areenana. Tietystä tyylin ja genren yhtenäisyydestä huolimatta lajien tekemiseen on harvoin tarjolla vain yksi oikea tapa. Vapaus ja hauskanpito yhdistettyinä nuorisokulttuurisen liikunnan jatkuvasti neuvoteltavissa oleviin ja muuttuviin ominaispiirteisiin tekevät niistä erilaisia kuin perinteiset urheilulajit. Esimerkiksi aitajuoksua, kolmiloikkaa tai pesäpalloa koskevat säännöt ja normit eivät ole samalla tavalla jatkuvan neuvottelun alla, eikä niissä ole tilaa vastaavanlaiseen yksilölliseen tai alakulttuuriseen sääntöjen tulkintaan.

Nuorisokulttuurisen liikunnan yhteisöt ovat usein pieniä ja paikallisia, mutta samaan aikaan ne ovat myös osa maailmanlaajuista löyhää harrastajien verkostoa (Wheaton 2004). Yhteisöt ovat alakulttuurisesti ja symbolisesti toisiinsa sidottuja: niiden yhteisyys rakentuu yhteiseen tekemiseen liittyvien jaettujen merkitysten kautta, ja tässä merkitysten ja tiedon välittymisessä sosiaalinen media on yksi keskeinen agora (Harinen & Torvinen 2014). DIY (*tee se itse*) ja DIT (*tehdään se yhdessä*) ovat tärkeitä periaatteita, jotka johdattavat nuorisokult-

tuurisen liikunnan toimintatilojen muodostumista. Toimintatilat ja -tavat eivät ole annettuja, vaan ne määritellään yhdessä tekemisen kautta (Harinen & Rannikko 2014). Institutionaalistumisen asenteissa on nuorisokulttuuristen lajien välisiä eroja, ja siksi joissakin niissä on vähemmän muodollisia sääntöjä kuin toisissa. Tämän artikkelin kohdelajeista lumilautailu on mukana olympialaisissa ja paralympialaisissa, mikä osoittaa, että kilpailullisuus ja instituutiot voivat tulla osaksi myös vaihtoehtolajikulttuuria. Lumilautailussa kilpailevatkin korostavat kuitenkin edelleen lajin alakulttuurisia piirteitä ja ainutlaatuista vapauden tunnetta, jota he kokevat lumilautaillessaan (Ojala 2015). Parkour puolestaan noudattaa DIY-periaatteita uskollisemmin, sillä parkourin harjoittamista ei ole virallisesti määritelly missään.

Nuorisokulttuurisen liikunnan periaatteisiin kuuluu myös inklusion ideaali: lajien harrastajayhteisöt halutaan pitää avoimina kaikille kiinnostuneille (esim. Rannikko 2018b). Vammaisuuden näkökulmasta tarkasteltuna voisi ajatella, että lajit, joita on mahdollisuus ja lupa tehdä persoonallisilla ja ainutlaatuisilla tavoilla ja jotka sopivat melkein kenelle vain, houkuttelisivat juuri niitä nuoria, joilla on vaikeuksia säänneltyillä liikuntakentillä. Nämä lajit eivät myöskään useimmissa tapauksissa edellytä joukkueurheilun vaatimaa tarpeeksi suurta ryhmää, jonka jäsenillä on suunnilleen samanlaiset kyvyt ja taidot. Tässä mielessä ei pitäisi olla ongelma, että jokainen harrastajayhteisön jäsenen on kyvyiltään erilainen (vrt. Bicken-

bach 2012; Oliver 2004; Rinehart 2000; Thomas 2007).

Nuorisokulttuurinen liikunta antagonistisena alakulttuurina, joka ”surfaa” perinteisiä urheilun diskursseja ja käytäntöjä vastaan, lupaa yhtäältä mukaan pääsyä ja saavutettavuutta ja toisaalta vapautta, itsenäisyyttä ja jännitystä. Analyysissämme tarkastelemme, kuinka ja missä määrin nämä näkökohdat on mahdollista sovittaa yhteen vammaisurheilun erityisessä kontekstissa. Ennen sitä esittelemme empiiriset tapauksemme ja aineistomme.

Tutkimusaineistot ja analyysin lähtökohdat

Analyysimme aineistot on koottu tutkimushankkeessa, jossa on tarkasteltu 13–29-vuotiaiden eri tavalla vammaisten nuorten urheiluharrastuksia ja asemaa erilaisissa nuorisoliikunnan ja urheilun toiminta-avaruuksissa (Vammaisen nuoren asema liikunnallisissa nuorisokulttuureissa, 2015–2018). Laaja tutkimusaineisto koostuu etnografisista havainnoinneista ja haastatteluista, verkkokyselyistä, sosiaalisesta medias- ta kerätystä aineistosta sekä Helsingin Sanomista kerätystä media-aineistosta. Tutkimusaineisto kattaa monia eria- steisesti järjestäytyneitä liikuntaympäristöjä amatöörijalkapallosta sarjatason maalipalloon ja ammattimaiseen lumilautailuun. Tätä artikkelia varten olemme keskittyneet niihin hyvin harvinaisiin aineistojemme tapauksiin ja informantteihin, jotka edustavat nuorisokulttuurista liikuntaa. Hyödynnämme analyysissa myös aiemmassa nuoriso-

kulttuurista liikuntaa käsitelleessä tutkimushankkeessamme (Liikunnan monimuotoistuvat tilat ja tavat 2012–2015, OKM) kerryttämääme ymmärrystä la- jien periaatteista ja käytännöistä.

Kolmivuotisen kenttätyömme kes- täessä tapasimme vammaisia nuoriso- kulttuurisen liikunnan harrastajia lähes ainoastaan paraurheilun parista, sillä nuorisokulttuurisen liikunnan kentäl- lä ei ylipäätään ole monia vammaisia liikunnan harrastajia tai sitä ammatik- seen tekeviä. Nämä muutamat paraur- heilijat edustavat selvästi uutta ja nou- sevaa, joskin toistaiseksi vasta idulla olevaa liikuntakulttuuria. Tästä johtu- en artikkelimme toimijahaastatteluai- neisto rajautuu kahden liikuntavam- maisen ammattilaisurheilijan kanssa vuonna 2016 käymiimme keskustelui- hin. Heidän ”varsinainen” lajinsa on lu- milautailu, mutta he harrastavat myös muita nuorisokulttuurisia lajeja, esi- merkiksi skeittausta. Kehitysvammais- ten Special olympics (SO) -lumilautailu- ja alppihiihtokilpailussa vuonna 2017 tutkijoiden tuottamat havainnointimuis- tiinpanot laajentavat ymmärrystämme vaihtoehtoisen vammaisliikunnan toi- mintatiloista ja -konteksteista. Tämän kisatapahtuma-aineiston rooli analyys- sissa on kuitenkin vain kontekstuali- soiva, sillä päiväkirjoihin taltioimamme tapahtumat ja tilanteet olivat vahvasti aikuisohjattuja. SO-päiväkirjamerkin- nöistä olemme ottaneet mukaan tähän analyysiin vain lumilautailua koske- van aineiston, vaikka kisoissa kilpailtiin myös muissa alppilajeissa. Kuten myö- hemmin osoitamme, SO-lumilautailu- sa on aistittavissa lumilautailun rentoa

henkeä, mutta sitä harrastetaan selvästi erillään muusta lumilautaskenestä. Vahvemmin institutionalisoituneita paraurheilulajeja – esimerkiksi yleisurheilua, pyörätuolikelasta tai jalkapalloa – ei ole otettu mukaan aineistoihin, sillä niitä ei liikuntatutkimuksen sisäisissä rajanvedoissa pidetä nuorisokulttuurisina lajeina (vrt. Harinen ym. 2006; Willis 1977).

Kaksi paraurheilijaa, joiden haastatteluja luimme analyysiamme varten, käyttävät lumilautaillessaan raajaproteeeseja. Molemmat ovat oman päälajinsa lumilautailun sisäpiiriläisiä: kilpailevia ammattilaisia urheilulajissaan tai -lajeissaan, mutta amatöörejä muissa harjoittamisissaan lajeissa (esim. skeittauksessa, BMX-pyöräilyssä, rullalautailussa, taekwondossa). Näin he ”surfaavat” vammastaan huolimatta varsin sujuvasti ja aktiivisesti monenlaisissa liikuntayhteisöissä. Keskusteluissamme heidän kanssaan korostuivat urheiluharrastuksiin liitetyt merkitykset, niihin kytkeytyvät vuorovaikutusvaatimukset ja -mahdollisuudet, urheiluyhteisöjen sosiaaliset järjestykset ja hierarkiat sekä kilpailullisuuden rooli osana omaa harrastuneisuutta. Näiden haastattelujen lisäksi analyysiamme ohjaavat etnografiset havainnointimuistiinpanot vammaisten harrastajien mukana laskettelurinteessä ja skeittiparkissa (kevällä 2016). Kenttätyötä ohjaavana periaatteena on ollut mennä ympäristöihin, joissa tutkittavia lajeja harjoitetaan, antaa urheilijoiden johdattaa tutkijoita ja tutustua heidän tekemiseensä arjen vuorovaikutuksen tasolla (esim. Gobo 2008).

Haastattelujen ja havainnointien ohella olemme tätä analyysia varten hahmottaneet sovellettujen nuorisokulttuuristen liikuntalajien diskursiivista kenttää perehtymällä Facebook-sivuihin, joilla esitellään sovellettuja extreme-lajeja. Tällaisia sivuja edustavat analyysissa *Rajoitteet ovat vain omassa päässä* ja *Ei tekosyitä*, joita hallinnoi kaksi pyörätuoliparkourin harjoittajaa, jotka tahoillaan kilpailevat muissa urheilulajeissa. He vastustavat julkaisuissaan julkilausuttuja yhteiskunnallisia rajoituksia, jotka kaventavat vammaisten liikunta- ja liikkumismahdollisuuksia. Tässä vastustamisessa pyritään määrittelemään, mitä sovellettu nuorisokulttuurinen liikunta on – tai mitä sen pitäisi parhaimmillaan olla. Kutsumme analyysissamme tätä tilan asettamia rajoituksia haastavaa pyörätuolilla liikkumista parkouriksi. Artikkeliamme varten olemme analysoineet kaikki näillä kahdella Facebook-sivulla julkaistut tai jaetut videot, kuvat ja kirjoitukset, joiden katsomme kertovan siitä, mitä nuorisokulttuurinen liikunta voi ideaalitasolla tarjota vammaisille harrastajille. Peilaamme ihannelilannetta suhteessa haastattelu- ja havainnointiaineiston kertomaan arjen lajitodellisuuteen.

Aineistossamme parkouria harjoitetaan pyörätuolilla julkisissa ja puolijulkisissa tiloissa, ja lajin peruseriaatteen ovat samat kuin parkourissa yleisesti. Kyse on niin arkisesta portaiden nousemisesta pyörätuolilla kuin skeittiparkissa tempuilustakin, joissa parkourin keskeinen idea mukautumisesta tilaan katkeamattoman liikkeen kautta ohjaa tekemistä. Lumilautailuunkin liit-

tyvät periaatteet ovat hyvin samankaltaisia kuin sen ei-sovelletussa versiossa, vaikka olemassa on myös erityisiä sovelluksia tai apuvälineitä niille, jotka eivät voi mennä rinteeseen perinteisellä lumilaudalla. On kehitetty esimerkiksi mono-, dual- tai biski-mallisia istutavia suksia, jotka sopivat pyörätuolia käyttäville harrastajille tai niille, joilla on haasteita tasapainon kanssa. Jotkut vaihtoehtoiset varusteet vaativat esimerkiksi hiihdonopettajan tai muun ohjaajan apua, kun taas toisia voi käyttää itsenäisesti. Näkövammaisten lumilautailijoiden harrastamista helpottamaan on kehitetty kaiuttimilla varustettuja selkäreppuja, kuulokkeita ja kuulokekypäriä.

Aineistojemme työstäminen analyysiksi perustuu dialogisen tematisoinnin menetelmään (Koski 2011), jossa kolmi-kerroksista tutkimusaineistoa (havainnot, haastatteluaineistot, sosiaalisen median julkaisut) on jäsennetty asettamalla se vuoropuheluun alakulttuuriteoreettisten käsitteellistysten ja aiemman nuoriso- ja vammaisliikuntatutkimuksen kanssa. Media-aineistoista olemme tunnistanee tätä julkista kenttää hallitsevat diskurssit ja analysoineet niiden roolia osallistumisen edistämässä. Haastattelut johdattavat liikuntaan mukaan päässeiden sisäpiiriläisten kokemuksiin ja heidän käsityksiinsä nuorisokulttuurisesta liikunnasta vammaisen urheilijan näkökulmasta. Osallistuvan havainnoinnin kautta olemme voineet tuoda tulkintojemme tueksi asioita, joita ei aina sanota ääneen, mutta jotka tulevat näkyviksi kentän käytännöissä ja implisiittisessä eetoksessa (Gobo 2008; Skeggs 1999; Sprague 2016). Olemme

hyödyntäneet yleistä tutkimushankkeissamme kertynyttä tietämystämme ja ymmärrystämme vammaisliikunnasta peilinä nuorisokulttuurisen liikunnan erityisyyden analysoinnissa. Kun tarkastelemme sovelletun nuorisokulttuurisen liikunnan erityispiirteitä, analyysin ja sen yleistämisen epistemologinen legitimizeetti perustuu etnografisesti viritteeseen nuorisotutkimukseen: kulttuuria pyritään selittämään keskittymällä tiettyihin tapauksiin, koska sitä voi piirtää näkyviin yksilöllisten kokemusten ja henkilökohtaisten merkitysten kautta (Gobo mt.).

Nuorisokulttuurisen liikunnan soveltamista

Jaamme analyysimme kolmeen teematiseen kokonaisuuteen, joista kukin vastaa tutkimuskysymyksiimme hieman eri näkökulmasta. Ensiksi tarkastelemme nuorisokulttuurisen liikunnan diskursiivista kutsua – sitä, miten lajit näyttävät toivottavan tervetulleiksi kaikki yksilöllisistä eroista ja kyvykkyyksien kuiluista huolimatta. Tämä diskursiivinen usko näkyy sekä media-aineistoissamme että haastattelemiemme sisäpiiriläisten käsityksissä. Tervetuloitovotus pitää kuitenkin kuulla konkreettisesti, jotta voi mennä mukaan, minkä vuoksi nostamme esiin myös tarpeellisen tiedon saatavuuden erityisenä haasteena vammaisten nuorten mukaan pääsemiselle.

Toiseksi keskitymme osoittamaan esteitä, jotka rajoittavat osallistumista niiden osalta, joilla ei ole vaadittuja taitoja, erilaisia alakulttuurisia resursseja eikä

riittävää sosiaalista rohkeutta. Näemme näiden usein implisiittisesti artikuloituneiden esteiden ja vaatimusten lopulta konkreettisesti heikentävän lajiosallistumiseen kytkettyä avoimuuden eetos-ta. Kolmanneksi esittelemme vammaisten urheilijoiden nuorisokulttuuriseen liikuntaan liittyviä merkityksiä, joissa lajien kokonaisvaltaisuus ja extreme-luonne asettuvat ristiriitaan vammaisliikun-tan yleisten tavoitteiden kanssa.

Going along: inklusiivisten liikuntayhteisöjen potentiaali

Tilastojen ja tutkimuksen perusteella tiedämme, että vammaiset ihmiset jää-vät usein sosiaalisen toiminnan ja yhteisöiden marginaaleihin ja heitä kohdellaan ”erilaisina” – yksilöinä, joilla on erityisiä tarpeita (Tarvainen 2018). Marginalisaation taustalla on yhteiskunnallisten vaatimusten ja yksilöllisten kykyjen välinen ristiriita, joka erottelee vammaiset henkilöt omiin ja erillisiin arjen ympäristöihinsä, kuten kouluihin ja harrastuksiin. Kriittisessä vammais-tutkimuksessa tämän yhteiskunnallisen erottamisen syiksi nähdään kyvykkyyden normatiiviset representaatiot ja niiden pyrkimys sulkea ulos kaikki ne, jotka on määritelty ”erilaisiksi” (Bickenbach 2012; Oliver 2004; Thomas 2007).

Myös liikuntaa määritellään ja kehitetään poissulkevasta näkökulmas-ta, jossa odotusarvoina ovat tietynlaiset ruumiit ja vaadittavat fyysiset kyvyt. Monet analyysit ovat kuitenkin viime aikoina korostaneet, kuinka nuorisokulttuurisen liikunnan yhteisöissä korostetaan kaikenlaisia syrjinnän vastaisia

periaatteita ja osallistumisen helppout-ta. Näissä ideaaleissa määritetty viime kädessä se, kuka voi olla liikunnallisen yhteisön jäsen ja kuka ei (Harinen ym. 2006; Rannikko 2018b). Vaikka nämä pe-riaatteet voi nähdä alakulttuurisina ra-jankäynteinä ja tapoina erottautua urheilun valtavirroista, ne määrittelevät myös eetoksen, jossa etusijalle asetetaan harrastajakunnan moninaisuus. Kaikenlaiset osallistujat tervetulleeksi toivottava asenne luo mielikuvaa hetero-geenisyydestä, jossa fyysinen vamma on vain yksi ja merkityksetön ero monien muiden joukossa. Ero valtavirtaliikun-taan voidaan nähdä myös lajeille ominaisessa tyyllissä, jossa korostetaan va-pautta, heittäytymistä ja luovuutta (Ran-nikko 2018b; Robinson 2004; Wheaton 2004). Kenttäpäiväkirjamerkinnoissäm-me tämä tyylin erikoispiirre ilmenee esi-merkiksi alla kuvatussa Special olympics -talvimaailmankisojen ilmapiirissä. Jopa kilpailutilanteessa soveltuva lumi-lautailu näyttää säilyttävän rennon il-mapiirinsä.

”Vartti ennen lumilautakisan alkua yleisöä on jo paljon paikalla. Yleisön eteen tulee Coca Cola -lippis päässä henkilö, joka tsemppaa megafoniin puhuen yleisöä huutamaan ja kannus-tamaan. Huudattaja nimeää osallistu-jamaita, sukupuolia ja muuta, jonka perusteella osa kannattajista huutaa kerrallaan. Yleisölle on jaettu erilaisia Cocan Colan sponsoroimia räikkiä ja pillejä. Yleisö on ihan villinä, melu melkein sattuu korviin. Lumilautailu-kulttuuri on hyvin näkyvässä tänään: ilmapiiri on rento, high fivet ja fist

bumpit vaihtuvat. Yleisö hurraa kaikkein eniten niille, jotka kaatuvat tai laskevat alas hitaammin kuin muut.” (Kenttäpäiväkirja, Special olympics -maailmankisat, Itävalta, 2017.)

Tällaiset värikkäät kansainväliset tilaisuudet ovat tietysti vain harvojen nuorten saavutettavissa jo senkin vuoksi, että niihin osallistuminen vaatii merkittävää taloudellista panostusta. Kuitenkin myös yksittäiset informanttimme olivat samaa mieltä helposta mukaan pääsystä samoin kuin harrastajakunnan moninaisuudesta ja lajikulttuurien kansainvälisestä luonteesta:

”No taekwondon harrastajien keskuudessa mä olen vähemmistö eli enemmistö on just kaikkialta ympäri maailmaa. Lähi-idästä, Aasiasta, siis hyvin heterogeeninen on yhteisö, että me panostetaan just siihen, että kaikki on tervetulleita, kaikki pääsee mukaan ja yritetään olla mahdollisimman suvaitsevia. En oo kokenu minkäänlaista syrjintää.” (Lumilautailija 1.)

Edellä siteerattu urheilija painottaa erityisesti liikunnallisen elämäntapansa avointa ja ylikansallista ulottuvuutta ja tuottaa näin kuvaa alakulttuurisesta yhteisöllisyydestä, jonka toimintatila ulottuu paikallisista vertaismiljöistä kohti globaaleja verkostoja. Sosiaalisessa mediassa – samoin kuin lajeja aktiivisesti tekevien informanttimme näkökulmassa – nuorisokulttuuristen lajien ”skene” rakentuu globaalisti ja kansainvälisesti koetuista elämismaaailmoista, informaalista tiedon välittämisestä ja aktiivisten

toimijoiden varassa olevasta puskaradiotiedotuksesta. Nuorisokulttuurisen liikunnan harrastajille sen tervetulleeksi toivottava kansainvälisyys on usein virtuaalista: internet ja erityisesti verkkovideot ovat keskeinen osa toimintatilaa (Ojala 2015; Rannikko 2018a). Internet on myös tärkeä tiedonhaun ja löytämisen paikka, tiedon jakamisen mahdollistaja ja inspiraation lähde (Harinen & Torvinen 2015):

”Sillon sitte rupes tietysti niinku ettii tietoo siitä, että mitä kaikkee voi vammaisena tehdä ja sitten löysin tuolta YouTubesta inspiroivia videoita ja sit, kun oli joskus ollu se lumilautailu ja oli siinäki kohtaa tietysti suuri intohimo vielä siel sisäl lajia kohtaan, niin näin sit niitä videoita ja semmonen liekki sytty.” (Lumilautailija 2.)

Edellä kuvatun kaltaiset itsenäisyys ja omatoimisuus tiedonhankinnassa (ja niiden vaade) ovat ominaista nuorisokulttuurisen liikunnan alakulttuurissa vallitsevalle ilmapiirille – mutta ne ovat myös hyvin erilaisia periaatteita kuin se tapa, jolla vammaisliikuntaharrastus yleensä aloitetaan. Itseohjautuva mukaan lähteminen vaatii kulttuurisia ja vuorovaikutuksellisia resursseja. Nuorten, jotka haluavat tutustua lajeihin ja niiden parissa toimiviin, on kyettävä paitsi etsimään tietoa, myös punnitsemaan sitä suhteessa omaan vammaisuuteensa ja arvioimaan, millä ehdoin harrastamisen aloittaminen on heille realistista. Kenttähavaintomme vammaisten liikuntaharrastajien samoin kuin heidän ohjaajiensa ja tukijoidensa kanssa

ovat osoittaneet, että vammaisia nuoria ei välttämättä kannusteta itsenäiseen internetissä surffailuun ja sosiaalisessa mediassa ajan viettämiseen. Pikemminkin näyttää usein käyvän päinvastoin. Usein internet-välitteisen vuorovaikutuksen opetetaan olevan vammaisille nuorille vaarallista, eikä heidän nähdä olevan kykeneviä suojelemaan itseään ihmisiltä, joilla voi olla heitä vahingoittavia aikomuksia.

Sovelletun liikunnan ryhmät ovatkin yleensä paikallisia, pienimuotoisia, aikuisten kokoon kutsumia ja ohjaamia ryhmiä, jotka kokoontuvat sovitusti määrätyissä paikoissa. Asioista tiedotetaan paikallislehdissä tai kouluissa jaetuilla esitteillä, jolloin nuorista tehdään passiivisia, heille ennalta relevantiksi katsotun tiedon vastaanottajia (ks. Armilä & Torvinen 2017). Tällainen perinteinen tiedottaminen on varsin tehontonta, sillä yhdeksi suurimmista esteistä urheiluharrastuksen aloittamiselle on tutkimuksissa osoittautunut saatavissa olevan tiedon puuttuminen (esim. Darcy & Dowse 2013). Myös haastatteluaineistomme toistaa havaintoja siitä, että yksi suurimmista lajiharrastamisen aloittamisen esteistä on usein se, ettei mukaan haluava tiedä olemassa olevista mahdollisuuksista.

Tutkimuksiimme haastatellut aktiiviset ja jo mukaan päässeet vaihtoehtolajien harjoittajat ovatkin sitä mieltä, että parhaiten tietoa sovelletuista nuorisokulttuurisista lajeista löytyy verkosta (vrt. Bundon & Hurd 2015). Epätavanomaisten tiedotuskanavien hyödyntämisen lisäksi nuorisokulttuurisen liikunnan toimintatilaa määrittävät hei-

dän(kin) puheissaan avoimuus ja moninaisuuden kunnioittaminen. Alla haastattelemamme kilpailuissakin menestynyt paraurheilija kuvaa lumilautailuun mukaan pääsyn periaatteellista yksinkertaisuutta: mahdollistavaa ympäristöä ja moniarvoista yhteisöä.

”Mut se, että musta tuntuu, että lumilautaskenessä niin se on niinku vaan sillee. Se on vaan se juttu, et jos haluut lumilautailia ja haluut tehdä sitä hommaa, nii se on se juttu tavallaan. Et ei ketään kiinnosta, vedätkö sä tuolla backflippei vai et. Et jos vaan haluut laskee, nii mä oon ainaki kokenu sen, et kaikki on ollu sillee niinku: tänne vaan messiin.” (Lumilautailija 2.)

Käytännössä vammaiselle nuorelle lumilautailun aloittaminen ei kuitenkaan ole välttämättä helppoa – ei vaikka satumalta asuisi laskettelurinteen vieressä. Nuorisokulttuurista liikuntaa harrastavien vammaisten nuorten pieni lukumäärä viittaakin siihen, että mukaan menemisessä ei voi olla kyse vain asianmukaisen tiedon hankkimisesta ja yhteisön löytämisestä.

Going Alone: vapaan toimintatilan paradoksi

Täydellisen avoin ja kyvyistään riippumatta kaikki tervetulleiksi toivottava lajimentaliteetti asettuu aineistossamme mielenkiintoiseen ristiriitaan vaihtoehtoliikuntalajeihin kiinnitetyn extreme-ulottuvuuden kanssa. Vaihtoehtoliikunnassa asioita tehdään toisin ja haetaan ”massasta” erottautumisen ta-

poja. Jos siis kuka tahansa voi tulla mukaan, lajien vaihtoehtoluonne ja ainutlaatuisuus murenevat; lajikulttuurien moraalinen järjestys näyttää edellyttävän ainakin jonkinlaista sosiaalista var-tiointia (Rannikko 2018b). Alla esitetty lainaus kahden paraurheilijan ylläpitä-mältä Facebook-sivulta, jonka keskei-nen idea on *ei rajoitteita*, havainnollis-taa tätä paradoksaalista rajankäyntiä. Periaatetasolla kyseinen sivusto mani-festoi ideaa, jonka mukaan ”kuka tahan-sa” voi päästä osalliseksi liikunnallisista vaihtoehtotodellisuuksista soveltamalla ja kovalla työllä. Silti viestinnässä on nähtävissä selkeä eronteko ”keneen ta-hansa”, kun siinä viitataan nuorisokult-tuurisen liikunnan ainutlaatuisuuteen ja rankkuuteen sekä äärimmäiseen ke-hon hallintaan.

Jos se ois helppoa

Jos siinä ei ois riskejä

Se ei ois extremeä

Kaikki tekis sitä

(Pyörätuoliparkouraaajien *Rajoitteet* ovat vain omassa päässä -Facebook-sivu.)

Edellä kuvatun kaltaiset viittaukset vaihtoehtoliikuntalajien riskeihin ja extreme-luonteeseen ovat osa alakult-tuurista rajankäyntiä, jota tehdään osal-listumisen avoimuutta painottavan pu-hetavan ympärillä (vrt. Robinson 2004; Wheaton 2004). Inklusion idea ei näin kannu käytäntöihin asti. Rajankäynti myös osittain vahvistaa puhetta, jossa nuorisokulttuurisesta liikunnasta haa-veilevalta nuorelta edellytetään taitoa rohkeisiin aloitteisiin ja kykyä löytää

yksin tietoa ja vertaistoimijoita sekä aloittaa lajin harrastaminen itsenäises-ti. Tässä julkipuheessa korostetaan ke-hollisia taitoja, rohkeutta ja kykyä ta-voilla, joita monenkään ei ole helppo to-teuttaa käytännössä.

Vaikka avoimuus ja kaikkien kun-nioittaminen ovat artikuloituja nu-orisokulttuurisen liikunnan periaattei-ta (Rannikko 2018b), toimintatilat eivät lopulta ole kaikille samalla lailla mah-dollisia. Tätä ei tunnisteta edellä kuva-tun kaltaisissa vammaisurheilun san-karirepresentaatioissa, joiden mukaan kaikki on kaikille mahdollista. Tämä asenne ilmenee myös Facebook-sivul-ta poimitussa lainauksessa, jonka mu-kaan ”...se, joka haluaa, keksii yleensä keinot. Se, joka ei halua, keksii selityk-set.” Nämä diskurssit haastavat yksi-löä ottamaan vastuuta, mutta liikunta-harrastusta aloittavalle tai sellaista toi-vovalle vammaiselle nuorelle tällaisten paineiden parissa sukkulointi ei välttä-mättä ole helppoa ja itsestään selvää. (Vrt. myös Rannikko 2018a.)

”Tee se itse”, ”löydä tietoa itse” ja ”tule itsenäisesti mukaan” ovat erityisen ongelmallisia periaatteita, kun henkilö tarvitsee erityistä tukea aloittaakseen uuden liikuntalajin harrastamisen (ks. Barr & Shields 2011). Nuorisokulttuu-risen liikunnan toimintakentillä institu-tionaaliset tuki-interventiot ja ohjaavat aikuiset ovat kuitenkin hyvin harvoin tervetulleita väliintulijoita (Harinen & Rannikko 2014; Liikanen & Rannikko 2018). Vammaisten nuorten osalta tilan-netta on kuitenkin syytä katsoa hieman toisin: perheiden ja muiden tukiverkos-tojen osuus heidän urheiluharrastuksen

sa mahdollistajana on osoitettu erityisen merkittäväksi (Armila ym. 2017; Armila & Torvinen 2018b; Barr & Shields 2011). Tutkimus toisensa jälkeen on osoittanut, kuinka vanhemmat ja muut ympärillä olevat aikuiset tarjoavat taloudellista tukea ja aikaa, etsivät sponsoreita ja kuljettavat harrastuspaikoille tarjotakseensa liikuntamahdollisuuksia vammaisille lapsilleen. Nuorisokulttuurisen liikunnan maailmaan tulevalle nuorella voi olla tunne, että hän on lajin kynnyksellä joskus turhankin yksin:

”Mut se kynnys lähtee sinne mäkeen itse. Mä kyllä ymmärrän sen, koska silloin kun mäkin lähin ensimmäistä kertaa vammaisena tonne laskee, nii eihän se nyt mee ihan ykkösellä maaliin se homma. Oot tavallaan yksinään siellä.” (Lumilautailija 2.)

Henkilökohtaista vapautta korostavassa harrastusilmapiirissä nuoret voivat olla varsin yksin, erityisesti jos samankaltaisesta taustasta tulevia vertaisia ei ole mukana (Armila & Torvinen 2017). Nuoria, joilla olisi samanlainen vamma, asuu harvoin paljon samoilla paikkakunnilla, eivätkä ohjaajat tai ohjekirjat tarjoa siltoja, joita pitkin liikkua kohti vaihtoehtolajimaailmaa. Jokainen vamma asettaa liikkumiselle erilaiset lähtökohdat, eikä institutionaalista tukea ole. Tarvittava tieto on koottava itse eri lähteistä: internetistä, lajiharrastajilta ja lajia tekemällä (Harinen & Rannikko 2014; Rannikko ym. 2014). Tämä itsessään vaatii sinnikkyyttä ja kärsivällisyyttä – eivätkä nuorisokulttuuriset lajit luovuudesta huolimatta ole aina help-

poja ja nopeita omaksuttavia (vrt. Rautopuro ym. 2007).

Yleistä avoimen pääsyn diskurssia aineistoissamme haastavat vammaisiin kohdistetut ennakkoluulot. Myös nuorisokulttuuristen lajien kentillä voi tapahtua vammaisuusperusteista syrjintää. Seuraava lainaus kenttämuistiinpanoista piirtää hiihtokeskuskulttuuria, jossa biski-kelkka liitetään oletuksiin sen käyttäjän ruumiillisista ominaisuuksista.

”Kun nostan katseeni, huomaan kuinka tuolihississä rinteiden yläpuolella keski-ikäinen mies osoittaa minua ja viittaa muille tuolissa istuville merkin olemassaolostani. Katson seuraavaan tuoliin, siinä istuva porukka tuijottaa myös minua. Käytän peililaseja, joten minun katseeni suunta ei voi tietään tarkasti, mahdollisesti tämän takia ihmiset jatkavat tuijottamista. Minut valtaa outo tunne ja mietin, joutuvatko kelkoissa olijat aina silmätikuiksi ja miten he mahtavat kokea sen. Miten, että ilmiöhän ei rajaudu laskettelurinteseen.” (Kenttäpäiväkirja, 2016.)

Huomiomme osoittavat, että asianmukaisen tiedon tavoittaminen sovelletuista nuorisokulttuurisen liikunnan lajeista ei yksin takaa yhdenvertaista pääsyä niiden toimijayhteisöihin. Vaikka tätä torjumaan on olemassa jo järjestelmällisiä ja laajoja pyrkimyksiä jopa kansainvälisesti tasolla (esim. Adaptive Action Sports, AAS), moniarvoisuutta korostavista periaatteista huolimatta myös alakulttuurinen rajankäynti on il-

meistä. ”Kuka tahansa” ei voi olla aivan kuka tahansa (Rannikko 2018b). Kyky ja rohkeus mennä mukaan ja ottaa itsenäisesti paikkansa alakulttuurisessa yhteisössä ovat kovia vaatimuksia ihmisille, jotka ovat oppineet siihen, että heidät jätetään ulkopuolelle, ja joille myös edelleen vihjaillaan siitä eri tavoin. Tämä on ehkä selkein konkreettinen syy siihen, että nuorisokulttuurinen liikunta tavoittaa edelleen vain harvoja vammaisia. Kuten seuraavassa Facebook-sivulta poimitussa katkelmassa ehdotetaan, avun tarjoaminen ja vastaanottaminen helpottaisivat monesti sisäänpääsyä. Tämä sama ajatus koostuu aineistossamme.

”Maailma on iso leikkikenttä täynnä mahdollisuuksia. Harvempi meistä pystyy tekemään asioita täysin samanlailla kuin naapuri tai kaveri, eikä sitä kannata jäädä murehtimaan ei se sinusta ihmisenä huonompaa tee. Kadehtimisen ja katkeroitumisen sijasta kannattaa pyrkiä keksimään itsellensä sovellutuksia, vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia! Muistetaan myös kannustaa toisiamme ja otetaan apua vastaan, se on vahvuutta :)” (Pyörätuoliparkouraaajien Rajoitteet ovat vain omassa päässä -Facebook-sivu.)

Going Extreme: arjen lautailumatkoista kansainvälisiin kilpailuihin

”Se vaan tuntuu tosi siistiltä laskee lumilaudalla. Ehkä se on semmonen ja varsinkin niinku spesifioituna lumilautakrossi, mis mä kilpailen, nii sit

se on niinku aina ollu semmonen, et on saanu hyvii fiiliksiä aina siitä, kun mennään lujaa. Semmonen et vauhdilla mennään. Et jos ajatellaan, et pitäis tehdä jotain temppeja, niin mä oon kyl tosi huono niissä. En oikeestaan niit hirveestikää osaa, mut sit jos pitää laskee lujaa, nii siin mä oon hyvä. Lumilautailu on just se, se on niinku semmonen fiilisjuttu, ja mä saan vauhdinnälkää ruokittua sillä.”
(Lumilautailija 2.)

Kriittinen lähestymistapa vammaisuuden kääntää tutkijan katseen ympäristöihin, jotka määrittelevät ruumiit joko kyvykkäiksi tai kyvyttömiksi, ja jotka edellyttävät tiettyntyyppistä toimijuutta (Tarvainen 2018). Usein näiden normatiivisten odotusten ja vammaisten kehojen välillä on ristiriita (vrt. Armila & Torvinen 2018a). Vammaisia nuoria myös varoitetaan jatkuvasti vaikeista, haastavista tai muuten vaarallisista liikuntalajeista. Tällaiset rajoittavat ja suojelevat asenteet kaventavat heille esitelyjen liikuntalajien kirjoa ja vaikuttavat myös heidän omaan ymmärrykseensä kyvyistään. (Brittain 2004.) Nuorisokulttuuriset lajit, jotka perustuvat ruumiillisten rajoitusten uhmaamiselle, pelon voittamiselle ja riskien ottamiselle, nähdään harvoin mahdollisina vaihtoehtoina vammaisille nuorille, jotka etsivät liikuntaharrastuksia.

Ne vammaiset lajiharrastajat, jotka kaikesta huolimatta ovat päässeet osalliseksi nuorisokulttuurisen liikunnan kentille, kiinnittävät harrastamiinsa lajeihin erilaisia merkityksiä. Heille (jopa huippu-)urheilijaksi tuleminen ja sellaiseksi

itsensä identifioiminen merkitsevät elämäntyyliä, joka yhtäältä ulottuu kaikkiin arjen osa-alueisiin mutta toisaalta myös vapauttaa niistä erilaisten ruumiilliseen hallintaan ja rohkeuteen liittyvien kokemusten kautta. Tässä subjektivoinnissa tärkeitä ovat myös unelmat, jotka koskevat urheilijan ammatillista uraa. Puhuessaan lajinsa tekemisestä nuoret haastateltavamme kertoivat kokemuksista, joissa he ovat kehollisia toimijoita, jotka nauttivat kehoistaan ja siitä, mihin ne pystyvät. Näissä tarinoissa he eivät ole liikkumaan opastettuja objekteja, vaan heistä tulee subjekteja, jotka tekevät ”omaa juttuaan” (vrt. Tarvainen 2018):

”Sit ku oli kuntouduttu vähä siit kola-rista ja muuta, nii sitte tuli semmonen niinku tekemisen nälkä, et piti hirveesti koettaa kaikkia eri juttuja. Sit, kun pääs lumilaudan päälle takasin, nii se oli automaattisesti sit se mun juttu, et sit tuntu, et eihän täs elämäs enää mitään muuta tarvi tehäkään ku laskee vaa.” (Lumilautailija 2.)

Yleisestikin ottaen nuorisokulttuurisen liikunnan harjoittajille lajit eivät ole vain harrastus, vaan pikemminkin elämäntapa (ks. Rautopuro ym. 2007; Harinen ym. 2006). Tämä tulee esiin myös hyvin konkreettisesti: nuorisokulttuurinen liikunta määrittelee monesti esimerkiksi sen, kenen kanssa harrastajat viettävät aikaa ja mihin he kuluttavat rahaa. Tätä analyysia varten haastateltu lumilautailija esimerkiksi lautailee käytännössä jokaisena lumisena päivänä ja kulkee jopa ruokakauppaan laudalla,

koska hän nauttii siitä. Nuorisokulttuurinen liikunta on kuitenkin myös jotain, joka vie harjoittajat toisinaan kauas arkipäivän rutiineista. Silloin liikunnassa merkityksellistyy jonkinlainen jaettu extreme: seikkailu ja jännitys. Tämä kollektiivisen hauskanpidon ulottuvuus on tärkeä myös vammaisurheilussa (Anderson 2009).

Lumilautailija 2: *”No kyl se on täl hetkellä oikeestaan suurin asia miun elämäs. Et, siihen panostetaan tosi paljon ja kaikki, tai ei nyt ihan kaikki, mut suurin osa asioista mitä mä täl hetkel teen, niin jollain tavalla liittyy siihen lumilautailuun. Et kyl mä voin sanoo, et se on nyt yks tän hetken suurimmista jutuista mun elämässä.*

Haastattelija: *Joo. No onks sulla mitään mitään muita harrastuksia? Teet sä mitään muuta?*

Lumilautailija 2: *Totta kai, totta kai. Et tota niin, silleen muut harrastukset, no kesällä skeittausta, maastopyöräily, bmx-racingii, kaikkee tollasta. Mut nekin tietyl tavallaan sit taas tukee lumilautailua ja mul on kesän treeniohjelmassa niitä. Et kaikkee mahollista mahollisimman monipuolisesti yritetään tehä kaiken näköstä.”*

Vaikka nuorisokulttuurinen liikunta on siihen liittyvien riskien vuoksi kaukana liikunnan ymmärtämisestä vammaisille usein tarjottuna ”kuntoutuksena”, lajien harjoittajat näkevät niissä potentiaalia myös henkisen hyvinvoinnin paran-

tamiseen. Aineistoissamme he kertovat siitä liikunnan yleisen terveyshyötydiskurssin raameissa, joissa liikunta nähdään välineenä hyvinvoinnin ja terveyden lisäämiseksi. Hiihdonopettaja, jonka työtä kuvataan alla siteeratuisa kenttämuistiinpanoissa, kertoi meille, että työssä hänen päätavoitteenaan on taata turvalliset extreme-kokemukset ja vauhdin hurma, sillä niiden kautta lisääntyvät myös ihmisten emotionaalinen hyvinvointi ja sosiaalinen luottamus (myös Armila 2020).

”Lumilautailu on mulle myös tosi iso semmoinen terapiamuoto, ja semmoinen henkisellä puolella myös. Jos joku asia vähän vituttaa tai jotain muuta, niin mä laitan laudan jalkoihin ja lähen tuonne laskee, niin eipä vituta enää. Se antaa mulle tosi paljon myös sellast niinku, sellasta puolta.” (Lumilautailija 2.)

”Minut köytetään. Kummankin olkani ylitse pistetään auton turvavöitä muistuttavat vyöt. Myös jalkani köytetään nilkoista, sääristä ja reisistä kiinni kelkan metallisiin rakenteisiin. Takamukseni on syvällä kuppipenkiä muistuttavassa istuimessa. Voin siirtää kroppani painoa, mutta ainoat kunnolla liikkuvat osat ruumiissani ovat kädet ja pää. Matka ylös lähtee hyvin käyntiin hiihdonopettajan johdolla, mutta saavuttaessamme hissiladun jyrkimmän kohdan kelkka alkaa kallistua ja kaadumme yhdessä kyljellen. Opettaja ei kertonut, että näin voi käydä, joten säikähdän, kun en tiedä kuinka tilanne jatkuu. Hiih-

donopettaja nostaa minut päättäväisesti kerättyään itsensä maasta.

Lähdemme laskemaan kapeaa hissi-kuilua, väistellen ankkureita. Vauhti alkaa kiihtyä ja opettaja näyttää minulle raon puiden välissä, jonne hän alkaa ohjata kelkkaa. Päättäväisesti hän kiemurtelee puut ja kannot, vaikka vauhtia onkin enemmän kuin turvallisessa metsässä laskemisessa. Pääsemme parin puolen metrin korkeuisen lumesta muovautuneen töysyn jälkeen rinteeseen puolelle. Pulssini laskee, ja ajattelen, että mies tangon varressa todellakin osaa hommansa. Minun pitää vain luottaa häneen.” (Kenttäpäiväkirja, 2016.)

Sen lisäksi, että elämäntapalajeja harjoitetaan omien rajojen testaamisen ja hauskanpidon vuoksi, haastattelemamme paraurheilijat myös kilpailevat lajeissaan ja suhtautuvat näin tekemiseensä ammattimaisesti (vrt. Ojala 2015). Varsinkin lumilautailussa ammattitaito ja kilpaileminen näyttävät haastavan jaon vammaisten ja vammattomien urheilijoiden välillä: kaikki huippulumilautailijat harjoittelevat yhdessä. Haastatteluissamme tämä tapa nimettiin lumilautailun erityispiirteeksi, joka ei olisi mahdollista muissa urheilulajeissa.

Nuorisokulttuurisen liikunnan tekeminen ammattimaisesti on vaativaa, sillä institutionaalista tukea on saatavilla vain vähän, varsinkin jos lautailijalla on vamma. Urheilijoiden odotetaan esimerkiksi löytävän omat sponsorinsa ja järjestävän itselleen rahoitusta. Tämä puolestaan vaatii sosiokulttuurisia re-

sursseja sekä valmiutta etsiä tietoja itse – jälleen kerran:

”Mulla on nyt suunnitelmissa, et mun pitäis nyt rueta keräämään videomateriaalia vähän kaikista lajeista, niin mulla ois jotain lähettää, jos mä rupeen ettii sponsoreita vähän totisemmin. Mutta joo just kyl tää on enemmän oma vika, et mä en oo keränny sitä videomatskua eikä mulla oo oikeen mitään sellasii kontakteja. Mulla ei oo oikeen manageria iteläkään. Tai no isä on toiminu mun managerina, mut ei sekään oikeen tiä, miten sitä työtä tehdään. Silläkin on oma duuni.” (Lumilautailija 1.)

Ammattilaisten näkökulmasta yhtäältä riskialtis extreme ja toisaalta hallittu ammattimaisuus asettuvat keskenään ristiriitaan. Ammattimaisuus edellyttää varovaisuutta ja harkintaa sekä pohdintaa siitä, millaisia suojia on käytettävä kilpailukauden aikana loukkaantumisten välttämiseksi. Vaikeat ja vaaralliset pyörätuolilla tehdyt takaperinvoltit ovat riski, jos aikoo osallistua seuraavassa kuussa paralympialaisiin. Tämän tutkimuksen informantit korostavat, että he eivät halua loukkaantua, jotta heillä olisi pitkä ammatillinen ura edessä, ja jotta he voisivat jatkaa omaa lajiaan elämäntapaharrastuksena kilpakenttien ulkopuolelle siirtymisen jälkeen.

Johtopäätökset: mukaan mentorin matkassa?

Analyysillemme asettamiimme kysymyksiin vastaaminen vaatii huomion

kiinnittämistä tutkimusaineistoista löytyviin ja analyysia leimaaviin ristiriitaisuuksiin. Ensinnäkin nuorisokulttuurisen liikunnan yleinen lupaus vaivattomasta yhteisöihin mukaan pääsemisestä ja yksittäisten urheilijoiden lajien harjoittamiseen liittämät vahvat positiiviset merkitykset viittaavat siihen, että nuorisokulttuuriset lajit voisivat tarjota houkuttelevia harrastusympäristöjä myös vammaisille nuorille. Toiseksi vihjeet tiedonsaannin vaikeudesta samoin kuin havainnot hiljaisista ennakkoluuloista vammaisia kohtaan antavat kuitenkin perusteet väittää, että vammaisen nuoren mukaan pääseminen ja mukana pysyminen nuorisokulttuurisessa liikunnassa ei ole välttämättä helppoa. Lisäksi on huomattava, että aineistomme on kerätty kentiltä, joilla lajeja harrastetaan, ja tarkempi ulossulkemisen analyysi edellyttäisi tietoa, joka on kerätty ulkopuolelle jääneiden tai jätettyjen keskuudesta.

Perinteiset vammaisille nuorille tarkoitetut liikuntaympäristöt ovat aikuisohjattuja, ja niissä liikunta määritellään usein vammaisia kuntouttavaksi (Armila & Torvinen 2017). Toisaalla – nuorisokulttuurisen liikunnan kentillä – liikuntaa harrastavat vammaiset nuoret erottuvat omaksi pieneksi ja erityiseksi ryhmäkseen. Heidän liikkumisensa ympärille muodostuu varsin erilainen liikunnallinen todellisuus kuin institutionaalistuneessa liikunnassa. Tämä todellisuus kuitenkin problematisoi vammaisurheilun terveyden edistämiseen liittyvät poliittiset tavoitteet monin tavoin: liikunta elämäntapana, joka määrittelee käytännössä koko elä-

män, ei vastaa ajatusta urheilusta kuntouttavana harrastuksena, jota tehdään tiettyyn aikaan ohjatuissa ja tarkoin suunnitelluissa harjoituksissa. Merkitykset, joita vammaiset nuoret itse liittävät nuorisokulttuuriseen liikuntaan, ovat tuttuja nuorisokulttuurisia käsitteellistyksiä: jännitys, kokonaisvaltaisuus, nopeus ja vaara – äärimmäisyyksiin meneminen (*going extreme*) (Robinson 2004; Wheaton 2004). Sovellettu nuorisokulttuurinen liikunta voi olla tekijälleen myös ammatillisten unelmien toteuttamisen ympäristö. Kaikki tämä haastaa vammaisurheilun lähtökohtaisen tarkoituksen, joka perustuu suurelta osin käsitykselle siitä, että vammaisuus on ”sairaus”, joka voidaan – ja pitäisi – ”parantaa” muokkaamalla vammaista kehoa kuntouttavaa liikuntaa harjoittamalla.

Nuorisokulttuurinen liikunta muodostaa nopeasti laajenevan liikunnallisen todellisuuden, joka elää DIY-ideologiasta ja alakulttuurisista vertais-suhteiden, vapauden ja antagonismin ideaaleista. Lajien konkreettiset yhteisöt muodostuvat yleensä paikallisesti, mutta niiden tyyli ja laajempi ymmärrys lajin olemuksesta muodostuvat yllirajaisissa merkitysmaailmoissa ja perustuvat pitkälti virtuaaliseen viestintään (Harinen & Torvinen 2015; Wheaton 2004). Nuorisokulttuurisen liikunnan vuorovaikutus- ja merkitysmaailmojen venyminen globaaleihin verkkoyhteisöihin vaatii niissä toimivilta kulttuurisia ja viestinnällisiä resursseja sekä sosiaalista rohkeutta. Se, miten vammaiset ihmiset sijoitetaan sosiaaliin marginaaleihin, on omiaan vähentämään tätä roh-

keutta monin tavoin. Tässä kontekstissa vammaisten nuorisokulttuurisen liikunnan harrastajien harvinaisuus on ymmärrettävää, mutta ei hyväksyttävää.

Huolimatta avoimuuden diskurssista ja tässä artikkelissa tarkasteltujen liikuntalajien periaatteellisesta moninaisuuden kunnioittamisesta lajiyhteisöistä löytyy erilaisia ulossulkevia käytäntöjä. Nuorisokulttuurinen liikunta vaatii ominaisuuksia, resursseja ja kulttuurista kompetenssia, jotka problematisoivat vammaisurheilun kontekstissa: ohjaajista vapaa itsenäisyys, kehollinen ja sosiaalinen rohkeus sekä valmius ottaa riskejä. Siksi tarvitaankin välittäjiä, jotka ovat liikunnallisten alakulttuurien jäseniä ja valmiita ylittämään alakulttuurisia rajoja auttaakseen ja ohjatakseen niitä, jotka haluavat mukaan mutta tarvitsevat tukea. Tällaiset välittäjät voisivat hyödyntää alakulttuurisia ja sosiaalisia resurssejaan avatakseen ovia niille, joille vapaa toimintatila ei ole itsestään selvällä tavalla mahdollinen.

Nuorisokulttuurisen liikunnan kenttä muuttuu ja elää jatkuvasti, ja siksi sen normeja ja käytäntöjä ei voi sellaisinaan opettaa tai ohjailla – ainakaan ulkopuolelta käsin. Liikuntapoliittisena avauksena ehdotammekin, että mentorit, jotka tulevat alakulttuurien piiristä ja ovat näin osa niiden sääntöropaata DIT-kulttuuria, olisivat keino välttää vammaisiin usein kohdistuva paternalistinen interventio. Koska nuorisokulttuurinen liikunta on koko ajan laajeneva potentiaalisten liikuntaharrastusten kenttä, olisi reilua, että myös vammaisilla nuorilla olisi mentoroinnin avulla mahdollisuus päästä mukaan.

Lähteet

- Anderson, D. 2009. Adolescent Girls' Involvement in Disability Sport: Implications for Identity Development. *Journal of Sport and Social Issues* 33 (4), 427–449.
- Armila, P. 2020. Laatikkopyöriä ja juoksuvöitä. Apu- ja urheiluvälineet vammaisurheilun sosiaalisina välityksinä. *Sociologia* 57 (2), 167–182.
- Armila, P., Rannikko, A. & Torvinen, P. 2017. Young People with Intellectual Disabilities and Sport as a Leisure Activity: Notions from the Finnish Welfare Society. *Leisure Studies* 37 (3), 295–306.
- Armila, P. & Torvinen, P. 2017. Vammaiset nuoret ja vapaa-ajan liikunta. *Nuorisotutkimus* 35 (4), 6–20.
- Armila, P. & Torvinen, P. 2018a. "Kuule vetää se pelipaita päälle, se on se juttu." Apuvälineiden ja liikuntapaikkojen merkitys vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa. Teoksessa S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö, 56–64.
- Armila, P. & Torvinen, P. 2018b. Merkittävät muut vammaisten nuorten liikunta- ja urheiluharrastuksissa. Teoksessa S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämssäätiö, 38–55.
- Barr, M. & Shields, N. 2011. Identifying the Barriers and Facilitators to Participation in Physical Activity for Children with Down Syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research* 55 (2), 1020–1033.
- Bennett, A. 1999. Subcultures or Neo-tribes? Rethinking the Relationship between Youth, Style and Musical Taste. *Sociology* 33 (3), 599–617.
- Bickenbach, J. E. 2012. The International Classification of Functioning, Disability and Health and its Relationship to Disability Studies. Teoksessa N. Watson, A. Roulstone & C. Thomas (toim.) *Routledge Handbook of Disability Studies*. London: Routledge, 51–66.
- Brittain, I. 2004. Perceptions of Disability and their Impact upon Involvement in Sport for People with Disabilities at all Levels. *Journal of Sport and Social Issues* 28 (4), 429–452.
- Bundon, A. & Hurd Clarke, L. 2015. Unless You Go Online You Are on Your Own: Blogging as a Bridge in Para-Sport. *Disability and Society* 30 (2), 185–198.
- Bäckström, Å. 2005. Spår. Om brädsportkultur, informella lärprocesser och identitet. Stockholm: Stockholm Universitet.
- Darcy, S. & Dowse, L. 2013. In Search of a Level Playing Field. The Constraints and Benefits of Sport Participation for People with Intellectual Disability. *Disability & Society* 28 (3), 393–407.
- Gobo, G. 2008. *Doing Ethnography*. Los Angeles: Sage.
- Hannerz, E. 2015. *Performing Punk*. New York: Palgrave Macmillan.
- Harinen, P., Rautopuro, J. & Itkonen, H. 2006. *Asfalttiprinssit. Tutkimus skeittareista*. Helsinki: Suomen Liikuntatieteellinen Seura.
- Harinen, P. & Rannikko, A. 2014. Temppu ja miten se tehdään? Vaihtoehtoliikunta tietämisen ja taitamisen todellisuuksina. Teoksessa P. Harinen, M. Käyhkö & A. Rannikko (toim.) *Mutta mikä on tutkimuksen teoreettinen kysymys?* Joensuu: University Press of Eastern Finland, 80–101.
- Harinen, P. & Torvinen, P. 2015. Virtuaalivertaisuus ja lajisosialisaatio: Internet vaihtoehtoliikuntaharrastukseen liittyvän tiedonjakamisen ja sosiaalisen oppimisen maailmana. Teoksessa P. Harinen, V. Liikanen, A. Rannikko & P. Torvinen (toim.) *Liikutukseen asti. Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erottautumisen mieli*. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämssäätiö, 48–55.
- Harinen, P., Liikanen, V., Rannikko, A., Ronkainen, J. & Kuninkaanniemi, H. 2015. Beyond Freeze-Frame Pictures? Using Methodological Triangulation to Understand New Youth Sports Cultures in Flux. Teoksessa A.-A. Allaste, and K. Tiidenberg (toim.) *"In Search of...": New Methodological Approaches to Youth Research*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 75–92.
- Itkonen, H. 1996. *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Tampere: Gaudeamus.
- Koski, L. 2011. *Teksteistä teemoiksi. Dialoginen tematisointi*. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Helsinki: Johtamistaidon opisto, JTO, 126–149.
- Kotro, T. & Pantzar, M. 2004. *Urheilulajien synty*. Teoksessa J. Leskinen, H. Hallman, M. Isoniemi, L. Perälä, T. Pohjoisaho & E. Pylvänäinen (toim.) *Voxconsumptoris. Kuluttajan ääni. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 183–191.

- Liikanen, V. & Rannikko, A. 2015. Vaihtoehtolajit nuorten liikunnallisena elämäntapana. *Liikunta ja tiede* 52 (1), 47–54.
- Liikanen, V. & Rannikko, A. 2018. Vertaisuhteet vammaisten nuorten liikunnassa. Teoksessa S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö, 65–74.
- Ojala, A-L. 2015. Vaihtoehtoisuutta ja valtavirtaisuutta. Tutkimus suomalaisten lumilautailijoiden uria raamittavista asenteista, olosuhteista ja resursseista. Jyväskylän yliopisto. *Studies in sport, physical education and health* 219.
- Ojala, A-L & Itkonen, H. 2014. Nautinnonhalu vie voitonjanon. Lumilautailu ja urheilun muuttuvat sosiaalisatyoympäristöt. *Kasvatus & Aika* 8 (4), 7–19.
- Oliver, M. 2004. *The Social Model in Action: If I Had a Hammer*. Teoksessa C. Barnes & G. Mercer (toim.) *Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research*. Leeds: The Disability Press, 18–31.
- Piispa, M. 2013. "Vapaasti olen saanut valita eikä mihkään ole pakotettu". Katsaus suomalaisen huippu-urheilijan elämäntalukuun. Teoksessa M. Piispa & H. Huhta (toim.) *Epätavallisia elämäntalukuja. Huippu-urheilijat ja -taitelijat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 13–55.
- Rannikko, A. 2018a. Ei tekosytit! Nettiaktivismi eriarvoisuuden risteyksissä. Teoksessa S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö, 76–84.
- Rannikko, A. 2018b. Kamppailua kunnioituksesta. Vaihtoehtoliikunnan alalulttuurien moraaliset järjestykset. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Rannikko, A., Harinen, P., Liikanen, V., Ronkainen, J. & Kuninkaanniemi, H. 2014. Nuorten liikunnalliset alalulttuurit. Elämäntalupaa ja eron-tekoa. *Nuorisotutkimus* 31 (4), 3–19.
- Rannikko, A., Armila, P., Torvinen, P. & Liikanen, V. 2016. The Social Bordering of Lifestyle Sports: Inclusive Principles, Exclusive Reality. *Journal of Youth Studies* 19 (8), 1093–1109.
- Rautopuro, J., Harinen, P. & Itkonen, H. 2007. Skateboarding: A Sporty Form of Joyful Sociality. Teoksessa H. Itkonen, A-K. Salmikangas & E. McEvoy (toim.) *The Changing Role of Public, Civic and Private Sectors in Sport Culture*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 131–138.
- Rinehart, R. E. 2000. Emerging arriving sport. Alternatives to formal sports. *Handbook of sports studies*. London: Sage, 504–519.
- Robinson, V. 2004. Taking risks. Identity, masculinities and rock climbing. Teoksessa B. Wheaton (toim.) *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity, and difference*. London: Routledge, 113–130.
- Skeggs, B. 1999. Seeing Differently. *Ethnography and Explanatory Power*. *Australian Educational Researcher* 26 (1), 33–55.
- Sprague, J. 2016. Feminist methodologies for critical researchers. *Bridging differences*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Tarvainen, M. 2018. Ruumiilliset tilat. Tavanomainen arki ja kerrottu vammaisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (1), 40–49.
- Thomas, C. 2007. Sociologies of Disability and Illness: Contested Ideas in Disability Studies and Medical Sociology. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Thornton, A. 2004. Anyone can play this game. Ultimate Frisbee, identity and difference. Teoksessa B. Wheaton (toim.) *Understanding lifestyle sports. Consumption, identity, and difference*. London: Routledge, 175–196.
- Thorpe, H. 2006. Beyond 'Decorative Sociology'. Contextualizing Female Surf, Skate, and Snow Boarding. *Sociology of Sport Journal* 23 (3), 205–228.
- Thorpe, H. 2012. Transnational Mobilities in Snowboarding Culture: Travel, Tourism and Lifestyle Migration. *Mobilities* 7 (2), 317–345.
- Wheaton, B. 2004. Introduction. Mapping the Lifestyle Sport-Scape. Teoksessa B. Wheaton (toim.) *Understanding Lifestyle Sports. Consumption, Identity and Difference*. London: Routledge, 1–28.
- Wheaton, B. 2013. *The Cultural Politics of Lifestyle Sports*. London: Routledge.
- Williams, P. J. 2011. *Subcultural Theory. Traditions and Concepts*. Cambridge: Polity Press.
- Willis, P. 1977. *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. New York: Columbia University Press.

Lihavien ihmisten liikunta ja sen esteet

HANNELE HARJUNEN¹

Tiivistelmä

Liikuntaa suositellaan lihaville rutiinimaisesti painonhallinnan välineeksi, mutta sen kulttuurisia ja sosiaalisia esteitä ei usein huomioida. Lihavilla liikkujilla on ensinnäkin usein kokemusta häirinnästä, pilkasta ja muusta huonosta ja epäasiallisesta kohtelusta liikuntaa harrastaessaan. Tämä saa monet välttelemään erityisesti sellaisia liikunnan muotoja, joka tapahtuu julkisella paikalla tai vaatii vartalon paljastavaa pukeutumista.

Toiset liikkujat, mutta myös liikunnan ammattilaiset kohtelevat lihavia liikkujia epäkunnioittavasti ja ilmaisevat eri tavoin sanallisesti ja sanattomasti heidän olevan väärässä paikassa. Kun liikuntaharrastus yhdistetään lihavien liikkujien kohdalla vain painonpudotukseen, ei esimerkiksi kunnonkohotukseen tai liikkumisen nautintoon, niin ylläpidetään käsitystä liikunnan ruumiillisista normeista ja kuulumisesta vain vartaloiltaan normatiivisille ihmisille. Esimerkiksi näillä keinoin liikunnasta rakennetaan eksklusiivista tilaa niille, jotka ovat jo valmiiksi atleettisia tai vartaloiltaan normin mukaisia.

Artikkelin fokus on suomalaisten naisten omakohtaisissa kokemuksissa lihavuuteen ja painoon liittyvistä koke-

muksista liikkujina. Olen kiinnostunut liikuntaan liittyvistä syrjinnän ja ulos-sulkemisen kokemuksista koulun liikuntatunneilla tai liikuntapaikoissa. Minua kiinnostaa myös mitä ihmiset kertovat liikkumisesta: miltä liikkuminen tuntuu ja millaisia tunteita siihen liittyy tai miten he haluaisivat liikkua.

Artikkeli perustuu empiiriseen aineistoon, joka kerättiin yhteistyössä Helsingin Sanomien kanssa vuonna 2015. Yhteensä noin 18 000 ihmistä – 14 000 naista ja 4 000 miestä – vastasi anonymisti verkkokyselyyn painoon ja lihavuuteen liittyvästä syrjinnästä ja syrjintäkokemuksista. Kysely koostui monivalintakysymyksistä ja yhdestä avoimesta kysymyksestä painoon liittyvästä syrjinnästä. Tässä artikkelissa lähteenä ovat pääasiassa aineiston avovastaukset, joita kaikista informanteista antoi noin 4000. Informantit kertoivat painoon liittyvistä kokemuksistaan laajasti. He kirjoittavat paljon myös liikunnasta, halusta liikkua, liikkumisen välttelemisestä ja siitä, miltä tuntuu liikkua lihava ruumis.

Avainsanat: *lihavuus, paino, sukupuoli, liikunta, kokemus, syrjintä*

---

¹ Jyväskylän yliopisto

Lihavat – marginalisoitu ryhmä liikunnan kentällä

Liikunta on monelle lihavalle ihmiselle haasteellista esimerkiksi sosiaalisista, psykologisista tai ruumiin ulottuvuuksiin ja liikkuvuuteen liittyvistä syistä (esim. McIntosh ym. 2016). Lihavat ihmiset näyttävät olevan myös erityinen haaste liikunnan toimintakentälle puhuimmepa sillä vallitsevista käsityksistä lihavista liikkujina, lihavien ihmisten mahdollisuuksista osallistua liikuntaan tai heidän kohtelustaan liikkuessaan (esim. Chambliss, Finlay & Blair 2004; Harjunen 2016b; Scott-Dixon 2008; Sniezek 2019). Liikunnan kentällä, jolla viitataan tässä yhteydessä laajasti vallitsevaan liikuntakulttuu-

riin sekä toimijoihin institutionaalisen liikuntakasvatuksen ja yksityisellä kaupallisella liikunnan kentällä, näitä asenteita ja ennakkoluuloja ei kuitenkaan usein tunnisteta eikä niiden vaikutuksia siten myöskään oteta huomioon.

Lihavuuden on osoitettu olevan vahvasti stigmatisoiva eli sosiaalisesti leimaava ominaisuus. Stigma tarkoittaa, että lihavuuteen ja lihaviin ihmisiin kohdistuu negatiivisia stereotyyppioita ja ennakkoluuloja, ja sen seurauksena lihavia ihmisiä kohdellaan huonosti ja syrjivästi elämän eri alueilla (esim. Farrell 2011; LeBesco 2004). Liikunnan kenttä ei ole tässä mielessä poikkeus. Osataan lihavien ihmisten kohtelu liittyneen yleiseen liikkujien moninaisuuden huo-

mioimattomuuteen, mutta juuri lihavuuteen ja lihaviin ihmisiin selkeästi kohdistuvista kielteisistä asenteista kertoo se, että lihaviin liikkuminen herättää suoranaista vastustusta ja vihamielisiä reaktioita niin liikunnan kentällä toimivien ammattilaisten kuin harrastajien keskuudessa (esim. Chambliss, Finlay & Blair 2004).

Lihavat ihmiset eivät tunne itseään tervetulleiksi tai oloaan turvalliseksi harrastaessaan liikuntaa julkisissa tiloissa. Tämän seurauksena monet lihavat ihmiset välttelevät tai eivät uskaltane harrastamaan liikuntaa lainkaan, vaikka olisivat siitä kiinnostuneetkin (esim. Harjunen 2016b). Onkin ristiriitaista, että samaan aikaan kun lihaville ihmisille suositellaan liikuntaa ja heidän oletetusta liikkumattomuudestaan ollaan laajalti huolissaan muun muassa kansanterveyden näkökulmasta, lihaviin ihmisten liikkumisen edellytyksiin ja kohteluun liikunnan kentällä kiinnitetään kovin vähän huomiota.

Lihaviin liikkujien tarpeiden ja kohtelun huomioimattomuuteen on osaltaan vaikuttanut se, että he ovat olleet marginaalissa paitsi liikunnan kentällä myös sitä koskevan tutkimuksen alueella. Kyse on osin näkökulmasta. Liikuntaa ja lihavuutta on kyllä tutkittu, mutta useimmiten lähtökohtana on ollut lihavuus lääketieteen määrittelemänä ongelmana ja kansanterveyskysymyksenä ja pyrkimys sen ratkaisemiseen. Sosiologista tutkimusta lihavista liikkujista ja liikunnasta on varsin vähän. Tutkimuksen painopiste on ollut lihavuuden hoidossa liikunnan avulla eli siinä, kuinka liikuntaa voi käyttää laihdutuksen apu-

välineenä (esim. Bouchard ym. 1993). On myös tutkittu lihavuuden ja liikkumattomuuden yhteyksiä, vaikutuksia ja fysiologisia vaikutuksia (esim. Blair & Brodneyn 1999) ja jonkin verran myös lihaviin liikunnan esteitä (Ball ym. 2000). Huomattavasti harvemmin on tutkittu lihavia ihmisiä liikunnan subjekteina, joilla on kyky ja halu liikkua, ja esitetty ratkaisuja edellytysten parantamiseksi (esim. Stanley 2019).

Lihavat ovatkin monella tavoin marginalisoitu ryhmä liikunnan kentällä. Lihava ihminen ei vastaa käsitystä normiliikkujasta, jolle palvelut suunnataan. Liikunnan kontekstissa lihava ruumis näyttäytyy lähinnä korjattavana poikkeamana ja ongelmana. Lihaville sopivia ja turvallisia palveluita, liikkumisympäristöjä tai asianmukaisia varusteita, kuten liikuntaan sopivia vaatteita, ei ole, niitä on vaikea löytää tai ne eivät ole muutoin saavutettavissa. Liikunnasta on näin rakentunut symbolisesti ja konkreettisin käytännöin eksklusiivinen tila jo valmiiksi liikunnallisille, ulkomuodoltaan atleettisille tai normin mukaisille. Tämä osaltaan ylläpitää kapeaa käsitystä liikkuvan ruumiin normeista ja muodostaa tarpeettoman esteen muiden kuin nämä ehdot täyttävien ihmisten kyvyille harrastaa ja nauttia liikunnasta, mikä samalla altistaa heidät liikunnan kentällä tapahtuvalle väheksynnälle ja syrjinnälle (Harjunen 2016b).

Olen aiemmin tutkinut lihaviin naisten koululiikuntakokemuksista (Harjunen 2002: Rich, Harjunen & Evans 2006) ja lihaviin liikkujien kokemuksia liikunnasta julkisissa tiloissa (Harjunen 2016b). Tässä artikkelissa jatkan

liikunnan ja lihavuuden sekä erityisesti suomalaisten naisten painoon ja liikuntaan liittyvien kokemusten tarkastelua. Lähestyn lihaviin liikuntaa yhteiskuntatieteellisestä ja sukupuolentutkimuksen näkökulmasta. Ymmärrän liikunnan kentän sukupuolittuneena toiminta-alueena ja -diskurssina. Teoreettisesti artikkeli kytkeytyy sukupuolta ja liikuntaa sosiokulttuurisesta näkökulmasta tarkastelemaan tutkimukseen (vrt. esim. Dworkin & Wachs 2009; Kennedy & Markula 2011). Se kiinnittyy myös monitieteiseen lihavuustutkimuksen alaan, josta kansainvälisesti käytetään yleisimmin nimiä ”fat studies” tai ”critical weight studies”¹. (esim. Wann 2009). Tämä monialainen lihavuustutkimus ammentaa erityisesti sukupuolentutkimuksesta, queer- ja trans- ja vammaisuuden sosiaalitieteellisestä tutkimuksesta (esim. Rothblum & Solovay 2010).

Lähden liikkeelle taustoittaen vallitsevia käsityksiä lihavuudesta ja lihavisista ihmisistä. Ne vaikuttavat siihen, miten lihaviin ihmisiin suhtaudutaan ja miten heitä kohdellaan myös liikunnan kentällä. Tämän jälkeen esittelen artikkelissa käyttämäni aineistoa. Tarkaste-

len suomalaisten lihaviin naisten liikuntakokemuksia vuonna 2015 Helsingin Sanomien kanssa yhteistyössä kerätyn suomalaisten painosyrjäntäkokemuksia koskevan verkkokyselyaineiston avulla.

Tämän jälkeen käsittelen aineistossa esiin tulevia lihavuussyrjinnän kannalta keskeisiä tiloja ja kysymyksiä liikunnan kentällä. Ensimmäisenä käsittelen paikkaa, joka on liikuntasuhteen muotoutumisen kannalta keskeinen eli koulun liikuntatunnit. Tarkastelen liikuntakokemusten merkitystä lihaviin liikkujien kannalta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan lihaviin liikkujien kokemuksia epäkunnioittavasta kohtelusta heidän liikkueessaan. Lopuksi tarkastelen lihaviin liikkujien kulttuurista näkymättömyyttä, sen ilmenemistä ja seurauksia käyttäen esimerkkinä kysymystä liikuntavaatteista: mitä liikuntaan sopivan vaatetuksen vaikea löytäminen kertoo ymmärryksestämme normiliikkujista ja liikunnan kentän avoimuudesta lihaviin liikkujille?

Sukupuolittuneet ruumiin kokonormit ja liikunta niiden tuottajana

Sosiaalisesti hyväksyttävä tai normaaliin pidetty ruumiin koko eli se, mitä pidetään normatiivisena ruumin kokona, on tarkasti rajattu. Sosiaalisesti hyväksyttävä ruumis täyttää normiruumiin vaatimukset niin koon, ulkomuodon kuin fyysisen toimintakyvyn suhteen.

Ruumiin lihavuuden ymmärretään rikkovan näitä normatiivisen ruumiin ehtoja (esim. LeBesco 2004; Puhl & Brownell 2001). Ruumiin koon normatiiv-

¹ Alalle ei ole vakiintunutta suomalaista nimeä. Toisin kuin biomedikaalisesti viritetty lihavuustutkimus, fat studies ei lähesty lihavuutta lähtökohtaisesti ongelmana tai parannettavana tilana vaan monitahoisena kysymyksenä, ilmiönä ja kokemuksena, jolla on esimerkiksi yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijänsä ja vaikutuksensa. Alan tutkijat edustavat laajaa kirjoo akateemisia oppialoja. Tutkijoita yhdistää kriittinen näkökulma biomedikaalista lihavuuskäsitystä, lihavuuden- ja terveydenhoidon laihdutuskeskeisyyttä ja lihavuuden medikalisaatiota kohtaan sekä kiinnostus näiden purkamiseen (esim. Rothblum ja Solovay 2010).

visia rajoja ylläpidetään diskursiivisesti ja käytännöissä muiden muassa lääketieteen normaalin määrittelyn (Boero 2013; Gard & Wright 2005), median ja kauneusteollisuuden käyttämien yksipuolisten kuvastojen (esim. Bordo 1993; Kennedy & Markula 2011), terveystuotteiden ja valistuksen (esim. Kyrölä 2007; LeBesco 2010) ja vallitsevan liikuntakulttuurin ihanteiden ja käytäntöjen välityksellä (esim. Heywood 2007; Kosonen 1998).

Lihava vartalo merkitsee yksilön moninkertaisesti epänormaaliksi: se nähdään ruumiillisesti epänormatiivisena, mutta lihavuuden oletetaan olevan myös oire jollakin tavalla poikkeavista henkisistä ja muista ominaisuuksista, joidenka myötä ihmisestä on tullut lihava. Valtavirran diskurssissa lihavuutta pidetään niin terveydellisesti, sosiaalisesti kuin moraalisesti tuomittavana ominaisuutena (esim. Boero 2012; Saguy 2012). Lihavuuteen ja lihaviin ihmisiin liitetään yleisesti monia kielteisiä stereotyyppioita ja oletuksia, jotka liittyvät heidän persoonallisuuteensa, kykyihinsä, moraalinsa ja elämäntapaansa (esim. Farrell 2011; Gailey 2014).

Lihavuuden stigma vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten lihavia ihmisiä kohdellaan. Se ohjaa myös käsityksiä siitä, millä tavoin lihaville ihmisille ajatellaan olevan hyväksyttävää näkyä, liikkua tai ottaa tilaa (esim. Owen 2012). Kyse on sekä konkreettisesta että sosiaalisesta liikkumattomasta. Lihavuuteen kohdistuva huono kohtelu ja syrjintä ilmenevät monella eri tavoin. Huono kohtelu voi olla esimerkiksi painosta ja ulkomuodosta huomauttelua, arvostelua, pahansuopia

katseita, kiusaamista, pilkkaa ja naureskelua (esim. Harjunen 2016b; Zdrodowski 1996). Syrjintä saattaa näyttäytyä asenteellisuutena, ulossulkemisena, väheksyntänä ja sivuuttamisena. Huonoa ja kohtelua ja syrjintää niiden eri muodoissa esiintyy kaikilla keskeisillä elämän alueilla esimerkiksi terveydenhoidossa, työelämässä, koulutuksessa ja liikunnan kentällä (esim. Brownell & Teachman 2000; Chamblis, Finlay & Blair 2004; Härkönen & Räsänen 2008; Kauppinen & Anttila 2005; Puhl & Brownell 2001).

Lihavuuteen liitetyn voimakkaan sosiaalisen stigman vuoksi koetut normatiiviset paineet ruumiin koon ja ulkomuodon suhteen voivat olla hyvin voimakkaita ja aiheuttaa paljon huolta ja ahdistusta. Nämä paineet koskevat kaikkia, eivät vain niitä, jotka eivät täytä normatiivisen ruumiin vaatimuksia. Myös monet niistä, jotka eivät ole itse lihavia tai koe painoon liittyvää huonoa kohtelua tai syrjintää, tunnistavat lihavuuden stigman ja sen sosiaaliset vaikutukset, mutta eivät suinkaan aina. Painokeskeisessä kehokulttuurissa kasvaneet voivat pitää luonnollisena tosiasiana vallitsevaa hierarkista ymmärrystä siitä, että jotkut ruumiit ovat arvostetumpia ja hyväksytympiä kuin toiset ulkomuotonsa perusteella, vaikka kyse on sosiaalisesti luodusta hierarkiasta. Lihavuuden stigman vaikutusten uhka ajaa täysin normatiivisenkokoisetkin ihmiset rutiininomaisesti tuntemaan huolta painostaan, rajoittamaan ruokavaliotaan tai laihduttamaan jatkuvasti. Huoli normatiivisen ruumisihanteen ylläpidosta opitaan varhain (esim.

Harjunen 2002). Yhä useammat lapset ja nuoret kokevat olevansa lihavia ja pyrkivät laihtumaan. Esimerkiksi Ojalan (2011, 90–92) tutkimukseen osallistuneista 13–15-vuotiaista suomalaisista tytöistä noin puolet piti itseään liian lihavana, ja joka toinen heistä oli laihtuttanut.

Ruumiin kokonormit ovat hyvin selkeästi sukupuolittuneet, minkä vuoksi lihavuuden stigman vaikutukset kohdistuvat erityisen voimakkaasti naisiin. Naisruumiin koko ja ulkomuoto ovat jatkuvan arvioinnin ja erilaisten diskursiivisen ja käytännön kontrollin ja säätelyn kohteena (esim. Bordo 1992; Murray 2008; Wolf 1991). Naisia palkitaan sosiaalisesti normatiivisen ruumiin koon ylläpidosta, ja siitä poikkeamisesta vastaavasti rangaistaan enemmän kuin miehiä (esim. Gailey 2014; Harjunen 2004). Seksistisessä kulttuurissa ja yhteiskunnassa, jossa naisruumis on edelleen objektivoitu katseen kohde, naisten sosiaalinen arvostus on edelleen sidoksissa heidän ruumiinsa heteronormatiivisen feminiinisyyden normit täyttävään ulkomuotoonsa sekä heidän kykynsä ylläpitää tätä ulkomuotoihannetta (esim. Bordo 1993).

Naisvartaloihin kohdistuva arvioiva katse on keskeinen tekijä liikunnan tai ruumiin muokkauksen motivoimisessa, mutta naisia ohjataan myös itse tarkkailemaan ja kontrolloimaan ruumiinsa normatiivisuutta herkeämättä (esim. Harjunen 2016a; Ojala 2011). Liikuntakulttuurilla ja -kasvatuksella on tärkeä rooli sukupuolittuneiden ruumiin kokorajojen tuottamisessa ja ylläpidossa sekä itsetarkkailun ja kurin oppimi-

nessä (esim. Heywood 2007; Kosonen 1998). Liikuntatunneilla opitaan sekä normatiivisen ruumiin että hyväksyttävän naisruumiin rajat ja sopiva feminiininen tapa liikkua. Samalla opitaan kontrolloimaan sekä omia että toisten ruumiita (esim. Kosonen 1998, 18; 110). Feministinen liikuntatutkimus on usein lähestynyt naisten liikuntaa juuri sukupuolittuneen ruumiin kontrollin ja kurin näkökulmasta. On tarkasteltu muun muassa sitä, kuinka liikuntaa ja sen diskursseja tiloja ja käytäntöjä hyödynnetään niin sanottujen kurittomien vartaloiden kontrollointiin, itsen tekemiseen ja hegemonisten ja heteronormatiivisten järjestelmien tuottamiseen ja uusintamiseen (esim. Heywood 2007; Scott-Dixon 2008).

Naisilla liikunta yleensä ja eritoten naisille tyypilliset liikuntamuodot tähtäävät usein juuri tämän normatiivisen ulkomuodon saavuttamiseen ja ylläpitoon (Kennedy ja Markula 2011). Tiettyjä liikunnan lajeja markkinoidaan naisille nimenomaan ruumiin ulkomuodon muokkauksen ja ruumiin pienentämisen avulla. Miesten kohdalla on yleensä painotettu enemmän voimaa ja suorituskykyä kuin ulkonäköä (esim. Dworkin ja Wachs 2009). Esimerkiksi erilaiset kiinteytys-, reisi-, pakara- ja rasvanpolttojumpat ovat selkeästi tähdätty naisille välineiksi normatiivisen naisvartalon koon ja muodon saavuttamiseksi. Liikuntaa perustellaan laajalti terveydellä, mutta terveyttä käytetään myös yleisesti legitimoimaan ulkonäkötyötä, jota ei muutoin nähdä yhtä oikeutettuna motiivina.

Lihavien naisten kysely- vastaukset liikunta- kokemuksista aineistona

Havainnollistaakseni lihavien naisten liikuntakokemuksia käytän tässä artikkelissa valikoitua osaa laajasta yhteistyössä Helsingin Sanomien kanssa sanomalehden verkkoalustalla kerätystä aineistosta, joka käsittelee suomalaisten ruumiin painoon ja kokoon liittyviä syrjäntäkokemuksia. Yhteensä lähes 18 000 (17 882) ihmistä vastasi anonyymisti verkkokyselyyn painoon ja lihavuuteen liittyvästä syrjinnästä ja syrjäntäkokemuksista. Odotetusti suurin osa vastaajista oli naisia, noin 14 600 (14 656). Noin 3 000 (2 904) oli miehiä, ja 322 ei kertonut sukupuoltaan. Aineistossa on ihmisiä kaikista aikuisikäluokista, mutta suurin osa vastaajista oli nuoria aikuisia naisia (20–30-vuotiaita). Vastaajien keski-ikä oli 34,6 vuotta ja mediaani 33 vuotta.

Kyselyyn sisältyi taustatieto-osa, monivalintakysymyksiä ja yksi avoin kysymys. Jälkimmäisin oli muodoltaan kutsu kertoa halutessaan enemmän omista painosyrjintään liittyvistä kokemuksistaan. Tässä artikkelissa olen rajannut käytetyn aineiston ensinnäkin avovastauksiin, joita oli yhteensä 3 904 kappaletta. Avovastauksiin vastanneista naisten osuus oli hyvin selvä enemmistö eli 3 483 kappaletta ja miesten 421 kappaletta. Toiseksi, tätä naisten ryhmää on vielä rajattu niihin naisiin, jotka kertovat liikuntakokemuksistaan ja lukeutuvat painoindeksin perusteella johonkin lihavuus-kategoriaan eli heidän painoindeksinsä on suurempi kuin kolmekymmentä. Nämä ehdot täyttäviä vastauksia oli 250 kappaletta. Vastausten pituus

vaihteli muutamasta rivistä noin kahteen A4-sivuun. Osassa vastauksissa mainitaan liikunta muutamalla lauseella, osassa keskitytään kertomaan liikuntakokemuksista. Esimerkkeiksi olen valinnut niitä vastauksia, jotka havainnollistavat parhaiten käsiteltävää teemaa kuten liikuntatunteja, syrjintää ja liikuntavaatteiden ja välineiden saatavuutta.

Tutkittavat kertoivat monenlaisista painoon liittyvistä kokemuksistaan. Aineistossa on puhetta liikunnasta ja liikumisesta ja niihin liittyvistä ongelmista, esteistä ja liikunnan harrastamattomuuden syistä, mutta myös myönteisistä liikuntakokemuksista ja voimaantumisesta liikunnan kautta. Tätä artikkelia varten etsin avovastauksista mainintoja Atlas.ti-ohjelman avulla hakutermeillä ”liikunta”, ”urheilu”, ”liikuntatunti”, ”liikkuminen”, ”liikuntavaatteet” ja valitsin nämä vastaukset mukaan käytettyyn aineistoon. Tässä artikkelissa keskityn liikuntaan liittyviin syrjinnän ja ulossulkemisen kokemuksiin.

Kaikille vastanneille laskettiin heidän antamistaan pituus- ja painotiedoista painoindeksi eli BMI², koska syrjin-

---

² Painoindeksi (BMI) on luokittelumenetelmä, joka määrittää normaalipainon vaihteluvälin ja sen poikkeamat. Se luokittelee painon alipainoon (BMI alle 18,4), normaalipainoon (18,5–24,9), lievään lihavuuteen (25–29,9), merkittävään lihavuuteen (30–34,9), vaikeaan lihavuuteen (35–39,9) ja sairaalloseen lihavuuteen (yli 40). BMI:n normaalialueella ihmisen terveyden pitäisi olla optimaalisimmillaan ja varhaisen kuoleman riskin alimmillaan (The WHO Global Database on Body Mass Index). BMI:n käytöllä on tunnustetut ongelmansa lähtien sen kategorioiden rajauksista, kyvyttömyydestä erotella lihasta ja rasvakudosta ja ennustaa terveyttä tai kuolleisuutta tai sen epäsopevuudesta mittaamaan ikääntyneiden, naisten tai muiden kuin etnisyydeltään eurooppalaisten normaalipainoa (esim. Grabowski & Ellis 2001; Wen ym. 2009).

täkokemusten tutkimuksen kannalta on tärkeää pystyä erottelemaan erikokoisten ihmisten kokemuksia jollakin tavalla. Toisin kuin biolääketieteellisessä kontekstissa, BMI-tietoa ei käytetä tekemään tulkintoja ihmisten terveyden-tilasta tai ruumiin koon normaaliuudesta, vaan vain luokittelutarkoitukseen. Rajasin kohderyhmän BMI 30:n ylittäviin vastanneihin siksi, että lihavuuden stigman vaikutukset ovat tutkitusti merkittävämmät naisilla, jotka ovat kooltaan suurempia. Lihavuus on käsitteenä joustava siten, että lihaviksi luetaan niin varsin lähellä normatiivisen kokoisia kuin huomattavan paljon suurempia henkilöitä. Siten lihavuuteen liittyvät kokemukset voivat vaihdella paljonkin lihaviin ryhmän sisällä. Pienimmät lihavat voivat esimerkiksi ostaa vaatteita tavallisista valikoimista, mahtuvat useimpiin tiloihin ja voivat käyttää liikuntavälineitä, jotka on suunniteltu normatiivisen kokoisille ihmisille (esim. Owen 2012). Suuremmille lihaville ihmisille tämä ei ole usein mahdollista. Siten suurempikokoisten lihaviin ryhmässä on todennäköisesti enemmän kokemuksia liikkumisen ja liikunnan materiaalisista esteistä kuin pienempikokoisten lihaviin ryhmässä.

Koulu lihaviin ”epäliikunnallisuuden” vahvistajana

Ajatusta liikkuvasta lihavasta ruumiista pidetään ristiriitaisena, koska lihavuuden ja liikunnan ajatellaan olevan toisensa pois sulkevia asioita (esim. Brabazon 2006). Tällöin logiikkana on, että lihavuus on liikkumattomuuden

tulosta. Lihaviin ihmisiin liikkujina suhtaudutaan ja heitä kohdellaan lihavuuteen liitettyjen stereotyyppien mukaisesti. Lihavaa ihmistä pidetään passiivisena, epäliikunnallisena eli liikuntakyvyiltään heikkona ja liikuntaa välttelevänä. Käytännössä siis ruumiin ulkomuodon ja koon perusteella tehdään päätelmä huonosta liikuntakyvystä ja puuttuvasta innosta tietämättä mitään yksilön liikuntahistoriasta, harrastuneisuudesta tai kyvyistä. Koska lihavan ei oleteta liikkuvan, hän joutuu väistämättä myös todistelemaan liikkumistaan ja kiinnostustaan liikuntaan. Liikuntaa harrastavat lihavat kohtaavat jatkuvasti käsityksen lihavuuden ja liikkumisen tai hyväkuntoisuuden toisensa poissulkevuudesta (esim. Scott-Dixon 2008, 41).

Ruumiin koon perusteella tehty oletus liikuntakyvystä tai motivaatiosta on lähtökohtana haitallinen muun muassa liikuntakasvatustutkimuksien kannalta. Oletuksesta näyttää usein muodostuvan itseään toteuttava käsitys. Liikuntakasvatuksen tehtävä on tutustuttaa lapset ja nuoret eri liikkumisen tapoihin ja opastaa heitä liikunnalliseen elämään. Tämä on kuitenkin onnistunut varsin heikosti lihaviin oppilaiden kohdalla. Jos kohdellaan huonona liikkujana, tämä käsitys omaksutaan (esim. Harjunen 2009). Brabazon (2006, 72) on todennut, että usein liikuntakasvattajat ja terveydenedistäjät ovat niin sitoutuneet binääriseen käsitykseen lihavuuden ja liikunnan toisensa poissulkevuudesta, että he ovat lopulta kaikkein ennakkoluuloisimpia lihaviin vartaloiden liikunnallisuuden suhteen ja samaan aikaan

kaikkein vähiten inklusiivisia³. Kokemus tietynlaisten ruumiiden suosimisesta on konkreettinen osoitus tästä.

Koulussakin jotenkin kelpasivat vain pienet ja sirot ja liikunnalliset ja keskenään samanlaiset. Koululiikunta, pakko siinä, kaiken mittaaminen ja kaikessa kilpaileminen ja pakkosuihkussakäynti, voi kun sitä ei enää olisi tänä päivänä enää missään. (3365)

Lihavien koululiikuntakokemukset ovat kiinnostavia, sillä liikuntatunnit ovat olleet monelle se paikka, jossa on opittu erilaisiin ruumiisiin kohdistuvista ennakkoluuloista ja syrjinnästä ja oman ruumiin erilaisuudesta tai sopimattomuudesta liikuntaan. Koulun liikuntatuntien rooli hyväksyttävän ruumiin koon oppimisessa ja kokemus epäonnistumisesta liikkujana nousi esiin jo väitöskirjatutkimuksessani, joka käsiteli suomalaisten naisten lihavuuskokemuksia. Naiset olivat oppineet, että lihava ruumis ei ole liikkuva ruumis tai hyvä liikunnassa (Harjunen 2009). Kokemukset ovat samankaltaisia vuonna 2015 kerätyn aineiston valossa. Aineistossa liikuntatunnit mainitaan usein ja aina kielteisessä valossa. Koulun liikuntatunnit ovat olleet lihaville oppilaille usein lannistava kokemus. Samalla moni on oppinut vastenmielisyyden liikuntaa kohtaan liikuntatunneilla koettujen nöyryytysten, epärakentavan pa-

³ Liikunnan perusopetuksen ongelmista on keskusteltu julkisuudessa vuosikymmeniä (esim. Kylmänen 2014). Vuonna 2014 käyttöön otetussa perusopetuksen liikunnan opetussuunnitelmassa painotetaan positiivisen keho- ja liikuntakokemuksen syntymistä ja yhdenvertaisuutta.

loutteen ja tuen puutteen vuoksi. Tutkittavat kuvailivat liikuntatuntien jälkiä omaan liikkumiseensa esimerkiksi näin:

Kouluvuosien liikuntatuntien opettajan ”nollaavalla” asenteella (60-70-luku) on ollut valtava vaikutus omaan liikkumiseen aikuisiällä. (2312)

En ole sitten koululiikuntatuntien uskaltanut urheilla muiden silmien alla. Paniikki iskee, jos huomaan, että joku näkee urheiluni. (3148)

Ei-liikunnallisten oppilaiden tai sellaisiksi oletettujen syrjintä on ollut koululiikunnassa institutionaalisesti hyväksyttävä käytäntö. Liikkumistaitoihin tai ruumiillisiin eroihin perustuvat hierarkiat ovat tulleet näkyviksi joukkueevalintatilanteissa ja johtaneet esimerkiksi lihavien lasten syrjimiseen. Seuraavassa sitaatissa on esimerkki tästä:

Epämukavia muistoja liittyy vieläkin koulun liikuntatunteihin ja pesäpallojoukkueiden jakoon: olin aina huutojaossa viimeinen ja joukkueesta, johon ’jouduin’, kuului aina tyytymätöntä kitinää tai syviä pettymyksen huokauksia: aiheuttaisin huonona, lyllertävänä juoksijana, joukkueelle palon. (3036)

Seuraavassa sitaatissa nousevat esiin sekä joukkueevalintatilanteessa koettu syrjintä, mutta myös liikunnanopettajan ennakkoluulot:

Ala-aste on kouluista ainoa, jossa on kiusattu. Siellä nimiteltiin tai saatet-

tiin syrjiä tilanteissa, joissa valittiin joukkueita. Pahiten liikuntatunneilla syrji opettaja. Hän kehotti istumaan, kun muut juoksivat. ”kun ethän varmaan jaksa, odota täällä”. Onneksi löysin liikunnan ilon muualta. (3343)

Joukkueiden valinta siten, että se mahdollistaa tällaisten hierarkioiden rakentumisen sekä hyväksyy toisten oppilaiden avoimen pettymyksen ilmaisun saadessaan huonoksi oletetun pelaajan, ilmentää sekä kulttuuriin että liikuntakasvatukseen sisäänrakennettua normatiivisen ruumiin oletusta, sen suosi- mista ja myös näiden institutionaalista hyväksyntää. Liikuntatunneilla on luotu perustaa eritoten lihaviin lasten ja nuorten vastentahtoiselle liikkumiselle ja opetettu heihin kohdistuvia syrjivien käytäntöjen hyväksyttävyyttä. Nämä molemmat opit näkyvät myös lihaviin ihmisten myöhemmissä liikuntakokemuksissa.

Aineistossa toistuu huomio, että lapsuuden ja nuoruuden liikuntakasvatus ei ole onnistunut herättämään kiinnostusta liikuntaan tai auttanut löytämään itselle sopivaa ja mielekästä liikkumisen muotoa. Seuraavassa sitaatissa tämä yhdistyy myös aikuisuudessa jatkuvaan araste- luun mennä liikkumaan julkiseen tilaan:

Toivon, että olisin saanut koulussa enemmän käsitystä liikuntalajeista ja kipinää liikkumiseen, hankala yrittää keksiä tässä iässä mikä laji minulle sopisi. Vaikka olen melko rempseä täti nykyään, niin kynnys mennä salille tai uimahalliin on vieläkin korkeahko. (2677)

Kun liikuntatunneilla on keskitytty opiskelijoiden testaamiseen, mittaamiseen ja kilpailuun ja sivuutettu esimerkiksi lihaviin oppilaiden tarvitsema tuki, on selvästi jätetty käyttämättä tilaisuus vahvistaa ruumiillista itsetuntoa, mikä hyödyttäisi pysyvän liikuntasuhteen syntyä ja antaisi itseluottamusta liikkumisen myös aikuisena. Samalla on myös opetettu sekä lihaville että normatiivisen kokoisille oppilaille ruumishierarkioista ja oikeutettu ei-normatiivisenkokois- ten oppilaiden huono kohtelu.

Lihaviin liikkujien epäkunnioittava kohtelu

Lihaviin ruumiin näkyvyys ja arvioivan katseen kohteena oleminen on olennainen lihavaa subjektiutta määrittävä kokemus (esim. Kwan 2010; Gailey 2014). Tämä koskee erityisesti liikuntaa julkisissa tiloissa, joissa ruumis on erityisen altis katseille. Pelkkä pelko arvostelusta nostaa kynnystä julkisessa tilassa liikkumiseen kuten seuraavasta sitaatista ilmenee.

Kokoni takia en kehtaa mennä ryhmäliikuntaan. Kaikkien timmien ja taipuvien keskellä tunnen itseni huonoksi ihmiseksi. Lisäksi koko ajan tuntuu siltä, että kaikki tuijottavat ja arvostelevat ”läskiä, joka kehtasi tulla tänne meidän kunnollisten ihmisten seuraan”, vaikka järki sanoo, että tuskinpa kukaan minuun isommin uhraa ajatusta. (2876)

Lihavilla liikkujilla on kuitenkin usein hyvät perusteet pelätä liikuntatiloihin

menemistä. Heillä on usein kokemusta häirinnästä, pilkasta ja muusta huonosta ja epäasiallisesta kohtelusta liikuntaa harrastaessaan. Toiset liikkujat, mutta myös toisinaan liikunnan ammattilaiset kohtelevat lihavia liikkujia epäkunnioittavasti ja antavat heidän näin ymmärtää olevan väärässä paikassa tai ehkä pikemminkin vääränlaisessa ruumiissa. Koska niin moni liikuntalaji edellyttää tiettyä ympäristöä ja materiaalisia puitteita, on ymmärrettävää, että ympäristön lihavaan liikkujaan kohdistama vihamielisyys vaikuttaa liikunta- ja harjoittelumuotojen valintaan tai liikkumis päätökseen ratkaisevasti. Seuraavassa sitaatissa nämä kokemukset ovat selkeästi esillä.

Lenkillä vastaantulijat katsovat pahasti. Kuntosalilla kävin muutama kuukauden ja haluaisin jatkaa, mutta toisilta kuntoilijoilta saamani huono kohtelu estää minua menemästä salille. Salikortti on maksettu puoleksi vuodeksi, mutta lojuu käytettämättömänä. Etenkin nuorilta salilla kävijöiltä kuulee kovaan ääneen sanottuna ”Tänne tuli joku läski” -tyyppistä ja kerran tein omaa treeniäni yhdellä puolella salia ja neljä tyttöä oli toisella puolella salia tekemässä omaansa. Lähtiessään ovela yksi huusi kovaan ääneen jotain, joka päättyi ”...kun tuo pelle tuli keskeyttämään”. (2624)

Yllä olevan kaltaiset kokemukset saavat lihavan välttelemään erityisesti sellaisia liikunnan muotoja, jotka tapahtuvat julkisella paikalla tai vaativat vartalon pal-

jastavaa pukeutumista (esim. Harjunen 2016b). Opittu häpeä oman ruumiin ulkomuodosta ja pelko huomion kohteeksi joutumisesta ovat keskeisiä syitä, miksi lihavat naiset eivät mielellään harrasta liikuntaa muiden nähden (Harjunen 2009). Ajatus toisten kriittisten katseiden alla liikkumisesta on este sellaisellekin liikkumiselle, joka koetaan mieluisana, kuten seuraavista sitaateista käy ilmi:

Esim. uimarannalla ja uimahallissa (lastenkin kanssa) käydessä saan osakseni tuijotusta, joskus ilkeitä kommenttejakin. Tämä on johtanut siihen, että välttelen uimista joka muuten olisi itselleni mieluisa liikuntamuoto. (2722)

Uiminen, vesijumppa ja vesijuoksu olisivat painoiselleni parhaita liikuntamuotoja, mutta en kehtaa mennä uimahalliin ulkonäköpaineiden vuoksi. Kuntosalilla sama juttu, sielläkin olen saanut ylimääräisiä katseita: ”Katso nyt, siellä se läski taas hikoilee. Se yrittää varmaan laihduttaa.” Todella ”kannustavaa” kommentointia, he kun luulevat että olen myös kuuro. (3333)

Liikuntaharrastus yhdistetään lihavien ihmisten kohdalla usein yksinomaan painonpudotukseen, ei esimerkiksi omaehtoiseen kiinnostukseen liikkua tai liikkumisen nautintoon. Lihavat ihmiset eivät ole tässä mielessä olemassa liikunnan subjekteina muutoin kuin kyse on lihavan vartalon laihdutusyrityksestä. Liikunta siis yhdistetään erityisesti lihavien ihmisten kohdalla toi-

mintaan, jonka ei pitäisi olla pysyvä tai normalisoitu tila ja joka aiheuttaa monille suurta henkistä painetta ja ahdistusta. Tämä ylläpitää käsitystä liikkujalle sallitun ruumiin rajoista ja liikunnan kuulumisesta vain vartaloiltaan normaatiivisille ihmisille.

Kun liikunta ymmärretään vain ruumiin normalisoinnin tai sen ylläpidon välineenä, liikuntasuhteesta tulee väistämättä osa tätä vaatimusta. Lihaville ihmisille, joille lihomisen ja laihtumisen vuorottelu on tavallinen kokemus, tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että liikunta assosioituu tähän onnistumisen ja epäonnistumisen sykliin. Jos lähtökohtana on halu parantaa (lihavien) ihmisten fyysistä kuntoa ja terveyttä, liikkumiseen olisi todennäköisesti mielekkäämpää kannustaa ilman näin kiinteää kytköstä usein ahdistavaksi koettuun painonpudotusvaatimukseen. Tämän esimerkiksi niin kutsuttu Health at Every Size (HAES), jonka voisi ehkä suomentaa ”Terveyttä joka koossa” -ajatteluksi, on pyrkinyt nostamaan esille (esim. Bacon & Aphramor 2011). Liikkumisen lähtökohtana lihavan ruumiin muutos on muutoinkin epärealistinen, sillä noin 95 prosenttia laihduttajista epäonnistuu (esim. Mann ym. 2007). Tämä kyseenalaistaa laihtumisen lihavien liikunnan primäärisenä tavoitteena.

On ristiriitaista, että samaan aikaan, kun on vallalla käsitys, että liikunta on itsestään selvä parannuskeino lihavuuteen (esim. Korhonen 2015), liikuntavälineitä tai -paikkoja ei ole rakennettu lihavia liikkujia varten, eikä heidän erityistarpeitaan vaikkapa liikunnan mukauttamisessa tai heidän tuen tarvet-

taan oteta huomioon esimerkiksi liikuntatunteja suunniteltaessa. Lihavat ihmiset tuntevat usein liikuntapaikat epämuksuvina, epäkutsuvina ja sosiaalisesti turvattomina paikkoina (esim. Mansfield 2011).

Myös lihavat aktiiviliikkujat joutuvat käymään neuvottelua oman halunsa liikkua ja muiden siihen kohdistamien ennakkoluulojen kanssa kuten esimerkiksi seuraavan kirjoittajan kokemuksesta käy ilmi. Näiden ennakkoluulojen sivuuttamisesta ja liikkumisesta niistä huolimatta koetaan ylpeyttä.

Runsaasta ylipainosta huolimatta menin aikuisten uintitekniikkatreeneihin ja opettelin näin keski-ään kynnyksellä oikeasti uimaan, eli rintaa, vapaa- ja selkää. Uimahallissa ja rannalla olen edelleen se XXL-kokoinen, mutta ylpeä taidoistani. Samoin aloitin laskettelun uudestaan. Kaupassa kyllä nuori, hoikka mies pyöritteli päätänsä, kun kerroin painoni hänen säätäessään uusia, juuri ostamiani laskettelu- monoja ja suksien siteitä. (3253)

Lihavien liikkujien kulttuurinen näkymättömyys

Mutta enemmän tarvittaisiin juttuja mediaan ylipainoisista ihmisistä, jotka silti uskaltavat harrastaa, jopa liikuntaa, siitä iloiten ja nauttien. Ja kyllä, olen myös kuntosalin vip-asiakas. (3253)

Väitän, että epänormatiivisina pidettyjä ruumiita työnnetään aktiivisesti pois liikunnan kentältä tietyin diskursiivisin

ja konkreettisin käytännöin. Nämä diskurssit ja käytännöt ovat usein vallitsevan lihavuusdiskurssin mukaisia ja siten luonnollistettuja arkisiin puheisiin ja käytäntöihin. Todennäköisesti juuri tästä syystä niiden mahdollista vahingoittavuutta, ulossulkevuutta ja epäensitiivisyyttä ei välttämättä helposti tunnisteta.

Lihavat ihmiset ovat olleet pitkään kulttuurisesti marginalisoituja ja näkymättömiä. Silloin kun lihavat ihmiset ovat esillä esimerkiksi kulttuurisissa representaatioissa, heidät esitetään usein epäsuotuisassa valossa (esim. Heuer ym. 2011). Lihavat liikkujat ovat näkymättömiä myös liikunnan kulttuurisissa esityksissä ja heidän näkyvyytensä herättää vastustusta ja aggressiivisiäkin reaktioita. Liikunnan ja liikkuvien ruumiiden representaatio mediassa on hyvin kapea-alaista. Lihavia liikkujia tai urheilijoita ei juuri näy median liikuntakuvastoissa olipa kyse kilpaurheilusta tai tavallisista kuntoliikkujista. He eivät ole koskaan kuvissa, kun tehdään juttuja urheilusta, laaditaan esitteitä tai mainoksia liikuntapalvelujen tarjoajille, elleivät kyseiset yritykset tarjoa painonhallintaan tähtäviä palveluita. Tällöin lihavat ruumiit ovat esillä ennen-jälkeen-tyylisissä kuvissa, joissa lihavuus edustaa korjattavaa, normalisoitavaa ja parannettavaa ruumista, ei aktiivista, urheilullista tai vahvaa ruumista. Näkyvyys ja näkymättömyyskin on sukupuolittunutta. Esimerkiksi Kennedyn ja Markulan (2011, 4–5) mukaan liikunnallinen naisruumis on mediassa yksiselitteisesti nuori, hoikka ja kiinteä. Kaikenlaiset muut naisruu-

miit jäävät mediassa liikunnan alueen ulkopuolelle.

Lihavien liikkujien näkymättömyys näyttää perustavan sekä oletukseen, etteivät lihavat liiku, että käsitykseen ”ihanneliikkujasta”, joka sulkee heidät ulos liikunnan kollektiivisesta ymmärryksestä. Lihavan ihmisen näkyvyys ja tilan ottaminen sellaisissa paikoissa, jossa hän on ikään kuin ”pois paikoiltaan” eli pois lihavalle ihmiselle sopiviksi määritellyistä ympäristöistä tai konteksteista (kuten laihduttaminen) aiheuttaa jo yksin reaktioita. Lihavan ruumiin esittäminen tai näkyminen liikkuvana subjektina voi herättää suurta vastustusta (esim. Snizek 2019) ja jopa aggressiota.

Lihavuuteen ja lihaviin ihmisiin kohdistuvia ennakkoluuloja havainnollistaa urheiluvaate- ja välinevalmistaja Niken plus-kokoisesta naismallinukesta kesälä 2019 noussut kohu. Tämä kohu saavutti myös Suomen. Mallinukke oli puettu valmistajan naisten plus-koon urheiluvaatemalliston vaatteisiin, jotka olivat lanseerattu muutamia vuosia aiemmin. Kohun käynnisti toimittaja Tanya Goldin artikkeli Daily Telegraph -lehdessä, jossa hän esitti mallinuken markkinoivan sairaalloista lihavuutta ja tekevän sen hyväksyttäväksi ominaisuudeksi. Gold kyseenalaisti kolumnissa ilkeän sanankäantein noin kokoa 48–50 edustavan mallinuken kokoisen henkilön terveydentilan, kyvyn liikkua tai olla kiinnostunut liikunnasta:

He ovat pukeutuneet Niken kuuluisaan tunnukseen, joka viestittää: tervetuloa valtavirtaan.

Niken uusi mallinukke ei ole kuitenkaan kokoa 40, joka olisi terveellinen koko, eikä edes kokoa 44, joka on kookas, muttei kuitenkaan vielä tapanaista. Hän on valtava, jättiläismäinen, äärettömän suuri. Hän uhkuu läskiä. Hän on kaikin tavoin sairaalloisen lihava, eikä todellakaan ole valmistautumassa juoksemaan kiiltävässä Nike-asussaan. Hän ei kykene juoksemaan. Hän on todennäköisemmin esidiabeettinen ja matkalla lonkka-leikkaukseen. Tämä on Niken puolelta hirvittävän kyynistä ajattelua⁴. (Gold, Daily Telegraph 9. kesäkuuta 2019)

Goldin artikkeli sai aikaan palautevyöryn Twitterissä. Sosiaalisessa mediaan kirjoittaneet pitivät artikkelia loukkaavana ja Goldia itseään lihavuuskammoisena ja naisvihamielisenä⁵.

Nike markkinoi plusmallistoaan lauseella ”celebrate the diversity and inclusivity of sport”, joka korostaa urheilua harrastavien moninaisuutta ja kaikkien mahdollisuutta harrastaa urheilua. Kaupallisen toimijan kiinnostuksen aitouden lisätä urheilun diversiteettiä voi suhtautua kyynisesti, sillä vaatevalmistajanhan olisi joka tapauksessa talou-

dellisesti järkevä ratkaisu etsiä uusia markkinoita ja kohderyhmiä. Aloite on kuitenkin merkittävä, sillä plus-kokoisista urheiluvaatteista on ollut alitarjontaa tai niitä ei ole ollut lainkaan saatavilla. Lihavienhan ei ole uskottu liikkuvan (Solovay & Rothblum 2010, 6). Ristiriita liikuntakehotusten ja urheiluvaatteiden puutteen lihavalle liikkujalle välittämän viestin välillä tulee esille hyvin selvästi näiden vastaajien kokemuksissa.

Olen myös huomannut että lihaville naisille ei ole urheiluvaatteita, isommatkin koot ovat usein hyvin kapealla leikkauksella ja on hirveän vaikeaa ajatella että on hyväksyttävää urheilla kun ei mahdu edes urheiluvaatteisiin ja samaan aikaan kaikkialla toivotetaan miten pitäisi lisätä liikuntaa. (2489)

Eniten ärsyttää urheilu- ja liikunta-vaatteiden totaalinen puuttuminen. Nuorempana pidin hiihdosta, jokunen vuosi sitten halusin alkaa harrastaa uudelleen, vaan homma kaatui siihen, että mistään ei löytynyt kunnon hiihtotasua. Farkuissa tai siinä läskinpeitoteltassa ei voi hiihtää! (2639)

Vaatetuskysymystä voi pitää triviaalina tai tekosyynä urheilun välttämiseksi, mutta sopivien vaatteiden puute on merkittävä symbolinen ja konkreettinen este harrastamiselle. Kuten Greenleaf kumppaneineen (2019, 77) toteavat, liikuntavaatteiden avulla pukeudutaan liikkujan rooliin. Sopivien liikuntavaatteiden saatavuuden on havaittu estävän naisten identifioitumista liikkujaksi. Pu-

4 They wear the famous Nike tick, which says: welcome to the mainstream. Yet the new Nike mannequin is not size 12, which is healthy, or even 16 – a hefty weight, yes, but not one to kill a woman. She is immense, gargantuan, vast. She heaves with fat. She is, in every measure, obese, and she is not readying herself for a run in her shiny Nike gear,” “She cannot run. She is, more likely, pre-diabetic and on her way to a hip replacement. What terrible cynicism is this on the part of Nike?”

5 Gold kirjoitti syksyllä 2019 katuvasävyisen artikkelin kolumninsa vastaanotosta, ja se julkaistiin The Guardian lehdessä (Gold 2019). Hän selitti artikkelin sävyä itsevihallaan ja omalla ongelmallisella suhteellaan ruokaan ja painoon.

keutuminen epäasianmukaisiin vaat-teisiin on taas käyttäjän näkökulmasta epämuokavaa, ja se voi olla konkreetti-nen este liikunnalle ja itsensä mieltämi-selle liikkujana.

Yllä siteeraamaani kolumni on kiin-nostava, koska se havainnollistaa liha-viin ihmisiin ja lihaviin liikkujiin koh-distuvat ennakkoluulot hyvin kärjek-käästi. Kolumnin tekee kiinnostavaksi myös sitä seurannut yleisöreaktio. Tul-kitsen, että viime vuosikymmenen aika-na maailmanlaajuisesti valtavirtaistunut niin kutsuttu body positivity eli kehopo-sitiivisuusliike on lisännyt tietoisuutta lihaviiden vartaloiden marginalisoinnin ongelmallisuudesta. Ilmiö tunnistetaan aikaisempaa laajemmin ja sitä pyritään myös haastamaan.

Sosiaalisen käytöksen ja sopivuuden rajoja on vedetty uudelleen, ja esimer-kiksi lihaviiden ruumiiden pilkkaamis-ta ei pidetä enää aivan yhtä sopivana kuin aiemmin. Lihavuudesta on tulos-sa tai siitä on jo jossain määrin tullut ominaisuus, johon kohdistuva vihamie-lisyys ymmärretään epäasialliseksi ja syrjiväksi.

Kohti yhdenvertaisempaa liikuntakulttuuria

Olen tässä artikkelissa esittänyt, että lii-kunnan kentällä vallitsee kulttuurises-ti diskursiivisesti ja sosiaalisesti raken-tunut käsitys ”oikeanlaisesta ja hyväk-syttävästä liikkuvasta (nais)ruumiista ja subjektista”, joka saa näkyä, toimia ja osallistua liikunnan eksklusiivisella kentällä. Lihavat rikkovat tätä ihannet-ta. Lihavat ihmiset ovat haaste liikunnan

kentällä liikunnan kapeasti ymmärretyn oletussubjektin, heihin yleisesti ja liikkujina liittyvien stereotyyppien ja en-nakkoluulojen ja selkeiden materiaalis-ten esteiden kuten liikuntavälineiden ja -vaatteiden saatavuuden vuoksi.

Se, että lihava ihminen ei sovi vallit-seviin käsityksiin liikkujasta, tulee en-sinnä tunnistaa ja nostaa kriittiseen kes-kusteluun. Käsitys lihavan ihmisen epä-liikunnallisuudesta tulee haastaa, sillä se ylläpitää ja tuottaa ennakkoluuloja sekä rakentaa turhaan esteitä osallis-tumisen tielle. Huomion kiinnittäminen niihin liikuntakasvatuksen tai liikunnan kentän käytäntöihin, jotka työntävät li-havia ihmisiä pois liikunnan parista on tärkeää. Mikään yksittäinen toimiala ei kuitenkaan voi yksin ratkaista lihaviiden liikunnan esteiden tai lihavuutta koh-taan tunnetun ahdistuksen perussyyt-ä eli lihavuuden stigmatisoitua asemaa nykykulttuurissa ja yhteiskunnassa. Tämä vaatii myös laajempaa yhteiskun-nallista keskustelua kehojen moninai-suudesta ja yhdenvertaisuudesta sekä lihaviin ihmisiin ja kehoihin kohdistu-vien ennakkoluulojen tunnistamista, kä-sittelyä ja purkamista.

Viime vuosina on julkisuudessa pu-huttu yhä enemmän liikunnan kentällä tapahtuvasta painostuksesta erityises-ti naisurheilijoiden kehon koon, muo-don ja painon suhteen. On selvää, että kyse ei ole vain lajien – ja kovan kilpai-lun vaatimuksista, joilla näitä käytän-töjä joskus näkee puolustettavan. Lii-kunnan kentän ei tulisi olla hyväksytty alusta vahingoittaville käytännöille. Erityisesti naisurheilijoiden vartaloiden koon ja painon valvominen heijastelee

seksistisiä odotuksia oikeanlaisesta liikuvasta naisruumiista, mitä tämä julkinen keskustelu osaltaan purkaa.

Tässäkin artikkelissa on ollut esillä lihaviin naisten kokemukset, pelko ja ahdistus ruumiin näkyvyydestä ja arvioinnin kohteena olemisesta liikkuesa. On ilahduttavaa, että lihavat ihmiset ovat viime vuosien lihavuusaktiivisuuden ja kehopositiivisuusliikkeen kannustamina myös itse pyrkineet ottamaan enemmän tilaa ja lisänneet näkyvyyttä liikunnan kentällä. Aktiivisten ja liikkuvien lihaviin naisten kulttuurinen näkyvyys on jo lisääntynyt, kun aiemmin portinvartijana toimineet mediat voidaan nyt sivuuttaa sosiaalisen median kanavien avulla. Esimerkkinä tästä ovat jo useana vuonna eri sosiaalisissa medioissa rantakauden alussa jaetut ”every body is a beach body” eli ”kaikki vartalot ovat rantakunnossa”-meemit ja lihaviin naisten itsestään jakamat uimapukukuvat. Lihavat aktivistinaiset tekevät näin rohkeasti konkreettista tilaa ja antavat symbolisesti kaikenkokoisille naisvartaloille luvan näkyä. Tämänkaltaisilla positiivisilla representaatioilla on mahdollisuus vaikuttaa yleisiin asenteisiin ja sitä myöten myös liikunnan kentän yhdenvertaisuuteen ja inklusiivisuuteen, vaikka ne eivät voikaan korvata konkreettisia toimenpiteitä, joita liikunnan kentällä näiden tavoitteiden toteutumiseksi tarvitaan.

Liikunta on keskeinen ruumiillisen itsetunnon rakentajana. Parhaimmillaan se on lihavillekin liikkujille voimauttavaa ja mielekästä toimintaa. Vaikka olen keskittynyt tässä artikkelissa negatiivisten liikuntakokemusten tarkas-

teluun, liikunta ei näyttäyty aineistossa kuitenkaan ainoastaan hankalana tai epämieluisana asiana. Vastauksissa on myös myönteistä puhetta liikunnasta, sillä tutkittavat kertovat myös liikuntaharrastuksista, onnistumisista, halusta liikkua ja liikkumisen nautinnosta. Jotta kuva lihavista liikkujista ei muodostuisi vain kielteisten kokemusten pohjalta, jatkotutkimus liikunnan merkityksestä lihaville ihmisille ja erityisesti heidän positiivisista liikuntakokemuksistaan on tärkeää ja tarpeellista.

Lähteet

- Bacon, L., Aphramor, L. 2011. Weight Science: Evaluating the Evidence for a Paradigm Shift. *Nutrition Journal* 10, 9. <https://doi.org/10.1186/1475-2891-10-9>
- Ball, K., Crawford, D. & N. Owen, N. 2000. Too fat to exercise? Obesity as a barrier to physical activity. *Aust. N. Z. J. Public Health* 24: 331–333.
- Blair, S. N. & Brodney, S 1999. Effects of physical inactivity and obesity on morbidity and mortality: current evidence and research issues. *Med. Sci. Sports Exercise*, Vol. 31, No. 11, Suppl., pp. S646–S662.
- Boero, N. 2012. *Killer Fat: media, medicine and morals in the American obesity epidemic*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Bordo, S. 1993. *Unbearable weight: feminism, western culture and the body*. Berkeley: University of California Press.
- Bouchard, C., Depres, J.–P. & Tremblay, A. 1993. Exercise and Obesity. *Obesity Research*, 1: 133–147.
- Brownell, K. and Teachman, B. 2000. Implicit anti-bias among health professionals: is anyone immune? *International Journal of Obesity* 25, pp. 1525–1531.
- Chambliss, H. Finlay, C. & Blair S. 2004. Attitudes Toward Obese Individuals Among Exercise Science Students. *Medicine & Science in Sports & Exercise* 36(3):468–74.
- Dworkin, S. & Wachs F. 2009. *Body panic: gender, health, and the selling of fitness*. NYC: New York University Press.
- Farrell, A.E. 2011. *Fat shame: stigma and the fat body in American culture*. New York: NYU Press.
- Gailey, J. 2014. *The hyper(in)visible fat woman*. New York: Palgrave MacMillan.
- Gard, M. & Wright, J. 2005. *The obesity epidemic: science, morality and ideology*. New York: Routledge.
- Grabowski, D.C. & Ellis, J.E. 2001. High body mass index does not predict mortality in older people: analysis of the longitudinal study of aging. *Journal of American Geriatric Society*. Jul, 49, pp. 968–976.
- Greenleaf, C, Hauff, C., Klos, L., Serafin, G. 2019. "Fat People Exercise Too!": Perceptions and Realities of Shopping for Women's Plus-Size Exercise Apparel. *Clothing and Textiles Research Journal*, Vol: 38 issue: 2, page(s): 75–89.
- Harjunen, H. 2002. The construction of the acceptable female body in Finnish school. In: Sunnari Vappu, Kangasvuo, J. and Heikkinen M. eds., *Gendered and sexualized violence in educational environments*. *Femina Borealis publication series no 5*: Oulu University.
- Harjunen, H. 2004. *Lihavuus, stigma ja sukupuoli*. Teoksessa: Jokinen, Eeva, Husso Marita and Kaskisaari, Marja (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino.
- Harjunen, H. 2009. *Women and fat: approaches to the social study of fatness*. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research no: 379*, 2009. The University of Jyväskylä.
- Harjunen, H. 2016a. *Neoliberal bodies and the gendered fat body*. London: Routledge.
- Harjunen, H. 2016b. *Ulossulkemisia liikunnan kentällä: lihava liikkuva naisruumis katseiden kohteena*. Kirjassa, Berg, Päivi ja Kokkonen, Marja (eds.) *Erilaiset liikkujat*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Heuer, Chelsea A., McClure Kimberley J., Puhl, Rebecca. 2011. Obesity Stigma in Online News: A Visual Content Analysis. *Journal of Health Communication*, 0, 1–12.
- Heywood, L. 2007. Producing girls: empire, sport, and the neoliberal body. In, Hargreaves, J., and Vertinsky, P. eds. *Physical culture, power, and the body*. New York: Routledge. pp. 101–120.
- Härkönen, J. & Räsänen, P. 2008. Liikalihavuus, työttömyys ja ansiotasot. *Työelämäntutkimus – Arbetlivsforskning* 6 (1), pp. 3–16.
- Kauppinen, K., and Anttila, E., 2005. "Onko painolla väliä: hoikat, lihavat ja normaalipainoiset naiset työelämän murroksessa?" *Työ ja perhe aikakauskirja* 2, *Työ, perhe ja elämän moninaisuus II*. Työterveyslaitoksen julkaisuja.
- Kennedy, E. & Markula, P. 2011. Introduction: Beyond Binaries: Contemporary Approaches to Women and Exercise. In Kennedy, E. ja Markula, P. (toim.) *Women and Exercise: The Body, Health and Consumerism*. London: Routledge.
- Kosonen, U. 1998. *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. Jyväskylä: SoPhi.
- Kwan, S. 2010. *Navigating Public Spaces: Gender, Race, and Body Privilege in Everyday Life*. *Feminist Formations*, Vol 22 No.2, pp.144–166.
- Kyrölä, K. 2007. "Lihavuusvaara! pelon politiikka ja lihava ruumiillisuus Helsingin sanomissa." Kirjassa, Kyrölä, K. and Harjunen H. (toim.) 2007. *Koolla on väliä: lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Helsinki: Like. pp. 49–82.

- LeBesco, K. 2004. *Revolting bodies: the struggle to redefine fat identity*. Amherst & Boston: University of Massachusetts Press.
- LeBesco, K. 2010. Fat panic and the new morality. In: Metz J. and Kirkland, A. eds. *Against Health: How health became the new morality*. New York: New York University Press. pp. 72–82.
- Mann, T., Tomiyama, A. J., Westling, E., Lew, A.-M., Samuels, B., & Chatman, J. 2007. Medicare's search for effective obesity treatments: Diets are not the answer. *American Psychologist*, 62(3), 220–233
- Mansfield, L. 2011. Fit, fat and feminine. The stigmatization of fat women in fitness gyms. Kirjassa Kennedy, E. ja Markula, P. (toim.) *Women and Exercise: The Body, Health and Consumerism* Routledge Research in Sport, Culture and Society, London: Routledge.
- McIntosh, T., Hunter, D. J., & Royce, S. 2016. Barriers to physical activity in obese adults: A rapid evidence assessment. *Journal of Research in Nursing*, 21(4), 271–287.
- Murray, S. 2008. *The "fat" female body*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ojala, K. 2011. Nuorten painon kokeminen ja laihduttaminen. Health Behaviour in School-Aged Children HBSC-Study ja WHO-koululais-tutkimus. Jyväskylän yliopisto Studies in Sport, Physical Education and Health 167. Jyväskylän yliopisto.
- Owen, L. 2012. Living fat in a thin-centric world: effects of spatial discrimination on fat bodies and selves. *Feminism & Psychology*. 22 (3), pp. 290–306.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014/Liikunta https://eperusteet.opintopolku.fi/?fbclid=IwAR3tUKUpVcX9JbDxYK_beci-S8yldhIbmV71dYV5fvYy12K4zTn1rw9jMqA8#/fi/perusopetus/419550/sisallot/530525?va-littu=428780 [viitattu 10.11.2019]
- Puhl, R. & Brownell, K. 2001. Bias, discrimination, and obesity. *Obesity Research*, 9, pp. 778–805.
- Rich, E., Harjunen, H. & Evans, J. 2006. Normal gone bad: exploring discourses of health and the female body in schools. In Twohig, P. and Kalitzkus, V. eds., *Bordering Biomedicine: Making Sense of Health, Illness and Disease*. Amsterdam and New York: Rodopi Press. pp. 177–196.
- Saguy, A. 2013. *What's Wrong with Fat?* NYC: Oxford University Press.
- Scott-Dixon, K. 2008 *Big Girls Don't Cry: Fitness, Fatness, and the Production of Feminist Knowledge*, *Sociology of sport journal* 25(1):22–47 DOI: 10.1123/ssj.25.1.22
- Snieszek, T. 2019 *Running While Fat: How Women Runners Experience and Respond to Size Discrimination*, *Fat Studies*, DOI: 10.1080/21604851.2019.1671135
- Solovay, S. & Rothblum, S. 2009. Introduction. In Rothblum, E. and Solovay, S., *The fat studies reader*. New York: NYU Press. s.1–8.
- Stanley, P. 2020. Unlikely hikers? Activism, Instagram, and the queer mobilities of fat hikers, women hiking alone, and hikers of colour, *Mobilities*, 15:2, 241–256.
- Wann, M. 2009, Foreword: fat studies: an invitation to revolution In Rothblum, E. and Solovay, S., *The fat studies reader*. pp. I–xxv.
- Wen C.P, Cheng, D., Tsai SP, et al. 2009. Are Asians at greater mortality risks for being overweight than Caucasians?: Redefining obesity for Asians". *Public Health Nutr.* 12, pp.497-506.
- Wolf, N. 1991 [1990]. *The Beauty Myth*. London: Vintage
- Zdrodowski, D. 1996. Eating out. The experience of eating in public for the overweight Woman. *Women's Studies International Forum* 6: 655–664.

”He ovat pelaajina erilaisia” – maahanmuuttoaustaiset pelaajat suomifutiksen kentillä

MARKO KANANEN¹

Tiivistelmä

Maahanmuuttotaustaiset jalkapalloilijat ovat nousseet 2000-luvulla nopeasti suomalaisen miesten jalkapalloilun huipulle. Artikkelissa pureudutaan heidän jalkapallourallaan kohtaamiinsa esteisiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin sekä siihen, millaisia ennako-odotuksia ja -oletuksia maahanmuuttotaustaisiin jalkapalloihin suomalaisessa mediassa kohdistuu. Jalkapalloa ja maahanmuuttoa koskevaa tutkimuskirjallisuutta peilataan tekstissä suomalaisten maahanmuuttotaustaisten huippujalkapalloilijoiden kokemuksiin ja heitä koskevaan kirjoitteluun suomalaisessa mediassa.

Aineistona toimivat niin jalkapalloilijoiden omaelämäkerrat kuin heitä käsittelevät monipuoliset media-aineistot. Teoreettisesti artikkeli rakentuu inklusion ja eksklusion käsitteiden ympärille. Analyysin tulokset antavat viitteitä siitä, kuinka maahanmuuttajuus eron-tekona suomalaisuuteen vaikuttaa suomifutiksen kentillä monenlaisina odotuksina, oletuksina ja mielikuvina, jotka voivat parhaillaan avata mahdollisuuksia, mutta pahimmillaan syrjäyttää ja sulkea ulos.

Avainsanat: *jalkapallo, maahanmuutto, yhdenvertaisuus, inklusio*

---

¹ Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu

Onko liikunta yhdenvertaistava voima?

Opetus- ja kulttuuriministeriön (2010) selvityksen mukaan liikuntaharrastukseen osallistuminen voi edistää maahanmuuttajien osallisuutta, työllisyyttä, sosiaalisten suhteiden kehittymistä ja siten helpottaa heidän kotoutumistaan. Ministeriön strategiassa päämääräksi asetetaan maahanmuuttajataustaisten nuorten harrastusaktiviteetin koostaminen kantaväestön tasolle. Myös uudessa liikuntalaissa (10.4.2015/390) korostetaan eri väestöryhmien liikuntamahdollisuuksien edistämistä ja eriarvoisuuden vähentämistä liikunnassa. Lain mukaan liikuntaharrastuksen lähtökohtina ovat esimerkiksi tasa-

arvo, yhdenvertaisuus ja monikulttuurisuus.

Vaikka usko liikunnan yhdenvertaisuutta lisäävään voimaan on vahva, sitä koskevat tutkimustulokset eivät ole yhtä yksiselitteisiä (Berg ym. 2020; Collins & Kay 2014). Eri taustoista tulevien ihmisten kokoaminen yhteen esimerkiksi pelaamaan jalkapalloa ei välttämättä synnytä ystävyyssuhteita tai poista ennakkoluuloja (Kivijärvi 2015; Harinen ym. 2012). Tutkimustulokset korostavatkin sitä, ettei urheilu ole muusta yhteiskunnasta erillinen saareke, ja että yhdenvertaisuuden lisäksi urheilua ja liikuntaa voidaan käyttää myös ulossulkemiseen, eriarvoistamiseen ja syrjintään. (Müller ym. 2008; Coalter 2007)

Tutkimuksissa urheiluun osallistumisen haasteilla on havaittu olevan yhteys esimerkiksi sosioekonomiseen asemaan (Vanttaja ym. 2017), sukupuoleen (Rannikko 2016), vammaisuuteen (Eriksson, Armila & Rannikko 2018), monikulttuurisuuteen (Huhta 2013; Rönkkö 2015; Zacheus ym. 2012) ja seksuaaliseen suuntautumiseen (Alanko 2013; Kokkonen 2016). Tutkimukset niin meillä kuin maailmalla osoittavatkin alhaisemman osallistumisasteen olevan sidoksissa poikkeamiseen urheilukenttiä hallitsevan valkoisen, keskiluokkaisen, heteroseksuaalisen ja fyysisesti terveen miehen normista. (Collins & Kay 2014; Dagkas & Armour 2012)

Maahanmuuttajien kohdalla liikunnan eriarvoistavia mekanismeja käsittelevä keskustelu on pureutunut näkyvästi liikunta- ja urheiluharrastuksen kasvaviin kustannuksiin, joiden myötä lasten ja nuorten liikuntaharrastus uhkaa muuttua taloudellisesti mahdottomaksi monille perheille. Tämän lisäksi huomiota on kuitenkin kiinnitettävä myös niihin sosiokulttuurisiin käytäntöihin ja rakenteisiin, joiden myötä maahanmuuttajat eivät syystä tai toisesta löydä paikkaansa joukkueesta tai jossa seuran ja maahanmuuttajan toimintatavat, arvot ja päämäärät eivät kohtaa. Taloudellisen kynnyksen lisäksi yleisimpiä esteitä maahanmuuttajien liikuntaharrastukselle näyttäisikin eri tutkimusten valossa olevan esimerkiksi harrastustoiminnan asenneilmapiiri, epäasiallinen kohtelu ja kielikynnys. (Myrén 1999; Zacheus ym. 2012; Junkkala & Lallukka 2012)

Tässä artikkelissa maahanmuuttajien urheiluun ja liikuntaan osallis-

tumista koskevia tutkimustuloksia ja -kirjallisuutta peilataan suomalaisten maahanmuuttotautustaisten huippujalkapalloilijoiden kokemuksiin ja heitä koskevaan kirjoitteluun suomalaisessa mediassa. Aineistona toimivat niin miesjalkapalloilijoiden¹ omaelämäkerrat kuin heitä käsittelevät monipuoliset mediaaineistot. Artikkelissa keskitytään jalkapalloon, koska se on yksi suosituimmista poikien liikuntamuodoista kantasuomalaisten ja maahanmuuttotautustaisten nuorten keskuudessa (Kokko & Martin 2019; Hakanen ym. 2019). Tutkimusten mukaan erityisesti maahanmuuttotautustaisten poikien kohdalla jalkapallon pelaaminen korostuu vapaa-ajan viettotapana (Kivijärvi & Mathias 2018). Heidän kohdallaan elää usein myös voimakkaana unelma jalkapalloammattilaisuudesta (Agergaard & Sørensen 2009).

Teoreettisesti artikkeli rakentuu sosiaalisen inklusion ja eksklusion (Spaaij ym. 2014; Levitas ym. 2007) käsitteparin ympärille. Urheilussa tapahtuvaa mukaan ottamista ja ulossulkemista tarkastellaan tarkemmin jalkapallokentällä tarvittavien pääomien (Bourdieu 1996) kautta. Maahanmuuttajien urheilussa kohtaamien sosiaalisen inklusion ja eksklusion muotojen monipuoliselle tarkastelulle on tarve, sillä maahanmuuttotautustaisia urheilijoita ei ole Suomessa juurikaan tutkittu. (Huhta 2013; Berg & Piirtola 2014) Tutkimuskirjallisuuden ja suomalaisten huippujalkapalloilijoiden tarinoiden välisiä yhtymäkoh-

---

¹ Tarkastelu on rajattu miesjalkapalloilijoihin aineiston saatavuuden vuoksi. Maahanmuuttotautustaisia naisjalkapalloilijoita on käsitelty suomalaisessa mediassa toistaiseksi vielä hyvin vähän

tia ja eroavaisuuksia tarkastelemalla artikkeli pyrkii nostamaan esiin erilaisia inklusion ja eksklusion ulottuvuuksia ja alleviivaamaan tulevaisuuden tutkimustarpeita. Artikkelissa pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Millaisia mukaan pääsemistä edistäviä ja vaikeuttavia tekijöitä maahanmuuttotaustaiset jalkapalloilijat ovat kohdanneet uransa varrella?
- Millaisia positiivisia ja negatiivisia ennako-oletuksia ja mielikuvia maahanmuuttotaustaisiin jalkapalloilijoihin on liitetty suomalaisessa mediassa?
- Entä millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä aineistossa rakentuu maahanmuuttotaustaisten ja kantasuomalaisiksi miellettyjen jalkapalloilijoiden ja yleisemmin suomalaisen jalkapalloilun välille?

Teoreettinen viitekehys: pääsy ja poissulkeminen

Artikkelin teoreettinen viitekehys rakentuu sosiaalisen inklusion ja eksklusion (Spaaij ym. 2014; Levitas ym. 2007) käsitteiden ympärille. Inklusiolla tarkoitetaan laajasti ymmärrettyinä pääsyä yhteiskunnan järjestelmiin ja instituutioihin ja sitä kautta tapahtuvaa osallisuutta ja kuulumisen kokemuksia. Tämän vastakohtana on eksklusio, jossa yksilö suljetaan yhteiskunnan ja sen instituutioiden ulkopuolelle. Sosiaalinen eksklusio voi saada monia ilmenemismuotoja ja se voi viitata esimerkiksi palveluiden, koulutuksen, toimintapaikkojen ja mahdollisuuksien ulkopuolelle sulkemiseen (Long ym. 2002).

Mukaan ottamisen ja ulossulkemisen prosessit eivät ole kaksinapaisia tai ennalta määrättyjä, vaan ne raken- tuvat tilannekohtaisista ja -sidonnaisista kuulumisen ja osallisuuden ehdoista (Back 1996). Silverin ja Millerin (2003) mukaan inklusio onkin käsitteenä dynaaminen, koska se kattaa erilaiset kokemukset ulos sulkemisen ja mukaan pääsemisen jatkumolla. Kontekstisidonnaisuuden myötä inklusio on myös suhteellista. Samalla yksilöllä tai ryhmällä voi kontekstista ja eri tekijöistä riippuen olla hyvin erilaisia inklusion ja eksklusion kokemuksia ja inklusioprofiileja (Eräsaari 2005).

Urheilun ja liikunnan saralla eksklusion tutkimuksen juuret ovat taloudellisessa huono-osaisuudessa. Tutkimusten (esim. Hargie et al. 2015) mukaan heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevat ihmiset harrastavat liikuntaa selvästi muita vähemmän. Harrastusten suorien kustannusten lisäksi taloudellinen huono-osaisuus näkyy esimerkiksi oman asuinalueen puutteellisissa harrastusmahdollisuuksissa sekä rajallisissa matkustusmahdollisuuksissa oman lähialueen ulkopuolelle (Collins & Kay 2014). Taloudellisesti huono-osaisen alhainen osallistumisaste ei palautu kuitenkaan pelkäksi kustannusky- symykseksi, vaan taustalla vaikuttavat esimerkiksi myös erilaiset kulttuuriset tavat, tiettyihin ryhmiin kohdistuvat asenteet ja itseluottamuksen ja kehonkuvan kaltaiset yksilölliset tekijät (Collins & Kay 2014; Kingsley & Spencer-Cavaliere 2015).

Resurssien ja puitteiden lisäksi urheiluharrastukseen osallistumiseen vai-

kuttavat siis myös monet sosiokulttuuriset tekijät, joiden esiin tuomisessa voidaan hyödyntää Pierre Bourdieun (1996; Bourdieu & Wacquant 1995) pääomia koskevaa ajattelua. Bourdieun mukaan sosiaalinen maailma rakentuu eri toimintojen muodostamista kentistä, joille ihmiset kokoontuvat tärkeänä pitämässä ilmiön, kuten esimerkiksi jalkapallon ympärille. Kentän sisäisten pelisääntöjen ja normien mukaisesti tietyt olemisen, toimimisen ja tietämisen tavat, eli bourdieulaisittain pääomat arvottuvat kentällä muita merkittävimiksi. Näin kentälle muodostuu oma logiikkansa ja omat arvostetut olemisen ja pelaamisen tapansa, joiden myötä myös kentän toimijat asettuvat hierarkiseen järjestykseen.

Urheilun pääomien kohdalla ilmeisimpänä esiin nousevat fyysiset ominaisuudet ja niiden pohjalta rakentuva urheilun meritokratia. Voima, nopeus ja ketteryys ovat esimerkkejä fyysisestä pääomasta, jonka kautta yksilöt kampailevat asemastaan urheilun kentillä (Schilling 1991; Kingsley & Spencer-Cavaliere 2015). Tämän fyysisen pääoman osalta maahanmuuttajiin liitetään usein oletus poikkeuksellisesta urheilullisuudesta ja ”hyvistä geeneistä” (Hoberman 1997). Esimerkiksi Helena Huhdan (2013) haastattelemista monikulttuurisista huippu-urheilijoista monet kertoivat hyötyneensä urheilun kentillä fyysisestä ”ulkomaalaisuudestaan”, koska se oli tulkittu osoitukseksi poikkeuksellisen otollisista ominaisuuksista.

Tutkimusten mukaan fyysiseen pääomaan liittyvät positiivisetkin ennakkooletukset voivat kuitenkin myös ka-

ventaa maahanmuuttotaustaisten urheilijoiden roolia ja mahdollisuuksia. ’Racial stacking’ (rodullinen leimaaminen; Engh ym. 2017; Maguire 1991) -käsitteellä kuvataan ilmiötä, jossa urheilijoiden oletetaan ihonvärin perusteella soveltuvan paremmin tiettyihin lajeihin tai tietyille pelipaikoille. Esimerkiksi amerikkalaisessa ja brittiläisessä tutkimusperinteessä on nostettu esiin sitä, kuinka tummaihoisten urheilijoiden on katsottu soveltuvan paremmin fyysisyyden varaan rakentuviin lajeihin ja rooleihin, kun taas taktista tai strategista osaamista tai johtajaominaisuuksia vaativat lajit ja roolit on varattu usein valkoisille urheilijoille (Carrington 2010; Hylton 2008).

Vaikka urheilupuheeseen siis liittyykin ajatus meritokratiasta, jossa objektiivisesti mitattavissa olevat sekunnit, metrit, kilot ja maalit ratkaisevat paremmuuden ja aseman urheilun kentillä, tutkimukset nostavat esiin myös urheilun ja urheilullisuuden kulttuurisidonnaista arvottamista ja sen kautta tapahtuvaa olossulkemista. Bourdieulle fyysinen pääoma näyttäytyykin kulttuurisen pääoman alalajina, jonka myötä toiset urheilemisen tavat arvottuvat toisia korkeammalle. Näin urheiluun liittyy keskeisesti ajatus kehon kultivoimisesta ja koulumisesta kentän arvostettujen ja korkeaa statusta ilmaisevien käytänteiden, tapojen ja arvojen mukaisesti (Bourdieu 1978; 1996).

Jalkapallon kontekstissa tämä kultivoiminen näkyy esimerkiksi siinä, millaista jalkapalloa ja jalkapalloilijuutta kentällä arvostetaan ja pidetään tavoittelemisen arvoisena. Eurooppalaisissa

tutkimuksissa on tuotu esiin esimerkiksi afrikkalaisiin ja eteläamerikkalaisiin pelaajiin liitettyä mielikuvaa kypsymättömyydestä ja kurittomuudesta ammattimaisiin ja luotettaviin paikallisiin pelaajiin verrattuna (Ungruhe 2014; Vidacs 2006). Samoin maahanmuuttotaustaisiin jalkapalloilijoihin on liitetty ennako-oletuksia itsekkyydestä ja heikosta työmoraalista (Sørensen & Sørensen 2009; Rosbrook-Thompson 2013). Suomessakin ammattilaisina pelanneet ulkomaalaiset jalkapalloilijat ovat kokeneet saaneensa laiskan pelaajan leiman suomalaisista pelaajista poikkeavan pelityylinsä takia (Naakka 2014).

Pelityylin ja -tavan lisäksi kulttuuripääoma näkyy myös urheilun edustamassa ja edistämässä arvomaailmassa (Coakley 2011). Esimerkiksi Cushion ja Jones (2014) tutkivat jalkapallovalmentajien piiloagendana tuottamaa käsitystä legitimiistä (seura)kulttuurista, joka pitää sisällään niin asenteita, arvoja kuin erilaisia käyttäytymistapoja. Heidän havainnoimiensa valmentajien kohdalla esiin nousivat esimerkiksi auktoriteettien kunnioittaminen, kollektiivisuus ja korkea työmoraali. Urheilun arvomaailman osalta tutkimuksissa on problematisoitu myös esimerkiksi urheiluun liittyviä käsityksiä oikeanlaisesta maskuliinisuudesta (Tiihonen 1994), seksuaalisuudesta (Kokkonen 2016) tai vaikkapa uskonnollisesta vakaumuksesta (Nakamura 2017; Pfister 2000), jotka voivat sulkea monia urheilun ulkopuolelle. Yleisellä tasolla tutkimuksissa (Kotamäki 2012; Agergaard & Sørensen 2009) onkin tuotu esiin maahanmuuttotaustaisten pelaajien ja seurojen välisiä

arvo- ja taparistiriitoja yhtenä merkittävänä haasteena ja mahdollisena ulossulkevana tekijänä.

Valmentajien ja seuratoimijoiden luoman kulttuurin lisäksi oikeanlaiseen olemiseen liittyy myös pelin ja pelaamisen ulkopuolinen ryhmädynamiikka ja vertaissuhteet. Etenkin lasten ja nuorten kohdalla ryhmään kuulumisen merkitys on suuri urheilussa jatkamisen ja jaksamisen näkökulmista. (Kingsley & Spencer-Cavalier 2015; Tiihonen 2011) Jalkapalloyhteisönkin sosiaaliset järjestykset ja ryhmäsuhteet muotoutuvat erilaisten erontekojen ja luokitteluiden kautta, ja ne voivat pohjautua niin kulttuuriseen kuin sosiaaliseen taustaan tai vaikkapa tietynlaiseen arvo-, kokemus- ja elämämaailmaan. Maahanmuuttotaustaisia nuoria koskevissa tutkimuksissa onkin havaittu kulttuurisista ja elämäntavallisista eroista johtuvia erontekoja, rajanvetoja ja klikkiytymistä maahanmuuttotaustaisten ja kantasuomalaisten nuorten välillä (Berg 2016; Kivijärvi 2015).

Urheilun kentillä vallitsevat siis omanlaiset kulttuurinsa, jotka voivat kutsua toisia mukaan mutta tuntua toisille taas luotaantyöntäviltä (Kingsley & Spencer-Cavaliere 2015). Urheiluun mukaan päästäkseen ja siellä pärjätäkseen on tunnettava ja hallittava urheilun toimintatavat, arvostukset ja vaatimukset niin kentällä kuin sen ulkopuolella. Pelkkä urheilullisuus tai ”hyvät geenit” eivät välttämättä riitä, jos urheilija ei muutoin istu urheilukulttuuriin ja sen luomaan kuvaan oikeanlaisesta urheilijuudesta. (Hay 2012) Näennäisen neutraalin meritokratiapuheen kyllästämisessä urheilussa nämä sosiokulttuu-

riset arvotukset ja niiden kautta tapahtuvat rajanvedot ja erottautumiset jäävät usein kuitenkin piiloon (Hylton 2008; Burdsey 2007). Tällöin jäävät huomaamatta myös erilaiset tavat, joilla urheilun valtavirrasta poikkeavat liikkujat jäävät tai jätetään urheilun ulkopuolelle.

Tutkimuskonteksti

Maahanmuuttotaustaiset jalkapalloilijat ovat nousseet 2000-luvulla nopeasti suomalaisen jalkapalloilun huipulle. Vaikka miesten jalkapallomaajoukkueen historiasta löytyy joitakin maahanmuuttotaustaisia pelaajia, koostui maajoukkue aina vuosituhannen vaihteeseen asti käytännössä vain kantasuomalaisista ja suomenruotsalaisista pelaajista (Peltola 2015; Kytölä 2017). Kosovosta Suomeen turvapaikanhakijana tullut Shefki Kuqi oli ensimmäinen 1990-luvulla kiihtyneen muuttoliikkeen myötä Suomeen tullut maahanmuuttaja, joka nousi A-maajoukkueeseen (Ariio & Walden 2010). Hänen jälkeensä maahanmuuttotaustaiset pelaajat ovat selvästi yleistyneet niin nuoriso- kuin A-maajoukkueessa, ja esimerkiksi Suomen historiallisen EM-kisapaikan syksyllä 2019 varmistaneessa joukkueessa maahanmuuttotaustaiset pelaajat olivat keskeisessä roolissa.

Suomalaisen huippu-urheilun kontekstissa maahanmuuttotaustaisia urheilijoita koskevassa kirjoittelussa huomionarvoista on ollut sen positiivinen sävy. Siinä missä yhteiskunnan tasolla maahanmuuttoa on käsitelty Suomessa tavallisesti ongelmien, huolipuheen ja moraalisten paniikkien kautta

(Horsti 2005; Keskinen 2009), on urheilun piirissä äänensävy ollut osin hyvin erilainen. Esimerkiksi Helsingin Sanomien Kuukausiliite (Nieminen 2012) julkisti etusivun jutussaan Suomen urheilun tulevaisuuden olevan maahanmuuttajissa. Tämä maahanmuuttajiin liitetty oletus poikkeuksellisesta urheilullisuudesta näkyy hyvin myös suomalaisen jalkapallon kohdalla, jossa maahanmuuttotaustaisten pelaajien joukosta on malttamattomana odotettu maajoukkueen kansainväliseen menestykseen johdattavien ”Suomen zlataneiden” esiinnousua (Nieminen 2012; Westö 2016; Ylönen 2018).

Suomalaisessa urheilupuheessa maahanmuuttotaustaiset jalkapalloilijat asettuvat siis jatkumoon seurajoukkueissa 1970-luvulta lähtien pelanneiden ulkomaalaisvahvistusten kanssa (Ismail 2017; Swarts 2014). Heidän nähdään parhaimmillaan nostavan suomalaisen jalkapalloilun tasoa merkittävästi. Lähinnä meritokratian näkökulmasta käydyssä huippu-urheilupuheessa ei esimerkiksi ole juurikaan käsitelty sitä, ovatko maahanmuuttotaustaiset pelaajat ”riittävän suomalaisia” edustamaan Suomen maajoukkuetta. Etnisten, kulttuuristen tai sosiaalisten tekijöiden sijaan kansainvälisen jalkapalloliiton myöntämän edustusosoikeuden ja riittävien pelitaitojen on katsottu oikeuttavan maajoukkuepaitaan. (Kytölä 2017.)

Tämän artikkelin keskiössä olevista pelaajista käytetty termi ’maahanmuuttotaustainen’ on itsessään puutteellinen. Aivan kuten monikulttuurisia huippu-urheilijoita tutkinut Helena Huhta

(2013) toteaa taustaltaan monikulttuuristen ihmisten tutkiminen on lähtökohdaisesti ongelmallista siksi, että tutkittavia yhdistävä tekijä samalla myös erottaa heidät toisistaan. Tässäkin artikkelissa esiintyvien jalkapalloilijoiden tarinat ja taustat poikkeavat toisistaan merkittävästi. Termi voi viitata niin ensimmäisen kuin toisen sukupolven maahanmuuttajiin, mutta esimerkiksi myös niihin pelaajiin, joiden vanhemmista ainakin toinen on syntynyt Suomen ulkopuolella. He ovat tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena juuri siitä syystä, että heitä eroista huolimatta pyritään usein käsittelemään saman 'maahanmuuttaja'-määritelmän alla.

Maahanmuuttotaustainen ei siis ole objektiivisesti todennettavissa oleva ja sisäisesti yhtenäinen ryhmä, vaan pikemminkin tutkimusta varten luotu kategoria. Kivijärvi ja Mathias (2018) nostavat kuitenkin esille sen, kuinka tutkimusten valossa keskenään hyvin erillisiä maahanmuuttotaustaisia poikia näyttäisi yhdistävän kokemus ei-suomalaisuudesta, epätyypillisestä suomalaisuudesta ja kantasuomalaisuuteen vertautumisesta. Myös tämän artikkelin aineistossa jalkapalloilijoiden maahanmuuttajuus näyttäisi määrittävän ja saavan ilmenemismuotonsa erityisesti juuri rajanvedoissa ja erottautumisissa suomalaisuuden kanssa. Artikkelin tarkoituksena ei siis ole kohdella maahanmuuttotaustaisia jalkapalloilijoita yhtenäisenä ryhmänä tai pyrkä määrittelemään tämän ryhmän ominaisuuksia, vaan pikemminkin tuoda esiin jalkapallon kontekstissa tapahtuvia maahanmuuttajuuden ja suomalai-

suuden välille rakentuvia erilaisia rajanvetoja ja erottautumisia.

Aivan kuten eksklusio on dynaamista ja kontekstisidonnaista (Silver & Miller 2003), niin myös jalkapalloilijoiden maahanmuuttajuus sosiokulttuurisena erontekona voi nousta joissakin tilanteissa esiin ja jäädä joissakin toisissa kokonaan vaille huomiota. Maahanmuuttajuus ei siis automaattisesti ole merkityksellinen eronteon väline jalkapallon kentillä. Se voi esimerkiksi tulla korostetummin esille joidenkin pelaajien, pelipaikkojen tai -tyylien kohdalla. Maahanmuuttajuus erontekona ei myöskään ole staattista, vaan se voi vaihdella esimerkiksi pelisuoritusten tai tulosten mukaisesti. James Rosbrook-Thompsonin (2013) mukaan mielikuviin maahanmuuttajista kurittomina ja itsekkäinä pelaajina palataan tyypillisesti epäonnistumisten ja tappioiden hetkillä. Näiden mielikuviin ja ennakko-oletuksiin pohjautuvien erontekojen esiin tuominen on tärkeää, sillä niillä voi olla hyvinkin konkreettisia merkityksiä ja vaikutuksia. Parhaimmillaan maahanmuuttotaustaisen jalkapalloilijan ei- tai epätyypillinen suomalaisuus voi erontekona voimaannuttaa ja avata mahdollisuuksia, kun taas pahimmillaan se voi syrjäyttää ja sulkea ulos.

Aineisto ja menetelmät

Aineiston määrällisesti suurimman osuuden muodostavat Mika Wickströmin (2017) kirjoittama elämäkerta ”Shefki Kuqi – Kosovon härkä”, Märten Westön (2016) ”Eremenkot. Jalkapal-

loperheen tarina”-kirja ja Olli Laineen (2018) ohjaama Hetemaj’n perheen tarinan kertova ”Kotimaa Kosovo Suomi”-dokumenttiohjelma. Tarjoamansa rikkaan sisällön lisäksi tämä painotus on perusteltua myös siitä syystä, että juuri nämä kolme teoksissa esiintyvää perhettä olivat keskeisessä osassa vuosituhanen vaihteessa alkaneessa ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajien läpimurrossa suomalaisen jalkapallolun huipulle.

Artikkelissa on lisäksi analysoitu muita 2000-luvulla julkaistuja maahanmuuttotaustaisia jalkapalloilijoita käsitteleviä media-aineistoja, kuten henkilökuvia, haastatteluja, kommentteja ja raportteja. Jalkapalloilijoiden omien kertomusten lisäksi artikkelissa käsitellään siis myös sitä, kuinka (urheilu)toimittajat kirjoittavat maahanmuuttotaustaisista jalkapalloilijoista. Vaikka perinteisen median asema urheilujournalismissa onkin heikentynyt esimerkiksi sosiaalisen median myötä (Turtiainen 2012), on toimittajilla ”portinvartijoina ja mielikuvalaajina” (Tiihonen 1994) yhä paljon valtaa sen suhteen, millaisia maahanmuuttajataustaisia urheilijoita ja heihin kytkettyjä ennakko-odotuksia ja käsityksiä suurelle yleisölle esitetään.

Mahdollisimman laajan aineiston saamiseksi aineistoa on haettu niin Googlen kuin viiden suurimman suomalaisen (FIAM 2020) uutismedian (HS, YLE, IL, IS, MTV) ja kahden urheilumedian (Urheilulehti ja ELMO) omien hakutoimintojen kautta. Jotta aineistotyyppit ja -tyylit eivät poikkeaisi liiaksi toisistaan, aineisto on rajattu perinteisiin valtavirtamedioihin. Tämän vuoksi esimerkik-

si sosiaalinen media ja jalkapallokannattajien ja -fanien keskustelupalstat ja blogit on jätetty analysoitavan aineiston ulkopuolelle. Jalkapalloilijoita koskevia hakuja on tehty kahdella tavalla. Ensimmäiseksi kaikkien A- ja/tai U21-maajoukkueissa 2000-luvulla esiintyneiden, maahanmuuttotaustaisiksi tulkittavissa olevien pelaajien nimillä on tehty hakuja. Tämän lisäksi hakuja on tehty erilaisilla maahanmuuttoa ja jalkapalloa yhdistelevillä hakutermeillä.

Tämänkaltaisessa aineistossa on omat vahvuutensa ja rajoitteensa. Toisaalta laajojen nettihakujen kautta on mahdollista saada niin määrällisesti kuin ajallisestikin varsin kattava ja monipuolinen aineisto, joka sisältää hyvin erilaista materiaalia aina syväluotavista henkilökuvista lyhyisiin puheenvuoroihin ja otteluraportteihin. Aineiston rajoitteena on puolestaan se, että elämäkertojen ja lehtijuttujen kaltainen aineisto on tuotettu erilaisia tarkoituksia varten ja niillä voi olla monia erilaisia motiiveja tai funktioita niin kohdehenkilöille, kirjoittajille, kustantajille kuin myös potentiaalisille lukijoille. Artikkelin aineisto ei siis ole itsessään ”viatonta”, vaan mediateksteihin voi liittyä esimerkiksi tietoisia kärjistyksiä lukijoiden ja klikkien houkuttelemiseksi tai portinvartijoiden kyseenalaisia tulkintoja. Samoin on syytä pitää mielessä, että aineisto on lopultakin varsin pieni ja siinä käsitellään vain huippupelaajia, joiden kokemukset oletettavasti poikkeavat merkittävästi siitä suuresta enemmistöstä, jonka pelit ovat lopuneet jo kauan ennen jalkapalloammattilaisuutta. Tämän vuoksi aineiston

pohjalta tehtävien yleistysten ja tulkin-
tojen suhteen on noudatettava erityistä
varovaisuutta.

Noin kahdensadan mediatekstin
massasta tarkempaan analyysiin vali-
koitui 64 tekstiä. Tekstejä yhdistää se,
että niissä maahanmuuttotausta esite-
tään jollakin tavalla merkityksellisenä
kyseiselle jalkapalloilijalle. Pelkkä
maahanmuuttotaustan mainitseminen
ei siis riitä, vaan olennaista on, että pe-
laajan taustan ja hänen kentällä ja sen
ulkopuolella tapahtuvien edesottamus-
ten välille on rakennettu jonkinlainen
yhteys. Tämän lisäksi analyysiin oteti-
tiin mukaan tekstejä, joissa selkeästi
rakennettiin kuvaa suomalaisesta jal-
kapallosta ja suomalaisesta jalkapal-
loiluudesta. Useimmiten nämä kak-
si ehtoa täyttyivät yhdessä ja samassa
mediatekstissä, koska maahanmuutto-
taustaisten pelaajien ominaisuuksia ja
edesottamuksia peilataan tyypillisesti
juuri oletettuun kuvaan (epä)somalai-
sesta jalkapallosta.

Analyysissä on käytetty laadullista
sisältöanalyysiä, jossa aineisto on en-
sin pilkottu pieniin osiin ja järjestetty
sitten temaattisen luokittelun ja käsit-
teellistämisen kautta uudeksi kokonai-
suudeksi (Eskola & Suoranta 1998; Tuo-
mi & Sarajärvi 2017). Analyysia on in-
formoinut tutkimuskirjallisuuden esiin-
nostamat urheilussa vallitsevat erilai-
set mukaan ottamisen ja ulossulkemi-
sen muodot. Tarkoituksena on ollut hah-
mottaa mahdollisimman laaja-alaisesti
sitä, millaisia ulottuvuuksia jalkapal-
lon piirissä tapahtuvaan inkluusioon ja
ekskluusioon voi liittyä; millaisia yhty-
mäkohtia ja eroavuuksia tutkimuskir-

jallisuuden ja maahanmuuttotaustaisten
jalkapalloilijoiden kokemusten välillä il-
menee ja millaisia tekijöitä urheilun pa-
rissa tapahtuvaa ekskluusiota käsittele-
vässä tutkimuksessa tulisi huomioida.

Analyysin aluksi aineistosta on nos-
tettu esiin harrastukseen liittyneet posi-
tiiviset ja negatiiviset kokemukset. Mil-
laisia mukaan pääsemistä edistäviä ja
vaikeuttavia tekijöitä maahanmuutto-
taustaiset jalkapalloilijat ovat kohdan-
neet uransa varrella? Toisessa vaiheessa
analyysia on täydennetty tarkastelemal-
la maahanmuuttotaustaisiin pelaajiin
mediassa liitettyjä positiivisia ja nega-
tiivisia mielikuvia ja niiden pohjalta ra-
kentuvia erontekoja suomalaiseen jal-
kapalloiluun. Tämän jälkeen mukaan
ottamiseen ja ulossulkemiseen liittyvät
havainnot on jaoteltu eri ryhmiin (talou-
delliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja pelilli-
set). Analyysin pohjalta tulokset-osio on
jaettu kolmeen erilliseen mutta toiseen-
sa kietoutuvaan osioon. Ensiksi käsitel-
lään harrastuksen resurssivaatimuksia
ja niihin liittyviä haasteita. Toiseksi tar-
kastellaan puolestaan tarkemmin jalka-
pallon sosiaalista puolta ja siihen liitty-
viä kuulumisen ja kuulumattomuuden
kokemuksia. Kolmanneksi huomio kiin-
nittyy taas jalkapalloiluuden sisällä ta-
pahtuviin kulttuurisiin erontekoihin ja
maahanmuuttotaustaisiin jalkapalloili-
joihin liittyviin mielikuviin.

”Raha oli meillä selkeästi teema”

Harrastusten korkeat kustannukset ovat
monien suomalaistutkimusten mukaan
yksi suurimmista syistä maahanmuut-

tajien liikkumattomuudelle. Taloudellinen eriarvoistuminen jakaakin perheitä yhä enemmän niihin, joilla harrastuksiin on tai ei ole varaa. (Fagerlund & Maijala 2011; Vanttaja ym. 2017) Tämä näkyy erityisen selvästi kilpaurheilussa, jossa kulut ovat harrasteliikkumista merkittävästi korkeammat (Myllyniemi 2012). Myös tämän artikkelin aineistossa raha ja taloudelliset haasteet ovat yhdistävä teema monille maahanmuuttotautaisille jalkapalloilijoille. Alla omia juniorivuosien muistoja kertaa Johanna Nordlingin (2019) kirjoittamassa jutussa maajoukkumaalivahti Lukas Hradecky.

Harrastuksiin kuluva raha oli meillä selkeästi teema. Meitä kun oli kolme poikaa. Se oli tavallaan kohtaloa, että me kaikki kolme valittiin jalkapallo. Olosuhteet ohjasivat myös siihen suuntaan, futista oli helpointa harrastaa. Ei kolmilapsisella perheellä olisi ollut mitään jakoa pelata lätkää, ei ainakaan meidän tapauksessa. (Nordling 2019)

Yllä oleva lainaus nostaa esille inklusion näkökulmasta merkittävän seikan jalkapalloharrastuksen suhteellisesta helppoudesta ja edullisuudesta esimerkiksi jääkiekkoon verrattuna. Jalkapallossa tarvittavien varusteiden määrä on huomattavasti pienempi ja kentät usein paremmin saavutettavissa jääkiekkoon verrattuna. Tämä saavutettavuus on erityisen tärkeää juuri maahanmuuttotautaisille nuorille, joista monet ovat tutkimusten (Agaard & Sørensen 2009) valossa tiukemmin sidottuja omaan fyysiseen lähiympäristöönsä. Myös mo-

nille tämän artikkelin pelaajille harrastuksen alkusysäyksen on antanut kodin välittömässä läheisyydessä sijainnut jalkapallokenttä, jonne oli mahdollista mennä ilman vanhempien kyyditystä ja jonne vanhemmat myös uskalsivat jälkikasvunsa luvata. Esimerkiksi Enoch Banzan toinen koti oli asunnon vieressä sijainnut Pukinmäen kenttä. Berat Sadikin ensimmäiset muistot Kiuruvedeltä vievät puolestaan läheisen leikkikentän nurmikolle.

Tykkäsin pienenä käydä pelaamassa Puksun kentillä futista. Minun alueellani asuu paljon ulkomaalaisia, jotka kävivät pelaamassa siellä. Vanhempani antoivat minun käydä pelaamassa, kun kenttä oli vähän kuin takapihalla. (Vesander 2018)

Muuttaessamme paikkakunnalle huommasimme, että asuntomme vieressä on leikkikenttä. Saman tien otettiin muuttokuormasta pallo. Puiston puut toimivat maaleina. Siinä oli pieni nurmikenttä, todella paljon siellä tuli vietettyä aikaa. Jos ei menty futiskentälle, niin sitten puistoon ja päinvas-toin. (Ismail 2015)

Pihapeleistä tavoitteellisempaan harrastamiseen siirryttäessä maahanmuuttotautaisien jalkapalloilijoiden tarinoissa korostuu perheiden tuki ja erityisesti vanhempien tekemät uhraukset. Joissakin tapauksissa vanhemmat tai vanhempi on ollut tiiviisti mukana jalkapallon arjessa, mutta yleisemmin rooli on rajoittunut lasten kannustamiseen ja harrastuksen mahdollistamiseen. Esi-

merkiksi Hetemaj'n veljesten tarinassa toistuu useasti se, kuinka heidän vanhempansa tekivät ylimääräisiä talkootöitä poikien lisenssimaksujen kustantamiseksi (Laine 2018; Vesander 2018). Lasten uraan eteen tehdyt uhraukset olivat tuttuja myös Kuqin ja Hradeckyn perheissä.

Asuimme edelleen viidenkymmenen kilometrin päässä Mikkelistä. Matkat pimeällä, liukkaalla valtatie 13:sta tuntuivat pitkiltä, ja talvella vielä pidemmiltä. Olin edelleen alaikäinen, joten tarvitsin kuskikseni isän tai isoveljen. Se vei heidän aikaansa mutta myös rahaa. (Wickström 2017)

Muistan, että esimerkiksi yhden ulkomaanturnauksen alla keskusteltiin kotona siitä, etten pääse mukaan. Matka maksoi liian paljon. Asia järjestyi kuitenkin jotenkin, taisi olla talkootöillä. Vanhemmat kävivät tekevässä ylimääräistä. (Nordling 2019)

Sen lisäksi, että taloudellisten resursien puute voi evätä harrastusmahdollisuuden kokonaan, se näyttelee roolia myös lasten ja nuorten välisissä vertais- ja vertailusuhteissa. Juniorijalkapalloilun kontekstissa erityisesti nappulakengät nousevat keskeiseen rooliin. Koska jalkapallossa tarvitaan moniin muihin urheilulajeihin verrattuna vain vähän varusteita, uudet ja oikeanlaiset kengät ovat pelillisten syiden lisäksi tärkeitä myös joukkoon kuulumisen näkökulmasta. Näin nappulakenkiin liittyviä merkityksiä ja vertailuaselmia avaavat Enoch Banza ja Lukas Hradecky.

Perheellä ei ollut varaa hankkia Enochille uusia kenkiä, joten hän käytti isoveljen vanhoja. Nekin oli usein hankittu käytettyinä. Kengät olivat usein liian isoja. ”Totta kai olin halunnut uusia kenkiä. Kaikilla muilla joukkueessa oli aina uudet nappulakengät. Minulla oli aina vanhat.” (Vesander 2018)

Silloin nuorena oli vaikea ymmärtää, miksi toiset saivat uusia kenkiä paljon useammin. Meillä sanottiin, että sun jalka kasvaa vielä, etkä muutenkaan tarvitse parhaimpia kenkiä. Ymmärrys siitä, miksi noilla on johonkin varaa ja meillä ei, puuttuu nuorena vielä ihan täysin. Olin totta kai kateellinen muille hienoista kengistä. Erinäköistä skismaa siitä syntyi, muttei sentään kiusaamista. Raaka maailmahan tämä on, kun tosi nuorena alkavat jo kaikenlaiset vertailut. (Nordling 2019)

Kasvavien ajallisten ja taloudellisten resursseja vaatimusten myötä monien maahanmuuttotoustaisten pelaajien kohdalla esiin nouseekin perheen ulkopuolinen tukihenkilö, joka on auttanut nuorta pelaajaa urallaan eteenpäin. Myös Huhdan (2013) haastatteleminen monikulttuurisista huippu-urheilijoista yli puolet kertoi jostakin urheilu-uransa kannalta tärkeästä perheen ulkopuolisesta henkilöstä, joka oli tavalla tai toisella ottanut haastatellun siipiensä suojaan tai nähnyt hänessä muiden ylikatsoman potentiaalin. Alla oleva lainaus Urheilulehden artikkelista kertoo Enoch Banzan ja hänen ensimmäisen valmentajansa, Tuomo Tammivuoren välisestä yhteistyöstä.

Tammivuori osti Banzalle elämänsä ensimmäiset omat ja uudet nappulakengät. ”Hänestä tuli minulle nopeasti kuin ottolapsi. Hain häntä harjoituksiin, kun vanhemmat eivät voineet kyyditä.” Tammivuori otti myös Banzan lisenssimaksut hoidettavakseen, kun tämän perheellä ei ollut siihen varaa. (Vesander 2018)

Taloudellisen tuen, kuljettamisen, innostamisen ja esimerkkinä toimimisen lisäksi Tammivuoren kaltaisten perheen ulkopuolisten tukihenkilöiden kohdalla korostuu myös eräänlainen kulttuuritulkin tai välittäjän tehtävä. Nuoren pelaajan kanssa on keskusteltu esimerkiksi ajoissa olemisen merkityksestä ja auktoriteetteihin suhtautumisesta. Abukar Mohamedin ensimmäinen valmentaja Reino Pylkkönen kertoo omista kokemuksistaan nuoren maahanmuuttotaitaisen jalkapalloilijan tukihenkilönä:

Etsin hänet harjoituksiin joskus uimarannalta, joskus jostain muualta. Hommasin pojalle varusteita omilla rahoillani. Meistä tuli läheisiä. Mohamed oli hetken lapsi, joka ei aina noudattanut kaikkia ohjeita kirjaimellisesti. [...] Jotkut muiden lasten vanhemmat kysyivät minulta, että miksi otat tuollaisen mukaan, kun hänellä ei ole minkäänlaista ajatusta jalkapallosta. Abukar ei yllättäen ollut valmis pelaaja seuraharjoitukset aloittaessaan. (Aalto 2017)

Pylkkösen kommentoissa nousee esille tarve pitää suojatin puolia ja puolustaa häntä esimerkiksi toisten pelaajien

vanhempien kritiikiltä. Tämänkaltaisten suojamuurien ja kulttuuritulkkien tarve liittyy osaltaan tutkimusten (Piispa 2013; Berg 2016; Tiihonen 2011) esiin nostamaan huomioon urheiluseuratoiminnan keskiluokkaistumisesta. Pelillisen osaamisen lisäksi jalkapalloharrastuksessa tarvitaan myös taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa. Tätä osin olennainen kysymys onkin, kuinka käy niille lapsille ja nuorille, joiden vanhemmat eivät voi, osaa tai ehdi osallistua lastensa harrastuksiin ja joilla ei ole Pylkkösen tai Tammivuoren kaltaista tukihenkilöä auttamassa heitä luovimaan mahdollisissa karikoissa.

Urheiluharrastuksen sosioekonomisia haasteita pohdittaessa on myös syytä muistaa, etteivät kaikki maahanmuuttotaitaiset pelaajat tule suinkaan taloudellisesti heikko-osaisista perheistä, vaan mukaan mahtuu myös keskiluokkaisten ja hyvin toimeentulevien perheiden jälkikasvua. Mielenkiintoista onkin, kuinka median kertomassa tarinassa korostuu selvästi maahanmuuttotaitaisten pelaajien taloudellinen heikko-osaisuus. Myös Päivi Berg (2016) on omassa jalkapallojunioreita koskevassa tutkimuksessaan havainnut maahanmuuttajuuden yhdistyvän usein yhteiskuntaluokkaan, jolloin siihen liittyi esimerkiksi oletuksia maahanmuuttajataustaisten perheiden niukemmasta toimeentulosta ja siitä johtuvista elämäntavallisista eroista. Nämä ennako-oletukset voivat osaltaan väärinää maahanmuuttotaitaisiin jalkapalloilijoihin liittyviä mielikuvia.

Suomalaisiin ei ole ollut helpoaa tutustua

Vaikka taloudellinen heikko-osaisuus rajaakin monien lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksia, on urheiluseuroissa vallitsevat asenteet ja ennakkoluulot nostettu tutkimuksissa ja selvityksissä (Junkkala & Lalluka 2012; Aaltonen ym. 2009) sitäkin merkittävämmäksi harrastamisen esteeksi ja hankaloittajaksi. Etenkin nuorille urheilijoille vertaissuhteet nousevat hyvinvoinnin ja motivaation kannalta keskeiseen osaan, mutta myös valmentajien, ohjaajien ja muiden seuratoimijoiden käytös ja asenteet vaikuttavat mukaan pääsemisen tai pääsemättömyyden kokemuksiin. Vaikka kuka tahansa voi joutua ulossulkemisen tai epäasiallisen käytöksen kohteeksi, ovat tietyt ryhmät tutkimusten mukaan erityisen haavoittuvassa asemassa. Esimerkiksi Marja Peltolan (2016) mukaan maahanmuuttajataustaisten poikien riski altistua ohjaajan tai valmentajan epäasialliselle käytökselle on muita nuoria suurempi.

Artikkelin tässä luvussa käydään läpi maahanmuuttotustaisten jalkapalloilijoiden esiin nostamia kokemuksia ulossulkemisesta ja epäasiallisesta kohtelusta. Vaikka kaikki erimielisyydet ja sosiaalisen kanssakäymisen ongelmat eivät suinkaan palaudu kulttuurieroihin tai rasismiin, keskitytään tässä erityisesti niihin tapauksiin, joissa maahanmuuttotustaiset jalkapalloilijat ovat kokeneet ulossulkemista ja eriarvoistavaa kohtelua nimenomaisesti oman taustansa, ei-suomalaisuutensa tai erilaisen suomalaisuutensa perus-

teella. Näin kokemuksistaan kertovat Shefki Kuqi ja Berat Sadik:

Menin siis Kissoihin ja aloin harjoitella niiden kanssa, mutta kaikki ei sieläkään sujunut ihan niin kuin elokuvissa. Jäin ulkopuoliseksi. En saanut kavereita. Kaikki tiesivät, että olin pakolainen. Selkäni takana naureskeltiin. Olin erilainen, myös pelityyliltäni. (Wickström 2017)

Siellä alkoi totaalinen syrjiminen futiksen parissa [...] Harjoiteltiin maanantaina, keskiviikkona ja perjantaina. Aina edeltävänä iltana sitä ajatteli, että ei vitsi, huomenna taas. Ahdisti, ja todella vaikeaa oli mennä harjoituksiin, kun kukaan ei puhunut minulle, kukaan ei tavallaan ottanut minua sisälle joukkueeseen. Valmentajan kommentteista huomasin ja kuulin, etten ollut tervetullut. (Ismail 2015)

Maahanmuuttotustaisten nuorten vapaa-ajanviettoa käsitelleet tutkimukset ovat tuoneet esille sen, ettei eritaustaisten nuorten toimiminen yhdessä poista automaattisesti ennakkoluuloja tai synnytä kaverisuhteita. (Kivijärvi 2015; Harinen ym. 2012.) Esimerkiksi Päivi Berg (2016) havaitsi omassa tutkimuksessaan, että saman jalkapalloseuran poikapelaajat jakautuivat tyypillisesti klikkeihin, jotka olivat ainakin osittain etnisiä. Samankaltaisia havaintoja on tehty myös maahanmuuttajanuorten jalkapalloharrastusta tarkastelleissa opinnäytetöissä (Latvala 2016; Kotamäki 2012). Vaikka syyt maahanmuuttotustaisten nuorten toistensa seuraan hakeutumi-

selle voivat olla moninaisia eikä niillä välttämättä ole mitään tekemistä ulossulkemisen tai ennakkoluulojen kanssa, on tämän artikkelin aineiston osalta olennaista se, että maahanmuuttotautaiset pelaajat ovat nimenneet klikkiytymisen ja kaverisuhteiden solmimisen vaikeuden ongelmaksi. Aref Hussein Mohammadi muistelee omia kokemuksiaan yleisseurassa:

Suomalaisiin ei ole ollut helppoa tutustua. Kun pelasin HooGeessä, en alussa osannut suomea enkä englantia, joten en pystynyt puhumaan muiden pelaajien kanssa. Vaikka opin kieltä, meille ei kehittynyt keskusteluyhteyttä, vaikka meillä olikin mukavaa, kun pelasimme yhdessä. (Riihola 2018)

Sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvien haasteiden seurauksena Mohammadi päätyi myöhemmin perustamaan erityisesti turvapaikanhakijoille tarkoitettun jalkapalloseuran. Suomessa toimiikin tällä hetkellä lukuisia maahanmuuttajille tai tietyille etnisille ryhmille suunnattuja jalkapalloseuroja. Vaikka etniset seurat ja klikit tuovat mukanaan paljon hyvääkin, nostavat Agergard & Sørensen (2009) esiin myös niihin liittyviä inkluusion ja eriarvoistumisen haasteita. Ongelmana voi olla esimerkiksi se, ettei etnisissä seuroissa annettavaa ohjausta ja valmennusta tunnusteta yhtä korkeatasoiseksi yleisseurojen valmennuksen kanssa ja että etnisissä seuroissa joudutaan toimimaan usein huomattavan pienillä resursseilla. Lisäksi Euroopan unionin perusoikeusviraston raportti (2011) nostaa esiin syrjiviä käytäntöjä esimer-

kiksi harjoitusvuorojen myöntämisessä etnisille seuroille myös Suomessa. Tämänkaltainen resurssien, asiantuntemuksen ja korkeatasoiseksi tunnustetun toiminnan saavutettavuusongelma onkin yksi tyypillinen eksklusion muoto urheilussa. (Collins & Kay 2014)

Ulossulkemisen, etnisen klikkiytymisen ja kaverisuhteiden solmimisen haasteet herättävät myös kysymyksiä ennakkoluuloista ja jalkapallomaailman rasistisuudesta. Aihetta onkin käsitelty useissa tutkimuksissa ja selvityksissä. Esimerkiksi Suomen Palloliiton selvitykseen (Aaltonen ym. 2007) osallistuneista erotuomareista kolmasosa oli havainnut ottelutapahtumassa rasismia. Alasarjoissa rasistista käytöstä ilmeni enemmän kentällä, kun taas korkeimmilla tasoilla ongelma oli pikemminkin katsomoissa. Palloliiton kurinpitovalioikunnan jäsen Kari Luokkala arvioi puolestaan vuonna 2011 noin joka kahdeksanteen heille raportoituun tapaukseen liittyvän rasistista käytöstä (Naakka 2011). Vaikka näistä selvityksistä on kulunut jo aikaa, ei ongelma ole kuitenkaan poistunut. Suomessa on viime vuosinakin raportoitu jalkapalloyleisön rasistisesta käytöksestä (Jaakkonen 2017) ja jouduttu jopa keskeyttämään ottelu rasistisen huutelun vuoksi (Lund 2019).

Myös monilla Huhdan (2013) haastattelemissa monikulttuurisilla huippu-urheilijoilla oli omakohtaista kokemusta rasismista. Yleisimmät urheiluun liittyvät rasismikokemukset johtuivat vastapelaajien, yleisön ja valmentajien käytöksestä. Palloliiton rasismiselvityksen tavoin myös tässä tapauksessa rasistisia kokemuksia oli enemmän alemmilla

sarjatasoilla, kun taas urheilun huipulla koetut rasismitapaukset olivat harvinaisempia. Myös tämän artikkelin aineistosta nousee esille hyvin samankaltaisia kokemuksia. Eniten rasismikokemuksia maahanmuuttotataustaisilla jalkapalloilijoilla oli vierasotteluissa ja etenkin alaja juniorisarjoissa. Shefki Kuqi kertoo omista alasarjakokemuksistaan ja Solomon Duah ja Roman Eremenko muistelevat omia juniorivuosiensa seuraavasti:

Kohtelu oli siellä erittäin kovaa. En tiedä, johtuiko se ulkonäöstäni ja taustastani, mutta mua potkittiin jaloille ihan surutta. Ja vieraspeleissä sain kuulla vaikka mitä: vitun pakolainen, tule hakemaan leipää! (Wickström 2017)

Mopopojat huutelivat kentän laidalla. En halunnut pelata sillä puolella kenttää, missä huutelijat olivat. (Hirvonen 2015)

Ryssittely oli aivan loputonta. Aluksi pahastuin, mutta nykyään ymmärrän, ettei se ollut ilkeyttä vaan jotakin, mitä nuoret ihmiset päästävät suustaan pelin tiimellyksessä ymmärtämättä, että voivat loukata. (Westö 2016)

Solomon Duahin kohdalla esiin tulee rasistisen käytöksen aiheuttama pelko ja konkreettiset vaikutukset nuoreen pelaajaan. Roman Eremenkon puheenvuorossa korostuu puolestaan urheilumaailmassa varsin tyypillinen rasismin normalisoituminen osaksi peliä (Long ym. 2002). Tämä tuli esille myös Huhdan

(2013) tutkimuksessa, jossa osa haastatelluista huippu-urheilijoista piti pelitilanteessa ilmenevää rasismia pelin henkeen kuuluvana. Tällöin rasismi nähdään yrityksenä ärsyttää ja provosoida toisen joukkueen pelaajaa henkisesti ja saada hänet näin epätasapainoon. Tämänkaltaista normalisoivaa puhetapaa on mahdollista tulkita myös esimerkiksi Pia Olssonin (2011) esiin nostaman poikakulttuuriin sisältyvän ”läpänsieto-oletuksen” kautta, jonka myötä pojilta ja miehiltä odotetaan lähtökohtaisesti loukkausten kestämistä. Eli vaikka epäasiallista kohtelua olisikin, siitä on parempi olla välittämättä. Tätä ilmentää osaltaan myös Alexei Eremenko juniorin puhe urheiluun kuuluvasta ”normaalista psyykkauksesta”.

Toki venäläistaustasta sai joskus kuulla. Etupäässä junnusarjoissa, 11-vuotiaasta ylöspäin. Suomen liigasta en sen sijaan muista yhtään tapausta. En todellakaan ole koskaan kohdannut rasismia aikuisten jalkapallossa. Normaalia psyykkausta kyllä, sitä esiintyy koko ajan kaikilla tasoilla kaikissa maissa. (Westö 2016)

Artikkelissa käytetyn aineiston pohjalta ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista tehdä suomalaisen jalkapalloilun rasistisuutta koskevia yleisiä johtopäätöksiä. On kuitenkin huolestuttavaa, että niin tämän artikkelin aineiston kuin tutkimuskirjallisuuden (Huhta 2013; Aaltonen ym. 2007) valossa maahanmuuttotataustaisten jalkapalloilijoiden rasismikokemukset näyttävät painottuvan lapsuuteen ja nuoruuteen. Vaikka esi-

merkiksi Eremenkon veljekset eivät halunneetkaan tehdä kohtaamastaan ”ryssittelystä” numeroa, voi juniorivuosina kohdattu epäasiallinen käytös karkottaa monia nuoria pois liikuntaharrastuksen parista.

”Suomalaiselle pelaajalle hivenen epätyypillistä”

Maahanmuuttotaustaisten jalkapalloilijoiden kohdalla tulee huomioida myös hienovaraiset mukaan ottamisen ja ulos sulkemisen tavat, joissa kyse voi rasismin sijaan olla jalkapalloon ja jalkapalloiluuteen liittyvistä kulttuurisista arvotuksista ja niiden yhteensopivuuksista tai -sopimattomuuksista tiettyjen pelaajatyypin ja niitä koskevien mielikuvien kanssa. Tarkastelun keskiöön nousevat tällöin käsitykset suomalaisesta jalkapallosta ja jalkapalloiluudesta sekä niiden pohjalta tehtävät niin positiiviset kuin negatiivisetkin eronteot maahanmuuttotaustaisiin jalkapalloilijoihin ja heitä koskeviin mielikuviin.

Huippu-urheilijuus on siis yksi harvoista maahanmuuttajille vakiintuneista positiivisesti latautuneista rooleista (Huhta 2013; Hoberman 1997). Myös tämän artikkelin aineistossa maahanmuuttajuus rajanvetona suomalaisuuteen nousee positiivisesti esille useissa huippu-urheilijuuteen liittyvissä yhteyksissä. Yksi näistä on usein kärjistyksen kautta esitetty vastakkainasettelu kovia kokeneiden ja sen myötä periksi antamattomien ja sinnikkäiden maahanmuuttajanuorten ja ”systeemin pilalle paapomien” kantasuomalaisten nuorten välillä. Pohjalaisen toimittaja

Toni Viljanmaa (2015) yhdistää kolumnissaan maahanmuuttotaustaiset nuoret ja perinteisen suomalaisen sisun. Alemmassa lainauksessa maajoukkuekapteeni Tim Sparv pohtii puolestaan huippu-urheilun ja hyvinvointivaltion välistä suhdetta.

Entä jos pikkuhuuhkajien tilanne todella kertoo hyvinvointivaltio-Suomesta? Jos nuorilla maahanmuuttajilla on enemmän menestymisen nälkää liian hyvään tottuneeseen ja vähän liikkuvaan kantaväestöön verrattuna. Sisukkuus alkaa olla katoava hyve, kun systeemi paapoo piloille. (Viljanmaa 2015)

Suomessa on niin paljon vaihtoehtoja, mitä ihminen voi tehdä. Mutta jos ajattelee ihan huippu-urheilua, olemmeko tarpeeksi nälkäisiä verrattuna esimerkiksi Afrikasta ja Itä-Euroopasta tuleviin pelaajiin? (Setänen 2015)

Periksi antamattomuuden lisäksi maahanmuuttotaustaisia huippujalkapalloilijoita käsittelevissä kirjoituksissa nousee eronteon muotona esiin puhe epäsuomalaisen korkeasta itseluottamuksesta. Oheiset kolme lainausta kuvaavat tätä hyvin. Ensimmäisessä niistä jalkapallovalmentaja Antti Muurinen kuvailee Pyry Soiria, joka on lapsuudessaan ja nuoruudessaan viettänyt paljon aikaa Afrikassa suomalaisen äitinsä kanssa. Toisessa Tim Sparv luonnehtii puolestaan Roman Eremenkoa, ja kolmannessa toimittaja Ari Virtanen muis- telee kohtaamistaan nuoren Perparim

Hetemaj'n kanssa. Tämän artikkelin näkökulmasta olennaista on se, että näiden kolmen taustoiltaan, pelipaikoiltaan ja -tyyleiltään hyvin erilaisen pelaajan kohdalla yhdistävänä tekijänä on ajatus heidän epäsuomalaisista tai suomalaiselle epätyypillisistä ominaisuuksista.

Hänessä on sen verran kansainvälistä verta, että hänen kunnianhimosensa ja itseluottamuksensa ovat erittäin korkealla tasolla. (Oivio 2017)

Pelaajatyypiltään hän on siinä mielessä epäsuomalainen, että hänellä on vahva itseluottamus. Se hänellä oli jo nuorena. (Westö 2016)

Pukukoppikäytävällä ottelun jälkeen nuorukaisesta huokui suomalaiselle pelaajalle hivenen epätyypillistä itseluottamusta ja kypsyyttä. (Virtanen 2019)

Maahanmuuttotaustaisiin pelaajiin yhdistetty vahva itseluottamus liittyy usein myös oletukseen tietynlaisesta pelityylistä. Esimerkiksi Tanskassa etniseen vähemmistöön kuuluvia lahjakkaita jalkapalloilijoita tutkineet Agergaard ja Sørensen (2009) huomioivat, että valmentajien tyypillisen mielikuvan mukaan etniseen vähemmistöön kuuluvat pelaajat ovat usein nopeita ja taitavia pallon käsittelyssä. Tähän mielikuvaan yhtyy myös Eremenko-kirjaa varten haastateltu HJK:n joukkueenjohtaja Markku Peltoniemi.

Heillä on tiettyjä ominaisuuksia, jotka erottavat heidät joukkuekavereista.

Maahanmuuttajataustaiset pojat ovat usein hyvin kunnianhimoisia ja heillä on korkeat tavoitteet. He ovat pelaajina erilaisia: nopeita, vikkeläliikkeisiä ja toisella tavalla temperamenttisia kuin suomalaisnuoret. (Westö 2016)

Maahanmuuttotaustaisiin pelaajiin liitetään siis periksiantamattomuuden, itseluottamuksen ja pallollisen taidon kaltaisia positiivisia oletuksia. Kääntöpuolelta aineistossa esiin nousee kuitenkin kysymys näiden positiivisten ennakoitusten yhteensopivuudesta suomalaisen jalkapallon odotusten ja arvostusten kanssa. Tässä yhteensopivuusongelmassa on bourdieulaissittain kyse siitä, ettei maahanmuuttotaustaisten nuorten taitoja ja ominaisuuksia välttämättä aina tunnusteta ja tunnusteta legitimeiksi seuratoiminnan piirissä. Esimerkiksi Agergaard ja Sørensen (2009) nostavat esiin, kuinka paljon pihapelejä pelanneiden maahanmuuttotaustaisten junioreiden pelityyli ei välttämättä istukaan seurajoukkueen pelityyliä koskeviin odotuksiin. Tämänkaltaisista lapsuuden ja nuoruuden pelitavan ja suomalaisten seurojen odotusten välisistä eroista kertovat myös Pyry Soiri ja Mostagh Yaghoubi.

Olen nopea ja aika taitava, yksi vastaan yksi -tilanteet ovat vahvuuteni. Ekoissa treeneissä Suomessa vain kynäsin. Näytin kaikki kikat, jotka osasin. Pelasin Afrikassa katujalkapalloa, joten se oli sellaista show-meininkiä. Valmentajalta tuli vähän sanomista. Minua on käsketty pelata suoraviivaisemmin. (Sundelin 2013)

Olin tosi taitava ja tein paljon maaleja, mutta en päässyt edariin. Valmentaja sanoi mulle ”Mosa, niin kauan kuin sinä et opi syötteleämään, sinä et pääse joukkueeseen. Jalkapallossa ei ole kyse siitä, että sinä otat pallon ja viet sen kaikkien ohi yksin maaliin. Jalkapallossa on kyse joukkueelle pelaamisesta”. (Nyholm 2018)

Yllä olevat lainaukset alleviivaavat sitä, ettei jalkapallossa ole kyse ole pelkästä fyysisestä pääomasta, vaan jalkapalloa ja jalkapalloiluutta tulkitaan myös kulttuuristen arvojen ja erontekojen kautta. Soirin ja Yaghoubin Tansanian ja Afganistanin konteksteissa legitimit pelityylit eivät menneet läpi Myllykoskella ja Mikkelissä, joissa pelaajilta odotettiin enemmän suoraviivaisuutta ja joukkueelle pelaamista. Vaikka tämänkaltaisista valmentajan ja pelaajan välisistä näkemyseroista voivat kärsiä myös kantasuomalaiset pelaajat, nostavat niin tutkimuskirjallisuus kuin tämän artikkelin aineisto esiin erityistä ei-suomalaisuuden ympärille kietoutuvaa ulottuvuutta. Esimerkiksi Kotamäen (2012) mukaan suomalaisten ja maahanmuuttajien keskinäisen pelaamisen yksi merkittävimmistä haasteista liittyy juuri erilaiseen näkemykseen pelistä, jonka myötä maahanmuuttajat kokevat pelaamisen vaikeammaksi suomalaisten kuin toisten maahanmuuttajien kanssa. Myös tämän artikkelin aineistossa on useita esimerkkejä oman pelityylin ja suomalaisen jalkapallon välisestä rajanvedosta ja siitä johtuvasta turhautumisesta. Näin tilanteen on kokenut Suomen lisäksi myös Kroatiassa pelannut Shpat Qerimi:

Koin suomalaisen jalkapallon usein aika raskaaksi pelata. Täällä pelataan lätkäfutista, hirveä vauhti koko ajan päällä. Pelivälineestä luovutaan hyökkäysalueella, samalla tavalla kuin jääkiekossa. [...] Kroatiassa hyvässä joukkueessa pelaaminen oli ihanaa. Teit pienen oikea-aikaisen liikkeen ja olit läpi. (Saarinen 2014)

Maahanmuuttotaustaisten pelaajien ominaisuuksia käsittelevä media-aineisto sisältää siis usein erontekoja ja rajanvetoja suomalaisiin pelaajiin, suomalaiseseen pelityyliin tai yleisemmin suomalaisen jalkapallon arvomaailmaan. Näin suomalaisuus toimii jalkapallonkin maailmassa normina, jota vasten maahanmuuttotaustaisia pelaajia verrataan ja josta he joko hyvässä tai pahassa poikkeavat. Yleisellä tasolla suomalaisista jalkapalloilua ja maahanmuuttotaustaisia pelaajia koskevassa kirjoittelussa silmiinpistävää on painotusero yksilön ja joukkueen välillä (Aaltonen 2018). Siinä missä maahanmuuttotaustaisten pelaajien kohdalla puhutaan usein suomalaisittain poikkeuksellisista taidoista tai epäsuomalaisen korkeasta itseluottamuksesta, korostuu suomalaisen jalkapallon kohdalla tunnollinen ja epäitsekkäs joukkuepelaaminen.

Erityisesti Markku Kanervan menestyksekkäällä valmennuskaudella puhe joukkuepelistä ja siihen sitoutumisesta on selvästi korostunut. Johtavana ajatuksena on ollut, ettei Suomi pärjää yksilöiden taidossa ja osaamisessa maailman huipuille, ja tämän vuoksi menestymismahdollisuus piilee saumattomasti toimivassa joukkuepelissä.

Tähän kuvaan istuvat huonosti ”Aleksi Eremenko Juniorin ja Perparim Hetemaj’n kaltaiset ajoittain tuihtuilevat pallojonglöörit” (Alavuotunki 2011) ja muut maahanmuuttotaustaisiin pelaajiin perinteisesti liitetyt yksilöllisyyttä korostavat mielikuvat.

Lopuksi: mielikuvien monipuolistuminen

Vaikka urheilupuheeseen liittyy ajatus meritokratiasta, jossa objektiivisesti mitattavissa olevat sekunnit, metrit ja maalit ratkaisevat paremmuuden, tapahtuu urheilun kentillä myös paljon kulttuurisidonnaista arvottamista ja siihen pohjautuvaa ulossulkemista. Pelkkä urheilullisuus tai ”hyvät geenit” eivät siis välttämättä riitä, jos urheilija ei muutoin istu urheilukulttuuriin ja sen luomaan kuvaan oikeanlaisesta urheilijuudesta. Tämän vuoksi huomiota on kiinnitettävä niihin rajanvetoihin, joiden kautta erilaiset olemisen ja urheilemisen tavat asettuvat hierarkiseen järjestykseen ja joiden pohjalta urheilun kentillä jaetaan peliaikaa, -paikkoja ja -mahdollisuuksia.

Tämänkin artikkelin aineistossa on viitteitä vuodesta ja tekstityylistä toiseen toistuvista rajanvedoista ja eronteista maahanmuuttotaustaisten pelaajien ja suomalaisen jalkapallon välillä. Positiivisessa mielessä nämä erottautumiset näkyvät mielikuvina periksiantamattomuudesta, itseluottamuksesta ja pelitaidoista, jotka arvottuvat kantasuomalaisuutta korkeammalle jalkapallon hierarkiassa. Negatiivisissa eronteissa maahanmuuttajuuteen liittyy puo-

lestaan oletuksia itsekkyydestä, arvaamattomuudesta ja yhteisten velvollisuuksien laiminlyömisestä. Tällöin tunnollisen ja epäitsekkään joukkuepeliin nimeen vannova suomalaisuus arvottuu korkeammalle.

Maahanmuuttotaustaisista pelaajista mediassa annettu varsin yksipuolinen kuva selittynee ainakin osaltaan suomalaisen jalkapallomaahanmuuton historialla. 1990-luvulla lisääntyneen maahanmuuton myötä suomalaisen jalkapalloilun eturiviin ponnahtivat ensimmäisinä Shefki Kuqin, Alexei Eremenko juniorin ja Perparim Hetemaj’n kaltaiset pelaajat, joiden kautta korostui käsitys maahanmuuttotaustaisista pelaajista ”kuumaverisinä”, voimakastah-toisina ja hivenen arvaamattomina. Nykypelaajista esimerkiksi Mostagh Yaghoubi on istunut tähän samaan muottiin.

Maahanmuuttotaustaisten pelaajien määrän ja roolin kasvaessa myös heistä piirtyvä kuva on kuitenkin monipuolistumassa. Esimerkiksi Glen Kamaran ja Lukas Hradeckyn mediakäsittely poikkeaa merkittävästi perinteisestä maahanmuuttotaustaisten pelaajien kuvastosta. Näin he osaltaan myös horjuttavat racial stacking -ilmiötä, jossa maahanmuuttajuus yhdistetään helposti tiettyihin pelipaikkoihin ja -tyyleihin, kuten esimerkiksi tuihtupäisiin maalitykkeihin tai luoviin mutta itsekkäisiin pallotaitureihin. Ensimmäisenä maahanmuuttotaustaisena maalivahtina A-maajoukkueeseen noussut Hradecky esitetään mediassa usein joukkueen luotettavana johtohahmona ja ”hyvänä tyyppinä”. Keskikentällä pelaava Kamara on puolestaan kerännyt kiitosta erityisesti

älykkään ja tunnollisen joukkueelle pelaamisen vuoksi.

Mielikuvien monipuolistuminen voi parhaillaan avata tietä maahanmuuttotastaisten pelaajien entistä yksilöllisemmälle kohtelulle niin seuroissa kuin mediassa. Tämä on tärkeää erityisesti juniorijalkapalloilijoiden kohdalla. Esimerkiksi Päivi Bergin (2016) tutkimus alleviivaa, kuinka maahanmuuttajuudesta tulee jalkapallojoukkueessa helposti ryhmäkategoria, joka häivyttää alleen kaikki muut yksilölliset erot. Toisin sanoen siinä missä kantasuomalaiset pelaajat nähdään yksilöinä ja edustavan vain itseään, on maahanmuuttotauksilla pelaajilla harteillaan kaikki tiettyyn ryhmään kohdistuvat ennakkoletukset ja mielikuvat.

Artikkelin pohjalta tehtävien johtopäätösten suhteen on oltava kuitenkin varovainen. Aineisto on lopulta varsin pieni ja se rajoittuu huippujalkapalloilijoihin, jotka ovat monessakin mielessä poikkeus suuresta jalkapalloilevasta massasta. Samoin vaihtelevin motiivein kirjoitetut mediatekstit avaavat mahdollisuuksia myös toisenlaisille tulkinnoille. Artikkelin tarkoituksena ei olekaan esittää yhtä totuutta, vaan pikemminkin alleviivata tarvetta tutkia urheilun kentillä tapahtuvia kulttuurisia rajanvetoja ja erottautumisia, jotka jäävät usein näennäisesti neutraalin meritokratia-puheen alle. Tulevaisuuden tutkimuksissa huomioita tulisi kiinnittää esimerkiksi erontekojen kontekstisidonnaisuuteen. Millaisissa yhteyksissä maahanmuuttajuudella on väliä urheilun kentillä? Samoin maahanmuuttajien määrän kasvaessa merkittäväksi nousee

kysymys siitä, keneen maahanmuuttajaleimaa ylipäätään sovelletaan tulevaisuudessa? Vähälle huomiolle on jäänyt myös maahanmuuttajuuden uutta luova voima suomalaisen urheilun kentillä. Millaista suomalaista huippu-urheiluuta erilaisista taustoista tulevat urheilijat osaltaan luovat?

Lähteet

- Aalto, P. 2017. Näin somalipojasta tuli ammattilainen: "Etsin hänet treeneihin joskus uimaranalta, joskus muualta". Aamulehti. <https://www.aamulehti.fi/urheilu/nain-somalipojasta-tuli-ammattilainen-etsin-hanet-treeneihin-joskus-uimaranalta-joskus-muualta-24252969>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Aaltonen, M. 2018. Rohkeasti suomalainen. Pohdinta suomalaisen jalkapallon olemuksesta. https://www.palloliitto.fi/sites/default/files/Palloliitto/rohkeasti_suomalainen_web_0318.pdf. [Tarkistettu 13.3.2020.]
- Aaltonen, M., Joronen, M. & Villa, S. 2009. Syrjintä Suomessa 2008. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Agergaard, S., & Sørensen, J. K. 2009. The dream of social mobility: ethnic minority players in Danish football clubs. *Soccer & Society*, 10 (6), 766–780.
- Airio, I. & Walden, T. 2010. Huuhkajat – Suomi-futiksen sankariaika. Keuruu: Otava.
- Alanko, K. 2013. Hur määr HTIQ-unga i Finland? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Setä.
- Alavuotunki, J. 2012. Suomifutis tarvitsee luovuutta. Kansanuutiset. <https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/2687364-suomifutis-tarvitsee-luovuutta>. [Tarkistettu 13.3.2020.]
- Back, L. 2013. *New Ethnicities and Urban Cult*. Routledge.
- Berg, P., Lehtonen, K. & Salasuo, M. (toim.) 2020. "Siitä on pikemminkin vaiettu". Kirjoituksia kiusaamisesta, syrjinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta lasten ja nuorten liikunnassa ja urheilussa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 151.
- Berg, P. 2016. Sukupuoli, yhteiskuntaluokka ja etnisyyden lasten ja nuorten urheiluseurharastuksissa. Teoksessa: P. Berg & M. Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisut.
- Berg, P. & Piirtola, M. 2014. Lasten ja nuorten liikuntatutkimus Suomessa. Tutkimuskatsaus 2000–2012. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura ry.
- Bourdieu, P. 1978. Sport and social class. *Information (International Social Science Council)*, 17 (6), 819–840.
- Bourdieu, P. 1996. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Eight print. Harvard University Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. 1995. *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Suomennoksen toim. M. Sabour ja M. A. Salo. Joensuu: Joensuu University Press.
- Burdsey, D. 2007. *British Asians and Football*. London: Routledge.
- Carrington, B. 2010. *Race, sport and politics: The sporting black diaspora*. Sage.
- Coakley, J. 2011. Youth sports: What counts as "positive development?" *Journal of sport and social issues*, 35 (3), 306–324
- Coalter, F. 2007. *A wider social role for sport: Who's keeping the score?* Routledge.
- Collins, M. & Kay, T. 2014. *Sport and social exclusion (2nd ed.)*. New York: Routledge.
- Cushion, C. J. & Jones, R. L. 2014. A Bourdieusian analysis of cultural reproduction: Socialisation and the 'hidden curriculum' in professional football. *Sport, education and society*, 19 (3), 276–298.
- Dagkas, S & Armour, K. 2012. *Inclusion and exclusion through youth sport*. New York, NY: Routledge.
- Engh, M. H., Settler, F. & Agergaard, S. 2017. 'The ball and the rhythm in her blood': Racialised imaginaries and football migration from Nigeria to Scandinavia. *Ethnicities*, 17 (1), 66–84.
- Eriksson, S., Armila, P. & Rannikko, A. (2018). *Vammaiset nuoret ja liikunta. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja*, 346.
- Eräsaari, R. 2005. Inklusio, eksklusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa. *Kiistakysymysten kartoitusta. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 252–267.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- European Union for Fundamental Rights (2011) *Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrants and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union*.
- Fagerlund, E. & Maijala, H.-M. 2011. Saa hengästä eri porukan kanssa. Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten liikuntaan osallistumisen tukeminen. *Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja*, 248.
- FIAM. 2020. *Verkkosivustot ja sovellukset. Kuukausitavoittavuus*. <https://fiam.fi/tulokset/>. 14.4.2020

- Hakanen, T., Myllyniemi, S. & Salasuo, M. 2019. Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatu-
kimus. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Hargie, O., Somerville, I. & Mitchell, D. 2015. Social Exclusion and Sport in Northern Ireland.
- Harinen, P., Honkasalo, V., Ronkainen, J. & Suurpää, L. 2012. Multiculturalism and young people's leisure spaces in Finland: perspectives of multicultural youth. *Leisure Studies* 31 (2), 177–191.
- Hay, P. 2012. Ability as an exclusionary concept in youth sport. Teoksessa: S. Dagkas & K. Armour (toim.), *Inclusion and exclusion through youth sport*. New York, NY: Routledge, 87–99.
- Hirvonen, J. 2015. "Me olemme lopulta kaikki samanlaisia" <https://tutka.pro/uutiset/yksi-pukukoppi-monta-erilaista-ihmista/>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Hoberman, J. M. (1997). *Darwin's athletes: How sport has damaged Black America and preserved the myth of race*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Horsti, K. 2005. Vierauden rajat: Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Huhta, H. 2013. Monikulttuuriset suomalaiset huippu-urheilijoina. Teoksessa: M. Piispa & H. Huhta (toim.) *Epätavallisia elämänkulkuja. Huippu-urheilijat ja taiteilijat*, 79–144.
- Hylton, K. (2008). 'Race' and sport: critical race theory. Routledge.
- Ismail, A. 2015. *Ammattina jalkapallo. Suomalaisfutaajat maailmalla 1952–2014*. Minerva kustannus.
- Jaakkonen, L. 2017. Rasistiset huudot RoPSin ottelussa johtivat kokuun – yritysjohtajan lausuntoa lehdelle kritisoitiin rajusti. *Iltasanomat*. <https://www.is.fi/veikkausliiga/art-2000005346823.html>. [Tarkistettu 12.5.2020.]
- Junkkala, P. & Lalluka, K. 2012. Yhteiset kentät? Puheita ja tekoja vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhdenvertaisen liikunnan ja urheilun edistämiseksi. Sisäasiainministeriön julkaisu 1/2012.
- Karvala, K. 2019. Pääkirjoitus: Huuhkajat näytti upealla pelillä yhteistyön voiman. *Iltalehti*. <https://www.iltalehti.fi/paakirjoitus/a/d09237e3-43fc-4adc-899e-114d7d154d73>. [Tarkistettu 13.3.2020.]
- Keskinen, S. 2009. Pelkkiä ongelmia? Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena. Teoksessa: S. Keskinen, S. Tuori & A. Rastas (toim.) *En ole rasisti mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kriittistä*. Tampere: Vastapaino, 33–46.
- Kingsley, B. & Spencer-Cavaliere, N. 2015. The exclusionary practices of youth sport. *Social Inclusion*, 3 (3), 24–38.
- Kivijärvi, A. 2015. Etnisyyden merkityksiä nuorten vertaisuuhteissa: Tutkimus maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestön nuorten kohtaamisista nuorisotyön kentillä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Kivijärvi, A. & Mathias, K. 2018. Paljon puhuttu, vähän tutkittu—maahanmuuttajataustaisia poikia ja nuoria miehiä koskeva tutkimus Suomessa. Teoksessa: A. Kivijärvi, T. Huuki & H. T. Lunabba *Poikatutkimus*. Vastapaino, 309–330.
- Kokko, S. & Martin, L. 2019. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisu 2019:1.
- Kokkonen, M. 2016. Syrjintä ja henkinen pahoinvointi seksuaalivähemmistöjen liikuntaharrastuksissa. Teoksessa: P. Berg & M. Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 138–155.
- Kotamäki, P. 2012. *Jalkapallo nuorten maahanmuuttajamiesten kotouttajana. Liikuntapedagogiikan pro gradu -tutkielma*. Jyväskylän yliopisto: Liikuntatieteiden laitos.
- Kytölä, S. 2017. "Are They Singing the National Anthem?": Football Followers' Responses to the Ethnic Diversification of Finland Men's National Football Team. Teoksessa: S. Leppänen, E. Westinen, & S. Kytölä (toim.), *Social Media Discourse, (Dis)identifications and Diversities*. Routledge, 62–93.
- Laine, O. 2018. Dokumenttiprojekti: Kotimaa Kosovo-Suomi. <https://areena.yle.fi/1-3970477>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Latvala, M. 2016. Maahanmuuttajataustainen nuori osana suomalaista yhteiskuntaa: Jalkapalloharrastuksen merkitys poikien integraation edistäjänä. *Sosiaali- ja terveyshallintotieteen pro gradu -tutkielma*. Vaasan yliopisto: Filosofinen tiedekunta.
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E. & Patsios, D. 2007. *The multidimensional analysis of social exclusion*. Bristol: University of Bristol.

- Long, J., Welch, M., Bramham, P., Hylton, K., Butterfield, J. & Lloyd, E. 2002. Count me in: The dimensions of social inclusion through culture and sport.
- Liikuntalaki 10.4.2015/390.
- Lund, S. 2019. Rasistinen huutelu keskeytti Ykkösen ottelun hetkeksi – erotuomareilla selkeä ohjeistus: ”Kuka tahansa tuomari olisi toiminut samoin”. Yleisradio. <https://yle.fi/urheilu/3-10758577>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Maguire, J. 1991. Sport, racism and British society: a sociological study of England’s elite male Afro/Caribbean soccer and rugby union players.
- Müller, F., van Zoonen, L. & de Roode, L. 2008. The Integrative Power of Sport: Imagined and Real Effects of Sport Events on Multicultural Integration. *Sociology of Sport Journal* 25 (3), 387–401.
- Myllyniemi, S. 2012. Monipolvinen hyvinvointi: Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Myrén, K. 1999. Pois paitsiosta – maahanmuuttajien liikuntaharrastukset ja vapaa-ajanvietto Suomessa. Jyväskylä: LIKES.
- Naacka, A.-M. 2014. Foreign players in the Finnish football league 1970–2010. Master’s thesis, Department of Sport Sciences, University of Jyväskylä: Faculty of Sport and Health sciences.
- Naacka, A.-M. 2011. Ikuinen taistelu. Rasismi on edelleen ongelma jalkapallossa – myös Suomessa. https://pressfolios-production.s3.amazonaws.com/uploads/story/story_pdf/147674/1476741434970762.pdf
- Nakamura, Y. 2017. Sport and Muslim men in the Greater Toronto Area, Canada: an exploratory study, *Sport in Society* 20:11, 1799–1814.
- Nieminen, T. 2012. Suomen urheilun tulevaisuus on maahanmuuttajissa. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000002596139.html>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Nordling, J. 2019. Suomen parhaan jalkapalloilijan perheessä raha oli tiukassa – kadehti kaverien uusia pelikentkiä: ”Siitä syntyi skismaa”. *Ilta-Sanomat*. <https://www.is.fi/jalkapallo/art-2000005973574.html>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Nyholm, T. 2018. #10 Mosa: Oman elämänsä kingi. <https://www.hjk.fi/en/artikkelit/miehet/10-mosa-oman-elamansa-kingi/>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Oivio, J. 2017. Ex-valmentaja kertoo, miksi Pyry Soiri loisti Huuhkajissa – ”Yksi ominaisuus on kansainvälistä tasoa”. *Ilta-Sanomat*. <https://www.is.fi/huuhkajat/art-2000005399785.html>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Olsson, P. 2011. ‘Gingerbread’ and Ethnic Identification. *Ethnologia Fennica*, 38, 63–76.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2010. Kehittämishohjelma maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:16.
- Peltola, V.-M. 2015. Suomalaisen edustusjalkapallon vähemmän tunnettua historiaa. Suomen Urheilutietäjät ry. <http://www.sci.fi/~sut/joulu2015/jalkapallo.html>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Pfister, G. 2000. “Doing Sport in a Headscarf? German Sport and Turkish Females.” *Journal of Sport History* 27 (3): 401–429.
- Piispa, M. 2013. Huipulle vai hovin vuoksi – mikä 2000-luvun suomalaisnuoria liikuttaa? Teoksessa: P. Harinen & A. Rannikko (toim.) Tässä seison enkä muuta voi? Nuorisotutkijoiden ajatuksia nuorten liikunnasta ja sen kipupisteistä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 65, 13–16.
- Rannikko, A. 2016. Autenttisuuden ja arvostuksen analogiat: sukupuolen risteyksiä vaihtoehtoliikunnan moraalisisissa järjestyksissä. Teoksessa: P. Berg & M. Kokkonen (eds.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 250–274
- Riihola, K. 2018. Turvapaikan Suomesta saanut Aref perusti oman fudisjoukkueen – ”Kaikki muuttui, kun täytin 18 vuotta”. *Helsingin Uutiset*. <https://www.helsinginutiset.fi/artikkeli/702850-turvapaikan-suomesta-saanut-aref-perusti-oman-fudisjoukkueen-kaikki-muuttui-kun>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Rosbrook-Thompson, J. 2013. Sport, Difference and Belonging: Conceptions of Human Variation in British Sport (Vol. 11). Routledge.
- Rönkkö, E. 2015. Muutosta liikkeellä! – Liikuttaako se kaikkia, Suomeen muuttaneitakin? Teoksessa: H. Itkonen & K. Kauravaara (toim.) *Liikunta kansalaisten elämänsäkulussa – Tulintoja liikkumisesta ja liikunnan edistämisestä. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja*. 296. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämisyhdistys LIKES, 33–38.

- Saarinen, J. 2014. Ruotsil on Zlatan ja Suomal on Nenä. Jalkapalloselehti. <https://jalkapalloselehti.fi/ruotsil-zlatan-ja-suomal-nena/>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Schilling, C. 1991. 'Educating the Body: Physical Capital and the Production of Social Inequalities'. *Sociology* 25, 653–72.
- Setänen, E. 2015. Kasvaako Suomen tulevaisuus ulkomailla? Länsi-Suomi. <https://ls24.fi/plus/kuka-ihmeen-thomas-lam>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Silver, H. & Miller, S. 2003. Social Exclusion, Indicators, 2:2, 5–21.
- Spaaij, R., Magee, J. & Jeanes, R. 2014. Sport and social exclusion in global society. New York: Routledge.
- Sundelin, S.-P. 2013. Kuka Pyry Soiri? Värikään lapsuuden viettänyt juureton kulkuri. *Iltasanomat*. <https://www.is.fi/huuhkajat/art-2000005399221.html>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Swarts, C. 2014. Adapting to Finland through professional football: perceptions of players and coaches. Master's Thesis. Department of Communication, University of Jyväskylä.
- Tiihonen, A. 2011. Mitä ”väliä” urheilemisella oikein on? 11–15-vuotiaat huippu-urheilun näkökulmasta. Teoksessa: M. Salasuo & M. Kangaspinta (toim.) *Hampaat irvessä*, 11–15.
- Tiihonen, A. 1994. Urheilussa kilpailevat maskuliinisuudet. Miestä rakennetaan, maskuliinisuuk- sia puretaan. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2017. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Tammi.
- Turtiainen, R. 2012. Nopeammin, laajemmalle, monipuolisemmin: digitalisoituminen mediaurheilun seuraamisen muutoksessa. Turku: Turun yliopisto.
- Vanttaja, M., Tähtinen, J., Zacheus, T. & Koski, P. 2017. Liikkumattomuuden jäljillä. Pitkittäis- tutkimus vähän liikuntaa harrastavien nuorten liikuntasuhteesta ja liikunta-aktiivisuuden muutoksista. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja, 194.
- Vesander, L. 2018. Kentän kuningas. *Urheilu- lehti*. Veikkausliigan kausiopas.
- Vidacs, B. 2006. Through the prism of sports: why should Africanists study sports? *Africa Spectrum*, 331–349.
- Viljanmaa, T. 2015. Pilalle paapotut pallon pelaajat. Pohjalainen. <https://www.pohjalainen.fi/mielipide/kolumnit/pilalle-paapotut-pallon-pe- laajat-1.1813017>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Virtanen, A. 2019. Perparim Hetemaj: ”Suomalaisten pitäisikin olla ylpeitä historiastaan”. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/paivanlehti/23032019/art-2000006044828.html>. [Tarkistettu 14.11.2019.]
- Westö, M. & Eremenko, A. 2016. Eremenkot. Jalkapalloperheen tarina. Helsinki: S&S Kustantamo.
- Wickström, M. 2017. Shefki Kuqi - Kosovon härkä. Helsinki: Tammi.
- Zacheus, T., Koski, P., Rinne, R. & Tähtinen, J. 2012. Maahanmuuttajat ja liikunta. Liikuntasuhteen merkitys kotoutumisessa Suomessa. *Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A*, 212.
- Ungruhe, C. 2014. “Natural Born Sportsmen”: Processes of Othering and Self-Charismatization of African Professional Footballers in Germany. *African Diaspora*, 6 (2), 196–217.
- Ylönen, S. 2018. Ainakin voiton hetkellä urheilu yhdistää kansan. *Lapin Kansa*. <https://www.lapinkansa.fi/essse-ainakin-voiton-hetkel- la-urheilu-yhdistaa-kan/145566> [Tarkistettu 13.3.2020.]

3 Institutionaalinen toiminta ja eriarvoisuus

Susan Eriksson, Eero Saukkonen, Reetta Mietola & Hisayo Katsui
Vaikeimmin vammaisten nuorten liikunnan harrastaminen ja eriarvoinen osallisuus

Eva Rönkkö
**Yhteiskunnallista peliä liikuntakentällä – liikunta-
poliittiset asiakirjat ja Liikunta & Tiede -lehti
ulkomaalaistaustaisuutta määrittelemässä
vuosina 1990–2018**

Vaikeimmin vammaisten nuorten liikunnan harrastaminen ja eriarvoinen osallisuus

SUSAN ERIKSSON¹, EERO SAUKKONEN², REETTA MIETOLA² & HISAYO KATSUI²

Tiivistelmä

Viimeaikainen nuorten liikunnallisia harrastusmahdollisuuksia koskeva tutkimus on nostanut esiin puutteita vammaisten nuorten yhdenvertaisuudessa. Vammaisille nuorille on tarjolla vähemmän aktiviteetteja nuorille suunnatuissa liikuntapalveluissa, järjestöissä ja seuroissa. He kokevat syrjintää ja kohtaavat vammaisuuteen liittyviä ennakkoluuloja ja myös liikuntaharrastuksissa. Henkilökohtaista apua ei välttämättä ole riittävästi saatavilla harrastustoiminnan aloittamiseksi. Myös vammaisten nuorten keskuudessa on eriarvoisuutta, sillä esimerkiksi heille suunnattujen liikuntapalvelujen tarjonnassa ja henkilökoh- taisen avun saannissa on paljon alueellisia ja perheen sosioekonomiseen asemaan liittyviä eroja. (Eriksson ym. 2018; Hakanen ym. 2019.)

Toistaiseksi tutkimus on kuitenkin tavoittanut huonosti ne vaikeavammaiset nuoret, joiden avun ja tuen tarpeet ovat laajoja ja jatkuvia. Heitä ovat erityisesti vaikeasti ja syvästi kehitysvammaiset, joiden elämä ja vapaa-ajan toimintamahdollisuudet ovat sidoksissa vammaispalveluiden institutionaalisiin

rakenteisiin ja käytäntöihin. Yksittäiset palvelujärjestelmää ja -käytäntöjä koskevat tutkimukset ovat kyseenalaistaneet nämä käytännöt kysymällä, millaista nuoruutta jatkuvaa apua ja tukea tarvitsevien nuorten on mahdollista elää nykyisissä palveluissa (esim. Mietola & Vehmas 2019; Mietola 2018). Niukasti resursoiduissa palveluissa heille voi tarjoutua hyvin vähän mahdollisuuksia vapaa-ajan aktiviteetteihin ja harrastuksiin niin, että he voisivat elää sen kaltaista elämää kuin muut nuoret.

Artikkelissamme tarkastelemme jatkuvaa apua ja tukea tarvitsevien nuorten eriarvoista asemaa liikunnallisissa harrastusmahdollisuuksissa nykyisen tutkimustiedon valossa. Analysoimme heidän asemaansa intersektionaalisesti ristiinvalottaen kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimuskeskusteluja, jotka liittyvät vammaisten nuorten harrastamiseen, nuorten yhdenvertaisuuteen liikuntaharrastuksissa sekä vaikeavammaisten nuorten itsemääräämiseen ja osallisuuteen elämäntilanteissaan. Kysymme yhtäältä, (1) millainen on laaja ja jatkuvaa apua ja tukea tarvitse-

---

1 Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Nuorisoalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Juvenia
2 Helsingin yliopisto

vien nuorten asema nuorten liikuntatutkimuksen kentällä ja millainen kuva heidän osallisuudestaan tällä tutkimuskentällä rakentuu, toisaalta tarkastelumme kohdistuu siihen, (2) miten kysymykset nuoruudesta, vapaa-ajasta ja erityisesti oikeudesta liikunnallisiin harrastusmahdollisuuksiin aktualisoituvat tämän ryhmän yhdenvertaisuutta koskevassa tutkimuskeskustelussa.

Laajaa ja jatkuvaa apua ja tukea tarvitsevien nuorten elämää ja osallisuutta on tarkasteltu toistaiseksi sekä kansallisesti että kansainvälisesti vielä erittäin vähän, eikä nuoruuden elämänvaiheen kontekstissa lähes lainkaan. Artikkelimme tuottaa ajankohtaista tietoa sii-

tä, millaiset eriarvoistavat rakenteet ja käytännöt määrittävät vaikeavammaisten nuorten asemaa ja millaisena se näyttäytyy kontekstissa, joka liittyy liikunnallisten aktiviteettien mahdollisuuksiin. Tarkastelu kiinnittyy vasta käynnistyneeseen VAIKOS-hankkeeseen (OKM 2019-2022), jossa tutkitaan vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisten nuorten osallistumista ja oikeutta liikuntaharrastuksiin.

Avainsanat: vammaiset nuoret, vaikeimmin vammaiset, liikunnalliset aktiviteetit, vammaispalvelut, nuorten liikuntapalvelut, vammaisten asema, osallisuus, ruumiillisuus

Tutkimuskohteena vaikeimmin vammaisten oikeus liikuntaan

Yhdenvertaisten mahdollisuuksien tukeminen liikunnan harrastamisessa on liikuntalain ja kansallisen hyvinvointipolitiikan mukaista. Kaikilla ei silti ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa, vaikka julkishallinto pyrkiikin sitä Suomessa voimakkaasti tukemaan rohkaisemalla liikkumaan. Erityisen huomion kohteena ovat viime vuosina olleet lapset ja nuoret, joiden harrastamista on haluttu edistää esimerkiksi koulujen, liikuntaseurojen ja -järjestöjen välisenä yhteistyönä.

Viimeisimpien tutkimusten mukaan lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen mahdollisuudet ja osallisuus eivät jakaudu tasaisesti. Eriarvoisuuden syyt liittyvät muun muassa sukupuolittaviin käytäntöihin (Rannikko 2018), etnisiin taustoihin, sosiaaliluokkaan, perheiden sosioekonomiseen asemaan (Berg 2016) sekä vammaisuuteen (Eriksson ym. 2018; Hakanen ym. 2019). Tämä artikkeli käsittelee vaikeimmin vammaisten nuorten asemaa ja yhdenvertaisuuden toteutumista liikunnan harrastamisessa. Teksti käsittelee nuoria, joiden arkielämä on voimakkaasti sidoksissa jatkuvaan tukeen ja hoivaan ja joilla on moninaisia tuen tarpeita.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 30. artiklan nojalla vammaisilla henkilöillä tulisi olla yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua virkistys- ja urheilutoimintaan muiden kanssa, saada palveluja ja niiden järjestäjiltä, päästä palvelujen äärelle ja osallistua toiminnan järjestä-

miseen ja kehittämiseen. Artiklan nojalla vammaisia henkilöitä tulisi myös kaikin tavoin kannustaa virkistys- ja urheilutoimintaan. (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2016.) Suomi ratifioi YK:n vammaisoikeuksien sopimuksen vuonna 2016 sitoutuen noudattamaan sen säädöksiä. Sen vuoksi on ajankohtaista tarkastella, miten vaikeimmin vammaisten nuorten mahdollisuudet urheiluun ja liikuntaan toteutuvat. Näiden nuorten elämää ja osallisuutta on tarkasteltu toistaiseksi sekä kansallisesti että kansainvälisesti vielä erittäin vähän, eikä nuoruuden kontekstissa juuri ollenkaan.

Artikkeli käsittelee vaikeimmin vammaisten nuorten asemaa niiden kansallisten ja kansainvälisten tutkimuskeskustelujen kautta, joiden keskiössä on vammaisten nuorten liikunnan harrastaminen sekä heidän yhdenvertaisuutensa erilaisissa liikuntaharrastuksissa ja -aktiviteeteissa. Kysymme ensinnäkin, millainen on vaikeimmin vammaisten nuorten asema nuorten liikuntaharrastuksia koskevassa tutkimuksessa ja millainen kuva heidän osallisuudestaan rakentuu tutkimuskentällä. Toiseksi tarkastelumme kohdistuu siihen, miten kysymykset nuoruudesta, vapaa-ajasta ja erityisesti mahdollisuuksista harrastaa liikuntaa todentuvat heitä koskevassa tutkimuskeskustelussa.

Keitä ovat vaikeimmin vammaiset nuoret?

Monista toimintarajoitteista kärsivät ihmiset jäävät helposti marginaaliseen asemaan tai jopa kokonaan vaille huo-

miota yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Vaikka yhdenvertaisuus nähdään tärkeänä esimerkiksi nuoriso- ja liikuntapolitiikassa, moninaisuutta ei huomioida riittävästi. Yhdenvertaisuus ei toteudu riittävästi niiden nuorten kohdalla, joiden toimintarajoitteet ovat huomattavia, kuten syvästi kehitysvammaiset. Marginaaliseen asemaan ovat joutuneet erityisesti ne, jotka tarvitsevat arjessaan jatkuvaa ja laajamittaista tukea ja hoivaa ja joilla tuen tarve ulottuu kommunikointiin ja vuorovaikutukseen. Lainsäädännössä ja hallinnollisissa yhteyksissä tähän ryhmään viitataan käsitteellä vaikeavammaiset henkilöt. Hallinnollinen kategoria, jonka tehtävänä on määrittää henkilöiden oikeuksia vammaisuuteen perustuviin palveluihin, on kuitenkin hyvin laaja, ja se sisältää monen asteisia ja tyyppisiä tarpeita (ks. myös Kauppila, Mietola & Niemi 2018). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan vaikeavammaisilla on välttämätön ja toistuva avun tarve (ks. Vammaispalvelujen käsikirja, Vaikeavammaisuuden määrittely 2020).

Vammaisuuden määrittelemiseen avun ja tuen tarpeen kautta sisältyy kuitenkin kohderyhmittäisiä ongelmia, sillä se ei erottele tarpeeksi vammaisuuden luonnetta. Määritelmää on käytetty muun muassa hallinnollisissa yhteyksissä, kuten opetushallinnossa arvioitaessa erityisen ja vaativan erityisen tuen tarvetta, mutta myös kehittämistyössä ja tutkimuksessa. Tämän määritelmän mukaan vaikeimmin vammaisia olisivat laajaa ja jatkuvaa apua ja tukea tarvitsevat nuoret. Käsite on kuitenkin ilmaisullisesti hankala.

Tutkimuksemme kohderyhmä on hyvin heterogeeninen, joten sitä on haasteellista paikantaa erityisiin oireyhtymiin, vammaluokituksiin tai tuen tarpeisiin ja ryhmän luonnetta on hankala määrittellä niiden kautta. Tarkastelussamme ovat nuoret, joilla on vamman tai toimintarajoitteen takia huomattava tuen tarve – niin suuri, että he ovat tähän mennessä kokonaan jääneet liikuntaharrastuksia koskevan tutkimuksen ulkopuolelle. Määrittely auttaa tunnistamaan myös niitä keskeisiä rajoituksia, joiden takia liikunnan harrastamista ja sen yhdenvertaisuutta koskeva tutkimus on koskenut vain tiettyntyyppisiä vammaisia nuoria.

Vammaiset nuoret on huomioitu vasta hiljattain nuorten vapaa-aikaan ja liikunnan harrastamiseen kohdistuvassa tutkimuksessa. He eivät aiemmin ole juurikaan näkyneet nuorisotutkimuksessa. Vammaistutkimuksen kentällä nuoria koskevat kysymykset käsittelevät vain harvoin nuorisotutkimuksen keskeisiä teemoja, kuten vapaa-aikaa tai nuorisokulttuureja, eikä niissä ole myöskään hyödynnetty nuorisotutkimuksen keskustelua (ks. esim. Mietola, Kauppila & Niemi 2017; Slater 2015).

Kun liikuntatutkimus on koskenut vammaisia nuoria, siihen osallistuneet henkilöt ovat edustaneet hyvin rajattua joukkoa. Tutkimus on kohdistunut etupäässä nuoriin, jotka ovat olleet liikunnallisen harrastustoiminnan, kuten seuratoiminnan piirissä (Eriksson ym. 2018). Lisäksi erilaiset tutkimusmenetelmälliset ratkaisut ovat vaikuttaneet kohdejoukon rajautumiseen. Tutkimusaineistoja on kerätty kysely- tai haastat-

telumenetelmillä (Agiovlasitis ym. 2017; Haegele ym. 2015), jolloin tutkimukseen osallistuminen on edellyttänyt nuorelta kykyä tuoda esiin omia näkemyksiään ja kokemuksiaan normatiivisten kommunikaatiota koskevien käsitysten ja määritelmien mukaisesti, kuten puhumalla tai kirjoittamalla. Vaihtoehtoisia kommunikaatiotapoja ei ole yleensä huomioitu tutkimusaineiston keruuta koskevissa ratkaisuisa ja valinnoissa.

Kohdejoukkoon ja tutkimusmenetelmiin liittyvien rajausten seurauksena tutkimuksissa on tarkasteltu lähinnä liikuntavammaisia ja lievästi kehitysvammaisia nuoria (esim. Melbøe & Ytterhus 2017). Nuorten omien näkemysten esiin saamiseksi juuri kommunikaation merkitys on olennainen tekijä heitä koskevassa tutkimusetiikassa. Tähän liittyy riski välttää vaikeampia tutkimusasetelmia ja pitäytyä aineistonkeruussa niissä henkilöissä, jotka kykenevät ilmaisemaan suostumuksensa tavanomaisin keinoin (Boxall & Ralph 2010). Valinnan seurauksena ne, joiden kognitiiviset ja kommunikaatioon liittyvät toimintarajoitteet asettavat haasteita vuorovaikutukselle tutkimustilanteessa, ovat useimmiten tulleet kokonaan sivuutetuiksi tutkimuksissa. (Mietola ym. 2017; Davis & Watson 2017.) Usein onkin päädytty tarkastelemaan ainoastaan heidän läheistensä ja tukihenkilöidensä näkemyksiä (esim. Pierce & Maher 2020; Buchanan ym. 2017).

Tutkimuksen rajautuminen nuoriin, joilla on liikuntavamma tai lievä kehitysvamma, on osaltaan johtunut rakenteellisista syistä. Vaikeimmin vammaiset nuoret aikuiset henkilöt elävät ja toimi-

vat useimmiten yhteiskunnallisessa palvelujärjestelmässä, jolloin heidän mahdollisuutensa osallistua tutkimukseen edellyttää sitä, että tutkimuskin jalkautuu palveluihin. Käytännössä tutkimus edellyttää silloin moninaisia ja monitahoisia neuvotteluja ja lupaprosesseja, eikä esimerkiksi laitoksissa asuvia henkilöitä välttämättä saavuteta (ks. esim. Mietola ym. 2017). Lisäksi palvelujärjestelmän rakenteet, toimintakulttuuri ja lainsäädännön rajaukset vaikuttavat jatkuvaa tukea tarvitsevien ja palvelujärjestelmän ehdoilla elävien harrastusmahdollisuuksiin. Lainsäädännön (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380) henkilökohtaista apua koskevan pykälän voimavaravaatimus on käytännössä johtanut siihen, että monien vaikeimmin vammaisten, joilla on kommunikaatioon liittyvä tai kognitiivinen vamma, ei ole katsottu olevan oikeutta vapaa-ajan toimintaan kohdennettuun henkilökohtaiseen apuun, mikäli katsotaan, etteivät he kykene määrittelemään selkeästi vapaa-aikaan liittyviä tarpeitaan. Tämä vaikuttaa sekä suoraan heidän mahdollisuuksiinsa harrastaa että välillisesti siihen, tunnistaanko heidän yhdenvertaiset oikeutensa vapaa-aikaan ja harrastamiseen.

Vaikeimmin vammaiset nuoret ovatkin olleet tähän mennessä liki pimenossa nuorten liikuntaharrastuksia koskevassa tutkimuksessa. Artikkelissamme viittaamme vaikeimmin vammaisten nuorten kohdejoukolla niihin vammaisiin nuoriin ja nuoriin aikuisiin, joiden arkielämä on voimakkaasti sidoksissa jatkuvaan tukeen ja hoivaan ja joilla on

moninaisia tuen tarpeita liittyen usein myös kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen. Näin rajaten meillä on mahdollisuus eritellä tarkemmin sitä, keitä vammaisten nuorten liikuntaharrastamista koskeva tutkimus on tavoittanut ja ketkä ovat jääneet sen ulkopuolelle. Tavoitteenamme on näkökulmaa tarkentamalla vastata, miten liikunnan harrastamista tulisi tarkastella, jotta myös tämä ryhmä nuoria ja nuoria aikuisia tulisi näkyväksi yhdenvertaista nuoruutta, vapaa-aikaa ja harrastusmahdollisuuksia koskevassa keskustelussa.

Miten tutkittiin?

Lähtökohtana keskeisten tutkimuskeskustelujen keräämisessä ja rajaamisessa oli vammaisten nuorten liikunnallista osallisuutta koskeva kansallinen ja kansainvälinen tutkimuskeskustelu. Haimme keskusteluja kotimaisten ja ulkomaisten tutkimusartikkelien verkkohakujärjestelmissä (Ebscohost, ProQuest, Helsingin yliopiston Helka-tietokanta ja Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulun Kaakkuri-tietokanta), joihin meillä oli pääsy. Kotimaisten tutkimusten kartoittamista varten käytimme hakusanoja *vammaiset nuoret, liikunta, harrastus ja osallisuus*. Painotus vastaa ensimmäisen tutkimuskysymyksen tavoitetta tarkastella keskustelua nuorisotutkimukseen ankkuroituvien kotimaisten tutkimusten kautta laajentaen näkökulmaa tästä suunnasta kohti soveltavan liikunnan tutkimusta.

Toisen tutkimuskysymyksemme tavoitteen mukaisesti teimme kirjallisuushakuja keskittyen vaikeimmin vammai-

sia nuoria koskevaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kansainvälisten tutkimusten kartoittamisessa kiinnitimme huomiota siihen, että haku kohdentuu juuri tarkastelun kohteena olevaan ryhmään. Käytimme hakusanoina käsitteitä vaikea ja syvä kehitysvammaisuus (severe and profound intellectual disabilities), vaikka tämä onkin rajauksena kapeampi kuin vaikeimmin vammaiset nuoret. Tämä kohdensi kuitenkin tarkastelua nuoriin, joiden mahdollisuudet, kokemukset ja näkemykset ovat rajautuneet nuorten liikuntatutkimuksen ulkopuolelle. Kansainvälisten tutkimusten kartoittamista varten olemme käyttäneet hakusanoina sanoja *severe and profound intellectual disabilities, youth, young people, sports ja participation*. Kaikkien hakusanojen kanssa on kokeiltu myös erilaisia yhdistelmiä, jotka ovat tuottaneet jonkin verran vaihtelua hakutuloksiin.

Lisäksi tarkastelun kohteena oli uusien kansainvälinen soveltavan liikunnan tutkimuskirjallisuus, jota kartoitimme tekemällä hakuja kasvatus-, käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteellisistä kokoelmista vuodesta 2015 eteenpäin hakusanoilla *adaptive sports, adapted physical activity ja adaptive physical education*. Lisäksi kävimme manuaalisesti läpi kyseiset vuodet alan johtavissa kansainvälisissä julkaisuissa kuten *Adapted Physical Activity Quarterly, European Journal of Adapted Physical Activity* sekä *Palaestra*. Soveltavan liikunnan alueella vammaisten lasten ja nuorten liikuntaa on tutkittu kansainvälisesti viime vuosina jonkin verran myös osallisuuden ja muiden sosiaalis-

ten kysymysten näkökulmasta (esim. Diaz ym. 2019).

Hakujen perusteella rakentui kuva siitä, miten vammaisten nuorten liikunnan harrastaminen on huomioitu yhteiskuntatieteellisen liikuntatutkimuksen, soveltavan liikunnan tutkimuksen, nuorisotutkimuksen ja vammaistutkimuksen kentillä. Lapset ja nuoret ovat olleet yhteiskuntatieteellisen liikuntatutkimuksen intresseissä pitkään liittyen muun muassa vapaa-ajan liikuntaan ja koululiikuntaan, mutta vammaisuus on ollut viime vuosina esillä lähinnä kansainvälisessä soveltavassa liikuntatutkimuksessa. Huomio on kiinnittynyt lähinnä integraatioon ja fyysiseen ja henkiseen terveyteen, mutta harvemmin liikunnan merkityksellisyyteen lasten ja nuorten itsensä kokemana (esim. Beni ym. 2017). Nuorisotutkimuksessa on vasta viime vuosina virinnyt kiinnostusta vammaisiin nuoriin. Yhteiskuntatieteellisessä vammaistutkimuksessa nuoria koskevat kysymykset, kuten merkityksellinen vapaa-aika, eivät puolestaan ole juuri esillä nuoruuden näkökulmasta, vaan ne linkittyvät yleisesti vammaisten asemaan ja ongelmiin.

Artikkelimme tuottaa ajankohtaista tietoa siitä, millaiset eriarvoistavat rakenteet ja käytännöt määrittävät vaikeimmin vammaisten nuorten asemaa heidän elämäkäytännöissään liikunnallisten harrastusmahdollisuuksien kontekstissa. Aluksi tarkastelemme tutkimustiedon pohjalta tekijöitä, jotka yhtäältä mahdollistavat ja toisaalta rajoittavat vammaisten nuorten liikunnallisia harrastusmahdollisuuksia. Sen jälkeen keskustelemme käytännöistä, joi-

den kautta ruumiillisen kompetenssin ja kyvykkyyden vaatimukset asettuvat määrittämään vaikeimmin vammaisten nuorten liikunnan harrastamista.

Nämä seikat johdattavat pohtimaan institutionaalisten, fyysisen toimintakyvyn kautta määräytyvien palvelukäytäntöjen merkitystä nuorten liikunnan harrastamisessa ja tapoja ymmärtää näiden nuorten liikuntaa laajemmin elämäntapojen ja -käytäntöjen näkökulmasta. Lopuksi keskustelemme fyysiselle kyvykkyydelle perustuvien oletusten ja käytäntöjen merkityksestä sille, miten eriarvoinen asema liikunnassa rakentuu vaikeimmin vammaisille nuorille.

Tutkimustieto vammaisten nuorten liikunnallisesta osallisuudesta

Liikunnan harrastaminen on suomalaisnuorille tärkeää, sillä se on yleisin harrastusaktiviteetti (Hakanen ym. 2018, 15–23). Peräti 86 prosenttia suomalaisnuorista sanoi vuonna 2013 harrastavansa jotakin urheilulajia, ja vuonna 2018 julkaistussa tutkimuksessa 7–17-vuotiaiden vastaava luku oli jopa 93 prosenttia (Myllyniemi & Berg 2013; Hakanen ym. 2018). Erilaisia toimintarajoitteita omaavista 7–17-vuotiaista nuorista puolestaan liki 78 prosenttia on raportoinut harrastavansa jotakin liikuntaa (Hakanen ym. 2019, 12). Kuitenkin vain 24 prosenttia toimintarajoitteisista nuorista liikkuu suositusten mukaan säännöllisesti (Ng ym. 2019, 110; ks. myös Pikkupeura ym. 2020, 66).

Nuoret harrastavat eniten hölkkäämistä tai juoksua, kuntosaliharjoitte-

lua, kävelyä tai pyöräilyä (Hakanen ym. 2018, 31–32). Uudempien urheilulajien, kuten parkourin, seinäkiipeilyn, lumilautailun ja eksoottisten tanssien, suosio on kasvanut viime vuosina, mutta niihin liittyvistä harrastusmahdollisuuksista ja palveluista on vielä pulaa kaikkialla Suomessa (Rannikko ym. 2016). Kaupungeissa ja maaseudulla asuvien nuorten välillä ei ole havaittu huomattavia eroja harrastamisessa (Myllyniemi & Berg 2013). Perinteiset urheiluseurat pitävät pintansa, mutta etenkin uusissa liikuntamuodoissa nuoret muodostavat omaehtoisia ja ainutlaatuisia urheilukulttuureita, joiden verkostot ovat usein kansainvälisiä (Rannikko 2018).

Liikunta- ja nuorisotutkimuksessa on viime vuosina tarkasteltu myös vammaisten nuorten osallisuutta nuorten urheilukulttuureissa. Tutkimusten mukaan liikuntaharrastukset ovat osoittautuneet monelle nuorelle erittäin tärkeiksi. Ne voimistavat tunnetta merkityksellisestä vapaa-ajasta ja elämän mielekkyydestä. Monet vammaiset nuoret harrastavat monipuolisesti erilaisia lajeja, ja uudemmista lajeista varsinkin laskettelu ja eksoottiset tanssit ovat vetovoimaisia. (Eriksson ym. 2018.)

Liikunnallisten elämäntapojen ja kollektiivisten urheilukulttuurien ulottuvuudet ylläpitävät innostusta liikuntaan. Liikuntaharrastus vahvistaa vammaisen nuoren sosiaalista elämää sen puitteissa solmittuine suhteineen. Urheiluaktiviteetit kehittävät fyysisiä kykyjä ja teknisiä taitoja, millä on huomattava merkitys nuoren itsearvostukselle ja sosiaalisen kompetenssin tunteelle. (Emt.; Armila & Rannikko 2018.) Urheilu- ja

nuorisokulttuurinen tutkimus on laajentanut vammaisten nuorten liikunnan tarkastelua elämänkokonaisuuksien ja sosiaalisten identiteettien kannalta.

Kansainvälisesti vammaisten henkilöiden liikunta-aktiviteetteja on tutkittu eniten liikunnan psykofyysisten ja sosiaalisten vaikutusten näkökulmasta (esim. Wilson & Clayton 2010; Haegele ym. 2015). Liikunnan terveys- ja hyvinvointivaikutukset ovat kohteena useissa tutkimuksissa. Hyvinvoinnin kannalta myönteisiksi tekijöiksi on niissä löydetty fyysisen voiman lisääntyminen, kehollisen koordinaation paraneminen ja liikunnallisten taitojen harjaantuminen. Etenkin soveltavan liikuntatutkimuksen piirissä liikunnan hyvinvointivaikutuksia on tutkittu runsaasti (esim. Ryan ym. 2014).

Kansainvälisissä kirjallisuuskatsauksissa on todettu, että vaikka yhteiskuntatieteellinen tutkimus on ollut nousussa soveltavassa liikuntatutkimuksessa, se on keskittynyt lähinnä yksilön psykofyysiseen hyvinvointiin, eikä ympäristöön tai yhteiskuntaan liittyviä tekijöitä ole juurikaan tarkasteltu. Lisäksi on väitetty, että tutkimus on valjastettu juuri soveltavan liikunnan tarpeisiin, eikä siinä tarkastella kriittisesti yhteiskunnallisia ilmiöitä. (Causgrove Dunn ym. 2016; myös Agiovlasis ym. 2018.)

Viime vuosina sosiaalisten vaikutusten yhteiskunnalliset kytkökset on tunnistettu aikaisempaa paremmin, kun osallisuuden merkitys on noussut tutkimuskentälle esimerkiksi lasten ja nuorten liikunnassa (esim. Diaz ym. 2019; Kiuppis 2018). Myös viimeisimmissä nuorten liikuntakulttuureita koskevis-

sa suomalaistutkimuksissa on havaittu, että liikuntaharrastukset vahvistavat voimakkaasti vammaisten nuorten osallisuutta heille tärkeissä yhteisöissä ja koko yhteiskunnassa (Eriksson ym. 2018).

Liikunnan vammaista hyödyttäviä vaikutuksia on kartoitettu melko paljon. Toisaalta nuorisotutkimuksen piirissä on huomattu, että vammaisten nuorten mahdollisuudet harrastaa liikuntaa ovat muita nuoria heikommat (esim. Armila & Torvinen 2017; Eriksson ym. 2018; Hakanen ym. 2019). Syyt liittyvät ensinnäkin nuorten kokemuksiin omista mahdollisuuksistaan harrastaa liikuntaa, mutta voimakkaasti myös rakenteisiin ja eriarvoistaviin yhteisöllisiin käytäntöihin, kuten syrjintään (Eriksson ym. 2018; Hakanen ym. 2019). Omakohtaisesti koetut fyysiset ja psyykkiset toimintarajoitteet ovat yksi olennainen syy liikunnallisten harrastusmahdollisuuksien puutteeseen (Liikanen 2018; Eriksson 2018; Hakanen ym. 2019). Osa nuorista kokee toimintakykynsä liian huonoksi alkaakseen harrastaa haluamaansa lajia (Eriksson 2018; Hakanen ym. 2019).

Monet vammaiset nuoret harrastavatkin liikuntaa, johon he kokevat omaavansa fyysisiä toimintaedellytyksiä, mutta silti he haluaisivat harrastaa vaativampia lajeja, kuten joukkuelajeja. Niihin monet nuoret eivät kuitenkaan koe pystyvänsä, sillä useat lajit vaatisivat kykyjä, joihin toimintarajoite asettaa esteen; näkövamma saattaa estää moottoriturheilun ja liikuntavamma jalkapalloilun. (Eriksson 2018, 26–36.)

Lisäksi vammaiset nuoret voivat olla arkoja pyrkimään muiden nuorten kans-

sa samoihin urheiluseuroihin tai harrastuskulttuureihin. He kokevat syrjintää ja kiusaamista esimerkiksi kouluissa ja saattavat sen vuoksi eristäytyä. (Esim. Eriksson 2019, 22–29.) Syrjinnän merkitys onkin noussut voimakkaasti esiin useissa vammaisia henkilöitä koskevissa selvityksissä (esim. Eriksson 2019, 22–29; Vesala & Vartio 2019; Hakanen ym. 2019, 25–28). Kiusaaminen vaikuttaa nuoren ihmissuhteisiin ja siten sosiaalisen ja yhteiskunnallisen osallisuuden mahdollisuuksiin.

Monen nuoren urheiluharrastuksen aloittamisen estää se, ettei nuorelle ole tarjolla riittävästi tukea tai apuvälineitä, vaikka hänellä olisikin muutoin edellytyksiä harrastaa lajia. Nuori ei saa välttämättä riittävästi tukea perheenjäseniltään, henkilökohtaiselta avustajaltaan tai vammaisille suunnatuista palveluista. Myös liikuntapalveluissa, kuten kuntosaleilla tai yleisurheilukentillä, ei välttämättä ole sen kaltaista vammaisuutta koskevaa asiantuntemusta, joka tukisi nuoren harrastamista. (Eriksson ym. 2018, 26–36.)

Toimintarajoitteisten nuorten heikompi asema liikunnan harrastamisessa liittyy yhtä voimakkaasti yksilöllisiin ja sosiaalisiin kuin rakenteellisiin tekijöihin. Kansainvälisten tutkimusten mukaan vammaisia nuoria koskevat yksilölliset, sosiaaliset ja yhteiskunnalliset osallisuuden esteet vaikuttavat toisiinsa ja niiden yhteisvaikutusten tarkastelu edellyttäisi poikkitieteellisiä lähestymistapoja nykyisen kapea-alaisuuden sijaan. Vammaisten asemaan vaikuttavia sosiaalisia mekanismeja ei tarkastella vielä riittävästi. Niiden aikaisempaa

systemaattisempi tutkiminen edellyttäisi tuekseen vahvaa yhteiskuntatieteellistä otetta, jolloin kyettäisiin pureutumaan myös eriarvoisuuteen. (Lawson 2020; Agiovlasitis ym. 2018; Szostak 2016.)

Ruumiillinen kykyisyys kompetenssin määrittäjänä

Aihepiirin suomalaisen tutkimuksen ongelma on ennen kaikkea se, että vaikka sosiaalisia tekijöitä on jo eritelty melko kattavasti, niissä on kuitenkin keskitytty vähän tukea tarvitseviin kehitysvammaisiin, jo runsaasti liikkuviin nuoriin ja esimerkiksi nuoriin, joilla on liikuntarajoitteita, mutta ei kognitiivisia rajoitteita. Vaikeimmin vammaisten, kuten syvästi kehitysvammaisten, nuorten liikuntaharrastuksista ei vielä juurikaan ole olemassa tutkimustietoa, sillä he ovat miltei tyystin puuttuneet tutkimusaineistoista (esim. Eriksson 2018, 98–103). Myös kansainvälisen tutkimuskeskustelun valossa piirtyy kuva siitä, etteivät vaikeimmin vammaiset nuoret ole olleet juurikaan esillä. Esimerkiksi soveltavassa liikuntatutkimuksessa korostuvat lievemmin kehitysvammaiset (esim. Haegele ym. 2015).

Vaikeimmin vammaisia nuoria koskevan tutkimustiedon ja tietämyksen puutteeseen on useita syitä. Keskeisimpiä ovat rakenteelliset ja vammaisuutta koskeviin asenteisiin liittyvät syyt. Näille nuorille ei tarjoudu samankaltaisia liikunnan harrastusmahdollisuuksia kuin niille, jotka tarvitsevat vähemmän tukea, joten vaikeimmin vammaisia nuoria on ollut hankalampi tavoittaa tutkimuksen piiriin. Se johtuu pitkälti

vammaisuutta koskevista ennakkoluuloista ja stereotyyppisistä käsityksistä siitä, ettei näillä nuorilla ole liikunnallista kyvykkyyttä, jolloin heillä ei lähtökohtaisesti oleteta olevan liikuntaharrastuksiakaan. Näin esimerkiksi henkilökohtaisen avun tarvetta liikunnan harrastamisessa ei ole nähty tarpeelliseksi kartoittaa.

Ruumiillisella kyvykkyydellä on suuri merkitys sopivien liikuntaharrastusten löytymisessä. Vammaisilla ei useinkaan oleteta olevan riittäviä kykyjä aloittaa liikuntaharrastus. Ruumiilliset kyvyt määrittävät voimakkaasti yksilöiden sosiaalista statusta, ja vammaiset henkilöt jäävätkin usein ulkopuolelle käytännöistä, jotka jollakin tavalla perustuvat fyysisen toimintakyvyn ehdoille. (Esim. Howe 2011.)

Ruumiillinen suorituskyky määrittää myös lasten ja nuorten statusta liikuntaharrastuksissa. Suorituskyvyllä perustuvat taidot muokkaavat perustavastikin sosiaalista järjestystä ja hierarkioita nuorten yhteisöissä. (Berg 2016; Vanttaja ym. 2017, 58–72.) Myös vammaisten nuorten liikuntakulttuureissa ylläpidetään ruumiilliselle kyvykkyydelle perustuvia hierarkisia käytäntöjä. Esimerkiksi kehitysvammaisten nuorten liikunnallisuus ja Special Olympics -kilpailut jäävät arvostuksessa paraurheilukilpailuja huomattavasti alhaisemmaksi (Eriksson ym. 2018).

Ruumiillisen kykyisyyden merkityksille perustuvista kulttuurishistoriallisista syistä vammaisten asema on erityisen hankala urheilussa ja liikunnassa. Heidän liikunnallista toimintaansa ei välttämättä edes mielletä liikunnan

harrastamiseksi, ja heistä monen liikunnalliset aktiviteetit ovat sidoksissa palvelujärjestelmän tarjoamiin käytäntöihin, kuten kuntoutukseen. Vammaistutkimuksen piirissä onkin esitetty ruumiillisuuksien (embodiments) käsitettä kykyisyyden ymmärtämisen perustaksi. Ruumiillisuuksilla viitataan ruumiin ja ruumiillisuuden yksilölliseen variaatioon, ja kykyisyys tulee ymmärretyksi fyysisten ja kognitiivisten toimintojen vuorovaikutuksena ympäristön kanssa. (Esim. Shildrick 2012; Scully 2009.) Näin pyritään välttämään normatiivisia ja konventionaalisia oletuksia, joiden perusteella ruumiillista suorituskykyä ja ylivertaisuutta koskevat käsitykset ovat muodostuneet ja joita pidetään yllä urheilukulttuurissa käytännöissä.

Kun vaikeimmin vammaisten henkilöiden liikuntaa tarkastellaan yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, tarvetta on ruumiillisuuksien teorian valossa tiedolle, jossa liikunnalliset aktiviteetit ymmärretään osana toiminnallisia ympäristöjä ja elämäkäytäntöjä sekä osana vammaisille tärkeitä sosiaalisia suhteita. Tämä kytkös laajentaa myös liikunnallista vapaa-aikaa, harrastamista ja liikuntakulttuureja koskevaa ymmärrystä. Kykyisyys liikuntaan tulisi siten merkitykselliseksi kokonaisvaltaisessa tai holistisessa mielessä osana laajempaa yksilöllisten kompetenssien ja preferenssien, sosiaalisten suhteiden ja kulttuuristen käytäntöjen verkostoa. Näitä lähestymistapoja vammaisten henkilöiden liikuntaan on peräänkuulutettu myös useissa soveltavan liikunnan tutkimuskenttää koskevissa katsauksissa (Lawson 2020; Agiovlasitis ym. 2017;

Wilhelmsen & Sørensen 2017; Causgrove Dunn ym. 2016).

Ruumiilliselle suorituskyvyille pohjautuva hierarkinen arvottaminen on kuitenkin yleistä nuorten liikuntakulttuureissa, ja se on keskeinen syy vaikeimmin vammaisten nuorten eriarvoisuuteen ja heitä koskevaan sosiaaliseen ja rakenteelliseen syrjintään. Sen lisäksi, että nämä eriarvoistavat tekijät määrittävät nuorten sosiaalisia suhteita ja harrastusyhteisöjä, ne vaikuttavat myös liikuntapalvelujen tarjontaan ja käytäntöihin. Tavanomaiset käsitykset ruumiillisesta suorituskyvystä vaikuttavat myös siihen, millaisia palveluja vammaisille nuorille koetaan mahdolliseksi järjestää, joten sille perustuva syrjintä on myös rakenteellista. Tähän mennessä nuorten liikuntatutkimuksessa ei juurikaan ole huomioitu vaikeimmin vammaisia nuoria. Siten puuttuu tietämys ruumiin tosiasiallisesta pystyvyydestä ja siitä, miten se tulee merkitykselliseksi nuorten keskinäisissä sosiaalisissa suhteissa. Lisäksi nämä seikat osoittavat, että vammaisliikunnan kenttä on laajempi kuin mitä tutkimuksessa on tähän mennessä ylletty tarkastelemaan. Ruumiin kompetenssiin liittyvät kysymykset paljastavat eriarvoistavia rakenteita ja käytäntöjä myös vammaisten nuorten keskinäisissä liikuntakulttuureissa.

Palveluiden merkitys vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa

Asuinpaikkaan liittyvät palvelutarjonnan puutteet urheilussa ovat ongelma syrjäseudulla asuville nuorille, joten asuin-

paikka asettaa nuoria keskenään eriarvoisiin asemiin harrastusmahdollisuuksissa (esim. Eriksson & Ronkainen 2016; Harinen 2013). Taksimatkoissa voi olla kuntien välillä vaihtelua siinä, miten kuntarajat vaikuttavat taksipalvelujen järjestämiseen. Kuntakohtaiset erot vammaispalvelujen järjestämisessä vaikuttavat paljon nuorten mahdollisuuksiin ja siten luovat eriarvoisuutta myös vammaisten nuorten välille. (Armila & Torvinen 2018.)

Syrjäseuduilla elävien nuorten asemaa parantaa kuitenkin vanhempien ja perheenjäsenten tarjoama tuki. Esimerkiksi kuljetuksen järjestäminen pitkien välimatkojen päähän kaupunkeihin ja keskuksiin ja vanhempien mahdollisuus kustantaa harrastukset ovat usein ratkaisevia tekijöitä liikuntaharrastusten käynnistymisessä (Harinen 2013). Vammaisilla nuorilla asiaan vaikuttavat myös henkilökohtaiset avustajat ja heidän valmiutensa tukea nuorta harrastuksessa. Taksipalvelu voi mahdollistaa harrastamisen, jos perheessä ei esimerkiksi ole autoa tai jos henkilökohtaisen avustajan tukea ei ole tarjolla. (Armila & Torvinen 2018.)

Perheenjäsenten rooli liikuntaharrastuksessa on hyvin tärkeä vammaisille nuorille. Esimerkiksi vanhempien oma innostus harrastaa liikuntaa ja muu kannustus vaikuttavat paljon siihen, viihtyykö nuori liikuntaharrastuksen parissa. Perheenjäsenten liikunnalliset elämäntavat ja habitukset innostavat nuorta ja rakentavat myönteisiä identiteettejä (Fitzgerald & Kirk 2010). Kuljetusavun ja tukihenkilön tarve korostuvat vaikeimmin vammaisilla nuorilla. Vaikka harrasta-

minen on hankalaa, sen merkitystä voivat kasvattaa sosiaalinen tuki ja läheisten henkilöiden panos eri elämäntähtämissä. Lisäksi kolmannen sektorin toimijat, kuten kehitysvamma-alan järjestöt, järjestävät liikuntapalveluja myös syrjäseudun nuorille.

Vaikeimmin vammaisista nuorista ja heidän nuoruudestaan on kuitenkin yhä erittäin vähän tutkimustietoa. Monien nuorten elämäntähtämissä on sidoksissa institutionaalisiin rakenteisiin ja käytäntöihin, kuten asumisen ja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen toimintaan. Kehitysvammaisten asumista koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että erilaiset institutionaaliset ja organisatoriset säännöt ja käytännöt määrittävät vammaisten henkilöiden arkielämää voimakkaasti. (Esim. Eriksson 2014.) Mitä enemmän nuorella on avun, erityisen tuen ja hoivan tarpeita, sitä vahvempi on sidoksisuus palvelujärjestelmään, eikä nuorella tällöin välttämättä ole mahdollisuuksia itsemääräämiseen (Mietola & Vehmas 2019). Hänen mahdollisuutensa päättää itse vapaa-ajastaan on siten vähäinen, ja vapaa-aikaa varten saatavilla olevan erityisen avun ja tuen luonne ja määrä voivat kokonaan olla sidoksissa palvelujärjestelmän resursseihin. Jos henkilökuntaa on vähän ja nuorella on paljon tuen tarpeita, suurin osa ajasta kuluu perustarpeista huolehtimiseen ja aikaa jää vain rajoitetusti talon ulkopuolisissa aktiviteeteissa tukemiseen. (Mietola 2018.) Vaikeimmin vammaisten nuorten asemaan vaikuttavat paljon myös paikallinen tarjonta ja tuen saatavuus esimerkiksi liikuntapalveluissa. Jos vapaa-ajan palveluita on tarjol-

la vain vähän, nuoret eivät välttämättä kykene tekemään ikäkaudelleen omia asioita, kuten harrastamaan mielestään liikuntaa ja kokoontumaan harrastuksiin muiden nuorten kanssa.

Liikunnan kulttuuristen ulottuvuuksien tarkastelu on kuitenkin tuonut uutta tietoa vammaisten lasten ja nuorten liikunnan tutkimukseen (Saari 2011; Armila & Rannikko 2018; Eriksson ym. 2018). Mukaan ottamisen ja inklusion, kollektiivisuuden ja kuulumisen merkitykset ovat olleet tutkimuksissa jo lähtökohtaisesti keskeisiä (esim. Saari 2011; Liikanen & Rannikko 2018). Niissä on havaittu, että lasten ja nuorten inklusio liikunta-aktiiviteeteissa edellyttäisi vammaisia nuoria osallistavia käytäntöjä: sopivia apuvälineitä ja riittävää apua ja tukea niin, että he eivät joutuisi syrjityiksi käytäntöjen tasolla (Pierce & Maher 2020; Saari 2011; myös McConkey ym. 2013).

Inklusion toteutuminen on ollut vahvasti esillä myös soveltavan liikunnan tutkimuksessa, jossa on hiljattain kartoitettu inklusion ulottuvuuksia urheilussa. Erityisliikunnan ja soveltavan liikunnan merkityksen kasvun sekä niiden piiriin lukeutuvien liikuntalajien ja apuvälineiden nopean kehittymisen katsotaan jo sinänsä parantaneen yhdenvertaisuutta urheilussa. (Kiuppis 2018.)

Nuorisotutkimuksessa nousee kuitenkin voimakkaasti esiin se, että erityiskäytäntöjen vahva rooli liikunnan alueella johtaa vammaisten nuorten eriytymiseen. Muun muassa kehitysvammaiset nuoret muodostavat liikunnallisia kulttuureita ja harrastuskollektiiveja pääasiassa keskenään, kuten

erityisjalkapalloseuroissa ja Special Olympics -kisojen kontekstissa. Liikuntamuotojen ja liikuntakulttuurien eriytyminen johtaa riskiin pudota muista nuorten harrastuskollektiiveista, jolloin inklusio ei tässäkään mielessä toteudu. (Esim. Eriksson 2017.)

Liikunnallista vapaa-aikaa on tutkittu Suomessa pääasiassa nuorten oman merkityksenannon kautta. Tutkimuksissa on kysytty, millaiset liikunnalliset aktiviteetit vammaisia nuoria kiinnostavat, millaisia heidän avun ja tuen tarpeensa ovat liikuntaharrastuksissa ja minkä tekijöiden he kokevat rajoittavan tai estävän niiden aloittamista (kuten Eriksson ym. 2018; Hakanen ym. 2019; Pikkupeura ym. 2020). Näin on saatu selville, että lievemmin kehitysvammaisten mahdollisuudet ovat hyvin erilaisia verrattuna vaikeimmin vammaisiin nuoriin, sillä monet heistä osallistuvat samoihin liikunta-aktiiviteetteihin muiden nuorten kanssa. Harrastamisen mahdollisuudet muiden kanssa riippuvat paljon myös urheilulajista ja esimerkiksi siitä, voiko lajia harrastaa ilman erityisiä apuvälineitä. (mm. Eriksson 2018.)

Edellä kuvattu johtaa kysymyksiin yksilön toimintakyvyn ja mahdollisuuksien puutteen yhteyksistä. Vammaisuutta koskevat oletukset nojaavat pitkälti normatiivisiin käsityksiin siitä, millaisia kognitiivisia kykyjä esimerkiksi harrastuksia koskevien toiveiden ja intressien osoittaminen vaatii. Lisäksi ennakkoluulot vammaisuutta kohtaan luovat kielteisiä käsityksiä vammaisten kompetensseista harrastaa urheilua. Kuitenkin monet vaikeimmin vammaiset henkilöt kykenevät oman toiminnan miel-

tä koskevaan merkityksenantoon. He osoittavat tahtoa ja halua, jolloin heidän mahdollisuutensa tehdä asioita ja harastaa tulisi ymmärtää yksilöllisten kykyjen pohjalta. (Watson & Parker 2012.)

Ruumiin merkitykset ja vaikeimmin vammaisten nuoruutta muokkaavat mekanismit

Kuntouttamisen lähtökohta on vallinnut pitkään vammaisia koskevan tutkimuksen paradigmana, ja se on hallinnut myös liikunnan tutkimusta (esim. Marge 1988). Kuntouttamisen lääketieteelliselle relevanssille perustuvissa tutkimusasetelmissä vammaiselle henkilölle on rakentunut lähinnä ei-autonomiaa sosiaalisia asemia, jotka saavat merkityksiä avuttomuudesta, kyvyttömyydestä ja riippuvuudesta hoivasta (esim. Mietola & Vehmas 2019). Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa onkin huolestuttu siitä, että kun liikuntaa tarkastellaan pelkästään kuntouttavan toiminnan viitekehyksessä, suljetaan ulos olennaisia näkökulmia liikunnallisia aktiviteetteja koskevista oikeuksista, itsemääräämisestä, autonomiasta, valinnoista tai päätösvallasta (esim. Goodwin & Howe 2016).

Itsemääräämisen lähtökohdasta tehtävä tutkimus on viimeisen vuosikymmenen aikana saanut kuitenkin jalansijaa. Esimerkiksi soveltavassa liikunnassa on tehty tutkimusta, jossa painotetaan yksilön autonomiaa ja omakohtaisia valintoja pyrkien samalla kiinnittämään huomiota monimuotoisuuteen ja eroihin (esim. Darcy ym. 2017; Goodwin &

Howe 2016). Itsemäärääminen ja valinnanvapaus on nähty olennaisena inkluusion toteutumisen edellytyksenä vammaisten lasten ja nuorten liikunnallisessa toiminnassa (Kiuppi 2018). Kaikilla tulisi olla oikeus valita mieltymystensä mukaisia liikuntaharrastuksia, ja UNESCO:n määritelmän mukaan vammaisilla lapsilla tulee olla yhdenvertainen oikeus liikunnalliseen virkistykseen ja leikkiin (esim. International Charter on Physical Education, Physical Activity and Sports 2015). Kun nämä itsemääräämisen edellytykset ovat olemassa, edistetään vammaisten lasten mukaan ottamista ja inklusiota liikunnassa ja urheilussa.

Vaikeimmin vammaisten lasten ja nuorten oikeudet liikunnan harrastamiseen ja sen myötä mahdollisuudet tulla mukaan urheiluharrastuksiin eivät kuitenkaan toteudu riittävästi. Kuten asuminen ja terveydenhuolto, myös vapaa-aika ja liikunnalliset aktiviteetit ovat sidottuja institutionaalsiin käytäntöihin. Lääkinnällinen kuntouttaminen on kiinteä osa vaikeimmin vammaisten henkilöiden arkea, ja se määrittää hyvin pitkälle myös nuorten vapaa-aikaa. Kuntouttamisen hyödyn kautta voidaan myös perustella ja legitimoida osallistumista liikunnallisiin aktiviteetteihin.

Vaikeimmin vammaisilla nuorilla ei siis ole samankaltaisia oikeuksia määrätä ruumiistaan, harrastuksistaan ja vapaa-ajastaan kuin nuorilla yleensä. Heidän arkielämänsä käytännöt määräytyvät pitkälti niissä institutionaalisissa käytännöissä, joita heille on yksilöllisesti määritelty palvelusuunnitelmissa ja jotka on virallisesti hyväksytty

ja rahoitettu sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä. He ovat lisäksi riippuvaisia laajasta ja jatkuvasta tuesta, mikä rajoittaa paljon heidän mahdollisuuksiaan tehdä valintoja vapaa-aikansa suhteen, sillä vapaa-aika on sidoksissa palveluiden käytettävissä olevaan aikaan ja resursseihin. Myös nuoria avustava henkilökunta kokee, että asumispalveluissa nuoren elämänpääpiiri jää usein liian kapeaksi. (Mietola & Vehmas 2019.)

Vaikeimmin vammaisten nuorten asema nuoruuttaan elävinä ihmisinä on hyvin erilainen muihin samanikäisiin nähden. Heillä on useimmiten vain niukasti mahdollisuuksia elää nuoruuttaan muiden nuorten tavalla erilaisine nuoruuteen liittyvine tarpeineen ja toiveineen. Sidoksisuus palveluihin ja tukijärjestelmään vaikuttaa perustavasti itsemääräämiseen ja valintojen tekemiseen liittyviin oikeuksiin ja sen myötä siihen, millaista ja kuinka mielekästä elämää heidän on mahdollista elää. (myös Mietola & Vehmas 2019). Sidoksisuus palveluihin vaikuttaa paljon siihen, millaisia harrastuksia heille mahdollistetaan ja millaisiin nuoriso- ja harrastamisen kulttuureihin he voivat kiinnittyä. Osallisuus nuorten liikuntakulttuureissa riippuu pitkälti kiinnittymisen mahdollistavista käytännöistä ja rakenteista.

Vaikeimmin vammaisten nuorten niukat mahdollisuudet elää ”tavallista” nuoruutta ovat kuitenkin tutkijoiden huolena. He peräänkuuluttavatkin nuoruuden ja siihen kytkeytyvien käsitysten ja normatiivisten oletusten purkamista. Ikään ja ikäkatgorioihin liittyy sosiaalista normatiivisuutta, jolloin esi-

merkiksi tiettyjä harrastuksia tai mielityksiä saatetaan pitää ikään nähden lapsellisina tai sopimattomina. (Mietola & Vehmas 2018; myös Vesala 2010.) Vaikka nuorten keskinäistä yhdenvertaisuutta painottava näkökulma vapaa-aikaan ja harrastuksiin onkin hyvin tärkeä, vaikeimmin vammaisten nuorten elämää ja vapaa-ajan intressejä on kuitenkin mielekkäintä ymmärtää niistä intresseistä ja kyvykkyyksistä käsin, joita heillä tosiasianssa on, ja kunnioittaa heidän tapastaan nuoruutta.

Yhdenvertaisen osallisuuden edellytykset liikunnassa

Vaikeimmin vammaisten liikuntaharrastusten tutkimuksessa nuorten omien intressien ja kompetenssien merkitys on keskeinen, sillä tästä lähtökohdasta on mahdollista sivuuttaa juuri niitä karikkoja, jotka liittyvät kykyisyyteen liittyviin konventionaalisiin ja normatiivisiin oletuksiin. Esimerkiksi paraurheilun tutkimuskentän hallitseva paradigma on toimintakyvyn ja suoritusten mittaamiseen perustuvaa, jolloin ruumiillisia suorituksia peilataan tietyn tavoitteellisen tason standardeihin.

Yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen keskusteluissa ruumiilliselle kyvykkyydelle perustuvat vaatimukset ja odotukset näyttäytyvät yksilöä kohtaavana yhteiskunnallisena tyranniana. Siinä katsotaan, ettei vammaisen henkilö tule palvelujärjestelmässä aina kohdatuksi eikä kohdelluksi yksilönä niin, että hänen ainutlaatuinen toiminnallinen kapasiteettinsa otettaisiin huomioon. (Esim. Thomas 2007.)

Lääketieteellinen ja neuropsykologinen tutkimus on hallinnut vammais- tutkimusta. Yhteiskuntatieteellisissä tutkimusasetelmissa onkin havaittu, että vaikeimmin vammaisten henkilöiden liikunnallisia ja muita aktiviteetteja määrittellään myös arkikäytäntöjen tasolla kuntoutuksen, terapian ja erilaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehyksissä. Liikunnan relevanssi asettuu siten osaksi institutionaalisia käytäntöjä ja normalisaation prosesseja. (Mm. DePauw & Gavron 2005; Mietola & Vehmas 2019.)

Nuoret jäävät marginaaliseen asemaan suhteessa oikeuksiin päättää vapaa-ajastaan, vaikuttaa siihen ja valita itse liikunnallisia harrastuksiaan. Heidän elämänsä sidoksisuus palvelujärjestelmään tekee heidän asemansa eriarvoiseksi muihin nuoriin nähden. (esim. Bigby ym. 2009.) Nuorten liikunnalliset aktiviteetit ymmärretään täysin erilaisiksi käytännöiksi ja niistä puhutaan kokonaan toisenlaisin diskurssein. Toimintamekanismit perustuvat liian usein ruumiin kykyisyyteen liittyviin sosiokulttuurisiin käsityksiin, jotka vaikeimmin vammaisten henkilöiden kohdalla ovat keskeinen eriarvoisuuden perusta. Nuorten mahdollisuudet elää samankaltaista nuoruutta kuin muut esimerkiksi liikuntaharrastuksia valitsemalla ja niihin osallistumalla jäävät hyvin marginaalisiksi. Niiden perusta luotaa syvälle juurtuneisiin käsityksiin ruumiillisen kyvykkyyden oletuksista.

Vammaisten eriarvoisuus nuorten liikuntaharrastuksissa perustuu keskeisin osin yksilöllisiin ominaisuuksiin liittyviin statusasemiin ja niissä vaikut-

taviin sosiaalisiin ja rakenteellisiin mekanismeihin. Kuitenkin yhdenvertaiset ja tasa-arvoiset sosiaaliset suhteet ovat keskeinen arvo nuorten muodostamisessa urheilullisissa alakulttuureissa riippumatta esimerkiksi ruumiista, vammaisuudesta, sukupuolesta, sosiaaliluokasta tai etnisestä taustasta (Rannikko 2018). Yhdenvertaisuus määrittääkin sosiaalisia suhteita jopa nykyisessä lainsäädännössä, ja vuonna 2015 voimaantullut yhdenvertaisuuslaki kieltää kaikkinaisen yksilöllisiin ominaisuuksiin perustuvan syrjinnän.

Vaikeimmin vammaisten nuorten sosiaalisiin statuksiin ruumiillinen toimintakyky vaikuttaa kuitenkin kaikkein keskeisimmin, ja toimintakyvyn puutteeseen liittyvien käsitysten takia he ovat jääneet lähes näkymättömiin liikunnassa ja urheilussa (mm. Mietola 2018; Eriksson 2018; myös DePauw 1997). Näiden nuorten osallisuus liikunnallisissa harrastuksissa ja liikuntakulttuureissa edellyttää riittävää sosiaalista ja materiaalista tukea ja niitä vahvistavia rakenteita, mikä parantaisi heidän asemaansa nuorten liikunnallisissa yhteisöissä. Perheen tarjoama kannustus, vertaissuhteet, soveltuvat apuvälineet ja erityisliikunnan ohjaukseen liittyvä asiantuntemus liikunta- ja harrastuspaikoilla ovat tärkeitä harrastamisen mahdollistajia. Myös tieto vammaisten nuorten harrastusmahdollisuuksista olisi perheen kannalta keskeistä. (Armila & Rannikko 2018; Saari 2015.)

Tällä hetkellä erityisen tuen tarpeet asettavat nuoret kuitenkin eriarvoiseen asemaan, sillä tarpeisiin vastaamiseen ei yleensä ole varauduttu liikuntapalve-

luissa. Ne harrastuspaikat, joissa vammaisille lapsille ja nuorille tarjotaan liikunnallisia palveluja, usein eriytyvät toiminnallisesti, mikä lopulta erottelee harrastavat nuoret toisistaan. Muut nuoret eivät välttämättä halua harrastaa siellä, missä tietävät vammaisten nuorten harrastavan. (Eriksson 2017.) Syrjintä on keskeinen vammaisten nuorten eriarvoisuuden peruste ja se tulee ilmi liikuntaharrastuksissa monin tavoin. Erityisen tuen tarve ja apuvälineet ovat merkitsijöitä, joiden kautta sosiaalinen erottelu tapahtuu.

Inklusion mukaisille käytännöille nuorten liikunta- ja urheilupalveluissa on tarvetta mahdollistamalla harrastaminen vammaisillekin lapsille ja nuorille sopivan tuen ja apuvälineiden avulla. Nuorten liikunnassa ei ole riittävästi sosiaalista ja materiaalista tukea mahdollistavia käytäntöjä ja rakenteita, vaikka ne edistäisivät nuorten yhdenvertaisuutta ja osallisuutta ja siten olisivat myös YK:n vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaisia. Yksi keskeinen osallisuuden este vaikeimmin vammaisten nuorten kohdalla onkin se, ettei heidän oikeuksiaan yhdenvertaiseen osallisuuteen tunnusteta urheiluun osallistumisessa. Tämä näkyy puutteina heille suunnatuissa mahdollisuuksissa ja niitä tukevissa rakenteissa sekä siinä, ettei esimerkiksi lasten ja nuorten liikuntapolitiikassa huomioida heitä juuri ollenkaan.

Nykyinen tutkimustieto pohjautuu vielä paljolti vähemmän tukea tarvitsevien nuorten harrastusmahdollisuuksiin. Tarvitaan perinpohjaista empiiristä tutkimusta vaikeimmin vammais-

ten nuorten osallisuudesta liikunnassa. Käynnistyneessä opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa VAIKOS-tutkimushankkeessa (2019–2022) perehdymme näiden nuorten mahdollisuuksiin keräämällä laajan etnografisen tutkimusaineiston nuorten liikunnallisesta osallisuudesta sellaisena kuin se näyttäytyy eri puolilla Suomea heidän elämäntähtämissään, liikunnallisiin aktiviteetteihin suuntaavissa palveluissaan ja lähiympäristöissään (Eriksson & Saukkonen 2019).

Tutkimusasetelmassa asetamme nuorille ominaiset merkityksenannon tavat osaksi tutkimusmetodologiaa ja tiedonmuodostusta. Tämä tarjoaa mahdollisuuden huomioida laajempi elämäntähtämys niin, että nuorille mieluisat liikunnalliset aktiviteetit tulkitaan osaksi elämäntapoja ja arkielämän mielekkyyttä heille tärkeissä ympäristöissä. Siten liikuntaharrastuksiin liittyvää osallisuutta on mahdollista tavoittaa kokonaisvaltaisemmin myös tutkimuksen kenttätyössä.

Tämä artikkeli suuntaa osaltaan tutkimustamme nuorten eriarvoisuuden ja siihen vaikuttavien syiden tarkasteluun laajalta elämäntähtämyksistä ja -käytäntöihin liittyvältä perustalta. Samalla tutkimuksemme tarjoaa väylän edistää vaikeasti vammaisten nuorten asemaa liikuntapolitiikassa ja vahvistaa heidän osallisuuttaan liikuntaharrastuksissa ja sitä tukevien rakenteiden kehittämisessä.

Lähteet

- Agiovlasitis, S. Yun, J. Jin, J. McCubbin, J.A. & Motl, R.W. 2018. Physical activity promotion for persons experiencing disability. The importance of interdisciplinary research and practice. *Adapted Physical Activity Quarterly* 35 (4), 437–457.
- Armila, P. Rannikko, A. & Torvinen, P. 2018. Young people with intellectual disabilities and sports as leisure activity. Notions from the Finnish welfare society. *Leisure Studies* 37 (3), 295–306.
- Armila P. & Torvinen P. 2017. Vammaiset nuoret ja vapaa-ajan liikunta. *Nuorisotutkimus* 35 (4), 6–20.
- Beni, S. Fletcher, T. & Ní Chróinín, D. 2017. Meaningful experiences in physical education and youth sport. A review of the literature. *Quest* 69 (3), 291–312.
- Berg, P. 2016. Sukupuoli, etnisyyt ja yhteiskuntaluokka lasten ja nuorten urheiluseuraharrastuksessa. Teoksessa: P. Berg & M. Kokkonen (toim.) *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 64–90.
- Bigby, C. Clement, T. Mansell, J. & Beadle-Brown, J. 2009. "It's pretty hard with our ones, they can't talk, the more able bodied can participate" Staff attitudes about the applicability of disability policies to people with severe and profound intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research* 53 (4), 363–376.
- Boxall, K. & Ralph S. 2010. Research ethics committees and the benefits of involving people with profound and multiple learning disabilities in research. *British Journal of Learning Disabilities* 39, 173–180.
- Buchanan, A. Miedema, B. & Frey, G. 2017. Parents' perspectives of physical activity in their adult children with autism spectrum disorder. A social-ecological approach. *Adapted Physical Activity Quarterly* 31 (4), 401–420.
- Causgrove Dunn, J. Cairney, J. & Zimmer, C. 2016. Perspectives on the contribution of social science to adapted physical activity. Looking forward, looking back. *Quest* 68 (1), 15–28.
- Darcy, S. Lock, D. & Taylor, T. 2017. Enabling inclusive sport participation. Effects of disability and sport needs on constraints to sports participation. *Leisure Sciences* 39 (1), 20–41.
- Davis, J. & Watson N. 2017. Disabled children, ethnography and unspoken understandings. The collaborative construction of diverse identities. Teoksessa: P. Christensen & A. James (toim.) *Research with children. Perspectives and practices*. New York: Routledge, 121–141.
- DePauw, K.P. 1997. The (in)visibility of disability. Cultural contexts and "sporting bodies." *Quest* 49 (4), 416–430.
- DePauw, K.P. & Gavron, S.J. 2005. *Disability and sport*. Second Edition. Lontoo: Routledge.
- Diaz, R. Miller, E.K. Kraus, E. & Fredericson, M. 2019. Impact of adaptive sport participation on quality of life. *Sports Medicine and Arthroscopy Review* 27 (2), 73–82.
- Eriksson, S. 2014. Need for self-determination and imagination. Personal budgeting and management of disability services in Finland. *Policy & Practice of Intellectual Disabilities* 11 (2), 137–148.
- Eriksson, S. 2017. Vammaisten nuorten liikunta. Yhdenvertaisuuden mahdollisuudet ja esteet. *Liikunta & Tiede* 54 (4), 42–45.
- Eriksson, S. 2018. "Jos saisin vapaasti valita, ensimmäisenä aloittaisin tanssin". Liikuntaa liittyvät tavoitteet, toiveet ja esteet. Teoksessa: S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. LIKES-tutkimuskeskus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346, 26–36.
- Eriksson, S. 2019. Vammaisten asema, vaikuttaminen ja digitaalisuus. Liikkumisrajoitteisten nuorten mielekkäät toimintamuodot yhteiskunnassa. *Invalidiliitto. Invalidiliiton julkaisuja R.29*.
- Eriksson, S. Armila, P. & Rannikko, A. (toim.) 2018. *Vammaiset nuoret ja liikunta*. LIKES-tutkimuskeskus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346.
- Eriksson S. & Ronkainen J. 2016. Mitä nuoret ajattelevat palveluista? Itä-Suomen nuorisopuntarissa nuoret ja palvelujärjestelmä. Mikkelin ammattikorkeakoulu. Tutkimuksia ja raportteja – Research Reports 109.
- Eriksson, S. & Saukkonen, E. 2019. Vaikeasti kehitysvammaisten nuorten osallisuus nuorten liikunnallisissa harrastuksissa. Esitelmä Nuorisotutkimuspäivillä 2019. Mikkeli, 7.11.-8.11.2019.
- Fitzgerald, H. & Kirk, D. 2009. Identity work. Young disabled people, family and sport. *Leisure Studies* 28 (4), 469–488.
- Goodwin, D. & Howe, P.D. 2010. Framing cross-cultural ethical practice in adapt[ive] physical activity. *Quest* 68 (1), 43–54.

- Haegerle, J.A. Lee, J. & Porretta, D.L. 2015. Research trends in Adapted Physical Activity Quarterly from 2004 to 2013. *Adapted Physical Activity Quarterly* 32 (3), 187–205.
- Hakanen, T. Myllyniemi, S. & Salasuo, M. (toim.). 2018. Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatu tutkimus. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto.
- Hakanen, T. Myllyniemi, S. & Salasuo, M. 2019. Takuulla liikuntaa. Kyselytutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaa-ajasta. Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseuran/ Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 142. https://liikejatkuu.fi/wp-content/uploads/2019/06/Takuulla_liikuntaa_Verkkojulkaisu_020619.pdf [Tarkistettu 26.5.2020.]
- Harinen, P. 2013. Mens sana in corpore sano. Kenen tulevaisuus? Teoksessa: P. Harinen & A. Rannikko (toim.) Tässä seison enkä muuta voi? Nuorisotutkijoiden ajatuksia nuorten liikunnasta ja sen kipupisteistä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto.
- Howe, D. 2011. Cyborg and supercrip. The Paralympics technology and the (dis)empowerment of Paralympic athletes. *Sociology* 45 (5), 868–882.
- International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport 2015. UNESCO. <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/physical-education-and-sport/sport-charter/what-is-the-charter/> [Tarkistettu 26.5.2020.]
- Itkonen, H. 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere: Vastapaino.
- Karim, S. 2005. Gendered marginalisation of disabled bodies. Understanding “marginalization” as (perhaps) the most dangerous form of oppression. *BRAC University Journal* 2 (1), 65–76.
- Kauppila, A. Mietola, R. & Niemi, A.-M. 2018. Koulutususkon rajoilla. Koulutuksen julma lupaus kehitys- ja vaikeavammaisille opiskelijoille. Teoksessa: H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.) Koulutuksen lupaukset ja koulutususko. Kasvatussosiologian vuosikirja 2. Jyväskylä: FERA Suomen kasvatustieteellinen seura, 209–240.
- Kiuppi, F. 2016. Inclusion in sport. Disability and participation. *Sport in Society* 21 (1), 4–21.
- Laitoksesta yksilölliseen asumiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja 2016:17. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380
- Lawson, H. 2020. The physical education system as a consequential social determinant. *Quest* 72 (1), 72–84.
- Liikanen, V. & Rannikko, A. 2018. Vertaissuhteet vammaisten nuorten liikunnassa. Teoksessa: S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) Vammaiset nuoret ja liikunta LIKES-tutkimuskeskus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346, 65–75.
- Marge, M. 1988. Health promotion for persons with disabilities. Moving beyond rehabilitation. *American Journal of Health Promotion* 2 (4), 29–44.
- McConkey, R. Dowling, S. Hassan, D. & Menke, S. 2013. Promoting social inclusion through Unified Sports for youth with intellectual disabilities. A five-nation study. *Journal of Intellectual Disability Research* 57 (10), 923–935.
- Melbøe, L. & Ytterhus, B. 2016. Disability leisure. In what kind of activities, and when, and how do youths with intellectual disabilities participate? *Scandinavian Journal of Disability Research* 19 (3), 245–255.
- Mietola, R. 2018. Koko elämä palveluissa. Vaikeasti kehitysvammaisen henkilön nuoruus ja elämänkulku kehitysvamma palveluissa. Teoksessa: M. Gissler, M. Kekkonen & P. Känkänen (toim.) Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolot -vuosikirja 2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Mietola, R. Kauppila, A. & Niemi, A.-M. 2017. Nuorisotutkimusta vammaisuudesta, vammaistutkimusta nuoruudesta. *Nuorisotutkimus* 35 (4), 1–5.
- Mietola, R. Miettinen, S. & Vehmas S. 2017. Voiceless subjects? Research ethics and people with profound disabilities. *International Journal of Social Research Methodology* 20 (3), 263–274.
- Mietola, R. & Vehmas, S. 2019. ‘He is, after all, a young man’. Claiming ordinary lives for young adults with profound intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research* 21 (1), 120–128.
- Myllyniemi, S. & Berg, P. 2013. Nuoria liikkeellä! Nuorten vapaa-aikatu tutkimus 2013. Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 49.
- Ng, K. Rintala, P. & Asunta, P. 2019. Toimintarajoitteiden yhteydet liikuntakäyttämiseen. Teoksessa: S. Kokko & L. Martin (toim.) Lasten

- ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvosto. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1, 107–116.
- Pierce, S. & Maher, A. 2020. Physical activity among children and young people with intellectual disabilities in special schools. Teacher and learning support assistant perceptions. *British Journal of Learning Disabilities* 48 (1), 37–44.
- Pikkupeura, V. Asunta, P. Villberg, J. & Rintala P. 2020. Tukea tarvitsevien lasten vapaa-ajan liikunta-aktiivisuus, ohjattu liikunnan harrastaminen ja liikunnan esteet. *Liikunta & Tiede* 57 (1), 62–69.
- Rannikko, A. 2018. Kamppailua kunnioituksesta. Vaihtoehtoliikunnan alakulttuurien moraaliset järjestykset. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Reynolds, F. 2002. An explanatory survey of opportunities and barriers to creative leisure activity for people with learning disabilities. *British Journal of Learning Disabilities* 30, 63–67.
- Ryan, J.B. Katsiyannis, A. Cadorette, D. Hodge, J. & Marchmann, M. 2014. Establishing adaptive sports programs for youth with moderate to severe disabilities. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth* 58 (1), 32–41.
- Saari, A. 2011. Inklusion nostet ja esteet liikuntakulttuurissa. Tavoitteena kaikille avoin liikunnallinen iltapäivätoiminta. Jyväskylän yliopisto. *Studies in Sport, Education and Physical Health* 174. Väitöskirja.
- Saari, A. 2015. Vammaisurheilu ja erityisliikunta seuroissa. Suomen vammaisurheilu ja -liikunta VAA ry. Suomen vammaisurheilu ja -liikunta VAA ry:n raportteja. <https://www.paralympia.fi/images/tiedostot/ladattavat-tiedostot/vammaisurheilujaerityisliikuntaseuroissa2015.pdf> [Tarkistettu 26.5.2020.]
- Scully, J. 2009. Disability and the thinking body. Teoksessa: K. Kristjansen, S. Vehmas & T. Shakespeare (toim.) *Arguing about disability. Philosophical perspectives*. Lontoo: Routledge, 57–74.
- Shildrick, M. 2012. Critical disability studies. Rethinking the conventions for the age of postmodernity. Teoksessa: N. Watson, A. Roulstone, & C. Thomas (toim.) *Routledge handbook of disability studies*. Lontoo: Routledge, 30–41.
- Slater, J. 2015. Youth and disability. A challenge to Mr. Reasonable. Lontoo: Routledge.
- Szostak, R. 2016. Interdisciplinary best practices for adapted physical activity. *Quest* 68 (1), 69–90.
- Thomas, C. 2007. *Sociology of disability and illness*. Lontoo: Routledge.
- Vammaispalvelujen käsikirja. 2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja> [Tarkistettu 26.5.2020.]
- Vanttaja, M. Tähtinen, J. Zacheus, T. & Koski, P. 2017. Liikkumattomuuden jäljillä. Pitkittäistutkimus vähän liikuntaa harrastavien nuorten liikuntasuhteesta ja liikunta-aktiivisuuden muutoksista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Vesala, H. 2010. Hameennappi ja haalari. Tutkimus puhumattoman, vaikeasti kehitysvammaisen naisen itsemääräämisestä ja valinnanmahdollisuuksista. Teoksessa: A. Teittinen (toim.) *Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka*. Helsinki: Palmenia & Helsinki University Press, 116–123.
- Vesala H. & Vartio E. 2019. Miten vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat Suomessa? Vammaisfoorumin vuonna 2018 toteuttaman kyselyn tulokset taulukkomuodossa. Helsinki: Vammaisfoorumi.
- Watson, N. & Parker, A. 2012. Christianity, sports and disability. A case study of long-distance running in the life of a father and his son who is congenitally blind and has profound intellectual disabilities. *Journal of Practical Theology* 5 (2), 189–207.
- Wilhelmsen, T. & Sørensen, M. 2017. Inclusion of children with disabilities in physical education. A systematic review of literature from 2009 to 2015. *Adapted Physical Activity Quarterly* 34 (3), 311–337.
- Wilson, P. & Clayton, G. 2010. Sports and disability. *PM&R* 2 (3), 46–54.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.
- YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, 27/2016. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2 (Tarkistettu 26.5.2020.)

Yhteiskunnallista peliä liikuntakentällä – liikuntapoliittiset asiakirjat ja Liikunta & Tiede -lehti ulkomaalaistaustaisuutta määrittelemässä vuosina 1990–2018

EVA RÖNKKÖ¹

Tiivistelmä

Tarkastelen artikkelissani, millä tavoin valtion liikuntapolitiikassa ja siitä käydyssä keskustelussa määritellään ulkomaalaistaustaista väestöä. Tutkimuksellani vastaan seuraaviin kysymyksiin (1) milloin ja miksi suomalaiseen liikuntapolitiikkaan tuli maahanmuuttoon liittyvä monikulttuurinen ulottuvuus; (2) missä yhteyksissä ulkomaalaistaustaisuudesta liikunnassa on puhuttu. Tutkimuksen aineistona ovat liikuntalait, hallituksen esitykset liikuntalaeiksi, eduskunnan lähetekeskustelujen pöytäkirjat sekä valtiohallinnon strategiat ja ohjausasiakirjat. Ulkomaalaistaustaisten henkilöiden liikuntaa koskevan puheen ymmärtämiseksi tarkastelin Liikunta & Tiede -lehtiä ajanjaksolta 1990–2018. Aineiston asiakirjat ja artikkelit analysoin sisällönanalyysillä.

Liikunta & Tiede -lehdessä julkaisuissa ulkomaalaistaustaisuutta käsittelevissä artikkeleissa tutkimusaiheen esilläoloa kuvaavat seuraavat tunnuspiirteet eri aikakausina: *rasismin vastustaminen ja suvaitsevaisuus* (1990–1999),

hiljaisuus (2000–2009) sekä *kotouttaminen ja yhdenvertaisuus* (2010–2018). Valtion liikuntapoliittisissa strategioissa ja liikuntalaeissa puhuttiin ulkomaalaistaustaisuudesta kolmenlaisissa yhteyksissä: *yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen, kotouttamiseen* sekä *terveyden edistämiseen* liittyen.

Lisäksi kävi ilmi, että kun kyseessä oli ulkomaalaistaustaisten ihmisten liikunnan edistäminen, toiminnan tavoite oli kotouttaminen. Samalla tarkastelujaksolla valtaväestöä koskevissa liikunnan edistämisyhteyksissä keskeinen päämäärä oli terveyden edistäminen. Lähestymällä liikunnan edistämistä eri väestöosia eri tavoitteiden kautta, tuotetaan tahattomasti eriarvoisuutta. Liikuntapolitiikassa maahanmuuttajaluokittelu synnyttää sosiaalisia kategoriaita, poikkeavuutta ja toiseutta.

Avainsanat: *liikuntapolitiikka, ulkomaalaistaustaisuus, kotouttaminen, liikunnan yhteiskunnalliset tavoitteet, toiseus*

---

¹ Jyväskylän yliopisto

Maahanmuutto vaikuttaa liikuntaan

Ihmiset muuttavat yhä enemmän maasta toiseen, mikä vaikuttaa myös Suomen väestörakenteeseen. Tulijat eri puolelta maailmaa vaikuttavat omalta osaltaan liikuntakulttuuriin ja sen muutokseen. Parhaimmillaan liikuntatoiminta voi synnyttää yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuutta, mutta toisaalta liikuntatoiminnan kautta ylläpidetään monenlaisia toiseutta (Itkonen & Sänkiaho 2000, 191). Toiseuden kokemukset, joissa osallisuus ja kuuluminen eivät toteudu, rapauttavat luottamusta toimijoihin sekä tunnetta täysivaltaisesta yhteiskunnan jäsenyydestä (ks. Vuori 2015).

Urheilu yhdistää ja liikunta on yhteinen kieli. Tämä lähtökohta on tunnusomaista, kun puhutaan monikulttuuri-

suudesta liikunnassa (Myrén 2003, 21). Ajattelu universaaliudesta peittää alleen sen tosiasian, että liikunta Suomessa heijastaa kansallista kulttuuria ja on siten täynnä normatiivisia odotuksia. Tulijan on muokattava itseään mahduttakseen valmiiseen muottiin. Tällainen ajattelu ei kannusta muutokseen, jossa liikuntatoimijat tutkisivat omia toimintatapojaan sekä kehittäisivät henkilökohtaista ja organisaatioidensa moninaisuusosaamista. Sosiaalisesti rakentunut eriarvoisuus¹ liikuntatoiminnassa ei näy ulospäin, vaikka kokemuksen ta-

¹ Göran Thernbornin mukaan eriarvoisuuden muodot, kuten elämänehtojen ja resurssien eriarvoisuus sekä eksistentiaalinen eriarvoisuus rakentuvat sosiaalisesti. Eriarvoisuudella viitataan tasa-arvon puuttumiseen ihmiselämän eri alueilla (Thernborn 2014).

solla siitä raportoidaan (ks. Junkkala & Lallukka 2012; Berg & Kokkonen 2016, Elling & Claringbould 2005). Maahanmuuton kasvaessa rakenteet liikuntakentälläkin² muuttuvat vääjäämättä, mutta tunnistammeko, mihin suuntaan muutos on menossa? Tarkastelen artikkelissani ulkomaalaistaustaisuutta osana valtion liikuntapolitiikkaa. Tavoitteenani on seurata, miten suomalainen liikuntapolitiikka on reagoanut lisääntyvään maahanmuuttoon ja siten vaikuttanut liikuntakentän muutokseen moninaisuuden kasvaessa.

Liikunta yhteiskunnallisena toimintana on aina heijastellut yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Hyvinvointivaltion laajenemisen myötä 1970- ja 1980-luvuilla liikuntapolitiikan keskeisiksi tavoitteiksi nousivat sosiaalipolitiikan tavoin tasa-arvon edistäminen ja hyvinvoinnin kasvattaminen ja keinoiksi väestön eriarvoisuuden kaventaminen sekä alueellisten erojen vähentäminen (Aaltio 2013, 28–29; Huhtanen & Itkonen 2018). Tasa-arvon edistäminen yhteiskunnassa ja sitä myötä liikunnassa, ei ole yksinkertaista, sillä tasa-arvon puute on hyvin monitahoinen ja -kerroksinen ilmiö (ks. Thernborn 2014). Vaikka laaja-alainen tasa-arvopolitiikka on Suomessa vankalla pohjalla, on sen käytännön toimeenpanossa sokeita pisteitä ja saavuttamattomia tavoitteita (Kantola ym. 2020, 8–11; 19).

Suomalainen liikuntapolitiikka saa vaikutteita sekä kansallisesta lainsäädä-

---

2 Liikuntakentän käsitteellä tarkoitan tässä artikkelissa yhtäältä järjestäytyneitä liikuntatoimintaa ja toisaalta liikuntapolitiikkaa, jolla toimijoita ohjataan.

dännöstä että kansainvälisistä sopimuksista ja velvoitteista. Laaja-alaista tasa-arvon edistämistä säätelee Suomessa yhdenvertaisuuslaki (30.12.2014/1325). Laki sisältää syrjinnän kiellon lisäksi viranomaisille velvoitteen edistää yhdenvertaisuutta. Lisäksi laki mahdollistaa positiivisen erityiskohtelun, jotta tosiasiallinen yhdenvertaisuus voisi toteutua.

Myös Euroopan Unioni on omassa liikuntapolitiikassaan ottanut kantaa eriarvoisuuden vähentämiseen. Euroopan komission vuonna 2007 julkaisemassa *Urheilun valkoisessa kirjassa* linjattiin urheilun ja liikunnan yhteiskunnallisten tehtävien³ joukkoon sosiaalisen osallisuuden, integraation ja yhtäläisten mahdollisuuksien parantaminen (Euroopan yhteisöjen komissio 2007). Sosiaalisen osallisuuden edistäminen rinnastuu *Urheilun valkoisessa kirjassa* Suomessa käytettyyn ilmaisuun laaja-alaisesta tasa-arvon edistämisestä. Molemmissa on tavoitteena ehkäistä useasta syystä, kuten sosioekonomisesta asemasta, etnisestä taustasta, vammaisuudesta, vakaumuksesta, uskonnosta, sukupuolesta, iästä ja seksuaalisesta suuntautumisesta johtuvaa syrjäytymis- tai syrjintäuhkaa.

Alankomaalaiset tutkijat Elling ja Claringbould (2005) selvittivät osalli-

---

3 Yhteiskunnallisena ilmiönä liikunnalla on merkitystä sopeuttaa ja sosiaalistaa yksilöt yhteiskunnan jäseniksi. Liikunnalla on nähty olevan välinearvo väestön terveyden, hyvinvoinnin sekä työkykyisyyden ylläpitämisessä ja edistämässä, kasvatuksellisisissa tehtävissä, vapaa-ajan viettäessä, sosiaalisen koheesion vahvistamisessa ja etnisten suhteiden edistämässä, maanpuolustuksessa sekä kansallisen identiteetin vahvistamisessa. (Koski 1994, 86–87; 101–102; Rantala 2014, 39; 55–57.)

suuden ja syrjäytymisen mekanismeista liikuntakentällä. He esittävät, että syrjäyttävät mekanismit ovat usein vakiintuneet samoihin organisaatioihin, jotka ovat vastuussa syrjinnän ja syrjäytymisen torjunnasta. Syrjäytymisvaarassa olevilta ryhmiltä odotetaan usein neutraaleina ja objektiivisina pidettyjen valtaväestön perinteiden, asenteiden ja normien omaksumista. Syrjäyttävät mekanismit ovat muuttuneet yhä monimutkaisemmiksi, ja siksi niitä on vaikea analysoida, purkaa ja muuttaa. (Elling & Claringbould 2005.)

Myös toisessa alankomaalaisessa tutkimuksessa ilmeni vaikeus huomata syrjiviä rakenteita integraatioon tähtäävässä liikuntatapahtumissa. Tutkimuksessa seurattiin Amsterdamin amatöörijalkapallon maailmancup-turnausta ja siihen liittyvää monikulttuurista festivaalia. Tutkijat tulivat siihen tulokseen, että vaikka vaihtoehtoisella urheilutapahtumalla on merkittävä potentiaali haastaa valtaväestön etuoikeutettua asemaa ja rasistisia asenteita, siinä kuitenkin toistetaan eriarvoistavia ja syrjiviä käytäntöjä. (Burdsey 2008.)

Valtakunnallisella liikuntapolitiikalla, erityisesti valtionhallinnon linjauksilla, vaikutetaan siihen, mitkä ovat liikuntakulttuurin painopisteet ja millaisiksi liikuntaorganisaatiot ja niiden toimintatavat muodostuvat. Vaikutus ei ole yksisuuntainen, sillä liikuntatoimijat ja organisaatiot puolestaan luovat omilla valinnoillaan liikuntakulttuuria ja osallistuvat siten liikuntapolitiikan tekemiseen (Itkonen 1996, 181). Myös ulkomaalaistaustaiset toimijat osallistuvat uusina tulokkaina suomalaisen liikunta-

kulttuurin rakentamiseen joko itse perustamiensa tai jo olemassa olevien urheiluseurojen kautta ja siten vaikuttavat liikuntapolitiikkaan. Pääsy tasa-arvoiseksi toimijaksi valtaväestön liikuntakulttuuriin ei kuitenkaan ole vaivatonta.

Ulkomaalaistaustaisen väestön määrän voimakas kasvu ajoittuu vuosittu-
hannen loppuun ja on siitä lähtien osaltaan vaikuttanut yhteiskunnan moninaistumiseen (ks. Martikainen ym. 2013). Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2018 lopussa maassamme asuvien ulkomaalaistaustaisten määrä oli 402 619 henkeä. Määrä on kasvanut lähes kolmenkymmenen vuoden aikana 10,7-kertaiseksi. Ulkomaalaistaustaiseksi luokitellaan kaikki ne henkilöt, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla (Martikainen ym. 2013, 41). Valtaosa tulijoista on muuttanut Suomeen lähialueilta, toisesta Euroopan maasta. Suomeen muutetaan pääasiassa perheen, työn tai opiskelun takia. Viimeisen 15 vuoden aikana humanitaarisen maahanmuuton osuus koko muuttoliikkeestä Suomeen on pysynyt 10 ja 15 %:n välillä lukuun ottamatta vuotta 2015, jolloin turvapaikanhakijoiden määrä oli ennätysellinen (Martikainen ym. 2013, 39; Euroopan muuttoliikeverkosto 2019).

Kulttuurien moninaisuus on ollut aina osa suomalaista yhteiskuntaa. *Moninaisuudella* tarkoitan ihmisten erilaisuutta, joka perustuu yksilöiden syntyperään, ikään, sukupuoleen, vakaumukseen ja toimintakykyyn sekä elämän aikana muodostuneisiin identiteetteihin. Vaikka kansainvälisesti verrattuna Suomi on näyttäytynyt mono-

kulttuurisena, on maassamme puhuttu useita vähemmistökieliä ja kuuluttu useisiin uskonnollisiin vähemmistöihin, kuten juutalaisiin ja tataareihin. Lisäksi sekä etninen vähemmistö romanit että alkuperäiskansa saamelaiset ovat eläneet vuosisatoja suomalaisten rinnalla (Saukkonen 2013a, 24–25). Vähemmistöjen kamppailu omien oikeuksiensa puolesta on nostanut yhteiskuntamme moninaisuuden viimeisten vuosikymmenien aikana yleiseen tietoisuuteen.

Liikuntatutkimuksessa kulttuurien moninaisuuteen on kiinnitetty huomiota 1990-luvun lopusta lähtien, jolloin Itkonen (1997) haastoi tutkimusraportissaan ”Liikuttaako suvaitsevaisuus?” käsitteitä yhtenäiskulttuurista ja kysyi, miten liikuntakenttä asennoituu kulttuurisen kirjjon kasvamiseen. Liikuntatieteellisen tutkimuksen erityiskysymyksiin etnisyys, tasa-arvo, siirtolaisuus ja pakolaisuus nousivat vuosina 2001–2005 (Roiko-Jokela 2012, 280–283). Kuitenkin esimerkiksi saamelaisten ja romanien liikuntakysymykset ovat jääneet liikuntapolitiikan sekä tutkimuksen ulkopuolelle (ks. Pyykkönen 2016, 29–30; Junkala & Lallukka 2012, 33–36; 71).

Monikulttuurisuus on käsite, jota käytetään yleisesti maahanmuutosta tai -muuttajista puhuttaessa. Käsitteellä tarkoitetaan usein kahta asiaa: yhtäältä poliittista tahtotilaa moninaisuuden arvostamiseksi ja toisaalta väestöllistä tosiasiaa yhteiskunnasta, jonka jäsenet puhuvat eri kieliä, harjoittavat eri uskontoja sekä noudattavat monenlaisia tapoja (Saukkonen 2013a, 115). Liikuntakentällä käytetään monikulttuurisuuden käsitettä kummassakin

tarkoituksessa. Järjestetyssä liikunta-toiminnassa ja toimijoiden arkipuheessa monikulttuurisuus tarkoittaa sitä, että toiminnassa on mukana tai siihen tavoitellaan mukaan ulkomailla syntyneitä henkilöitä. Poliittinen tahtotila taas näkyy valtiohallinnon päätöksenteossa ja suunnittelussa, josta esimerkkeinä toimivat Liikuntalait 18.12.1998/1054 ja 10.4.2015/390. Monikulttuurisuus-käsitteen käyttö pelkästään ulkomaalaistaustaisten henkilöiden yhteydessä sulkee kulttuurisen kirjjon ulkopuolelle perinteiset kieli- ja kulttuurivähemmistömme. Kansallisten vähemmistöryhmien liikuntaan liittyy kuitenkin monia herkkyyttä kaipaavia erityiskysymyksiä, kuten esimerkiksi romanien hyvinvointiin ja liikunnan harrastamiseen liittyvien kulttuuristen merkitysten huomioon ottamista. (Ks. Weiste-Paakkanen 2018, 142.)

Välttääkseni kulttuurisen moninaisuuden kaventumista koskemaan pelkästään maahan muuttaneita henkilöitä, otan artikkelissani monikulttuurisen liikunnan tilalle käsitteen *ulkomaalaistaustaisuus liikunnassa*. Ulkomaalaistaustaisuudella liikunnassa tarkoitan sellaista ilmiötä, joka maahanmuuton myötä on esillä liikuntakentällä. Ilmiö liittyy ulkomaalaistaustaisiin henkilöihin sekä heidän ja heidän jälkeläistensä monenlaisiin lähtökohtiin, toimintatapoihin ja ymmärrykseen liikunnasta ja terveydestä. Ulkomaalaistaustaisuus liittyy myös maahan muuttaneiden sosiaaliseen asemaan, identiteettikysymyksiin, etnisesti värittyneisiin väestö- ja valtasuhteisiin sekä laajemmin vähemmistö- ja maahanmuuttopoliitti-

siin kysymyksiin. Ulkomaalaistaustaisuuden käsitteellä rajaan tämän tutkimuksen kohteeksi Suomeen muuttaneet kieli- ja kulttuurivähemmistöt liikuntakentällä. Tässä tutkimuksessa kohdistan katseeni siihen, miten ulkomaalaistaustaisuus esiintyy Liikunta & Tiede -lehdissä sekä valtion liikuntapolitiikassa vuosina 1990–2018.

Kiinnostukseni aihetta kohti juontaa toimimisestani ulkomaalaistaustaisten liikunnan parissa yli kahden vuosikymmenen ajan. Työskentelyni 2000-luvulla Suomen Liikunta ja Urheilu ry:n Suvaitsevaisuusvaliokunnassa opetti tuntemaan monikulttuurisen liikunnan kenttätöitä. Pitkäaikainen kokemukseni ja oma muuttotaustani auttavat huomamaan kentällä tapahtuvia muutoksia.

Aineistona Liikunta & Tiede ja liikuntapoliittiset asiakirjat

Tässä artikkelissa tarkastelen, millä tavalla ulkomaalaistaustaisuus näkyy valtion liikuntapolitiikan strategisisa asiakirjoissa ja Liikunta & Tiede -lehtien palstoilla. Tutkimuskysymykset ovat (1) milloin ja miksi suomalaisen liikuntapolitiikkaan tuli maahanmuuttoon liittyvä monikulttuurinen ulottuvuus sekä (2) missä yhteyksissä liikunnassa on puhuttu ulkomaalaistaustaisuudesta.

Tutkimusaineistona käytin Liikunta & Tiede -lehtiä vuosilta 1990–2018, liikuntalakeja vuosilta 1979, 1998 ja 2015, hallituksen esityksiä liikuntalaeiksi ja eduskunnan täysistuntojen lähetekestelujen pöytäkirjoja sekä valtioneuvoston strategioita ja ohjausasiakirjoja

ja vuosilta 1990–2018. Aineistonkeruun aloitin Liikunta & Tiede -lehdistä, koska arvelin, että liikuntakentällä tapahtuvat muutokset ja liikehdinnät heijastuvat tutkijoiden ja liikuntatoimijoiden ajatusten kautta alan tiedelehden artikkeleihin ja muihin kirjoituksiin. Lehtien tarkasteluajanjakson alun ajoitin hetkeen, jolloin ulkomaalaistaustaisten henkilöiden muuttoliike Suomeen alkoi kasvamaan. Liikunta & Tiede -lehden numerot olivat saatavilla Liikuntatieteellisen Seuran arkistossa. Selasin läpi valitsemallani ajanjaksolla sekä viisi vuotta aikaisemmin ilmestyneet lehdet etsien viittauksia ulkomaalaistaustaisiin ihmisiin, globalisaatioon, väestömuutokseen, monikulttuurisuuteen, yhdenvertaisuuteen, tasa-arvoon, ja suvaitsevaisuuteen. Otin sisällönanalyysia varten talteen viittauksia sisältävät artikkelit ja muut kirjoitukset. Tein analyysia varten taulukon, johon kirjasin aikajärjestyksessä kaikki lehdet, joissa tutkimusaihe esiintyi. Kirjasin taulukkoon analysoitavien tekstien otsikot sekä teemat pelkistettyinä. Lehtiä oli 30 vuoden aikana ilmestynyt yhteensä 180 kappaletta, ja tutkimusaiheeseeni liittyviä artikkeleita ja muita kirjoituksia löysin 24 eri lehden numerosta, yhteensä 45 kappaletta (ks. liite 1).

Liikuntalait (3 kpl) valitsin aineistoksi, koska lakien kautta luodaan raamit, joiden puitteissa tulee toimia. Valtionhallinnon strategisten asiakirjojen kautta välitetään lainsäätäjän tahtotila ja normistoa liikuntatoimijoille. Tarkastelin lakien lisäksi hallituksen esityksiä ja eduskunnan täysistuntojen lähetekesteluita (7 asiakirjaa), koska lakien

valmisteluteksteistä löytyy perusteluja lainlaatijan valinnoille ja sitä kautta lisää ymmärrystä lakien hengestä.

Valitsin strategiset asiakirjat tarkastelun kohteeksi myös, koska halusin tehdä havaintoja ulkomaalaistaustaisuuden esiintymisestä tai poissaolosta ohjausasiakirjoissa. Lisäksi asiakirjojen puhetapa antaa olettaa kenttätoimijoiden jalkauttavan ohjausasiakirjojen linjauksia. Strategiset asiakirjat olivat lähes kaikki saatavilla Opetusministeriön/Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Valtion Liikuntaneuvoston verkkosivuilla lukuun ottamatta julkaisuja Liikunta 2025 Skenaariot, Liikuntapolitiikan linjat 1990-luvulla sekä Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu (LYP) I ja II, jotka luin painettuina kirjoina. Rajasin strategisten asiakirjojen tarkastelun alkamaan yhdenmukaisesti Liikunta & Tiede -lehden aineiston kanssa vuodesta 1990. Tutkimusaineiston tarkastelu loppui vuoteen 2018, koska se oli viimeinen kokonainen vuosi, josta oli tutkimusajankohtana saatavilla ulkomaalaistaustaista väestöä koskevat tilastot.

Strategia- ja ohjausasiakirjoista osa oli kehittämisohjelmien kaltaisia, tulevaisuuteen suuntavia asiakirjoja (13 kpl) ja osa tilanneselvityksiä tai arviointeja (11 kpl). Näistä asiakirjoista sektorikohtaisia oli seitsemän. Sektorikohtaisiksi määrittelin esimerkiksi seuraavat asiakirjat: Iäkkäiden ja Erityisryhmien liikunnan valtakunnalliset kehittämisohjelmat, Kehittämisohjelma maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla, Terveyttä edistävä liikunta kunnissa, Tutkimuksen suuntaviivat sekä Tasa-arvo liikunnassa 2011 ja 2017. Aineis-

toluettelo on artikkelin liitteenä (liite 1). Käytän tulososiossa strategia- ja ohjausasiakirjoihin viittaamisessa liitteen 1 numerointiin perustuvaa koodia, joka muodostuu aineistoluettelon järjestysnumerosta sekä julkaisuvuodesta. Siten esimerkiksi (2/1990) tarkoittaa Liikuntapolitiikan linjat 1990-luvulla -asiakirjaa.

Tutkimusaineistoa analysoin teoria-ohjaavan sisällönanalyysin mukaisesti. Tässä menetelmässä ilmiöön vaikuttavat teoriat ovat tiedostettuja, mutta aineiston analyysi ei pohjaudu teorioihin, vaan aineistosta nouseviin aiheisiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 155). Liikuntalaeista, lainvalmistelun asiakirjoista ja strategisista asiakirjoista etsin viittauksia, katkelmia tai virkkeitä, jotka liittyivät ulkomaalaistaustaisiin ihmisiin, monikulttuurisuuteen, väestömuutokseen ja globalisaatioon. Etsimiäni viittauksia, katkelmia ja virkkeitä löytyi niin vähän, että pystyin keräämään ne erilliseen tiedostoon alkuperäisilmaisuuina asiakirjakohtaisesti. Siten saatoin helposti palata näiden löytämäni analyysiyksikköjen äärelle monta kertaa ja myös tarkistaa tarvittaessa pelkistettyjen analyysiyksikköjen kontekstin.

Luokittelin löytämäni analyysiyksikköjen sisällöt sen mukaan, mitä tutkittavasta aiheesta sanottiin. Analyysiyksiköissä esille nousevat asiat kiteytin kahdeksaksi alaluokaksi eli teemaksi: *väestömuutos, suvaitsevaisuus, laaja-alainen tasa-arvo, yhdenvertaisuus, liikuntakulttuurin moninaisuus, kotouttaminen, liikunta-aktiivisuus* sekä *vähemmistöt*. Myöhemmin kutsun näitä teemoja puheiksi. Tämän jälkeen tein taulukot, joihin kirjasin aikajärjestyk-

sessä kaikki tutkimukseen valitut asiakirjat sekä em. teemat ja niiden kontekstin.

Kaikki löydetty teemat eivät olleet asiakirjoissa yhtäläisesti esillä. Vaihtelu oli suurta: osasta dokumenteista löytyivät lähes kaikki teemat, toisista vain muutamat, ja jotkut asiakirjat eivät sisältäneet mitään tutkimusaiheeseen viittaavaa tekstiä. Seurasin eri teemojen ajallista esiintymistä: milloin niistä puhuttiin ensimmäistä kertaa ja milloin puhe loppui. Lisäksi seurasin, mistä teemoista puhuttiin samanaikaisesti, missä kontekstissa ne esiintyivät sekä sitä, mistä ei puhuttu. Ryhmittelin teemat eli puheet käsittekarttaan sillä perusteella, miten teemat olivat suhteessa toisiinsa ajallisesti, sisällöllisesti sekä kontekstuaalisesti. Ryhmitettyjen teemojen käsitteellistämisen tuloksena muodostui kolme *puhunta*⁴, joiden tulkitsen määrittävän sitä, millä tavalla ulkomaalaistaustaisuudesta on tutkittavalla ajanjaksolla liikuntapolitiikassa puhuttu. Esimerkiksi teemat, kuten laaja-alainen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, esiintyivät samantyyppisissä konteksteissa ja muodostivat näin yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvän puhunnan. Vertailemalla puhuntoja muuttoliikkeen määrälliseen kasvuun tuotin ymmärrystä siitä, minkälaisia rooleja liikunnalla on nähty olleen suomalaisessa liikuntapolitiikassa suhteessa maahan muutta-

4 Tässä tutkimuksessa käytän puhunta-sanaa yläkategorian luokitteluterminä. Olen tietoinen siitä, että valitsemalla puhunta-sanan tutkimukseeni, tulen helposti yhdistetyksi diskurssianalyysiin ja diskurssin käsitteeseen. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan viittaa puhunta-sanalla diskurssianalyysiin.

neisiin ihmisiin. Lisäksi seurasin, miten nämä roolit ovat ajan myötä muuttuneet.

Ulkomaalaistaustaisuus Liikunta & Tiede -lehdissä

Ulkomaalaistaustaisten liikuntaa koskevien puheiden ymmärtämiseksi tarkastelin Liikunta & Tiede -lehtiä ajanjaksolla 1990–2018. Lehtien lukemista ohjasi tutkimuskysymys, milloin ja miksi ulkomaalaistaustaisuudesta kirjoitettiin. Lisäksi kiinnitin huomiotani aihepiirin ajalliseen ja määrälliseen esiintymiseen. Lehtiaineiston läpikäynnissä huomioni herätti se, että kirjoitusten julkaisemisessa oli tämän vuosituhannen alussa lähes kymmenen vuoden tauko. Löytö ohjasi jakamaan aineiston taukoa edeltävään ja tauon jälkeiseen kauteen. Näin muodostui kolme ajanjaksoa, jotka nimesin sisältöjä tiivistäen seuraavasti: *rasismin vastustaminen ja suvaitsevaisuus* (1990–1999), *hiljaisuus* (2000–2009) sekä *kotouttaminen ja yhdenvertaisuus* (2010–2018). Lehtikirjoitukset yhdessä muun aineiston kanssa tuottivat tietoa siitä, milloin ja miksi suomalainen liikuntakulttuuri heräsi ulkomaalaistaustaisuuteen.

Rasismin vastustamisen ja suvaitsevaisuuden kausi (1990–1999)

Tutkimukseen liittyvä aihepiiri ilmensi Liikunta & Tiede -lehden tutkimusajanjaksoilla vuonna 1990. Ajanjakson alkuvaiheessa kirjoituksia oli vähän, ja niitä yhdisti rasismiteema. Kirjoitukset lisääntyivät merkittävästi vuodes-

ta 1996 alkaen, ja niissä näkökulma oli suvaitsevaisuuden edistämisessä. Vuosina 1996–1997 aihe oli esillä seitsemässä numerossa, (1/1996; 2/1996; 4/1996; 5/1996; 1/1997; 2/1997; 6/1997). Ensimmäinen lyhyt juttu otsikolla Suvaitsevaisuus puhuttaa kertoi kulttuuriministeri Claes Anderssonin kannanotosta toimia liikuntakentällä määrätietoisesti rasismia vastaan. Kannanoton taustalla oli Joensuussa marraskuussa 1995 tapahtunut rasistinen hyökkäys tummaihoista yhdysvaltalaisista koripalloilija Darryl Parkeria vastaan, mistä uutisoitiin Yhdysvaltoja myöten⁵.

Liikunta & Tiede -lehtien varhaisemmat kirjoitukset vuosilta 1996–1997 ovat uutisointeja ulkomaalaistaustaisille järjestetystä liikuntatoiminnasta, tasa-arvon⁶ edistämisestä, rasismin torjumisesta sekä uudesta hankerahoituksesta suvaitsevaisuustyölle⁷. Vuodelta 1996 löytyi suvaitsevaisuuden teemanumero (5/1996), joka oli tutkimusaiheen kannalta hedelmällinen. Kirjoituksia oli numerossa 15 kappaletta, ja niissä kerrottiin esimerkiksi ulkomaalaistaustaisista urheilijoista ja seuroissa tehtävästä suvaitsevaisuustyöstä. Kirjoituksissa annettiin yleistä informaatiota liittyen maahanmuuttoon, pakolaisuuteen ja et-

5 Joensuussa tapahtui 1990-luvulla nuorisojoukkojen toimesta lukuisia väkivaltaisiksi yltäneitä hyökkäyksiä ulkomaalaistaustaisia henkilöitä vastaan. Syyksi arvioitiin somalilaisten pakolaisten saapumista kaupunkiin aikana, joka osui yhteen taloudellisen taantuman kanssa (Puuronen 2001; 47–74).

6 Helsingin kaupungille myönnettiin tasa-arvotyöstä Piikkiarit-palkinto somalilaisten aerobicitoiminnasta (2/1996).

7 Opetusministeriö jakoi vuonna 1996 yhteensä 475 000 markkaa suvaitsevaisuutta edistäville liikuntaprojekteille (4/1996).

nisiin konflikteihin. Tutkimusaiheeseen liittyvä uutisointi paikantui tarkasteluajanjaksolla pääasiallisesti Liikunta & Tiede -lehden SLU (Suomen Liikunta ja Urheilu) -sivuille. Monikulttuurisen toiminnan uutisointi SLU-sivuilla päättyi 1998 vuoden loppuun.

Uutisoinnin rinnalle nousi vuonna 1998 tutkimukseen perustuvia artikkeleita. Hannu Itkonen kirjoitti numerossa 3/1998 otsikolla Suunnistammeko suvaitsemaan? *suvaitsevaisuus*-käsitteen ongelmallisuudesta ja tulkinnan vaikeudesta. Kirjoitus perustui ensimmäiseen liikunnassa ulkomaalaistaustaisuutta tarkastelemaan tutkimukseen Liikuttaako suvaitsevaisuus? Tutkimus liikuntakulttuurin suvaitsevaisuudesta (Itkonen 1997). Kirjoittaja totesi artikkelissaan: ”maahanmuuttajat eivät ole toistaiseksi löytäneet kovin hyvin tietään suomalaisten urheilu- ja liikuntajärjestöjen pariin.” Toisaalta artikkelista on aistittavissa ajan hengen mukaista optimismia ja uskoa hyvään tulevaisuuteen käynnistyneen hanketoiminnan sekä aloitetun tutkimustyön myötä.

Tutkija jatkoi käsitteanalyysiä numerossa 5/1998, otsikolla Tasa-arvoinen vai yhdenvertainen liikunta? Sana yhdenvertaisuus ohjaisi nykyajassa etsimään tekstistä viittauksia myös ulkomaalaistaustaisiin liikkujiin. Silloisessa kontekstissa kirjoitus käsitteli pelkästään muiden erityisryhmien⁸ liikuntaa, eivätkä tukea tarvitsevat ulkomaalaistaus-

8 Erityisryhmien liikunnalla tarkoitetaan niiden väestöryhmien liikuntaa, joilla on vamma, sairauden tai muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan ja joiden liikunta vaatii soveltamista ja erityisosaamista (OM 2003b, 5)

taiset henkilöt vielä kuuluneet näihin yhdenvertaisuuspohdintoihin. Etnisen taustan tuoma lähtökohtien erilaisuus oli vasta tulossa liikuntakentälle. Vuoden 1997 viimeisessä lehdessä (6/1997) käytettiin ensimmäistä kertaa nykyään hyvin tunnetuksi tullutta slogania ”Liikunta on yhteinen kieli”. Lauseella ilmaistiin liikuntatoimintaan sisältyvää potentiaalia, oppia yhteisen tekemisen kautta ymmärtämään ja hyväksymään erilaisuutta. Lauseita käytetään edelleen laajasti, joskin sen tarkoitus on ajassa muuttunut. Kun alun perin lauseella tavoiteltiin hyvien väestösuhteiden edistämistä, käytetään sitä nykyään liikunnan universaalina olemuksena ilmaisemiseksi.

Varsin vilkkaan ajanjakson lopetti globalisaatiota purkava artikkeli Kansallista ja kaiken maailman urheilua (6/1999). Kirjoittajat kuvasivat muuttuvaa liikuntakulttuuria seuraavasti: ”Globalisaation seurauksena kansalliset käytännöt uusiutuvat. Kulttuurikan-salaisuus johtaa kulttuurien syvempään ja hyväksyvämpään kohtaamiseen. Tällöin monikulttuurisuus on itseäänselvyys eikä pelottava uhkatekijä. Liikuntakulttuurin lupaukset eivät ole enää liikkeen yhtenäisyydessä vaan moniäänisyydessä.” Maahanmuuton myötä lisääntynyt moninaisuus näyttäytyy tässä ajanjaksossa myönteisenä muutoksena⁹. Aloitettu kenttätyö ja orastava tutkimus

9 1960-luvulta lähtien ihmisoikeus- ja tasa-arvo-kysymykset toivat muutoksen sekä Suomen että muiden länsimaiden vähemmistöpolitiikkaan parantaen vähemmistöihin kuuluvien asemaa yhteiskunnassa. Vuosituhannenvaihteen jälkeen asenteet sekä ulkomaalaistaustaisia että muita vähemmistöjä kohtaan ovat taas koventuneet (Saukkonen 2013a, 170–171).

suuntautuivat siihen, että liikunta toimisi kasvualustana muiden kulttuurien ymmärtämiselle tulkinnaalle ja etnisestä taustasta tulevan sosiaalisen eriarvoisuuden vähentämiseksi.

Hiljaisuuden kausi (2000–2009)

Seuraavaa jaksoa 2000–2009 ilmentää hiljaisuus. Ajanjaksolta löytyi vain kaksi tutkimusaiheeseen liittyvää artikkelia, molemmat vuodelta 2003. Valokeilassa oli jalkapallo. Punaista rasismille – nurkkapatriotismista monikulttuurisuuden kohtaamiseen -artikkelissa valaistiin jalkapallohuliganismin kautta rasismin ja muukalaispelon purkautumista eurooppalaisissa yhteiskunnissa (4/2003). Seuraavassa lehdessä kerrottiin englantilaisessa jalkapallossa tehtävästä suvaitsevaisuustyöstä, jota esiteltiin Kokkolassa järjestetyssä valmentajataapaamisessa Inclusion and Tolerance Through Sport (5–6/2003).

Vuosituhanne ensimmäisen kymmenluvun lehdissä oli monta kirjoitusta, jotka voisivat otsikkojen perusteella käsitellä ulkomaalaistaustaisia liikkuja. Esimerkiksi numerossa 3–4/2000 uutisoitiin Helsingissä järjestetystä European Women and Sport -konferenssista. Artikkeleiden otsikot *Uusi askel tasa-arvoon* ja *Konferenssi antoi suosittuudet urheilun tasa-arvotyölle* antoivat olettaa, että kirjoitusten sisällöissä olisi viittauksia ulkomaalaistaustaisiin henkilöihin. Myös artikkelissa *Katveesta näkyviin* (5–6/2003) tarkasteltiin liikuntatutkimuksessa marginaaliin jääneitä ryhmiä, mutta siinäkin ei käsitelty väestön kasvavaa kulttuurista kirjoa.

Kirjoittaja kysyi: ”Onko vielä ryhmiä, joita ei ole tähän mennessä tunnistettu?”. Ulkomaalaistaustaisuus pysyi edelleen piilossa.

Kotouttamisen ja yhdenvertaisuuden kausi (2010–2018)

Kasvava muutto Suomeen, ajanjaksoon sisältynyt mittava turvapaikanhakijoiden tulo sekä yhdenvertaisuuslain uudistuminen vuonna 2014 antoivat luvan olettaa, että liikunnan tiedelehdessä monikulttuurisuuteen liittyvien kirjoitusten määrä olisi lisääntynyt. Vuosikymmenen aikana ilmestyi seitsemän aiheeseen liittyvää kirjoitusta. Kirjoituksissa ulkomaalaistaustaisuus ankkuroitui yhä enemmän *kotoutumisen* tematiikkaan¹⁰. Kahdessa kirjoituksessa tutkimusaihe oli esillä vain yleisellä tasolla, yhdenvertaisuuden kautta tarkasteltuna. Esimerkiksi numerossa 4/2010 oli uutinen ”Sosiaalinen osallisuus nousi EU:n urheilupolitiikan agendalle”. Rinnakkain ja risteävästi puhuttiin vähemmistöistä, maahanmuutosta, sukupuolten ja -polvien tasa-arvosta, seksuaalisesta suuntautumisesta, vammaisuudesta, väkivallasta ja rasismista. Tekstistä oli tunnistettavissa intersektionaalinen¹¹ lähestymistapa, ja vähemmistöjen ase-

10 Kotoutumisella tarkoitetaan maahan muuttaneiden sellaista yksilöllistä kehitystä, jossa on tuloksena osallisuus niin työelämässä kuin myös yhteiskunnan toiminnassa (Saukkonen 2013b, 92).

11 Intersektionaalisuuden käsitteellä tarkoitetaan eroja tuottavien tekijöiden, kuten sukupuolen, yhteiskuntaluokan, alkuperän ja iän, risteäviä vaikutuksia, jotka muokkaavat ihmisten toiminnan ehtoja (Kantola ym. 2020, 11).

masta johtuvat syrjäytymisuhat tulivat artikkelin myötä näkyviksi.

Ulkomaalaistaustaisten liikkujien tarpeet ja lähtökohdat nousivat esille seuraavana vuonna ilmestyneissä kirjoituksissa Liikunta monen kulttuurin kohtaamispaikaksi (4/2011) ja Naiset paitiossa – Maahanmuuttajanaisten liikunnan tunnuspiirteitä Suomessa (6/2011). Artikkeleiden taustalla oleva tutkimus keskittyi tulijoiden kotouttamiseen. Jälkimmäisessä artikkelissa käsiteltiin jo Itkosen vuonna 1997 aloittamaa aihetta eli tarvetta löytää uusia toimintatapoja muuttuvassa yhteiskunnassa. Vaikka samansuuntaista tutkimusta (Myrén 1999; 2003) oli tehty jo kymmenen vuotta aikaisemmin, tiedelehdessä ei löytynyt niiden pohjalta laadittuja artikkeleita.

Seuraavaksi ilmestyneitä kirjoituksia yhdisti pohdinta monikulttuurisuudesta uhkana tai mahdollisuutena. Kirjoituksessa Monikulttuurisuutta liikkumisessa (6/2011) kuvailtiin autoilijan ja pyöräilijän toimintatapojen törmäystä. Vaikka kirjoituksessa oli kyse kantaväestöön kuuluvista henkilöistä, käytettiin siinä monikulttuurisuutta kuin se olisi vertauskuva uhalle. Näin kirjoittaja tuli vahvistaneeksi negatiivisia mielikuvia monikulttuuristuvasta yhteiskunnasta. Kolme vuotta myöhemmin artikkelissa Tanssi avaa polkuja kulttuurien ymmärtämiselle (1/2014) kirjoittajan näkökulma oli myönteinen näkien monikulttuurisuudessa mahdollisuuksia. Kirjoittaja totesi myös tarvetta opettaa tuleville ammattilaisille kulttuurisen dialogin ja moninaisuuden osaamista.

Vuoden 2016 lehdistä löytyi kaksi artikkelia, joiden otsikoissa käsiteltiin yh-

denvertaisuutta: numerossa 4/2016 uutisoitiin erityisliikunnan symposiumista otsikolla SOTE:a ja yhdenvertaisuutta liikuntaan ja numerossa 6/2016 oli kirjoitus Yhdenvertaisuutta liikuntaan, kannustimia hallintoon. Ensimmäisessä kirjoituksessa yhdenvertaisuudesta puhuttiin laaja-alaisesti mainitsemalla myös romanit. Toisessa pysyttiin perinteisesti erityisliikunnassa kääntämättä katsetta muihin väestöryhmiin. Tarkasteltavan ajanjakson viimeinen artikkeli oli otsikoitu Kulttuurienvälinen osaaminen liikuntakasvatuksessa: opiskelijoiden kokemuksia turvapaikanhakijoille pidetyistä liikunnallisista kielityöpajoista (6/2017). Kirjoitus oli ensimmäinen, jossa näkökulma oli suomalaisten liikuntatoimijoiden monikulttuurisuusammattitaidon tutkimisessa.

Liikuntakenttä herää

Liikuntatoimijat sekä -päättäjät heräsivät 1990-luvun puolessa välin toden teolla siihen, että ulkomaalaistaustaiset olivat tulleet myös liikuntakentälle. Valtion hankerahoituksella käynnistyi vuonna 1996 työ edistää liikunnan keinoin hyviä väestösuhteita. Suomen Liikunta ja Urheilu ry (SLU) valikoitui silloin suvaitsevaisuushankkeiden ja muun kenttätyön koordinoijaksi (Liikunta & Tiede 2/1997). Työryhmä oli alku laajapohjaiselle suvaitsevaisuusvaliokunnalle, jossa käsiteltiin monenlaisia monikulttuuriseen liikuntaan liittyviä kysymyksiä. Valiokunta yhdistyi vuonna 2008 SLU:n Reilu Peli -valiokuntaan, ja ulkomaalaistaustaisuuteen liittyvät liikuntakysymykset laimenivat yleiseksi tasa-arvo- ja eetti-

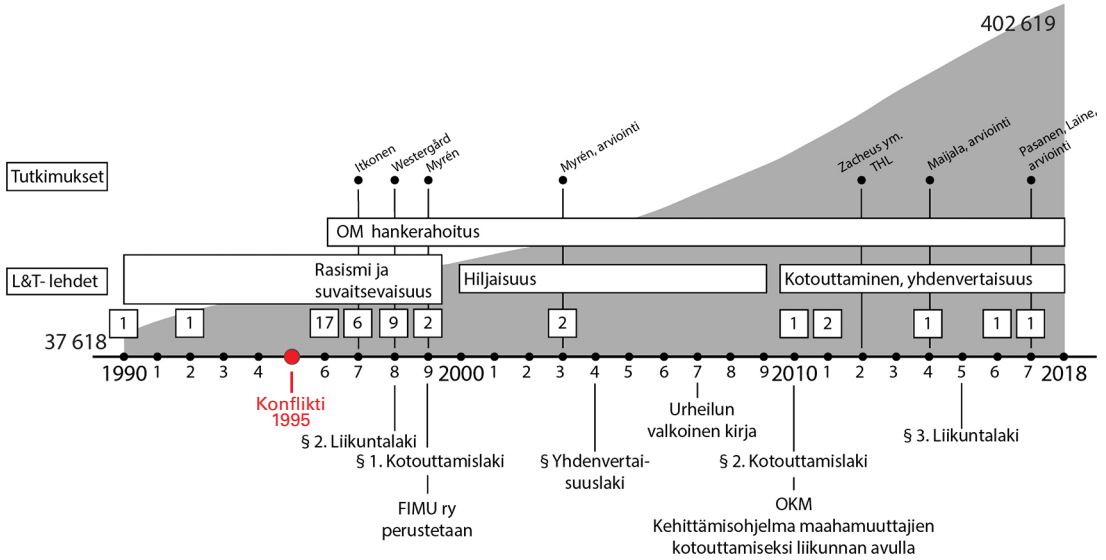
syystyöksi. Myös Työväen Urheiluliitto (TUL) tarttui aiheeseen. Pääsääntöisesti liitoissa ja järjestöissä tehty suvaitsevaisuustyö oli monikulttuurisesta toiminnasta tiedottamista, julkaisutoimintaa ja lehtikirjoituksia. Kunnista suvaitsevaisuusprojekteihin tulivat mukaan Helsinki, Vantaa, Riihimäki, Turku ja Perniö. Järjestökentällä aktiivisia toimijoita olivat Suomen Palloliitto ry, Suomen Latu ry ja Suomen Uimaliitto ry. (Itkonen 1997, 94–98; 101–102.)

Vuosituhatlupien lopussa järjestäytyivät myös ulkomaalaistaustaiset liikkuajat. Viisi maahan muuttaneiden perustamaa urheiluseuraa yhdistyi ja rekisteröityi vuonna 1999 edunvalvonta- ja kattojärjestö Suomen Monikulttuurinen Liikuntaliitto - Finnish Multicultural Sports Federation (FiMu) ry:ksi. FiMu ry hyväksyttiin valtioapukelpoiseksi liikuntajärjestöksi vuonna 2000 (Opetusministeriö 2003a, 30).

Kuviossa 1 havainnollistan, milloin ulkomaalaistaustaisuus liikuntakentällä sai alkunsa. Sijoitan samaan kuvaan rasistisen konfliktin, tiedelehtien artikkelit, keskeisemmät tutkimukset ja lait sekä tutkimusaiheeseen liittyvän sektorikohtaisen strategian Kehittämishjelma maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla. Taustalla näkyy ulkomaalaistaustaisen väestömäärän kasvu tutkimusajanjakson aikana (Tilastokeskus 2018).

Silmiinpistävää on se, että 2000-luvun alkupuolella tutkimusaiheen esiläolo aineistossa hiipui lähes vuosikymmeniksi, vaikka ulkomaalaistaustainen väestömäärä kasvoi, kansallinen lainsäädäntö toi uusia velvoitteita ja yhteis-

Kuvio 1 Tärkeimmät etapit ulkomaalaistaustaisuuden tulolle liikuntakulttuuriin Liikunta & Tiede -lehtien ja strategia-asiakirjojen perusteella sekä tutkimusaiheeseen liittyvien artikkeleiden tunnusomaiset aikakaudet aineistoluennan perusteella.

kunnassa lisääntyi keskustelu maahanmuutosta. Aihe nousi uudestaan esille satunnaisesti muutaman tutkimuksen kautta. Aineisto ei kuitenkaan anna vastausta siihen, miksi kehitys on kuvattunlainen.

Ulkomaalaistaustaisuus asiakirjoissa

Tarkastellessani ulkomaalaistaustaisuuden esiintymistä liikuntapoliittisissa asiakirjoissa havaitsin, että ulkomaalaistaustaisuus esiintyi pääsääntöisesti muutaman lauseen pituisina mainintoina. Oma kappale aiheesta löytyy ainoastaan kolmesta asiakirjasta tarkastelujakson myöhäisemmässä vaiheessa (20/2015; 22/2016; 24/2018). Kahdessa dokumentissa (20/2015; 24/2018) aiheen käsittely on kytketty maahan muuttaneiden kotouttamiseen. Kahdeksassa asia-

kirjassa ei löytynyt lainkaan viittausta ulkomaalaistaustaisuuteen (ks. liite 1, taulukko 3). Silmiinpistävä oli tutkimusaiheen puuttuminen sektorikohtaisissa strategioissa, kuten Erityisryhmien liikunnan kehittämissuunnitelma 2003–2005 ja Ikäihmisten liikunnan kansallinen toimenpideohjelma (2010), sekä selvitysraporteissa Terveysttä edistävä liikunta kunnissa 2010 ja Liikunta ja tasa-arvo 2017. Ulkomaalaistaustaisuus ja laajempi moninaisuus ovat esillä kuitenkin ensimmäisessä tasa-arvon tilannetta käsittelevässä asiakirjassa vuodelta 2011:

”Tällä hetkellä puhuttaa erityisesti moniperusteinen syrjintä, jossa ihminen kohtaa syrjintää samanaikaisesti sukupuolensa ja esimerkiksi etnisen taustansa vuoksi. Liikunnan alalla moniperusteisen syrjinnän näkökulmaa tarvitaan esimerkiksi käsitel-

täessä sukupuolten tasa-arvoa maahanmuuttajien ja vähemmistöryhmien näkökulmasta.”(15/2011)

Ulkomaalaistaustaiset henkilöt nousivat liikuntapolitiikassa kohdennetusti näkyviin vuonna 2010. Valtioneuvoston periaatepäätös vuodelta 2008 linjaa ulkomaalaistaustaisen väestön liikunnan edistämisen tavoitteeksi kotoutumisen liikunnan avulla (12/2010). Linjauksen pohjalta valmistui Opetusministeriön toimesta sektorikohtainen Kehittämishjelma maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla. Liikunnan kotouttamistoimenpiteiden piti tähdätä siihen, että ”maahanmuuttajat voisivat osallistua liikuntatoimintaan kuten muutkin maassa asuvat. Liikuntatoimintaan osallistuminen voi edistää maahanmuuttajien osallisuutta, työllisyyttä ja sosiaalisten suhteiden kehittymistä.”(12/2010).

Kehittämishjelman lähtökohta on mielenkiintoinen. Pelkästään ohjelman tavoitteiden lukeminen voisi johtaa sellaiseen tulkintaan, jota Forsander (2002) kutsuu suomalaisuuden vajeeksi. Siinä ulkomaalaistaustaiset ihmiset nähdään puutteiden ja normivajeen kautta, mitä tarpeisiin vastaavilla toimenpiteillä korjataan (Forsander 2002, 77; 236). Maahan muuttaneiden inhimillinen pääoma ei olekaan resurssi, vaan puute, jota liikuntaohjelma osaltaan auttaa korjaamaan: ”Liikuntatoimintaan osallistuminen voi edistää maahanmuuttajien osallisuutta, työllistyvyyttä ja sosiaalisten suhteiden kehittämistä.”(12/2010).

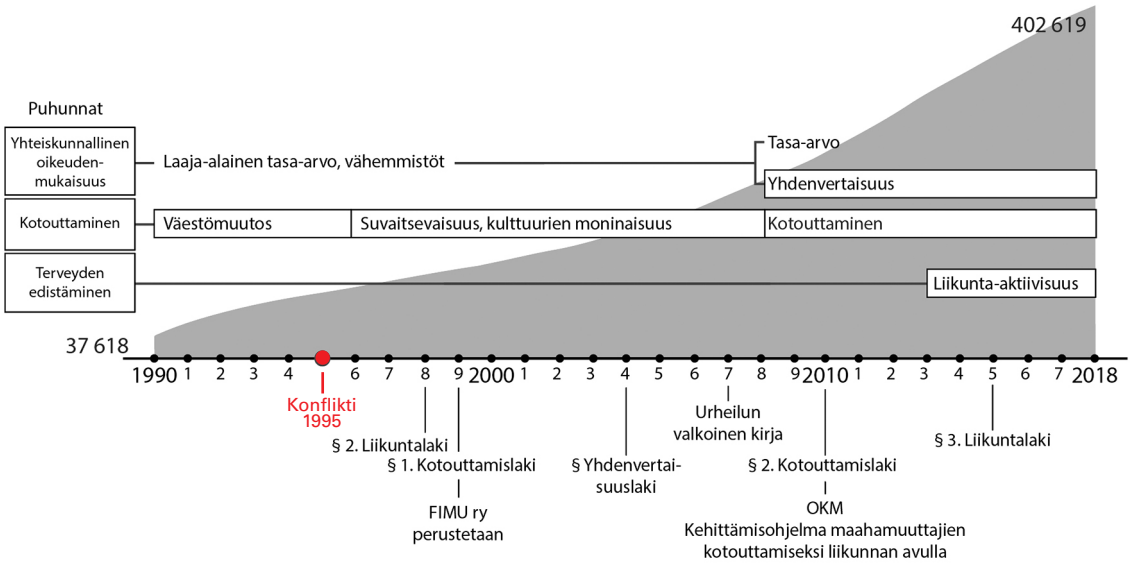
Ohjelman toimenpiteiden tarkastelu osoittaa kuitenkin edellä kuvat-

ua laajakatseisemman lähestymisen. Toimenpiteet tähtäävät liikuntaorganisaatioiden toimintakulttuurin muutokseen esimerkiksi siten, että liikuntapaikkojen saavutettavuutta tarkistetaan ja maahanmuuttaja-asioita otetaan aikaisempaa paremmin huomioon valtion liikuntaneuvoston rakenteen uudistamisen yhteydessä. Lisäksi tähdätään liikuntatarjonnan lisäämiseen maahanmuuttaneille, aihepiirin tuomiseen valtakunnallisten liikunnan neuvottelupäivien yhteyteen sekä arvio- ja seuranta-indikaattorien kehittämiseen. Näiltä osin kehittämisselma vastaa kotouttamislain kaksisuuntaisuuden periaatetta¹². Kehittämisselma sinetöi maahanmuuttaneiden liikuntakysymykset kotouttamisen kautta tarkasteltavaksi asiaksi vuosiksi eteenpäin, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että ulkomaalaistaustaiset henkilöt nähdään liikuntakentällä usein ainoastaan kotouttavan liikunnan kontekstissa.

Strategisissa asiakirjoissa ulkomaalaistaustaisuuden esiintymisestä voi tehdä kaksi johtopäätöstä. Ensinnäkin aihe on strategioissa esillä vaihtelevasti, eikä se vakiinnu maahanmuuton kasvun myötä. Toiseksi läpileikkaavasti aihetta käsitellään vuosina 2007–2009, mutta ulkomaalaistaustaisuus kaventuu sitä mukaa kun sektorikohtainen lähestymistapa vahvistuu.

¹² Kaksisuuntaisuuden mukaan kotoutuminen on vuorovaikutuksellinen prosessi, jossa maahan muuttaneiden lisäksi myös yhteiskunta muuttuu (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386).

Kuvio 2 Ulkomaalaistaustaisuuteen liittyvät asiakirjoihin ja lakeihin sisältyvät teemat ajallisesti esitettynä.

Ulkomaalaistaustaisuuden kolme puhuntaa

Asiakirjojen ja liikuntalakien teksteistä löytyi kahdeksan teemaa, jotka joko suoraan tai välillisesti kytkeytyivät ulkomaalaistaustaisuuteen: *väestömuutos*, *suvaitsevaisuus*, *laaja-alainen tasa-arvo*, *yhdenvertaisuus*, *liikuntakulttuurin moninaisuus*, *kotouttaminen*, *liikunta-aktiivisuus* sekä *vähemmistöt*. Teemojen tarkastelu suhteessa aikaan ja toisiinsa sekä siihen, minkälaista liikunnan yhteiskunnallista tehtävää kulloinkin tavoiteltiin, osoitti, mitkä teemat muodostivat saman jatkumon. Lisäksi tarkastelu osoitti, miten puhe on jatkuvassa muutoksessa ja yhteydessä maahanmuuttoa sekä ihmisoikeuksia koskevaan lainsäädäntöön.

Teemojen ryhmittely sen mukaan, miten ne ajallisesti, dokumenttikohtaisesti ja kontekstuaalisesti olivat esillä,

muodosti kolme tapaa käsitellä maahanmuuton tuomia ilmiöitä liikuntapolitiikassa. Nimesin nämä tavat kolmeksi puhunnaksi tietoisena siitä, että tulkin ta yksinkertaistaa tutkimusaiheen kerroksellisuutta, eikä tee täysin oikeutta monille tärkeille pyrkimyksille, joita liikuntatoimijat lähes kolmenkymmenen vuoden aikana ovat toteuttaneet. Kuviossa 2 havainnollistan tutkimusaiheeseen liittyvien teemojen ajallisen esiintymisen.

Yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvä puhunta

Liikuntalaki määrittää yhden tavan, miten asiakirjoissa ulkomaalaistaustaisuudesta liikunnassa puhutaan. Puhunnan juuret ovat hyvinvointiyhteiskunnan sosiaalisen tasa-arvon tavoitteissa (ks.

Kantola ym. 2012, 14). Jo ensimmäiseen liikuntalakiin (21.12.1979/984) kirjattiin velvoite tasa-arvon edistämiseksi, sillä liikunnalla nähtiin olevan oma tehtävänsä eri väestöryhmien epätasa-arvon kaventamisessa. Lain tavoite oli turvata kaikille kansalaisille tasapuolisesti liikuntapalveluita riippumatta asuinpaikasta, sukupuolesta tai sosioekonomisesta asemasta (Suomi 2015, 60). Etninen tausta ei tuolloin ollut eriarvoisuuden tarkastelun peruste. Vuoden 1995 perusoikeuslainsäädäntöön asti ulkomaalaisten oikeuksia oli rajoitettu merkittävästi, sillä aiemmin perusoikeudet kuuluivat vain Suomen kansalaisille. Näin ollen ulkomaalaiset jäivät liikuntalain vaikutusten ulkopuolelle. Vuonna 1998 voimaan tulleen liikuntalain (18.12.1998/1054) myötä liikuntatoiminnan arvopohjaa laajennettiin. Uusi liikuntalaki koski kansalaisten sijasta koko väestöä, ja siten myös ulkomaalaistaustaiset henkilöt kansalaisuudesta riippumatta tulivat lain vaikutuksen piiriin (HE 236/1997).

Strategia-asiakirjojen varhaisimmissa teksteissä tasa-arvo ymmärretään laaja-alaisesti ja moniperusteisesti. Se näkyy tavassa, jolla moninaisuutta avataan:

”Monikulttuurisuus sisältää maahanmuuttajien ja eri etnisten ryhmien toiminnan hyväksymisen ja tukemisen, mutta myös oman liikuntakulttuurimme moninaisuuden, kuten liikunnan ja urheilun osana suomenuotsalaista kulttuuria, työväenkulttuuria, saamelaiden kulttuuria tai eri nuorisokulttuureja.” (HE 236/1997)

Yhdenvertaisuuslain (30.12.2014/1325) myötä vuonna 2014 laaja-alainen tasa-arvo jakaantui kahtia. Tasa-arvosta tuli yksinomaan sukupuolten välinen tasa-arvokamppailu, ja yhdenvertaisuus kokosi alleen muut syyt, joiden perusteella saattoi joutua epätasaarvoiseen asemaan. Strategia-asiakirjojen teksteissä alkoi esiintyä sanapari *tasa-arvo ja yhdenvertaisuus*. Sanapariin liittyvät ilmaisut ovat yleisluonteisia ja sanaparin tulkinta jää lukijalle. Sukupuoliin liittyvän tasa-arvon tavoitteita ja toimenpiteitä avataan kyllä laajasti, mutta yhdenvertaisuus jää monesti lakitekstissä olevan ilmaisun varaan ja keskittyy syrjinnän kieltämiseen. Strategia-asiakirjat eivät avaa yhdenvertaisuuslain toista kärkeä eli velvoitetta edistää yhdenvertaisuutta. Edistäminen tarkoittaisi käytännön toimenpiteitä siitä, keitä yhdenvertaisuuden edistämisen kohteina ajatellaan olevan ja mitä on tarkoitus muuttaa. Maahanmuuttajainaiset ja -lapset ovat tosin tätä myöhäisemmissä dokumenteissa kohteina mainittu (18/2013; 20/2015; 21/2015; 24/2018).

Kotouttamispuhunta

Kotouttamispuhunnalla tarkoitan tässä artikkelissa niitä strategia-asiakirjoista esiin nostamiani, yhteen kietoutuvia teemoja, jotka liittyvät liikunnan järjestämiseen ulkomaalaistaustaisille henkilöille, koska liikuntatoiminnan kautta uskottiin voitavan edistää maahanmuuttaneiden integroitumista yhteiskuntaan. Tutkimuksen 1990-luvun strategia-asiakirjoissa kotouttamisen kontekstiin kietoutuvia teemoja ovat

väestömuutos, suvaitsevaisuus ja kulttuurien moninaisuus, joiden esiintyminen sai alkuunsa vuoden 1995 etnisesti värittyneestä konfliktista. Asiakirjoissa *kotouttaminen liikunnan avulla* -ilmaisella tarkoitettiin käytännön toimenpiteitä suomen kielen, kulttuurin ja yhteiskunnan toimintatapojen opettamiseksi liikunnan keinoin. Näillä toimenpiteillä tavoiteltiin maahan muuttaneiden aikaisempaa parempaa työllistymistä, liikuntalajeihin tutustumista ja sosiaalisten verkostojen laajentamista.

Väestörakenteen muutoksesta ja kulttuurien moninaisuudesta löytyy tosin merkintä jo ennen tätä. Asiakirjat *Liikunta 2025 Skenaariot* ja *Liikuntapolitiikan linjat 1990-luvulla* ennakoivat nimittäin jo vuonna 1990 maahanmuuton kasvua:

”Siirtolaisten tai maahanmuuttajien määrän kasvu voi toteutua lähinnä sellaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa, joita on kuvattu yksilökeskeisen yhteiskuntaskenaarion vaihtoehdossa. Se merkitsisi liikunnan kirjon laajentumista ja vielä suurempaa liikunnan kokonaiskasvua kuin skenaariossa on esitetty. Ulkomaalaisten liikuntatavat voivat olla hyvinkin omaleimaisia.” (1/1990)

”Kansainvälinen muuttoliike tulee koskettamaan yhä enemmän myös Suomea.” (2/1990)

Väestörakenteen muutos on asiakirjoissa esillä vielä vuosina 2007–2009. Kymmenen vuotta myöhemmin ilmes-tyneessä liikuntapoliittisessa selonteos-

sa ei nähdä väestörakenteen muutosta enää yhteiskunnallisena trendinä, vaikka maahanmuuttajaväestö kasvaa edelleen. Myös puhetta kulttuurien monimuotoisuudesta ei löydy vuoden 2009 jälkeisessä aineistossa. Vuonna 2014 hallituksen esityksessä liikuntalaiksi kuitenkin mainitaan että: ”--- maahanmuutto on merkittävä väestökijä Suomessa.” (HE 190/2014)

Suvaitsevaisuuden teema läpäisee aineistoa kymmenen vuoden ajan aina vuoteen 2008 saakka. Puhe suvaitsevaisuudesta kytkeytyi myös edelliseen tasa-arvopuheeseen, sillä maahan muuttaneille liikuntatoiminnan järjestämisellä tavoiteltiin liikunnallisen tasa-arvon toteutumista. Vaikka suvaitsevaisuuspuheen lähtökohta oli etnisten väestösuhteiden parantaminen, käytännössä kenttätyö liittyi kotouttamiseen. Liikunnan suvaitsevaisuushankkeiden arvioinnin mukaan toimijoiden tärkeimpiä tavoitteita oli sopeuttaa maahan muuttaneita suomalaiseen yhteiskuntaan ja urheilutoimintaan (Myrén 2003, 79–80).

*”Suvaitsevaisuuden kirjaamisella (liikunta)lain arvoperustaksi toteutetaan valtioneuvoston tuoretta periaatepää-
töstä hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi.”* (HE 236/1997)

*”Maahanmuuttajien liikuntaa on tois-
taiseksi edistetty mm. SLU:n suvaitse-
vaisuushankkeissa ---.”* (7/2007)

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla (9/2008) tuo liikuntapoliittiseen strategiapuheeseen kotouttamistee-

man. Dokumentissa nähdään liikuntatoiminnalle kaksi pääsuuntaa; maahanmuuttajataustaisten liikuntaryhmien perustaminen ja yhteistyön tiivistäminen muiden liikuntaharrastajien kanssa. Kenttätoimijoiden keskuudessa integraatiokysymykset ovat toki läsnä liikunnan suvaitsevaisuushankkeiden aloittamisesta saakka (Myrén 2003, 22–23).

Kotouttamisteeman läpileikkaavuutta vahvistaa vuonna 2010 voimaan tullut Laki kotoutumisen edistämisestä (30.12.2010/1386) ja samana vuonna julkistettu Kehittämisohjelma maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla (12/2010). Kyseiset normitukset suuntasivat puhetta sellaiseksi, miten nykyään määritellään ulkomaalaistaustaisten liikuntakysymyksiä. Suvaitsevaisuuspuheen ja kotouttamispuheen näen yhtenä jatkumona, koska molemmissa riippumatta eri tulokulmista on keskiössä ulkomaalaistaustaisten henkilöiden liikuntatoiminnan lisääminen ja heidän integroitumisensa yhteiskuntaan.

Terveydenedistämispuhunta

Liikunta lisää terveyttä -argumenttia on eniten käytetty liikunnan yhteiskunnallisen välinearvon perusteluna (Rantala 2014, 39). Liikuntapoliittisessa selonteossa (24/2018, 3) terveyslinjaus jatkuu: ”Liikunnalla onkin yhteiskunnassa yhä suurempi kansanterveydellinen --- merkitys.” Väestön terveyden edistämisen tavoite läpileikkaa tutkimusaineiston kauttaaltaan. Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista vuodelta 2009 painottaa

erityisesti kuntien vastuuta heikommassa asemassa olevien ryhmien hyvinvoinnin tukemisessa:

”Liikuntalaki (1998), kuntalaki (1995) ja kansanterveyslaki (2004) korostavat kuntien vastuuta kuntalaisten liikunnan, terveyden ja hyvinvoinnin edistäjinä. Liikunta on kunnallisen peruspalvelu, johon se saa valtionosuutta. --- Liikuntatarjonnan ”marginaaliin” jäävien väestöryhmien liikunnan edistäminen on erityisesti julkisen vallan tehtävä.” (10/2009)

Asiakirjoissa puhutaan yleisellä tasolla väestöstä ja kuntalaisista. Vain muutamissa asiakirjoissa käy ilmi, keitä kuuluu ilmaisuun *koko väestö* tai keitä tarkoitetaan *marginaaliin jäävillä* liikuntaryhmillä (7/2007; 9/2008; 10/2009; 15/2011; 24/2018). Ulkomaalaistaustaisuuteen paikantuvista teemoista vain liikunta-aktiivisuus liittyy terveyden edistämiseen. Liikunta-aktiivisuus aiheena oli dokumenteissa kuitenkin kaikkein vähiten esillä ulkomaalaistaustaisuuden yhteydessä ja jos oli, se painottui selkeästi aineiston viimeisiin asiakirjoihin (18/2013; HE 190/2014; 21/2015).

”Maahanmuuttajien liikunta-aktiivisuus, erityisesti maahanmuuttajajanaisten keskuudessa, oli kaikissa ikäryhmissä Suomen kantaväestöä alhaisempi. Terveystä ja sairaudesta on erilaisia käsityksiä väestöryhmien välillä.” (18/2013)

Kahdessa asiakirjassa puhuttiin melkein identtisillä lauseilla maahanmuut-

tajien terveyslukutaidosta, jolla tarkoitetaan henkilöiden kykyä tehdä oman terveyden kannalta suotuisia valintoja:

”Tiedon puute omaan terveyteen vaikuttavista tekijöistä, kuten liikunnasta, heikentää mahdollisuuksia tehdä omaa terveyttä edistäviä valintoja.” (18/2013; 21/2015)

Terveysliikunnan edistäminen nousi valtion liikuntapolitiikan kärkeeseen 2000-luvulla (Rantala 2014, 7). Ulkomaalaistaustaisten henkilöiden osalta aihe ei läpäise tässä tutkimuksessa analysoituja tekstejä, sillä tutkimustietoa maahan muuttaneiden liikuntakäyttäytymisestä on niukasti saatavilla. Keskeiset tutkimukset ovat vuodelta 2012 Turun yliopiston Maahanmuuttajat ja liikunta (Zacheus ym. 2012) sekä THL:n Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi -tutkimus (Castañeda ym. 2012).

Seurasin aineistoa lukiessani myös sitä, mistä ei puhuttu. Lukemistani ohjasi siltä osin Elina Aaltion lähestymistapa hyvinvoinnin rakentumiseen, jossa hyvinvoinnin peruspilareina nähdään osallisuus ja vapautuminen (Aaltio 2013, 67–70). Vaikka sosiaalinen osallisuus tuli EU:n liikuntapolitiikkaan 2000-luvulla, puuttuivat Suomen liikuntapolitiikasta sellaiset teemat, joissa ulkomaalaistaustaiset ovat toimijoita tai joissa maahan muuttaneiden inhimillistä pääomaa hyödynnettäisiin liikuntaorganisaatioissa. Ulkomaalaistaustaisten toimijoiden aliedustuksesta urheilukentällä on raportoitu myös Alankomaissa (esim. Knoppers & Anthonissen 2001). Myöskään liikunta-alan ammattilaisten kouluttaminen

monikulttuurisuuskysymysten ymmärtäjiksi sekä moninaisuusjohtaminen eivät kiinnity liikuntapolitiikassa ulkomaalaistaustaisuuden ilmiöön.

Pohdinta ja johtopäätökset

Artikkelini yhtenä tavoitteena oli tarkastella, milloin ja miksi ulkomaalaistaustaisuus tuli liikuntakentälle. Aineiston perusteella on tulkittavissa, että ulkomaalaistaustaisuus ei tullut liikuntapolitiikkaan siitä syystä, että maahan muuttaneiden määrä lisääntyi, vaan siksi, että maailmalle levisi tieto rassistisesta konfliktista urheilukentällä. Vuoden 1995 konflikti Joensuussa tuskin oli ainoa etnisesti värittynyt väkivaltainen tapahtuma liikuntakentällä, mutta se ylitti uutiskynnyksen myös Suomen ulkopuolella (Itkonen 1997, 84). Tapahtuman jälkeen valtiovalta heräsi toimimaan. Reaktio oli voimakas, mikä näkyi liikuntakentällä esimerkiksi siinä, että etnisiä suhteita edistävät liikuntahankkeet alkoivat saada rahoitusta. Myös tutkimuksella haluttiin vaikuttaa liikuntakulttuurin muutokseen. Näkyvyydellä annettiin silloin kentälle selkeä viesti: monikulttuurisuus on tullut jäädäkseen suomalaisen liikuntakulttuuriin.

Tavoitteenani oli myös selvittää, missä yhteyksissä ulkomaalaistaustaisuudesta liikunnassa on puhuttu. Ulkomaalaistaustaisuus palautui 1990-luvulla suvaitsevaisuuteen, mutta ilmiö muuttui ajan myötä ja kiinnittyi 2000-luvun loppupuolella kotouttamiseen ja kotoutumiseen. Tämän tutkimuksen aineistoa läpäisee tapa nähdä ulkomaalaistaustainen väestöosa irrallisena suomalaisesta

väestöstä. Liikuntalain tarkoittama *koko väestö* ei näytä sisältävän kieli- ja kulttuurivähemmistöjä. Pasi Saukkonen on kiinnittänyt huomiota siihen, että suomalaisessa yhteiskunnassa on kautta aikojen ollut moninaisuutta enemmän kuin sitä etnis-kulttuurisen homogeenisyyden varjossa on huomattu (Saukkonen 2013a, 223).

Tutkimusilmiötä määritteli liikuntapoliittisissa asiakirjoissa voimakkaimmin kotouttamispuhunta, mikä on ymmärrettävää, koska retoriikkaa urheilun integroivasta voimasta ja laajemminkin roolista sekä sosiaalisten ongelmien että konfliktialueilla vastakkainasettelun ratkaisijana on levinnyt laajasti ympäri maailmaa (Schulenkorf ym. 2014). Kotouttamispuhunta on kuitenkin olemukseltaan toiseutta luova. Kotouttamiseen kohdenetut poliittiset ja hallinnolliset toimet synnyttävät *maahanmuuttajiksi* luokiteltuja ryhmiä, mutta ryhmäperusteinen lähestyminen ei ole neutraali. Luokittelu tuottaa sosiaalisia kategorioita, jotka määrittelevät voimakkaasti, miten ihmisiä asemoidaan ja minkälaisia ominaisuuksia heihin liitetään (Saukkonen 2013a, 226).

Maahanmuuttaja-kategoriaan luokittelu sisältää Forsanderin (2002) mukaan puutteellisuuden ja ulossulkemisen logiikan työntäen näin luokitellut ihmiset yhteiskunnan laitamille. *Suomalainen*-kategoria ja *maahanmuuttaja*-kategoria ovat toisensa pois sulkevia, eivätkä esiinny yksilössä yhtä aikaa (Forsander 2002, 241). Maahanmuuttaneiden liikunnan edistäminen kotouttamisen prisman kautta yksinkertaistaa ja häivyttää kyseiseen kategoriaan kuuluvien ihmisten yhtä laajan elämän-

kirjon ja tarpeet kuin valtaväestöllä. Eriytyisen haitallisia kategoriat ovat instituutioiden tuottamina silloin, kun niillä luodaan ihmisten elämään erilaisia positioita ja poikkeavuutta (ks. Juhila 2012, Buchert 2015). Erojen rakentumisessa ei ole kyse ennalta määrättyistä ”luonnollisista ominaisuuksista”, vaan ne ovat diskursiivisesti tuotettuja, kontekstista riippuvaisia ja muodostuvat suhteessa johonkin yhtenäiseksi nähtyyn (Riitaoja 2013, 32; Yuval-Davis ym. 2019, 13).

Ulkomaalaistaustaisten henkilöiden tarpeet liikunnassa eivät ole palautettavissa pelkästään kotouttamistavoitteen kautta lähestyttäväksi, vaikka liikunnalla on kieltämättä tärkeä rooli elämänpäiirin laajentamisessa uudessa asuinmaassa. Kotouttamispuhe edustaa erilaisten puutteiden korjaamista liikunnan avulla ja tekee jaon osajien ja ei-osajien, ”meidän” ja ”heidän” välille. Eroille perustuvalla lähestymisellä luodaan toiseutta, jota voi ymmärtää *me*-yhteisön ulkopuolisuutena (Löytty 2005, 182).

Kotouttamispuhunta liittyi aikaisempaan 1990-luvun suvaitsevaisuustematiikkaan, koska molemmat puheet sisälsivät ”*me ja he*”-lähestymisen. Suvaitsevaisuus perustuu paradoksaalisesti siihen, että voidakseen suvaita, täytyy yhteiskunnassa olla jotakin olemuksellisesti poikkeavaa tai väärää (Sinokki 2017, 17–18). Suvaitsevaisuuspuheen problemaattisuus oli tiedostettu liikuntakentällä jo 1990-luvun puolivälistä lähtien (Itkonen 1997, 17–30). ”*Me ja he*”-problematiikka pohditutti myös myöhemmin kansallisessa liikuntaohjelmassa ”Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla” seuraavasti: ”Keskeinen

kysymys on, ketkä ovat liikuntakulttuurin ”me” ja ”he” - kuinka hyvin liikuntakulttuurin käytännöt ottavat kaikki kansalaiset huomioon?” (9/2008).

Terveydenedistämispuhunnan kohdalla on merkillistä sen perin myöhäinen tulo ulkomaalaistaustaisuutta määrittelemään. Terveyden edistäminen tuli maahan muuttaneiden osalta liikuntapolitiikan agendalle vasta 2010-luvulla, kun etnisen taustan tuoma kuilu väestön terveydessä suhteessa valtaväestöön alkoi tutkimuksiin nojaten tulla ilmi. Tulkitsemisen kehityksen johtuvan siitä, että liikuntapolitiikassa tavoitteet olivat muuttajien osalta ennen kaikkea kotouttamisessa. Kotouttamistavoitteiden ylivoima suhteessa terveystavoitteisiin kertoo liikuntapolitiikan lähestyvän ulkomaalaistaustaista väestöä eri tavalla verrattuna valtaväestöön.

Esittelemäni kolme puhuntaa eivät ole erillisiä ja yksiselitteisiä vaan risteävät ja vaikuttavat toisiinsa. Oleellista on, mihin suuntaan risteävä vaikutus kulkee. Aineistossani näkyi esimerkiksi seuraavanlainen ajattelu: opettamalla suomalaisia liikuntatapoja ja suomen kieltä, voimme vaikuttaa tulijoiden liikunta-aktiivisuuteen ja terveyteen. Asiaa voisi katsoa myös toisin. Liikunnan avulla voi tukea fyysistä, psyykkistä sekä sosiaalista hyvinvointia ja siten vahvistaa sekä maahan muuttaneiden että valtaväestön toimintakykyä ja tukea kaikkien yksilöiden omia elämäntavoitteita.

Yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvän puhunnan läpäisemisen aineistossa tulkitsemisen kertovan politiikan ja lainsäädännön monikult-

tuurisesta tahtotilasta. Suomi on poliittikallaan MCP indeksin (Multiculturalism Policy Index) perusteella yksi Euroopan myönteisimmän vähemmistöihin ja kulttuuriseen moninaisuuteen suhtautuvista maista (Saukkonen 2013a, 116–119). MCP-indeksillä arvioidaan alkuperäiskansoja, kansallisia vähemmistöjä sekä maahanmuuttajaryhmiä koskevaa politiikkaa. Vaikka poliittinen tahtotila näkyy tutkimusaineistossani, siinä ei ole havaittavissa tarkempia viitteitä siitä, mitä yhdenvertaisuuden edistämällä tarkemmin tavoitellaan.

Yhdenvertaisuuden esiintyminen liikuntapolitiikassa asemoituu lähinnä syrjinnän kielloksi, ja puuttumaan jää ohjelmallinen lähestyminen liikunnan yhdenvertaisuuskysymyksiin. Puhe yhdenvertaisuudesta ilmaisee lähinnä mahdollisuuksien tasa-arvoa, eikä sillä näytä olevan vaikutusta rakenteellisille muutoksille liikuntakentällä (ks. Pyykkönen 2016).

Tutkimusaineistossani ei puhuta yhdenvertaisuuden edistämisen velvoitteesta, jolla tähdätään tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen. Myös yhdenvertaisuuslaista (30.12.2014/1325) kumpuaava arvioinnin velvoitetta¹³ ei aineistossa näy. Toisaalta hitaita edistämistoimenpiteitä voi tulkita myös suhteessa tasa-arvopolitiikkaan, jossa tutkijoiden mukaan niin Euroopassa kuin Suomessakin on tapahtunut suunnanmuutos. Uusliberalismi, taluskriisit sekä nationalismi-

¹³ Viranomaisen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan sekä laadittava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi (Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325, § 5)

nousu ovat kuluneen kymmenen vuoden aikana heikentäneet tasa-arvopoliitiikkaa (Kantola ym. 2020, 9–11).

Sektorikohtainen ulkomaalaistaustaisuuden tarkastelu liikuntapolitiikassa ei ole hedelmällistä. Yksilöiden biologisiin tai fysiologisiin ominaisuuksiin perustuva lähestyminen ei sovellu käytettäväksi silloin, kun liikuntaan osallistumisen esteet kytkeytyvät kieleen, kulttuuriin, uskontoon, etniseen taustaan tai sosioekonomiseen asemaan (Pyykkönen 2016, 32). Sektorikohtaisessa lähestymisessä piilee monia ongelmia. Ensiksikin lohkoittain tehtävässä työssä ja tutkimuksessa etnistä taustaa ei oteta huomioon. Esimerkiksi iäkkäiden liikunnan edistämisessä tai tasa-arvotyössä ulkomaalaistaustaiset henkilöt puuttuvat usein kokonaan. Intersektionaalinen lähestyminen auttaisi tunnistamaan eriarvoiseen asemaan jääviä ryhmiä sekä eriarvoisuutta tuottavia risteäviä prosesseja (ks. Kantola ym. 2020, 14; Yuval-Davis ym. 2019, 31–32).

Toiseksi monikulttuurisen liikunnan erillisuus organisaatioiden perustoiminnasta ei tuo tarvetta työyhteisön kulttuuritietoisuuden työtteen ja moninaisuusosaamisen kehittämiseksi. Näyttää siltä, että ihmisten etnisten taustojen tuomat haasteet voidaan ulkoistaa hankkeiden ratkaistavaksi. Tätä todentaa esimerkiksi eräs alankomaalainen tutkimus, jonka mukaan valtavirtaan kuuluvat liikuntaorganisaatiot eivät tunnista omassa toiminnassaan syrjäyttäviä mekanismeja ja jatkavat perinteisiä, neutraaleiksi kokemiansa käytäntöjä (Elling & Claringbould 2005).

Kolmanneksi hallinnon valta määrittellä, miten sektorikohtaisesti ja millä käsitteillä ulkomaalaistaustaisuudesta puhutaan, marginalisoi vähemmistöjä ja luo rajoja valtaväestön ja vähemmistöryhmien välille. Rajat ovat käytäntöjä, jotka muodostuvat (liikunta)poliittisissa neuvotteluissa, joissa määritellään, keitä me olemme ja mihin kuulumme (Yuval-Davis ym. 2019, 30).

Monikulttuurinen liikunta ilmaisu on vakiintunut tarkoittamaan ulkomaalaistaustaisuutta ilmiönä liikunnassa. Käsite on kapea ja ulossulkee muut kieli- ja kulttuurivähemmistöt, kuten saamelaiset ja romanit, sekä erotelee maahan muuttaneet valtaväestöstä. Vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden liikuntakysymyksiä ei ole mielekästä erottaa toisistaan, vaan lähestyä voisi toimintavajeen kautta, olkoon se sitten fyysinen, kognitiivinen, kulttuurinen tai jokin muu toimintavaje.

Ilmaisu *monikulttuurinen liikunta* kaipaa tarkennusta siitäkin syystä, että liikunta ei sinällään ole monikulttuurinen. Tarkempi ilmaisu olisi se, että tehdään adjektiivista substantiivi: *monikulttuurisuus liikunnassa*. Sen määrittelyyn, mitä kaikkea monikulttuurisuus liikunnassa tarkoittaa, tarvitaan kenttätoimijoiden, hallinnon ja tutkijoiden vuoropuhelua, jolla tuotetaan yhteisesti jaettua ymmärrystä. (ks. Itkonen 1997, 27–28).

Ulkomaalaistaustaisuuteen liittyviä liikuntakysymyksiä olisi syytä muutenkin tutkia aikaisempaa laajemmin. Maahan muuttaneet ovat resurssi eivätkä määriteltävissä pelkästään uhri tai uhka -asteikoilla. Tulijoilla on monenlais-

ta osaamista ja energiaa, mitä kannataisi hyödyntää myös liikuntakentällä.

Tämä tutkimus on ensimmäinen, jossa tarkastellaan liikuntapoliittisia tavoitteita yhden väestöosan näkökulmasta Suomessa. Vanhustyönkentältä löytyy tutkimus, jossa selvitettiin, millä tavalla iäkkäät maahan muuttaneet ovat näkyneet kuntien vanhuspoliittisissa ja kotouttamisohjelmissa (Heikkinen & Lumme-Sand 2014). Yhteneväisyys näiden tutkimusten välillä on siinä, että molemmissa raportoidaan ulkomaalaistaustaisten henkilöiden suhteellista näkymättömyyttä poliittisissa asiakirjoissa.

Vaikka tutkimukseeni löytämäni aineisto oli varsin niukka, löytyy strategia-asiakirjoista ja alan tiedelehden julkaisuista paljon yhtäläisyyksiä. Siten kaksi erityyppistä aineistoa tukivat toisiaan. Aineiston ilmaisuvoima piilee juuri sen vähyydessä sekä tutkimusaiheen epäsäännöllisessä esilläolossa sekä liikuntapolitiikassa että tiedelehdessä. Se kertoo ilmiön marginaalista asemasta liikuntakentällä.

Tutkimukseni heikkoutena voi pitää tulkintojen jäämistä liikuntapolitiikan kentälle. Puhuntojen peilaaminen muille kentille, kuten esimerkiksi kulttuuripoliittikkaan, maahanmuutosta käytyyn julkiseen keskusteluun tai naapurimaiden liikuntapolitiikkaan, ei ole yhden artikkelin puitteissa mahdollista. Aineistoni ei myöskään yltänyt tulkintoihin siitä, miten ruohojuuritason toiminnassa ulkomaalaistaustaisuudesta puhutaan.

Yhteenvetona voin todeta, että strategia-asiakirjoista löytyy 2000-luvulta lähtien paljon hyviä tavoitteita ja toi-

menpiteitä. Näyttää kuitenkin siltä, että suunnitelmat eivät ole siirtyneet käytäntöön. Tällä hetkellä kentällä vallitsee neuvottomuus, toivottuja muutoksia ei ole liikuntaorganisaatioissa tapahtunut (Maijala 2014; Pasanen & Laine 2017), laajapohjainen koordinointi sekä vuoropuhelu puuttuvat ja ulkomaalaistaustaiset erkanevat omille pelikentilleen. Kotouttamiselle ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi on liikunnassa tarve ja paikkansa. Ne voisivat olla hyödyllinen lisä liikuntapolitiikan keskiössä oleville terveydenedistämistavoitteille.

Tämän tutkimuksen tulosten tulkinta rajojen rakentumisesta suomalaisessa liikuntapolitiikassa liittyy osaksi laajempaa yhteiskuntatieteilijöiden tutkimusta rajojen vedosta, kuulumisesta sekä kuulumis- ja hallintapolitiikasta (esim. Yuval-Davis ym. 2019; Paasi 1998). Liikuntakentän moninaisuudesta ja siihen liittyvistä ilmiöistä ei ole läheskään riittävästi tutkimustietoa. Jatkossa on tärkeä löytää uusia tutkimus- ja toimintatapoja niin, ettei luotaisi rajoja tahattomasti.

Lähteet

Aaltio, E. 2013. Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki. Gaudeamus.

Berg, P. & Kokkonen, M. (toim.) 2016. Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa. Julkaisuja 186. Helsinki. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.

Buchert, U. 2015. Maahanmuuttajuuden institutionaaliset kategoriat. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 87/2015. Helsinki. Helsingin yliopisto.

Burdsey, D. 2008. Contested conceptions of identity, community and multiculturalism in the staging of alternative sport events: a case study of the Amsterdam World Cup football tournament. *Leisure Studies* 27 (3), 259–277.

Castañeda, A., Rask, S., Koponen, P., Mölsä, M. ja Koskinen S. 2012. Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa. Tampere. THL. Raportti: 61/2012.

Elling, A. & Claringbould, I. 2005. Mechanisms of Inclusion and Exclusion in the Dutch Sports Landscape: Who Can and Wants to Belong? *Sociology of Sport Journal* 22 (4), 498–515.

Euroopan muuttoliikeverkosto 2019. Maahanmuuton tunnusluvut 2018. Saatavilla: http://www.emn.fi/files/1967/Maahanmuuton_tunnusluvut_2018_FI_SCREEN.pdf Viitattu 11.6.2019.

Euroopan yhteisöjen komissio 2007. Urheilun valkoinen kirja. Saatavilla verkossa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex:52007DC0391> Viitattu 15.3.2020.

Forsander, A. 2002. Luottamuksen ehdot. Helsinki. Väestöliitto.

Heikkinen, S. & Lumme-Sand, K. 2014. Ikääntyvä maahanmuuttaja kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa. *Gerontologia* 28 (3), 168–183.

Hildén, T. 2001. Rähinöitä, rötöstelyä ja rasismia. Skinirikollisuus Joensuussa ja lähiympäristössä vuosina 1995–1998. Teoksessa: V. Puuronen (toim.) Valkoisen vallan lähteet. Tampere. Vastapaino, s. 47–76.

Huhtanen, K. & Itkonen, H. 2018. Suomalaisen sosiaalipolitiikan ja liikuntapolitiikan yhtenevät päämäärät 1920–80-luvuilla. *Liikunta & Tiede* 55 (6), s. 111–119.

Itkonen, H. 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere. Gaudeamus.

Itkonen, H. 1997. Liikuttaako suvaitsevaisuus? Tutkimus liikuntakulttuurin suvaitsevaisuudesta. Joensuu. Joensuun Yliopisto.

Itkonen, H. & Sänkiäho, R. 2000. Kansallisesta kansainväliseen – kuinka muutos näkyy liikuntakulttuurissa? Teoksessa: M. Miettinen (toim.) Haasteena huomisen hyvinvointi – miten liikunta lisää mahdollisuuksia? Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu II. Tutkimuskatsaus. Jyväskylä. LIKES-tutkimuskeskus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124, s. 189–211.

Juhila, K. 2012. Poikkeavan kategorian jäsenyyden omaksuminen ja vastustaminen. Teoksessa A. Jokila, K. Juhila & E. Suoninen Kategoriat, kulttuuri & moraali. Tampere. Vastapaino, s. 212–223.

Junkala, P. & Lallukka, K. 2012. Yhteiset kentät? Puheita ja tekoja vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhdenvertaisen liikunnan ja urheilun edistämiseksi. Sisäasianministeriön julkaisu 1/2012.

Kantola, J., Nousiainen, K. & Saari, M. (toim.) 2012. Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Tallinna. Gaudeamus.

Kantola, J., Koskinen Sandberg, P. & Ylöstalo, H. 2020. Tasa-arvopolitiikka muutoksessa. Teoksessa: J. Kantola, P. Koskinen Sandberg & H. Ylöstalo Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvokriiseihin. Tallinna. Gaudeamus, s. 7–30.

Knoppers, A. & Anthonissen, A. 2001. Meanings Given to Performance in Dutch Sport Organizations: Gender and Racial/Ethnic Subtexts. *Sociology of Sport Journal* 18 (3), 302–316.

Koski, P. 1994. Liikunta ja kansalaisaktiivisuus. Teoksessa: Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu. Tieteellinen katsaus. 1994. Jyväskylä. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 90, s. 85–107.

Löytty, O. 2005. Toiseus. Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa: A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere. Vastapaino, s. 161–189.

Maijala, H-M. 2014. Maahanmuuttajien kotouttaminen liikunnan avulla. Kehittämishankkeiden seuranta ja arviointi vuosilta 2011–2013. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 290. Jyväskylä. LIKES-tutkimuskeskus.

- Martikainen, T., Saari, M. & Korkiasaari, J. 2013. Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi. Teoksessa: T. Martikainen, P. Saukkonen & M. Säävälä (toim.) Muuttajat. Helsinki. Gaudeamus, s. 23–54.
- Myrén, K. 1999. Pois paitsiosta – maahanmuuttajien liikuntaharrastukset ja vapaa-ajanvietto Suomessa. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 122. Jyväskylä. LIKES-tutkimuskeskus.
- Myrén, K. 2003. Kohtaamisia liikunnan kentällä -liikunnan suvaitsevaisuushankkeiden arviointi 1996–2002. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 143. Jyväskylä. LIKES-tutkimuskeskus.
- Opetusministeriö 2003a. Opetusministeriön maahanmuuttopolitiittiset linjaukset. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:7.
- Opetusministeriö 2003b. Erityisryhmien liikunnan kehittämissuunnitelma 2003–2005. Opetusministeriön julkaisuja 2003:12.
- Paasi, A. 1998. Boundaries as Social Processes: Territoriality in the World of Flows. *Geopolitics* 3(1), 69–88.
- Pasanen, S & Laine, K 2017. Monikulttuuriset liikuntahankkeet. Vuosien 2015–2016 hankesuurannan tuloksia. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 326. Jyväskylä. LIKES-tutkimuskeskus.
- Pyykkönen, T. 2016. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö valtion liikuntapolitiikassa – taustaselvitys valtion liikuntaneuvostolle ja sen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvojaostolle. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:1.
- Rantala, M. 2014. Sata vuotta toistoa. Liikunnan asemointi ja argumentointi suomalaisessa liikuntapolitiikassa vuosina 1909–2013. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 287. Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus.
- Riitaoja, A-L. 2013. Toiseuksien rakentuminen koulussa Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta. Tutkimuksia 346. Helsinki. Helsingin yliopisto.
- Roiko-Jokela, H. 2012. Näkökulmia liikuntatieteiden kehittämiseen 1960-luvulta 2010-luvulle. Hallinto, toimijat, tutkimus ja tiedonvälitys. Helsinki. Liikuntatieteellinen Seura.
- Saukkonen, P. 2013a. Erilaisuuksien Suomi. Helsinki. Gaudeamus.
- Saukkonen, P. 2013b. Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Teoksessa: T. Martikainen, P. Saukkonen & M. Säävälä (toim.) Muuttajat. Helsinki. Gaudeamus, s. 81–97.
- Sinokki, J. 2017. Rasismi ja filosofia. Eetos-julkaisuja 18. Turku. Eetos ry.
- Schulenkorf, N., Sugden, J. & Burdsey, D. 2014. Sport for development and peace as contested terrain: place, community, ownership. *International Journal of Sport Policy and Politics* 6 (3), 37–387.
- Suomi, K. 2015. Valtion liikuntapolitiikan linjauksia 1980–2014. Teoksessa: H. Itkonen & A. Laine (toim.) Liikunta yhteiskunnallisena ilmiönä. Jyväskylä. Jyväskylän yliopiston liikuntakasvatuksen laitos, s. 59–75.
- Thernborn, G. 2014. Eriarvoisuus tappaa. Suom. T. Henttonen. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki. Tammi.
- Tilastokeskus 2019. Väestö syntyperän ja taustamaan, iän ja sukupuolen mukaan 1990–2017. Saatavilla verkossa: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/PXweb/fi/Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen/Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen__Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen/040_taustamaa.px/Viitattu 19.11.2019.
- Vuori, J. 2015. Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikka* 80:4, s. 395–404.
- Weiste-Paakkanen, A., Lämsä, R. & Kuusio, A. (toim.) 2018. Suomen romaniväestön osallisuus ja hyvinvointi. Romanien hyvinvointitutkimus Roosan perustulokset 2017–2018. THL raportti 15/2018. Helsinki. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Yuval-Davis, N., Wemyss, G. & Cassidy, K. 2019. *Bordering*. Cambridge. Polity Press.
- Zacheus, T., Koski, P., Rinne, R. & Tähtinen, J. 2012. Maahanmuuttajat ja liikunta. Liikuntasuhteen merkitys kotoutumiseen Suomessa. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Lähteenä käytetyt lait:
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493 Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386.
- Liikuntalaki 18.12.1998/1054.
- Liikuntalaki 10.4.2015/390.
- Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325.

Liite 1 Aineistoluettelo

Aineisto 1 Liikunta & Tiede -lehtien ulkomaalaistaustaisuutta koskevat artikkelit 1990–2018.

vuosi- kymmen	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1990– 1999	1/ nr. 3		1/ nr. 6				17/ nr. 1;2;4; 5	6/ nr. 1;2;6	9/ nr. 1;3;5;6	2/ nr. 4;6
2000– 2009				2/ nr. 4;5-6						
2010– 2018	1/ nr. 4	3/ nr. 4;6			1/ nr. 1		1/ nr. 4;6	1/ nr. 6		

Aineisto 2 Lait ja lakien valmisteluun liittyvät asiakirjat aikajärjestyksessä (10 kpl.)

Nr.	Vuosi	Asiakirja
1.	1979	Liikuntalaki 21.12.1979/984.
2.	1997	Hallituksen esitys liikuntalaiksi 11.12.1997/236
3.	1997	Lähetekeskustelu hallituksen esityksestä, täysistunnon pöytäkirja 12.12.1997/169
4.	1998	Liikuntalaki 1054/18.12.1998
5.	2014	Hallituksen esitys liikuntalaiksi 16.10.2014/190
6.	2014	Lähetekeskustelu hallituksen esityksestä, täysistunnon pöytäkirja, 21.10.2014/101
7.	2014	Työelämän ja tasa-arvovaliokunnan lausunto liikuntalaista 13/2014
8.	2014	Sivistysvaliokunnan mietintö liikuntalaista 18/2014
9.	2015	Lähetekeskustelu hallituksen esityksestä, täysistunnon pöytäkirja 29.01.2015, 145/2014
10.	2015	Liikuntalaki 390/10.4.2015

Aineisto 3 Strategiset asiakirjat aikajärjestyksessä (24 kpl.) ja tutkimusaiheen esiintyminen (on/ei)

Nr.	Vuosi	Asiakirja	On	Ei
1.	1990	Liikunta 2025 Skenariot – Suomalaisen liikuntakulttuurin kehityssuunnat yhteiskunnan muuttuessa. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu n:o 122. Helsinki.	x	
2.	1990	Liikuntapolitiikanlinjat 1990-luvulla. Liikuntakomitea. Komiteamietintö 1990:24	x	
3.	1994	Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu (LYP) I. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 90.	x	
4.	2000	Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu (LYP) II. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124.	x	
5.	2003	Erytysryhmien liikunnan kehittämisohjelma 2003–2005. Opetusministeriön julkaisuja 2003:12.		x

→

Nr.	Vuosi	Asiakirja	On	Ei
6.	2005	Tutkimus väestön liikuntakyvyn, liikuntahalun ja liikuntataitojen edistäjänä Liikuntatutkimuksen suunta vuoteen 2010. Opetusministeriön julkaisuja 2005:16.		x
7.	2007	Liikunta valintojen virrassa: Kansallista liikuntaohjelmaa valmisteleavan toimikunnan väliraportti. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13.	x	
8.	2008	Valtioneuvoston periaatepäätös terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinoista. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2008:10.		x
9.	2008	Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla: Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:14.	x	
10.	2009	Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista. Opetusministeriön julkaisuja 2009:17.	x	
11.	2009	Uusi suunta liikuntatutkimukseen: Opetusministeriön strategia liikuntatutkimuksen suuntaamiseksi ja hyödyntämiseksi. Opetusministeriön julkaisuja 2009:18.	x	
12.	2010	Kehittämishjelma maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:16.	x	
13.	2010	Terveyttä edistävä liikunta kunnissa 2010. Opetusministeriön julkaisuja 2011:6.		x
14.	2011	Valtion liikuntapolitiittisten toimenpiteiden vaikutusten arviointi. Opetusministeriön julkaisuja 2011:3.		x
15.	2011	Liikunta ja tasa-arvo 2011. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:33.	x	
16.	2011	Ikäihmisten liikunnan kansallinen toimenpideohjelma. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:30.		x
17.	2012	Valtion liikuntahallinto terveyttä edistävän liikunnan kokonaisuudessa. Liikuntatieteellisen Seuran tutkimuksia ja selvityksiä nro 3.	x	
18.	2013	Muutosta liikkeellä!. Sosiaali- ja terveysministeriö 2013:10.	x	
19.	2014	Liikuntakulttuurin käsitteet muuttuvat ja muuttavat. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2014:6.		x
20.	2015	Valtionhallinto liikunnan edistäjänä 2011–2015. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2015:4.	x	
21.	2015	Suuntaviivoja liikuntapolitiikan tulevaisuuteen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:8.	x	
22.	2016	Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö valtion liikuntapolitiikassa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:1.	x	
23.	2017	Liikunta ja tasa-arvo 2017. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:6.		x
24.	2018	Valtioneuvoston selonteko liikuntapolitiikasta.	x	

4 Elämänehtojen eriarvoisuus

Päivi Armila

Syrjäseudun nuoret ja liikuntaharrastukset: Tanssi mummojen kanssa

Katja Borodulin, Heini Wennman, Tomi Mäki-Opas, Seppo Koskinen & Pekka Jousilahti

Koulutusryhmittäiset erot liikunnassa Suomessa FinTerveys 2017 -tutkimuksen valossa

Sofia Lehto, Tuija Leskinen, Kristin Suorsa, Anna Pulakka, Jussi Vahtera & Sari Stenholm

Ammattiryhmien väliset erot liikemittarilla mitatussa fyysisessä aktiivisuudessa ikääntyneillä työntekijöillä

Sanna Nykänen, Heini Wennman, Raija Korpelainen, Päivi Majaniemi & Hannamaria Kuusio

Suomen romanien vapaa-ajan liikunta. Sosioekonomisten ja koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteys Suomen romanien vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen.

Anna Seppänen, Eero Lilja, Johanna Mäki-Opas & Heidi Wennman

Ulkomailla syntyneiden naisten vapaa-ajan liikunta

Syrjäseudun nuoret ja liikuntaharrastukset: Tanssii mummojen kanssa

PÄIVI ARMILA¹

Tiivistelmä

Nuorten liikunnallista eriarvoisuutta on erilaisissa analyyseissa tarkasteltu monien sosiaalisten erojen (sukupuoli, sosiaaliluokka, etnisyys, vammaisuus) suhteen, mutta syrjäseudulla asumiseen liittyvät eriarvoisuuskysymykset ovat jääneet huomiotta. Nuoruutta eletään kuitenkin todeksi konkreettisissa paikoissa lokaaleine mahdollisuusrakenteineen. Syrjäkylissä ne ovat erilaisia kuin kaupunkikeskuksissa. Kaukana keskustasta sijaitsevilla pikkukylillä asuvien nuorten arkiset toimintamahdollisuudet ovatkin näkyviksi tekemisen arvoisia. On syytä myös kysyä, toteutuvatko kaukana liikuntaharrastustarjonnasta ja -tiloista asuvien lasten ja nuorten oikeudet luoda itselleen liikunnallista vapaa-aikaa ja elämäntapaa. Artikkelini osallistuukin keskusteluun liikunnallisten mahdollisuusrakenteiden eriarvoisuudesta tuoden siihen mukaan aiemmin huomiotta jääneen ulottuvuuden.

Tarkastelen itäsuomalaisella syrjäseudulla asuvien nuorten mahdollisuuk-

sia osallistua heidän toivomiinsa ja/tai mielekkäiksi määrittelemiinsä urheilu- ja liikuntaharrastuksiin. Analyysini perustuu kolmessa syrjäseutuelämää analysoineessa tutkimushankkeessa koottuihin haastatteluihin (n = 51), joissa on koottu tietoa pitkien välimatkojen, vähäisen organisoidun vapaa-ajan palvelutarjonnan (ml. liikuntapalvelujen) ja kaukana vertaisista asumisen merkityksistä nuorten arkisen elämän ja tulevaisuudenkuvien rakentumisessa.

Aineistojeni perusteella voi tunnistaa liikuntaharrastuksiin osallistumisen esteitä syrjäseudulla. Esteet liittyvät siihen, että harrastamisen mahdollistavia tiloja ja ohjaajia sekä niihin tarvittavia vertaisia on liian vähän – tai ne ja he ovat liian kaukana. Vapaa-aikakaan pitkien koulumatkojen arjessa ei ole liiemmästi. Kilometrejä paikasta toiseen on usein aivan liikaa.

Avainsanat: *syrjäseutu, nuoret, liikuntaharrastusoikeudet*

---

¹ Itä-Suomen yliopisto

Syrjäkylä on erilainen kasvuympäristö

”Meidän talo on keskellä mehtää, kirjaimellisesti. Takapihalla mehtää, etupihalla mehtää ja niin kuin voi arvata, sivupihalla mehtää myös. [...] Kylä itessään on aika autio, ellei kylän mummeleita ja pappoja lasketa.” (16-vuotias poika syrjäisestä kylästä, josta on noin 55 kilometriä lähimpään keskukseen)”

Länsimaisen yhteiskunta- ja nuorisotutkimuksen diskursseissa aikalaisnuorten on usein katsottu elävän keskellä erilaisia joukkoja: “runsauden yhteiskunnan” (ks. Ylitalo 2008) uskotaan tarjoavan nuorille monenlaisia toiminnan,

valintojen ja suuntaamisten mahdollisuuksia, koskivat ne sitten arkisia toimintoja ja kokemuksia tai pitkäkantoisia elämänpolkujen valintoja. Runsauden yhteiskunnassa myös vapaa-aikaan ja siihen kiinnittyviin henkilökohtaisiin preferensseihin sidotaan paljon materiaalisia ja mentaalisia resursseja, ja onkin laskettu, että erityisesti nuorten kohdalla vapaa-aika on lisääntynyt merkittävästi. (Esimerkiksi Myllyniemi 2009.)

Nuorten vapaa-aika keskusteluttaa myös moraalisesti, ja erityisesti erilaisen terveyttä edistävien harrastusten uskotaan rokottavan nuoria vaarallisia tai muuten ongelmallisia ajanviettotapoja vastaan. Nuoren mielen ja kehon katsotaan olevan jatkuvien uhkien kohteina,

ja harrastustoimintaan osallistumisella nähdään olevan voimaa näiden uhkien torjunnassa (mm. Hoikkala 1993). Nuoruuden elämänvaiheessa tärkeäksi kokemusulottuvuudeksi nousee myös mahdollisuus viettää vapaa-aikaa yhdessä toisten nuorten kanssa, asuivat he sitten maalla tai kaupungissa (Armila 2016, 66).

Urheilu ja liikunta ovat jatkuvasti esille otettuja viittauskohteita nuorten vapaa-ajan mahdollisuuksista ja hyvistä harrastusvalinnoista keskusteltaessa. Runsauden yhteiskuntauskossa yksilöllä nähdään olevan mahdollisuus valita itselleen omaa kunnianhimoonsa, kyyhiensä ja arvostuksiinsa kiinnittyvä liikuntaharrastus. Koska liikunnan terveysvaikutukset on osoitettu jokseenkin kiistattomasti, tämän mahdollisuuden edistäminen on yhteydessä myös terveyteen ja hyvinvointiin liittyvään yhdenvertaisuustavoitteeseen.

Runsauden markkinat eivät kuitenkaan ole kaikille avoimia tai lähellä. Tässä artikkelissa katse kääntyy nuoruuteen, jota eletään todeksi – käytännöiksi, kokemuksiksi ja valinnoiksi – itäisen Suomen harvaanasutuilla syrjäseuduilla. Tutkimuksissa ja poliittisissa linjauksissa nämä alueet nähdään usein vain ikääntyneiden ihmisten kotiseutuina, mutta niillä elää edelleen myös nuoria, joskin jatkuvasti aiempaa vähemmän (SVT 2020). Tämän artikkelin tematiikassa olennaisia ovat nuorten periaatteelliset oikeudet sekä mielekkäisiin harrastuksiin ylipäänsä (esimerkiksi Haanpää 2019) että erityisesti liikuntaharrastuksiin, joiden voima mielen ja kehon hyvinvoinnin taustalla on osoitet-

tu lukuisin analyysien (ks. esimerkiksi Huotari 2004). Silti vain harvoin on pohdittu syrjäisissä pikkukylissä asuvien nuorten liikunta- ja urheiluharrastuksiin osallistumisen erityisehtoja.

Artikkelin tavoitteena on nostaa esiin syrjäseutu erityisenä ympäristönä elää nuoruutta ja kysyä, minkälaisia mahdollisuuksia nuorilla, jotka asuvat ja kasvavat kaukana erilaisista maakunta- tai kuntakeskuksista, on harrastaa liikuntaa ja/tai urheilua. Miten ja millä ehdoin liikunnallinen elämäntapa on tai voi olla osa heidän elämäntodellisuuttaan? Miten heidän kohdallaan toteutuu esimerkiksi Valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa (2012–2015) esitetty yhdenvertainen osallistuminen liikuntatoimintaan yhdistettynä ystävien kanssa vietettyyn vapaa-aikaan? Miten ja miksi kysymys asuinpaikasta on syytä ottaa huomioon liikunnallisen eriarvoisuuden rakentamista tarkasteltaessa?

Artikkeli perustuu kolmessa tutkimushankkeessa koottuihin syrjäisellä ja harvaanasutulla maaseudulla elävien nuorten haastatteluihin (n = 51). Pontimena on ollut tarkastella syrjäisen asuinpaikan merkitystä nuorten arjen, elämänvalintojen ja tulevaisuudensuunnitelmien puitteistajana. Olemassa olevan paikkatietoisien nuorisotutkimuksen pohjalta tiedämme, että syrjäiset ja vähäväkiset paikkakunnat muodostavat monella tavalla mahdollisuuksista niukan aikuiseksi kasvamisen ympäristön yhteiskunnassa, joka odottaa nuoriltaan aktiivisuutta sekä koulutukseen, työllistymiseen, vapaa-aikaan että terveyteen liittyvissä asioissa (Corbett 2007; 2013;

Kiilakoski 2016; 47; myös esimerkiksi Tuuva-Hongisto, Pöysä & Armila 2016, 17–18). Tämä tieto muodostaa ponnahduslaudan analyysille, jonka voi näin nähdä osallistuvan kahteen ajankohtaiseen nuoruuden ympärillä käytävään tutkimuskeskusteluun: keskusteluun asuinpaikan merkityksestä osana elämäksi elettyä nuoruutta sekä liikuntatutkimuskeskusteluun, jossa on kenties enemmän kiinnitetty huomiota liikunnan toimintakentillä esiintyviin syrjiviin käytäntöihin kuin rakenteellisiin eriarvoisuustekijöihin (ks. kuitenkin esimerkiksi Armila & Rannikko 2019; Berg & Kokkonen 2016).

Liikunta oikeutena ja ilona

Liikunnallista eriarvoisuutta voi lähestyä määritelmällisesti esimerkiksi THL:n¹ eron idean kautta: eriarvoisuus on *vältettävissä oleva ero, joka on epäoikeudenmukainen ja eettisesti väärin*. TEPA-termipankki² määrittelee asian hieman toisin: eriarvoisuus on *tila, jossa ihmisten välillä on epäoikeudenmukaisia tai eettisesti väärä, vältettävissä olevia eroja*. Eriarvoisuuden tunnistaminen on kuitenkin joskus vaikeaa, jolloin syrjinnästä tulee helpommin kiinni saatava ja osoitettava analyysin kohde. Vaikka syrjivien käytäntöjen taustalla on aina eriarvoistavia rakenteita, joidenkin eriarvoistavien rakenteiden ja syrjivien käytäntöjen välinen

yhteys on hankalasti hahmotettavissa. Alueellisuus ja asuinpaikka ovat tällaisia ”hankalia” rakenteellisia olosuhteita, ja siksi niitä on eriarvoisuusteemassa syytä tarkastella myös muuten kuin syrjiviä käytäntöjä ja kohtaamisia osoittamalla – esimerkiksi osallistumismahdollisuuksia ja niiden ehtoja laajemmin tarkastelemalla.

Eettisiä määritelmäpohdintoja konkreettisemmin ja liikuntapoliittisemmin urheilu- ja liikuntaharrastusmahdollisuuksia nuorten kohdalla voi tarkastella joko yleisenä hyvinvointioikeuksien toteutumisenä (tai toteutumattomuutena), nuorten harrastustakuun (Haanpää 2019) realisoitumiskysymyksenä tai mahdollisuutena osallistua mukavaksi koettuun tekemiseen vertaisten, ”merkittävien muiden” (Mead 1934), kanssa. Mielekkääksi koetun liikuntaharrastuksen on joissakin yhteyksissä nähty olevan jopa universaali lasten ja nuorten oikeus (Lallukka 2014, 8, 27). Liikuntaharrastukseen osallistuminen on yksi keskeinen hyvinvoinnin indikaattori myös Suomessa säännöllisesti toteutetuissa Kouluterveyskyselyissä (THL), kuten myös vuosittaisissa Nuorisobarometreissa, joissa kootaan kansallisen tason tietoa nuorten elämästä, arvoista ja olosuhteista (THL, OKM & Nuorisotutkimusseura). Liikunnallisuuden puute puolestaan tulkitaan usein joko nuorten yleisen passiivisuuden tai epäterveellisten nuorisokulttuuristen elämäntyylien osoitukseksi (ks. Kauravaara 2013). Tässä artikkelissa tarkastelussa on kysymys siitä, voiko liikuntaharrastukseen osallistumattomuus kytkeytyä myös syrjäseutunuo-

1 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/keskeisia-kasitteita>

2 <http://www.tsk.fi/tepa/fi/haku/eriarvoisuus>

ruutta leimaaviin pitkiin välimatkoihin ja näin tulla tulkituksi yhdeksi osoittimeksi alueellisuuteen kiinnittyvästä liikunnallisesta eriarvoistumiskehityksestä (Armila 2016; Armila & Rannikko 2019; vrt. Pirnes & Tiihonen 2010).

Liikunnan ja urheilun tunnustetuista terveyskytköksistä huolimatta monet sekä perinteisiä liikuntalajiharrastuksia että niin kutsuttua vaihtoehtoliikuntaa analysoineet tutkimukset ovat osoittaneet, että useimmille nuorille liikuntaharrastuksiin osallistumisen ensisijainen merkitys syntyy mukavaksi koetusta yhdessäolosta toisten nuorten kanssa: vertaiset, yhteinen hauskanpito ja ystävyysuhteet tekevät liikuntaharrastuksista jotain, jonka vuoksi niiden pariin hakeudutaan ja niissä pysytellään (Eriksson 2018, 91–95; Harinen, Rautopuro & Itkonen 2006; Kokko & Mehtälä 2016; Rannikko 2018; Rautopuro, Harinen & Itkonen 2007). Oma kehittyminen urheilijana, kilpailuhenkisyys ja kilpailuissa menestyminen eivät nekään ole kaikille merkityksellisiä (esimerkiksi Aarresola 2016; Salasuo, Piispa & Huhta 2015), mutta erityisesti kaupungeissa yleistyneet urbaanit vaihtoehtolajit määrittyvät harrastajiensa keskuudessa rennoiksi sosiaalisiksi tiloiksi, joissa yhdessä ”höntsäilevistä” porukoista tulee keskenään viihtyviä ystävyyshenkejä. Nuorten liikuntaharrastusmahdollisuuksia puntaroitaessa tämäkin ulottuvuus on huomion arvoisen: liikuntaharrastusporukka on parhaimmillaan mukavan ja halutun vertaissosiaalisuuden vitaalinen tila (myös Harinen, Liikanen, Rannikko & Torvinen 2015; Rannikko 2018).

Näistä ”liikunta oikeutena ja ilona” -lähtökohdista ponnistaen tarkastelen tässä artikkelissa liikunnalliseen eriarvoisuuteen kiinnittyvää aiheittani sekä nuorten liikuntaharrastusoikeuksien toteutumisen että vertaisten kanssa oleilun ja toiminnan näkökulmista. Syrjäinen, harvaanasuttu ja tässä suhteessa erityinen kotipaikka nuorten elämaailmoja (Gadamer 2004) puitteistavana tekijänä muodostaa tarkastelua yhteen sitovan tulkintakehyksen.

Aineistosta ja sen analyysistä

Olen ollut mukana sekä erilaisissa liikuntatutkimushankkeissa että syrjäseutu- nuoruuksia analysoineissa hankkeissa, ja tämän tekstin taustalla olevat aineistot on koottu niistä kolmessa³. Olen lukenut tätä analyysia varten 29 tytön ja 22 pojan haastattelut, jotka on koottu 13–18-vuotiaiden nuorten parista eri puolilta itäisen Suomen syrjäseutu- ja Pohjois-Karjalasta, Etelä-Savosta, Etelä-Karjalasta ja Kainuusta). Haastattelut ovat olleet joko yksilö- tai parihaastatteluja, ja ne on koottu vuosina 2015–2018. Aineistojen keruuta on toteutettu myös niin sanotun kuljeskelumetodin (Kusenbach 2003) keinoin: nuorten kanssa on jutustellen kävelty pitkin syrjäisiä kyläteitä, nuorison kokoontumispaikkoja, urheilukenttiä ja nuorisotaloja. Aineiston kokoamisen logiikkaa voi nimetä monipaikkaiseksi etnografiaksi (Marcus 1995), jossa vastauksia

³ Hylkysyrjä-hanke (2015), Syrjäkylänuoret, unohdetut kuntalaiset -hanke (2015–2016) ja Nuoret ajassa -hanke (2015–2025).

yhteen tutkimuskysymykseen on haettu erilaisia konkreettisia asuinympäristöjä koluten⁴.

Vaikka aineistonkokoamisen paikat ovat vaihdelleet maantieteellisesti, niitä yhdistävät kuitenkin konkreettiset ja koetut elämisen ympäristöt, joissa välimatkat kodeista kouluihin, nuorisotiloihin, vapaa-ajan vertaisyhteisöihin ja rakennetuille liikuntapaikoille ovat erityisen pitkiä ja joista puuttuvat julkisen liikenteen palvelut. Haastatellut nuoret saattavat asua paikoissa, joista on yli sata kilometriä kuntakeskukseen, jossa esimerkiksi kunnalliset vapaa-ajanpalvelut ovat tarjolla. He asuvat joko pienissä reuna-alueiden taajamissa tai niitä ympäröivissä metsäisissä muutama ja joskus jopa vain yhden talon syrjäkyllissä. Taajamien infrastruktuuria sävyttävät yleisesti tyhjät kauppa- ja teollisuustilat. Monissa taajamissa on kuitenkin vielä toimiva peruskoulu liikuntatiloineen kunnallisena lähialueena, ja kouluaikoina syrjäisten kylien peruskouluikäisille asukkaille on tarjolla koulukyyti taajamaan. Tämä subjektiivinen oikeus päättyy kuitenkin koululaisten siirryttyä toisen asteen opintoihin.

Haastattelutilanteissa nuorten kanssa keskusteltiin muun muassa perhesiteistä, koulunkäynnistä, ystävyyksistä, tulevaisuudenunelmista, vapaa-aikasta ja harrastuksista. Puhuimme paljon paikasta, syrjäisestä seudusta aikalaisnuoruuden elämisen kontekstina. Tämä teema on tärkeä, onhan perintei-

nen nuorisotutkimus ollut kiinnostunut pääasiassa nuorisoryhmistä, nuorisokulttuureista ja nuorten keskinäisistä suhteista, mikä on ohjannut tutkijoita ympäristöihin, joissa nuoria on ryhmiksi asti ja joista heitä on vaivatonta löytää suurin joukoin. Näissä trendeissä harvaanasuttujen seutujen harvalukuisten nuorten todellisuudet ovat aivan viimeksi kuluneisiin vuosiin saakka jääneet vaille tutkimuksellista kiinnostusta. Kuitenkin, vaikka syrjäseuduille jalkautuminen on työlästä ja aikaa vievää (Armila 2018), se on kuitenkin tekemisen arvoista. Näiden alueiden erityisten kysymysten huomiointi voi tuoda esiin myös niillä asuvien nuorten liikunnallisen toiseuden, olosuhteen, joka on sekä määritelmällisesti että liikunta-, nuoriso- ja aluepoliittisesti epäreilu.

Tämän artikkelin tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet induktiivisesti, onhan aineisto ollut minulle hyvin tuttu jo vuosien ajan, muihin tutkimustarkoituksiin läpi- ja lähiluettu (Armila, Halonen & Käyhkö 2016; Tuuva-Hongisto, Pöysä & Armila 2016). Aineiston kokonaisvaltainen haltuunotto onkin alkanut jo ennen tässä esitettävän prosessin syntyä. Artikkelin tutkimuskysymysten hahmotuttua kävin aineistoa läpi tarkentaen katsetta aluksi vapaa-aikaan ja sitten liikuntaan ja urheilemiseen liittyviin keskusteluihin. Analyysia varten kohdensin katsetta ja tiivistin aineistoa edelleen poimien siitä jäsennettäviksi ilmauksia, joista hermeneuttisen epistemologian (Gadamer 2004) lupaamalla tavalla oli tunnistettavissa syrjäisen asuinpaikan ”tunkeutuminen” osaksi nuorten liikunnanharrastamis-

⁴ Haastatteluja ovat kanssani koonneet Sinikka Aapola-Kari, Mari Käyhkö, Ville Pöysä ja Sari Tuuva-Hongisto.

tai harrastamattomuuskerrontaa. Artikkelissa esitetty kolmiteemainen analyysirakenne on muodostunut, kun ryhmittelin nämä paikkaan kiinnitettävissä olevat merkityksenannot laajemmiksi kokonaisuuksiksi niitä yhdistävien käsitteellistysten (urheilun ikäjärjestykset, arjen maantiede ja aikuispääoma) avulla.

Rakenteellisten eriarvoisuuksien intersektionaalisuudet – keskenään risteävät erot – ovat monella tavalla läsnä erityisesti yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa (liikuntatutkimuksessa ks. esimerkiksi Berg & Kokkonen 2016). Ikä, sukupuoli, fyysinen kykyisyys, seksuaalinen suuntautuneisuus, etnisyys ja uskonto ovat nuoria monella tavalla erilaisiin toimija-asemiin asettavia sosiokulttuurisia ominaisuuksia (esimerkiksi Kankkunen, Harinen, Nivala & Tapio 2010). Asuinpaikka kuitenkin muodostaa sen fyysisen ja sosiaalisen mahdollisuusrakenteiden maiseman, jossa tämän artikkelin nuoret elävät nuoruuttaan eri tavalla risteävine ominaisuuksineen, ja on sellaisena tämän analyysin ytimessä.

Analyysia on tehty varsin tietoisena esimerkiksi siitä, että 13–18-vuotiaiden nuorten kokemusmaailmat ovat todennäköisesti hyvin erilaisia – varmasti myös suhteessa liikuntaharrastuksiin kohdistuviin odotuksiin ja merkityksenantoihin. Tämä ikävaihe on kuitenkin havaittu yhtäältä sellaiseksi, jossa liikuntainnostus usein laskee (esimerkiksi Myllyniemi & Berg 2013, 59), ja toisaalta sellaiseksi, jossa lajissaan kilpailemaan aikovan urheilijan polulle (Aarresola 2016) astuminen usein tapahtuu,

jos on tapahtuakseen. Näin sen voi nähdä perustellusti kiinnostavaksi nuoruuden vaiheeksi myös tämän analyysin yhteydessä.

Väärään aikaan väärässä paikassako?

Jäsennän tässä luvussa esittämäni tutkimusaineiston analyysin kolmeksi teemaattiseksi merkityskokonaisuudeksi, jotka kietoutuvat haastateltavien nuorten asuinpaikkaa leimaaviin konkreettissosiaalisiin olosuhteisiin: vertaisten vähäisyyteen, pitkiin välimatkoihin ja riippuvuuteen aikuisten tuesta liikuntaharrastuksiin osallistumista pohdittaessa. Käsitteellisemmissä kehystyksissä kytken nämä teemat liikunta- ja urheiluharrastusten muodollisiin ja epämuodollisiin ikäjärjestyksiin, kysymyksiin arjen maantieteen materiaalisesta ja sosiaalisesta luonteesta sekä aikuispääoman merkitykseen nuorten liikunnallisten oikeuksien toteutumisessa tai toteutumattomuudessa tässä erityisessä asuinympäristössä.

Urheilun ikäjärjestykset: Liian vanha, liian nuori?

Syrjäiset reunakylät ovat paikkoja, joilta suomalaisen maaseudun historiassa ”on aina lähdetty” (esimerkiksi Hartikainen 2016). Koska erityisesti sotien jälkeen perheet ovat olleet suuria, syrjäseuduille on kuitenkin riittänyt myös nuorta asujaimistoa, jonka varassa muun muassa monella tavalla elinvoimainen urheiluharrastuskulttuuri on ollut niissä mahdollinen (esimerkiksi It-

konen 1996). 1960–70-luvuilla alkanut ja yhä jatkuva rakennemuutos kaupungistumiskehityksineen on kuitenkin kiihdyttänyt reunakyläiden väestön ikärakenteen painottumista eläkeikäisiin, ja niissä asuvien nuorten kohdalla puhutaan nyt ”lähtemisen imperatiivista” (*mobility imperative*, esimerkiksi Corbett 2007; 2013; Farrugia 2015). Käsiteparilla viitataan poliittis-taloudelliseen prosessiin, jonka myötä nuoruuden elämänvaiheessa tärkeät toiminta-areenat (mm. koulutus- ja vapaa-ajan palvelut) ovat kaikonneet kaupunkikeskuksiin vetäen perässään niiden pariin pyrkivät maaltamuuttajat.

Ihan kaikki ”aktiivi-ikäiset” ihmiset eivät kuitenkaan muuta pois harvaan asutuilta seuduilta. Suomalaisista nuorista noin kolme prosenttia asuu edelleen harvaan asutuksi maaseuduksi tilastoiduilla paikkakunnilla (ks. esimerkiksi Ristikari ym. 2016). Määrä on kuitenkin tuhansien kylien Suomessa pieni, ja yksittäisiin pikkukyläisiin nuoria asukkaita ei useinkaan riitä kovin monta. Urheiluharrastusteemassa tämä nuorten vähyys nousee isoksi esteeksi esimerkiksi erilaisissa joukkuelajeissa. Vaikka nuori tietäisi osaavansa ja tuntisi vetoa lajin pariin, harrastusvalinta ei ole hänelle välttämättä mahdollinen – tai se on valintana onttu, koska esimerkiksi liian nuorten ja fyysisiltä ominaisuuksiltaan hennompien joukkuekavereiden kanssa urheiltaessa joutuu jarruttelemaan ja varomaan, ei voi koetella kykyjään eikä näin saa mielekkyyden kokemusta omalle tekemiselleen. Pienten nuorisomäärien kylissä ikäperustaiset juniorisarjat eivät usein-

kaan ole mahdollisia, jolloin joukkueita joudutaan kasaamaan kokoon hyvinkin erikokoisista ja -tasoisista liikkujista.

”Siinä pelasi niin monta, eri-ikäisiä, sit se oli vähän silleen. Omasta mielestä ehkä ite olisin pärjännyt ylemmässä sarjassa, omassa sarjassa. Mut sitten kun edes [naapuritaajaman] jääkiekkoseuralla ei ollut joukkuetta monelle, et me tehtiin yksi yhteinen joukkue [kaikenikäisistä]. Et oisko se ollut se syy, minkä takia mie sitten lopetin sen. Niin se lentopallossa se on sama ku jääkiekossa. Niin siellä on, mie pelasin silloin vuotta nuoremmissa kanssa. Siirty sitten vielä vuotta nuorempien, niin sinne on pitänyt kans se joku yli-ikä, tämmönen juttu anoa, ehkä ois saanu just ja just. Mut tota ei sitten tullut lähettyä. Ja vaikka oisin päässyt niin en ehkä välttämättä ois lähtenyt, siellä oli niin pikkusta poikaa pelaamassa että.” [16-vuotias poika taajamasta, josta on noin 50 kilometriä lähimpään keskuksen.]

Urheilussa ikä on hyvin keskeinen harrastusyhteisöjä ja -toimintaa muodollisesti luokittava toimijaominaisuus (ks. esimerkiksi Harinen & Rannikko 2014). Aakkostetut junioriputket ja niiden varaan rakennettu lineaarinen osallistumis-kasvamis-kehittymis-ketju on myös implisiittinen asia, jonka annettuna ottamista ei tarvitse kyseenalaistaa kaupunkiympäristössä. Yhdessä syrjäisen asuinpaikan kanssa iästä tulee kuitenkin intersektionaalisesti ja korostuneella tavalla merkityksellinen kynnyksen, jon-

ka osallistumista estävä voima näkyy tämän artikkelin aineistossa erityisesti joukkueurheilusta innostuneiden syrjäseutupoikien kohdalla. Tätä kynnystä korottavaksi aluerakenteelliseksi taustaksi voidaan tunnistaa erityisesti toisen asteen koulutusta koskenut lakkautusaalto (SVT 2019), joka omalta osaltaan on tyhjentänyt reuna-alueen kyliä nuoresta väestä. Koulukuolemien myötä ovat kuolleet myös monet ”myöhäisteini-ikään”⁵ ehtineille nuorille tarkoitettut urheiluseurat ja juniorijoukkueet, ja paikkakunnalle jäänyt on usein yksin tai ”liian vanha” peruskouluikäisten joukossa.

Suomalaisia huippu-urheilijoita koskevassa tutkimuksessa (Salasuo ym. 2015) on todettu, että normatiiviset siirtymät – oikea-aikainen siirtyminen harrastamisen vaiheesta seuraavaan – on tärkeä ulottuvuus silloin, kun tavoitteena on kehittyä lajissa menestyväksi urheilijaksi. Oikea-aikainen siirtyminen liittyy paitsi taitojen kumuloitumiseen, myös iänmyötäiseen fyysiseen kehittymiseen. Aivan yksin lajiaan harrastavalle tällainen oikea-aikaiseksi määritelty siirtymäketjussa eteneminen on kuitenkin hankalaa⁶. Urheilun lineaarisiiin ikäjärjestyksiin liittyvä korkein osallistumiskynnys tätä artikkelia varten analysoidussa aineistossa kohoaa kokemuksesta, että on muihin verrattuna liian ”fyysinen” ja väärällä – kenties vaarallisellakin – tavalla vahva.

5 <https://www.ess.fi/urheilu/338731>

6 Sama havainto on tehty vammaisurheilua tarkastelleissa tutkimuksissa (esim. Armila 2020).

Joskus liikuntaharrastuksen pariin hakeutuva voi syrjäisissä olosuhteissa huomata olevansa myös liian nuori:

”Käyvään Veeran kanssa kansalaisympistön tanssiryhmässä, ainoot nuoret siellä. Kaikki kuuskymppisiä mummoja muut. Veera jää sit aina yöks tähän kylälle meille.” [15-vuotias tyttö taajamasta, josta on noin 50 kilometriä lähimpään keskukseen, Veera-kaverin koti sijaitsee kaukana taajaman ulkopuolisessa syrjäkylässä]

Omanikäisen liikuntaharrastusseuran puuttuminen on selkeästi syrjäiseen asuinpaikkaan kiinnittyvä liikunnallista eriarvoisuutta tuottava vaje, asuupa nuori sitten jossakin reuna-alueen taajamassa urheilukentän tuntumassa tai kaukaisemmassa pikkukylässä. Tanssiharrastukseen mummojen kanssa osallistuneet tytöt toivat omaa vääränikäisyyskokemustaan haastattelussa esille hieman naureskellen, mutta esimerkiksi kilpaurheilijan polulle (Aarresola 2016) astumisesta haaveilevia nuoria asia harmittaa todella. Vääränikäisten kanssa harjoittelu ei tue omaa kehittymistä urheilijana, ja monen nuoren onkin haudattava mahdolliset haaveensa tulevana urheilun ammattilaisena tai kisamenestyjänä:

”Jone: Mie oon aina ollut... jotenkin urheilullinen.

Päivi: Mikä siun laji ois jos olisit urheilija?

Jone: [...] Jalkapallo. Mutta täältä, tästä paikasta on niin vaikee päästä

eteenpäin saati huipulle.” [18-vuotias poika taajamasta, josta on noin 70 kilometriä lähimpään keskukseen]

Urheilun ja liikunnan maantiedettä

Kun tarkastellaan harvaanasuttuja elinympäristöjä, kilometrit ja välimatkat merkityksellistyvät jokseenkin keskeisinä yksilöllisiä ja sosiaalisia elämämaailmoja rakentavina materiaalisina olosuhteina. Kansallisessa nuorisotutkimuksessa paikan ja siinä liikkumisen mahdollisuuksia on tarkasteltu arjen maantieteeksi (esimerkiksi Kuusisto-Arponen & Tani 2009) kutsutussa tulkintakehyksessä, jossa fyysiset toimintaympäristöt nähdään sosiokulttuurisesti ja poliittisesti muovautuneina ja jotka vastavuoroisesti muovaavat sitä sosiokulttuurista todellisuutta, jossa ihmiset tekevät elämästään elettävää. Syrjäseutujen tyhjentymisen historia (Hartikainen 2016, 26–31) on merkinnyt paitsi nuoren asujaimiston vähyyttä, myös sitä, että välimatkoista on tullut niillä vielä asuvien arjen toimintakentiltä toisiin liikkumista vaikeuttava tekijä. Nuorten arjessa välimatkat merkitsevät usein henkilökohtaisesti elettyä kotiin vetäytymistä (Armila 2016, 69; Armila ym. 2018; Käyhkö & Armila 2020), mutta niillä on paljon myös liikuntakulttuurisia seureauuksia.

Välimatkojen merkitystä erityisesti nuorten arjen maantieteessä syrjäisillä seuduilla korostaa edelleen julkisen liikenteen puute. Perusopetuslaki (628/1998) on vielä ainakin osittain pitänyt huolta siitä, että monissa pienissä-

kin syrjäseututaajamissa on peruskoulu ja siihen päivittäin lapsia kuljettava koulukyyti. Tämä oikeus takaa syrjäkylien kouluikäisille ajoittaisen pääsyn sinne, missä yhteiset asiat tapahtuvat ja missä kaverit ovat. Tämä oikeus ei kuitenkaan siirry automaattisesti heidän vapaa-ajantoimintansa mahdollistajaksi, ja monin paikoin se katkeaa kokonaan nuoren siirtyessä toisen asteen opintojen elämänvaiheeseen (esimerkiksi Tuuva-Hongisto ym. 2016). Peruskoulu-tuntien ulkopuolisena aikana pääsy tapahtumapaikoille vaikeutuu tai muuttuu mahdottomaksi:

”Mie pelasin koripalloa, tykkäsin, jonkun aikaa, [lähimmän kaupungin] joukkueessa ja se oli tosi mielenkiintoista ja tykkäsin siitä paljon. Todella. Mutta sit matkat... sen takia piti lopettaa se.. lopetin sen. Oisin varmasti jatkanut jos se ois ollu jossain lähempänä mutta se oli 80 kilometriä täältä ja harkat neljästi viikossa. Niin en sit voinu pelata enää.” [14-vuotias tyttö syrjäkylästä, josta on noin 80 kilometriä lähimpään keskukseen]

Monen tutkimuksiimme haastatellun nuoren liikuntaharrastuskokemuksia leimaa välimatkoista johtuva luopuminen. Vaikka joidenkin kotitaajamissa olisikin vielä harrastusporukoita ja ohjattua liikuntatoimintaa, syrjäkyliltä niiden pariin pääsy kouluajan ulkopuolella on vaikeaa. Syrjäisemmissä paikoissa nuorten vapaa-aika kuluukin pitkälti kotona ja omassa huoneessa, jossa tietokone on tärkeä mielekkään tekemisen – ja nuoria paikoillaan pitämisen – kiin-

topiste. Poikien vapaa-ajanviettopuheissa korostuvat erilaiset verkossa pelattavat pelit (myös Armila ym. 2018) ja tyttöjen puheissa Netflixin ohjelmatarjonta (myös Käyhkö & Armila 2020).

Syrjäkylästä puuttuvat usein myös liikunta- ja urheiluharrastuksiin erikseen rakennettu infrastruktuuri: kentät, radat, salit ja varusteisto. Taajamissa on koulujen liikuntasaleja ja urheilukenttiä, mutta ne ovat niistä kaukana asuville nuorille mahdollisia liikunnallisen tekemisen tiloja vain peruskouluikäisille ja koulupäivään rajattuina aikoina. Toisen asteen koulunkäynti-iässä syrjäisten pikkukyläiden nuorten liikunnan harrastaminen saattaa hankaloitua edelleen. Tässä vaiheessa koulut sijaitsevat entistä kauempana heidän kodeistaan, jolloin aikaiset aamuherätykset ja pitkät koulupäivät raskaine matkakettjuineen syövät aikaa ja voimia. Vapaa-aikaa on vähän, ja iso osa siitä kuluu leväyttäessä.

”Mie oon vähän huonommassa asemassa [kylässä asuviin] nähen koska mie asun viijentoista kilometrin päässä [bussipysäkiltä] niin miun pitää ajaa mopolla semmoset, miun pitää herätä erittäin aikaisin nimittäin. Jossain viien, puol viien paikkeilla, jos mie iskän kyyillä meen [pysäkille ja siitä bussilla kaupunkiin], mutta varmaan riittänee jos kuuen aikaan herrään jos mie mopolla [menen bussille].” [16-vuotias poika syrjäkylästä, josta on 65 kilometriä lähimpään keskuksen]

Päivi: Jääks sulla sit yhtään vapaa-aikaa?

Kaisla: No ei hirveesti, sitten ku mie herräilen suunnilleen kilometri ennen kottii [bussissa koulupäivän jälkeen] ku ollaan niin sitten semmonen vähän horrosolo tai ku, paljon väsyneempi ku jos ei ois nukkunu ollenkaan niin en mie sit jaksu tehdä läksyjä enää kotona niin sitten lähinnä ehkä just katon jotain sarjaa tietokoneelta tai sit elokuvaa. [...] Ku ennen mie kävin just salilla ja tein kaikkee muuta, mut nyt mulla ei oikeestaan jää mihinkään aikaa. [17-vuotias tyttö taajamasta, josta on 50 kilometriä lähimpään keskuksen]

Edellisessä alaluvussa viitattiin David Farrugian (2015) lähtemisen imperatiiviksi luonnehtimaan ”kaupunki-imeen” – yhteiskuntien kaupungistumiskehitykseen, joka vetää nuoret pois kaukana keskuksista sijaitsevilta paikkakunnilta. Koulutustarjonnan ja työmarkkinoiden keskittyminen kaupunkiin ei ole Farrugian näkemyksen mukaan ainoa reuna-alueita tyhjentävä asia, sillä kaupunkiympäristöön kiinnitetään myös symbolisia urbaanin ”coolituden” ja nuorekkuuden representaatioita. Nuorisokulttuuristen liikuntamuotojen yleistyessä perinteiset maalaiskyläiden urheiluyhteisöt ja kyläiden konventionaalinen urheiluseuratoiminta määrittyvät nuorten mielissä jo aikansa eläneiksi ja hieinan naureskellen ”kuolleina” kuvatuiksi.

Arjen maantieteen tulkintakehyksissä syrjäkyläympäristö asettuukin pohdinnan kohteeksi myös suhteutettuna siihen aikalaisliikuntatutkimuk-

seen, jonka kiinnostuksena ovat erilaiset rakennettua urbaania tilaa luovasti hyödykseen käyttävät vaihtoehtoliikuntayhteisöt: skeittarit, parkourajaajat, scoottaajat ja niin edelleen (esimerkiksi Rannikko 2018). Näissä yhteisöissä harrastettu liikunta määrittyy iloiseksi yhdessä tekemiseksi, jolloin sen voi nähdä myös tärkeäksi emotionaalisen yksinäisyyden ja negatiiviseksi koetun eristäytyneisyyden estäjäksi (Harinen & Rannikko 2014; Törrönen & Vornanen 2002). Näiden lajien harrastamista varten tarvitaan kuitenkin usein kaveriporukka ja tasaista rakennettua ympäristöä, kuten katuja, seiniä, parkkipaikkoja, betonikaiteita, eikä syrjäkylistä tahdo löytyä kumpaakaan. Esimerkiksi skeittauskulttuurin syntyminen ei ole välttämättä kovin yksinkertaista, kun sekä alusta että mukava harrastusseura puuttuvat (vrt. esimerkiksi Harinen, Liikanen, Rannikko & Torvinen 2015).

”Oli tuolla koulun vieressä skeittiramppi mutta se on ihan romahtanut ja laho jo nyt, ei sitä kukaan yksin...”
[15-vuotias poika taajamasta, josta on noin 60 kilometriä lähimpään keskukseen]

”Sitä paitsi tuo koulun salin lattia oli ihan liian pehmeä [breakdance-harjoitteluun] niin se jäi.”
[15-vuotias poika taajamasta, josta on noin 40 kilometriä lähimpään keskukseen]

Parhaimmillaan yhteinen liikuntaharrastus yhdistää ja integroi (esimerkiksi Eriksson 2018, 91–92). Syrjäseuduilla ympäristö ei kuitenkaan välttämättä

tue nuorten itsensä paristakaan kumppuavien vaihtoehtoisten liikuntalajien harrastamista. Kuoppaiset soratiet, suot ja lammenrannat ovat omanlaisiaan liikuntaympäristöjä, mutta tarjoavat kehnohkoja alustoja esimerkiksi erilaisille lautailu- tai rullailulajeille (vrt. Harinen & Rannikko 2014). Tätä analyysia varten luetussa aineistossa onkin tunnistettavissa yhtäältä tietoisuus vaihtoehtolajien nuorisokulttuurisesta kiehtovuudesta ja toisaalta kokemus niiden harrastamisen paikallisista hankaluuksista.

Sosiaaliset resurssit: Aikuisten armoilla

Sekä erityisten liikuntatilojen vähäisyys ja epäsopivuus että välimatkoihin ja kulkemiseen liittyvät esteet voivat olla konkreettisia yhteisiin liikuntaharrastuksiin osallistumisen esteitä syrjäkylissä asuvien nuorten arkielämässä. Näiden ohessa yhdeksi hankaluudeksi nousevat myös yhtäältä harrastamista tukevien aikuisten puute ja toisaalta heidän määrittymisensä hyvin keskeiseen ja syrjäkylänuorten keskinäistäkin eriarvoisuutta lisäävään asemaan liikunnallisen osallisuuden rakentumisessa tai rakentumattomuudessa. Outi Aarresolan (2016, 53) kilpaurheilijoita tarkastelevassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota perhepääoman merkitykseen nuoren urheiluharrastuksen tukemisessa: vanhempien kiinnostus, halu ja valmiudet helpottaa nuoren kulkua urheilijan polulla ovat merkityksellisiä urheiluintoa ja -menestystä edesauttavia tekijöitä (myös Salasuo ym. 2015). Syrjäisten seutujen nuorten kohdalla perhe-

pääoma on yhtä lailla merkityksellinen, mutta myös muiden aikuisten rooli on olennainen. Sama korostunut aikuisriippuvuushavainto tehty myös vammaisten nuorten liikuntaharrastuksiin osallistumisen mahdollisuuksia tutkittaessa (Armila & Torvinen 2017; mt. 2018, 39–40).

”Oli meillä valmentaja mut sit se muutti pois eikä oo saatu uutta.”

[15-vuotias poika syrjäkylästä, josta on noin 40 kilometriä lähimpään keskukseen]

Jos syrjäseutunuoren mielekkääksi kokema liikuntaharrastus ja siinä kehityminen edellyttävät valmennusta tai ohjausta, hän voi tuntea itsensä onnekaaksi, jos sellaista löytyy hänen lähiseudultaan. Vähäisestä väkimäärästä on vaikea löytää useita asiaa osaavia, ja jos seuran, joukkueen tai lajin valmentaja muuttaa pois paikkakunnalta, syrjäkylissä jäädään helposti tyhjän päälle. Valmentajien vähäinen määrä tai huono saatavuus huolettaa, mutta myös muiden aikuisten armoille jäädään helposti:

Oili: Miun kaveri, yks Krista, asuu tuolla Marjalaaksossa, haluis harrastaa tanssia mut täällä ei voi. Ja vaikka kylällä voiskii, ei se pääsis sieltä kotoosa iltasin ees kylälle mitenkää.
[13-vuotias tyttö kertoo kaveristaan, joka asuu 55 kilometrin päässä lähimmästä keskuksesta]

Päivi: Entäs muut? Mites tytöt? Tiia? Siutkin pitää joku tuuva, eikä vaan?

Tiia: Niin. Et jos mie meen jonnekin, niin mie pyyvän kyyvin. Että kottoo

pittää sitten aina ruikuttaa kyytii.

[14-vuotias tyttö kylästä, josta on noin 40 kilometriä lähimpään keskukseen]

2000-luvulla Suomessa ollaan tilanteessa, jossa nuorten osallistuminen julkisen sektorin hyväksi määrittämiin ja edistämiin liikuntaharrastuksiin saattaa edelleen olla vapaaehtoisten opettajien tai asiasta kiinnostuneiden vanhempien tuen varassa (vrt. Armila 2019; Armila & Torvinen 2017; mt. 2018, 39–41). Nuorten kertoman mukaan opettajat ovat kuitenkin usein vastahakoisia kouluajan ulkopuolella tapahtuvan liikunnan ohjaamisessa. Tämä tarkoittaa sitä, että ohjatun toiminnan tarjonta on väistämättä heistä kaukana, jolloin mukaan pääsy on kiinni vanhempien tai muiden aikuisten valmiuksista luovuttaa aikaa ja vaivannäköä autottomien ja ajokortittomien nuorten liikunnallisten harrastusten mahdollistamiseen.

Leo: Käyn mie tuolla [lähimmän kaupungin lähellä] jalkapalloharkoissa neljästi viikossa. [15-vuotias poika kylästä, joka sijaitsee 50 kilometrin päässä lähimmästä kaupungista]

Päivi: Miten sie sinne meet?

Leo: Äitin kyyvillä.

Päivi: Paljonko sinne tulee matkaa?

Leo: 90 kilometriä suunnilleen, yhteensä.

Päivi: No mites se äiti...?

Leo: No se samalla käypi kaupassa tai asiolla tai jotakii.

Tutkimuksissa nuorten vapaa-ajasta (esimerkiksi Määttä & Tolonen 2011) on kiinnitetty huomiota myös vapaa-ajan tarjonnan lisääntyneeseen kaupallistumiseen, mikä nostaa perheiden varallisuuden yhdeksi liikunnallista eriarvoisuutta lisääväksi tekijäksi (Myllyniemi 2009). Kaupallisille liikuntaharrastustarjoajille vähäväkiset syrjäkylät eivät ylipäätään muodosta houkuttelevaa markkina-aluetta, jolloin nämäkään palveluntuottajat eivät innostu avaamaan liikuntaharrastustoimintaa reunakylänuorten saavutettaviksi. Paria ratsastustallia lukuun ottamatta tätä artikkelia varten luetuissa aineistoissa ei ole mainintoja yksityisten liikuntaharrastuspalveluntuottajien syrjäseututarjonnasta.

Pohdittavaksi

Liikunta ja urheilu määrittyvät Suomessa niin tärkeiksi kansallisen tason tekemisiksi, että julkinen sektori on veloitettu tukemaan, tarjoamaan ja organisoimaan niiden harrastamisen mahdollisuuksia kattavasti. Vaikka harrastustilastot osoittavatkin liikuntaa harrastettavan Suomessa hyvin paljon (Hakanen ym. 2019), tarkemmat analyysit kertovat monentasoisesta harrastusmahdollisuuksien rakenteellisesta eriarvoisuudesta (esimerkiksi Armila & Rannikko 2019; Berg & Kokkonen 2016). Yksi eriarvoistava tekijä on alueellisuus: nuorten asuinpaikka vaikuttaa siihen, minkälaisiksi liikuntaharrastusmahdollisuudet lopulta muodostuvat. Tätä ei kuitenkaan välttämättä aina huomata: kaupungistumiskehi-

tys on sokeuttanut nuoruuden tutkijat ja teoreetikot (Farrugia 2014). Metrosenttrinen tutkimusote ja siihen perustuvat poliittiset linjaukset nojaavat usein jonkinlaisen ”teoreettisen” tai ”tilastollisen” nuoren representaatioon, vaikka elämä eri paikoissa on lopulta hyvin erilaisten rakenteellisten ehtojen muovaamaa.

Kaupunkinuoruus ja maaseutunuoruus ovat edelleen omanlaisiaan, erilaisia, ja niitä eletään todeksi erilaisissa mahdollisuusrakenteissa. Syrjäseutujen arjen maantieteessä kilometrien konkretia on huomion arvoista: pitkät välimatkat kaikkialle haastavat reunojen nuoria monenlaisiin järjestelyihin, venymisiin, tukijoukkojen tarpeeseen ja luopumisiin. Toisen asteen oppilaitosten kuolemat ovat näivettäneet harrastusporukat, ja usein nuori huomaa olevansa ”liian vanha tai liian nuori” osallistumaan haluamaansa liikuntatoimintaan. Kilometrit aktivoivat kysymyksen harrastuspaikoille ja -porukoihin kulkemisesta, ja pitkät koulumatkat syövät aikaa harrastuksilta. Suomalaisissa syrjäkylissä asuvat nuoret ovatkin monella tavalla hyvinvointiyhteiskuntamme toisia, ainakin jos heidän mahdollisuuksiaan osallistua muiden kanssa yhteisiin harrastuksiin verrataan kaupunkikeskuksissa elävien nuorten runsauden valikoihin.

Nuoret itse eivät kuitenkaan aina tunnista toisettaan saati alkaisivat penätä oikeuksiensa toteutumista (myös esimerkiksi Käyhkö 2016, 79). Tämän tutkimuksen nuoret eivät erityisemmin surkuttele olojaan tai harmittele toisettaan urheilu- ja liikuntaharrastusten yh-

teiskunnallisissa hierarkioissa, vaikka heidän osuutenaan onkin usein harrastusvalintojen kutistuminen kapeisiin realismiin raameihin. Näitä raameja rakentavat erityisesti riippuvuus vanhempien avusta ja kaupungeissa saatavilla olevien puskureiden ja tasoittajien – esimerkiksi nuoriso- ja liikuntatoimien tarjonnan sekä julkisen liikenteen – puute. Nuorisotutkijan rakentamat eriarvoisuustulkinnat voi kuitenkin nähdä perustelluiksi: liikunnan eriarvoistavat rakenteet eivät aina välttämättä realisoitu konkreettisesti osoitettavana ja koettuna syrjintänä vaan esimerkiksi olosuhteina, joissa ”kaikki on kaukana”.

Tässä kirjoituksessa katse on kohdistettu siihen, mitä syrjäkyliltä puuttuu, kun niitä tarkastellaan nuorten liikunnallisen yhdenvertaisuuden tematiikassa. Onkin syytä todeta, että kaikki tutkimushankkeissamme haastatellut nuoret eivät välttämättä vain makaile paikoillaan tai itke liikuntaharrastusmahdollisuuksien vähyyttä. Syrjäisillä seuduilla on metsiä, joissa vaeltaa; jokia, joissa kalastaa; puita ja kallioita, joihin kiipeillä ja soraonttuja, joissa harjoittaa metsästystaitoja. Joillekin haastatelluille nuorille nämä erilaiset toimintaympäristöt ovat merkittäviä ja heitä liikuttavia vapaa-ajan ympäristöjä (myös Armila ym. 2018). Tulevien tutkimusten ongelmaksi asettuukin kysymys siitä, missä määrin nämä ympäristöt voivat tarjota syrjäseutujen nuorille tilaa ja tilaisuuksia toteuttaa liikunnallista elämäntapaa tai kurkottaa kohti urheiluun kiinnitettyjä henkilökohtaisia unelmia ja ambitiesiä, mihin heillä kaikilla on kuitenkin periaatteellinen oikeus.

Lähteet

Aarresola, O. 2016. Nuorten urheilupolut. Tutkimus kilpaurheiluun sosiaalistumisen normeista, pääomista ja toimijuudesta. Jyväskylän yliopisto: *Studies in Sport, Physical Education and Health* 246. Väitöskirja.

Armila, P. 2016. Kauas on pitkä matka: Tutkimuksen tekoa kylien katveessa. Teoksessa T. Kiilakoski & P. Honkatukia (toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tampere: Vastapaino.

Armila, P. 2018. Maaseudun nuoret ja liikunta: Pidot eivät parane kun väki vähenee. *Liikunta & Tiede* 53 (3), 4/2016.

Armila, P. 2019. Liikkumista ja läppändeerausta. Vammaiset nuoret liikuntaharrastusten riennoissa ja reunoilla. Teoksessa T. Hakanen, S. Myllyniemi & M. Salasuo (toim.) *Takuulla liikuntaa. Kyselytutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaa-ajasta*. Helsinki: Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 5/2019, Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 62, Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 142, 59–74.

Armila, P. 2020. Laattikopyöriä ja juoksuvöitä. Apu- ja urheiluvälineet vammaisurheilun sosiaalisina välityksinä. *Sociologia* 57 (2), 167–182.

Armila, P., Halonen, T. & Käyhkö, M. (toim.) 2016. *Reunamerkitöjä Hylkysyrjästä. Nuorten elämänraameja ja tulevaisuudenkuvia harvaan-asutulla maaseudulla*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 117.

Armila, P. & Käyhkö, M. & Pöysä, V. 2018. Syrjäkyläpojat: kaveruutta ja kilometrejä. Teoksessa A. Kivijärvi, T. Huuki & H. Lunabba (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 261–286.

Armila, P. & Rannikko, A. 2019. Epäreilu peli. Teoksessa P. Berg, K. Lehtonen & M. Salasuo (toim.) *”Siitä on pikemminkin vaiettu.” Kirjoituksia kiusaamisesta, syrjinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta lasten ja nuorten liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 151, 52–55.

Armila, P. & Torvinen, P. 2017. Vammaiset nuoret ja vapaa-ajan liikunta. *Nuorisotutkimus* 35 (4), 6–20.

Armila, P. & Torvinen, P. 2018. ”Kuule vetää se pelipaita päälle, se on se juttu.” Apuvälineiden ja liikuntapaikkojen merkitys vammaisten nuorten liikuntaharrastuksissa. Teoksessa S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Jyväskylä: LIKES, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346, 38–55.

Berg, P. & Kokkonen, M. (toim.) 2016. *Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus urheilussa ja liikunnassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 186.

Corbett, M. 2007. *Learning to Leave. The Irony of Schooling in a Coastal Community*. Halifax: Fernwood Publishing.

Corbett, M. 2013. I’m going to make sure I’m ready before I leave: The complexity of educational and mobility decision-making in a Canadian coastal community. *Journal of Rural Studies* 32, 275–282.

Eriksson, S. 2018. ”Se on mulle tosi fiilisjuttu.” Liikuntaharrastuksen kulttuuriset ulottuvuudet. Teoksessa S. Eriksson, P. Armila & A. Rannikko (toim.) *Vammaiset nuoret ja liikunta*. Jyväskylä: LIKES, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 346.

Farrugia, D. 2014. Towards a Spatialized Youth Sociology: The Rural and the Urban in Times of Change. *Journal of Youth Studies* 17 (3), 293–307.

Farrugia, D. 2015. The Mobility Imperative for Rural Youth: The Structural, Symbolic and Non-representational Dimensions of Rural Youth Mobilities. *Journal of Youth Studies* 19 (6), 2016.

Gadamer, H-G. 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Tampere: Vastapaino.

Haanpää, L. 2019. *Harrastustakuu: Yhdenvertaisuuden asialla*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 221.

Hakanen, T., Myllyniemi, S. & Salasuo, M. 2019. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus. Yhdenvertaiseen harrastamiseen on vielä matkaa. Helsinki: Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 61, Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 215, Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2/2019.

Harinen, P., Rautopuro, J. & Itkonen, H. 2006. *Asfalttiprinsit. Tutkimus suomalaisista skeittareista*. Helsinki: Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja.

Harinen, P. & Rannikko, A. 2014. *Temppu ja miten se tehdään? Vaihtoehtoliikunta tietämisen ja taitamisen todellisuuksina*. Teoksessa P. Harinen, M. Käyhkö & A. Rannikko (toim.) *Mutta mikä on tutkimuksen teoreettinen kysymys?* Joensuu: University Press of Eastern Finland, 80–101.

Harinen, P., Liikanen, V., Rannikko, A. & Torvinen, P. (toim.) 2015. *Liikuttukseen asti: Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erottautumisen mieli*. Jyväskylä: LIKES, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 303.

- Hartikainen, E. 2016. Hylkysyrjän historiaa: juustohöylää, kirvestyötä ja viikatemiesiä. Teoksessa P. Armila, T. Halonen & M. Käyhkö (toim.) Reunamerkitöjä Hylkysyrjästä. Nuorten elämänraameja ja tulevaisuudenkuvia harvaan asutulla maaseudulla. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 117, 21–58.
- Hoikkala, T. 1993. Katoaako kasvatus, himmeä neekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Helsinki: Gaudeamus.
- Huotari, P. 2004. Kaikki kunnossa? Suomalaisten koululaisten fyysinen kunto vuosina 1976 ja 2001. Jyväskylän yliopisto: Liikuntapedagogiikan julkaisuja.
- Itkonen, H. 1996. Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Helsinki: Gaudeamus.
- Kankkunen, P., Harinen, P., Nivala, E. & Tapio, M. 2010. Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemaa syrjintää Suomessa. Helsinki: Sisäasiainministeriön julkaisuja 36/2010.
- Kauravaara, K. 2013. Mitä sitten jos ei liikuta? Etnografinen tutkimus nuorista miehistä. Jyväskylä: LIKES, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 276. Väitöskirja.
- Kiilakoski, T. 2016. I am Fire but my Environment is the Lighter. A Study on Locality, Mobility, and Youth Engagement in the Barents Region. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 179.
- Kokko, S. & Mehtälä, A. 2016. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. Helsinki: Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 4/2016.
- Kusenbach, M. 2003. Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool. *Ethnography* 4 (3), <http://eth.sagepub.com/content/4/3/455.short?rss=1&ssource=mfc>.
- Kuusisto-Arponen, A.-K. & Tani, S. 2009. Hengailun maantiede. Arjen kaupunki nuorten olemisen tilana. *Alue ja ympäristö* 38 (1), 51–58.
- Käyhkö, M. 2016. Kotoa pois pakotetut? Syrjäseutujen nuorten toiselle asteelle siirtyminen ja koulutuksen alueellinen eriarvoisuus. Teoksessa P. Armila, T. Halonen & M. Käyhkö (toim.) Reunamerkitöjä Hylkysyrjästä. Nuorten elämänraameja ja tulevaisuudenkuvia harvaanasutulla maaseudulla. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 117, 74–96.
- Käyhkö, M. & Armila, P. 2020. "...et sit yhenkään miehen takia jää tänne." Romanttiset suhteet syrjäseudulla kasvaneiden tyttöjen elämässä. Hyväksytty julkaistavaksi *Nuorisotutkimus* 38 (3), 2020.
- Lallukka, K. 2014. Lasten ja nuorten oikeudet liikunnassa ja urheilussa. Jyväskylä: LIKES, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 284.
- Marcus, G. E. 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Mead, G. H. 1934. *Mind, Self and Society*. USA: The University of Chicago Press.
- Myllyniemi, S. 2009. Aika vapaalla. Nuorten vapaa-aikatutkimus. Helsinki: Nuorisosaian neuvottelukunnan julkaisuja 40, Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 92.
- Myllyniemi, S. & Berg, P. 2013. Nuoria liikkeellä! Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013. Helsinki: Nuorisosaianneuvottelukunnan julkaisuja 49, Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 140.
- Määttä, M. & Tolonen, T. (toim.) 2011. Annettu, otettu, itse tehty. Nuorten vapaa-aika tänään. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 112.
- Perusopetuslaki 628/ 21.8.1998.
- Pirnes, E. & Tiihonen, A. 2010. Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista. *Kasvatus ja Aika* 2/2010.
- Rannikko, A. 2018. Kamppailua kunnioituksesta. Vaihtoehtoliikunnan alakulttuurien moraaliset järjestykset. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 201. Väitöskirja.
- Rautopuro, J., Harinen, P. & Itkonen, H. 2007. Skateboarding – A Sporty form of Joyful Sociality. Teoksessa H. Itkonen & A.-K. Salmikangas (toim.) *The Changing Role of Public, Civic and Private Sectors in Sport Culture*. Jyväskylän yliopisto: Liikuntatieteiden tiedekunnan julkaisuja.
- Ristikari, T., Törmäkangas, L., Lappi, A., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Merikukka, M., Hautakoski, A., Pekkarinen, E. & Gissler, M. 2016. Suomi nuorten kasvuympäristönä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry:n julkaisuja 101.
- Salasuo, M., Piispa, M. & Huhta, H. 2015. Huippu-urheilijan elämänkulku. Tutkimus urheilijoista 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 166.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) 2019. Muutto-liike. Helsinki: Tilastokeskus
- Suomen virallinen tilasto (SVT) 2020. Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset. Helsinki: Tilastokeskus

Tuuva-Hongisto, S., Pöysä, V. & Armila, P. 2016. Unohdetut kuntalaiset? Syrjäkylien nuoret ja kuntien hyvinvointipalvelut. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiön julkaisuja 99.

Törrönen, M. & Vornanen, R. 2002. Emotionaalinen huono-osaisuus peruskoululaisten korostamana syrjäytymisenä. Nuorisotutkimus 20 (4), 33–42.

Valtion lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisselma 2012-2015. Sinulla on oikeus! Helsinki: Valtioneuvosto.

Ylitalo, M. 2008. Runsauden yhteiskunta sijoittaa vapaa-aikaan. Tieto & trendit 2/2008. Helsinki: Tilastokeskus.

Internetviitteet

<https://www.ess.fi/urheilu/338731>

<https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/keskeisia-kasitteita>

<http://www.tsk.fi/tepa/fi/haku/eriarvoisuus>

Koulutusryhmittäiset erot liikunnassa Suomessa FinTerveys 2017 -tutkimuksen valossa

KATJA BORODULIN¹, HEINI WENNMANN², TOMI MÄKI-OPAS³,
PEKKA JOUSILAHTI² & SEPPO KOSKINEN²

Tiivistelmä

Koulutusryhmien väliset terveyserot ovat keskeinen ja pitkäaikainen haaste suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Terveyseroja selittävät suurelta osin erot elintavoissa kuten liikunnassa. Tässä tutkimuksessa kuvataan koulutusryhmittäisiä tuloksia vapaa-ajan liikunnassa, työmatkaliikunnassa, työn fyysisessä kuormittavuudessa, vuorokauden fyysisen aktiivisuuden ajoittumisessa sekä vapaa-ajan ruutuistumisessa miehillä ja naisilla vuonna 2017.

Aineistona hyödynnetään FinTerveys 2017 -tutkimusta, joka on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toteuttama laaja kansallisesti koko aikuisväestöä edustava terveystarkastustutkimus. Tarkastelussa ovat 30 vuotta täyttäneiden kyselylomakkeilla kerätyt tiedot vapaa-ajan liikunnasta, työmatkaliikunnasta, työn fyysisestä kuormittavuudesta sekä vapaa-ajan ruutuistumisesta television tai tietokoneen ääressä. Osalle tutkimukseen kutsutuista annettiin ranteessa

pidettävä liikemittari seitsemäksi vuorokaudeksi mittaamaan fyysistä aktiivisuutta. Liikemittarin tuloksia tarkastellaan niiden 25 vuotta täyttäneiden osalta, joilla oli mittaustuloksia vähintään neljältä päivältä ja kymmenen tunnin ajalta. Koulutustaso luokiteltiin korkeimman suoritettun tutkinnon perusteella kolmeen ryhmään (perus-, keski-, tai korkea-aste).

Korkea-asteen koulutusryhmään kuuluvat harrastivat muita useammin vapaa-ajan liikuntaa ja istuivat vähemmän ruudun ääressä vapaa-ajalla. Työmatkaliikunta oli yleisempää korkea-asteen koulutusryhmän miehillä kuin vähemmän koulutetuilla, mutta naisilla ei havaittu koulutusryhmien välisiä eroja työmatkaliikunnassa. Työ oli fyysisesti kuormittavinta perus- ja keskiasteen koulutusryhmissä. Perusasteen koulutusryhmän naisille kertyi enemmän fyysistä aktiivisuutta erityisesti aamupäivällä (klo 9–11) ja vain peruskoulutuksen

1 Ikäinstituutti ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Helsinki

2 THL, Helsinki

3 Itä-Suomen yliopisto, Kuopio

saaneilla miehillä laajemmin päiväaikaan (klo 8–15) verrattuna korkea-asteen koulutusryhmään. Korkea-asteen koulutusryhmässä miehet olivat illan tunteina fyysisesti aktiivisempia kuin perusasteen koulutuksen saaneet.

Koulutustaso oli vahvasti yhteydessä vapaa-ajan liikuntaan, työn fyysisen kuormittavuuteen ja fyysiseen aktiivisuuteen, sekä työmatkaliikuntaan miehillä. Koulutusryhmittäiset erot vapaa-ajan liikunnassa ja työn fyysisessä kuormittavuudessa olivat suuria ja samansuuntaisia kuin aiemmin on raportoitu. Koulutusryhmittäiset erot työmatkaliikunnassa saattavat olla kaventumassa. Uusi havainto oli koulutusryhmien välinen ero vuorokauden fyysisen

aktiivisuuden ajoittumisessa, joka liittyy työn fyysisen rasittavuuden ja vapaa-ajan liikunnan eroihin koulutusryhmien välillä.

Tulokset kannustavat etsimään terveys- ja liikuntapolittisia keinoja koulutusryhmien välisten erojen kaventamiseksi. Keinot edellyttävät liikuntakäytännön ja eriarvoisuuden taustalla olevien esteiden ja kannustimien syvempää ymmärrystä sekä väestötason seurantaan toimenpiteiden ja politiikan vaikuttavuuden arvioimiseksi.

Avainsanat: *FinTerveys 2017*, fyysinen aktiivisuus, istuminen, koulutus, liikunta, sosioekonominen asema, terveyserot, väestötutkimus

Eriarvoisuus monitahoinen ongelma

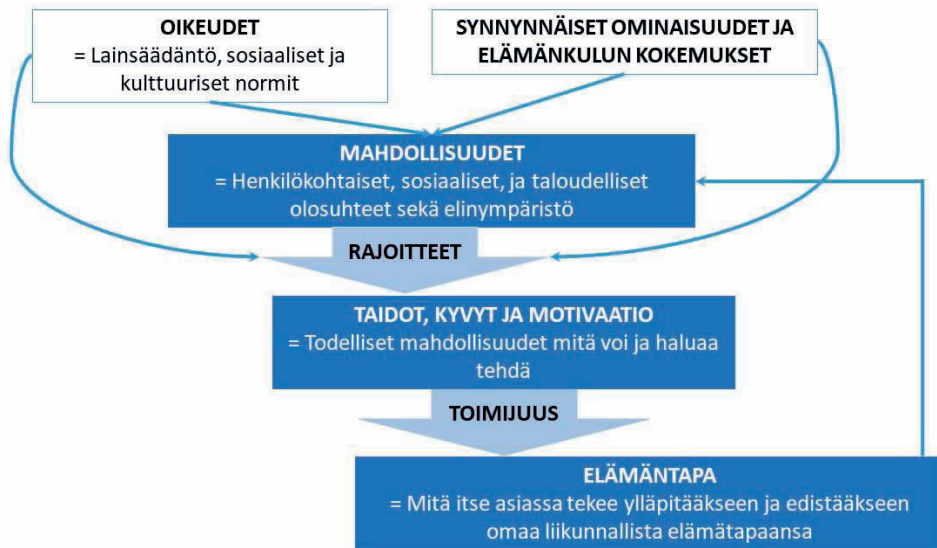
Terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoisuus on ollut pitkään suurin terveys- ja yhteiskuntapolitiittinen haasteemme, eikä eriarvoisuus ole kaventunut useista toimenpiteistä tai politiikkamuutoksista huolimatta. Eriarvoisuus voidaan määrittellä epäoikeudenmukaisena mahdollisuuksien ja resurssien jakautumisena (Sihto & Karvonen 2016; WHO 2016), joka konkretisoituu eroina terveydessä ja hyvinvoinnissa, esimerkiksi ennenaikaisena eläkkeelle jäämisenä, sairastumisena, kuolleisuutena tai huonona elämänlaatuna. Väestöryhmittäisessä tarkastelussa terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoisuutta ilmenee muun muassa iän, sukupuolen, koulutuksen, ammattiaseman, tulojen ja etnisen taustan mukaan (Koponen ym. 2018; Kestilä & Karvonen 2019; Castaneda ym. 2012). Väestöryhmittäinen tarkastelu auttaa tunnistamaan niitä terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoisuuden taustalla olevia rakenteellisia tekijöitä ja väestöryhmittäisiä tarpeita, joihin politiikkatoimia voisi entistä vaikuttavammin kohdistaa eriarvoisuuden kaventamiseksi.

Hyvinvoinnin ja terveyden eriarvoisuuden teoreettista viitekehystä voidaan soveltaa tarkasteltaessa väestöryhmittäisiä eroja liikunnassa (Sihto & Karvonen 2016; Palosuo ym. 2007; LSE 2019; Lahelma & Rahkonen 2017; Abel & Frohlich 2012; Mäki-Opas, Rahkonen & Borodulin 2015). Terveys sosiologisen eriarvoisuusteorian mukaan liikunnan eriarvoisuutta tulisi tarkastella kokonaisvaltaisesti mahdollisuuksien ja toimijuuden vuorovaikutuksen kautta, mis-

tä voi seurata epäoikeudenmukaisia eroja liikunnassa (LSE 2019, katso kuvio 1). Eriarvoisuuden tarkastelussa on ensinnäkin tärkeää huomioida se, millaisessa yhteiskunnassa ihmiset elävät, sillä vallitsevat sosiaaliset ja kulttuuriset normit sekä lainsäädäntö vaikuttavat siihen miten epäoikeudenmukaiseksi eriarvoisuus koetaan (LSE 2019). Eriarvoisuuden taustalla voi olla elämäkulun ja jopa yli sukupolvien kulkevia mekanismeja, joihin emme välttämättä pysty vaikuttamaan. Ne on silti syytä huomioida. Köyhyys ja sosiaalinen asema voivat periytyä sukupolvelta toiselle, ja miehillä ylisukupolviset sosioekonomiset vaikutukset voivat olla voimakkaampia kuin naisilla (Karhula & Sirniö 2019).

Toiseksi eriarvoisuutta tulee tarkastella liikunnan mahdollisuuksien (henkilökohtaiset, sosiaaliset ja taloudelliset olosuhteet sekä elinympäristö), ja niissä kenties aiheuttamien rajoitteiden kautta. Kolmanneksi eriarvoisuuteen vaikuttaa ihmisen toimijuus, jota määrittävät mm. koulutuksen ja sosiaalisen aseman kautta saadut tiedot ja taidot sekä asenteet (Abel & Frohlich 2012; Mäki-Opas, Rahkonen & Borodulin 2015). Esimerkiksi koulutuksen ja sosiaalisen aseman avulla muokkaavan yksilön tietoja, taitoja ja asenteita suhteessa omiin mahdollisuuksiin liikkua. Näiden tietojen, taitojen ja asenteiden avulla tehdään terveyttä ja hyvinvointia edistäviä tai ylläpitäviä valintoja, kuten päätetään liikkua tai olla liikkumatta. Tämänhetkisen käsityksen mukaan eriarvoisuuden kaventamiseksi ei siten riitä, että edistetään vain terveyttä ja hyvinvointia edistäviä olosuhteita ("mahdollisuus-

Kuvio 1. Liikunnallisen elämäntavan ja sen eriarvoisuuden taustalla olevat mekanismit – mahdollisuudet ja toimijuus. LSE 2019, muokattuna liikunnan kontekstiin.

det”), vaan tämän lisäksi tulisi tukea ihmisten valintoja (“toimijuutta) tukevia kykyjä ja taitoja ylläpitää ja edistää kokonaisvaltaisesti omaa hyvinvointiaan (Sihto & Karvonen 2016; LSE 2019).

Elintavoilla tarkoitetaan tyypillisesti liikunta-, ruokailu-, tupakointi-, alkoholinkäyttö- ja nukkumistottumuksia. Aiemmat aikuisia koskevat tutkimukset ovat systemaattiset osoittaneet koulutusryhmien väliset erot liikunnassa jo vuosikymmenten ajan (Borodulin ym. 2016; Haapala, Borodulin, Silventoinen & Mäki-Opas 2016; Gidlow ym. 2006). Aiempi tutkimus koulutusryhmittäisistä eroista liikunnassa kertoo, että vapaaehtoiset liikuntamuodot (harrastukset ja työmatkaliikunta) ovat sitä yleisempiä, mitä korkeampi koulutus ihmisellä on, kun taas työhön liittyvä fyysinen kuormittavuus on suurempi matalimmissa koulutusryhmissä (Borodulin ym. 2016;

Haapala, Borodulin, Silventoinen & Mäki-Opas 2016). Lisäksi hyötyliikunnan on havaittu olevan yhteydessä sekä matalaan koulutukseen että ammattiasemaan (Saarela, Mäki-Opas, Silventoinen & Borodulin 2015).

Fyysisen aktiivisuuden rinnalla on huomattu, että matalammin koulutetuilla ilmaantuu korkeasti koulutettu ja aiemmin ja useammin haasteita toimintakyvyssä (Koponen ym. 2018; Talala ym. 2014). On myös havaittu, että itsearvioitu fyysinen kuntotaso on korkeampi enemmän koulutettujen ryhmässä, mutta eroja selittää vapaa-ajan liikunta (Pulkkinen ym. 2013; Valkeinen ym. 2013). Liikunnan lisäksi koulutusryhmien välisiä eroja on yhä useammin raportoitu myös istumisen suhteen. Runtas istuminen oli yhteydessä suurempaan vyötärön ympärykseen, painoindeksiin ja heikompiin rasva-arvoihin

hin matalammassa, muttei korkeimmas-
sa sosioekonomisessa asemassa olevilla.
Runsas istuminen oli yhteydessä hu-
onompiin sokeriarvoihin kaikissa sosio-
ekonomisissa luokissa (Staiano, Har-
rington, Barreira & Katzmarzyk 2014).

Yksilölliset elintavat elämäkulussa
vaikuttavat riskiin sairastua erilaisiin
kansantauteihin, kuten sydän- ja veri-
suonitauteihin, syöpiin ja tuki- ja liikun-
taelinsairauksiin. Vähäinen liikunta ja
fyysisesti passiivinen elämäntapa sekä
runsas istuminen kasvattavat jo lapsuus-
vuosina muun muassa ylipainon toden-
näköisyyttä. Myöhemmällä aikuisiällä
vähäinen liikunta lisää vaaraa kroonis-
ten elintapasairauksien kuten sydän- ja
verisuonitautien, tyypin 2 diabeteksen ja
useiden syöpien ilmaantumiseen (2018
Physical Activity Guidelines Advisory
Committee).

Isoissa väestötutkimuksissa liikun-
nan ja fyysisen aktiivisuuden mittaami-
nen liikemittareilla on yleistynyt.
Liikemittareilla saatu tieto mahdollis-
taa esimerkiksi aktiivisuuden ajoittu-
misen tarkemman tarkastelun väestö-
ryhmittäin. Sveitsiläistutkimuksessa
45–86-vuotiailla aikuisilla mitattiin vii-
kon aikaista fyysistä aktiivisuutta vyö-
täröllä pidettävällä liikemittarilla. Tutki-
muksessa havaittiin, että matalammin
koulutetut olivat korkeasti koulutettu-
ja todennäköisemmin tasaisesti fyysi-
sesti aktiivisia ja he käyttivät myös to-
dennäköisemmin vähemmän aikaa pai-
kallaanoloon (Gubelmann, Vollweider
& Marque-Vidal 2017). Liikemittareiden
tulosten pohjalta on myös havaittu kor-
keammin koulutettujen fyysisen aktii-
visuuden ajoittuvan myöhäisemmäksi

ja vuorokausirytmien olevan pirstoutu-
neempi kuin matalammin koulutetuilla
(Mitchell ym. 2017).

Tietoa kyselyllä ja liikemittarilla

Tässä tutkimuksessa hyödynnettiin Ter-
veyden ja hyvinvoinnin laitoksen kerää-
mää kansallisesti edustavaa FinTerveys
2017 -tutkimuksen aineistoa (Borodu-
lin & Sääksjärvi 2019). Sen otos poimit-
tiin satunnaisotannalla kaksivaiheisena
ryväotantana väestötietojärjestelmästä,
ja se edusti Manner-Suomessa asu-
vaa, 18 vuotta täyttäneitä aikuisväestöä.
Otokseen poimittiin 10 247 henkilöä,
joista 69 prosenttia (n = 7 050) osallistui
johonkin tiedonkeruun osaan, ja 58 pro-
senttia (n = 5 952) osallistui terveystar-
kastukseen. Tiedonkeruu tehtiin 50 paik-
kakunnalla ympäri Suomea. Koko otos
kutsuttiin terveystarkastukseen, ja kai-
kille siihen kuuluville lähetettiin kysely-
lomake etukäteen täytettäväksi. Tutkit-
tavilta otettiin myös veri- ja virtsanäyt-
teitä ja terveystarkastuksen yhteydessä
etukäteen määritettyyn alaotokseen
jaettiin liikemittari. Kyselylomakkeel-
la kerättiin laajasti tietoa terveydenti-
lasta, sairaushistoriasta ja terveyskäyt-
täytymisestä taustatietoineen.

Raportoimme artikkelissamme ky-
selylomakkeella kysytyjä ja liikemit-
tarilla mitattuja tietoja. Kyselylomake-
tietoon perustuvat tulokset rajattiin 30
vuotta täyttäneeseen väestöön, jolloin
tulokset ovat yhteneväiset FinTerveys
-tutkimuksen perusraportin kanssa (Ko-
ponen ym. 2018). Lisäksi raportoimme
liikemittarituloksia, joissa tarkastelta-

va ikäryhmä on laajennettu 25 vuotta täyttäneisiin otoskoon ja tilastollisen voiman maksimoimiseksi. Tutkimus on saanut Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin koordinoivan eettisen toimikunnan puoltavan lausunnon. Terveystarkastukseen osallistuneet tutkittavat antoivat tietoisien allekirjoitetun suostumuksensa.

Koulutusryhmäluokitus perustui kyselylomakkeella henkilön itsensä ilmoittamaan korkeimpaan tutkintotietoon. Vastajat luokiteltiin kolmeen ryhmään: perus-, keski- ja korkea-asteen koulutus. Perusasteen koulutusryhmään kuuluvat raportoivat käyneensä kansa-, perus- tai keskikoulun, keskiasteen koulutusryhmään kuuluvat kertoivat suorittaneensa ammattikoulun tai vastaavan tai lukion sekä korkea-asteen koulutusryhmä opistotason, ammattikorkeakoulun tai alemman tai ylemmän korkeakoulun. Koulutusryhmä on muun muassa Suomessa yleisesti käytetty sosioekonomisen aseman mittari, erityisesti kun tutkimusjoukosta rajataan pois nuoret aikuiset, joilla koulutus on vielä kesken.

Liikuntaa kysyttiin lomakkeella vapaa-ajan ja työmatkojen liikuntana sekä työn fyysisenä kuormittavuutena. Vapaa-ajan liikuntaa koskevaan kysymykseen vastasi yhteensä 6 250 henkilöä (miehet = 2 919, naiset = 3 331). Vapaa-ajan liikuntaa harrastaviksi katsottiin ne, jotka vastasivat harrastavansa vapaa-ajallaan edes jotakin fyysistä aktiivisuutta kuten piha- tai puutarhatöitä tai kävelyä. Työmatkaliikuntaa tarkasteltiin alle 65-vuotiaiden ryhmässä (n = 4 017, miehet = 1 923, naiset = 2 094), ja työmatkaliikuntaa harrastaviksi luo-

kiteltiin ne, jotka raportoivat vähintään 15 minuuttia työmatkaliikuntaa päivittäin. Työn fyysistä kuormittavuutta tarkasteltiin niiden alle 65-vuotiaiden ryhmässä, jotka ilmoittivat olevansa työllisiä tutkimuksen ajankohtana (n = 3 122, miehet = 1 488, naiset = 1 634). Fyysisesti kuormittavaa työtä tekeviksi katsottiin ne, joiden työ pääasiassa on seisomatyötä tai sitä kuormittavampaa.

Vapaa-ajan istumista ruudun äärellä mitattiin kysymyksellä, jossa pyydettiin arvioimaan arkipäivänä kotona, television, tietokoneen tai älylaitteen ääressä istuen vietetty aika. Vastaukset (n = 5 902, miehet = 2 758, naiset = 3 144) jaoteltiin kahteen luokkaan sen mukaan, istuiko henkilö ruudun ääressä yli tai alle kolme tuntia (tästä eteenpäin vapaa-ajan ruutuistuminen). Kysymyksellä haluttiin mitata nimenomaan istuen vietetty aika erilaisten ruutujen äärellä niin, että työhön liittyvä ruutu-aika ei ole mukana kokonaismäärässä.

Kyselylomakkeella mitatun liikunnan ja istumisen luotettavuutta on arvioitu useissa tutkimuksissa. Liikuntakysymyksiin perustuvat tulokset korreloivat hyvin objektiivisilla menetelmillä saatujen tulosten kanssa yli 600 000 tutkittavan pohjoismaisissa väestöaineistoissa (Grimby ym. 2015). Liikuntakysymysten on myös havaittu olevan yhteydessä useiden keskeisten kansantautien ilmaantuvuuteen ja kuolleisuuteen Suomessa, mikä osoittaa, että liikuntakysymysten ennustevaliditeetti on hyvä (Hu ym. 2007). Pohjoismaisessa validointitutkimuksessa vapaa-ajan liikunnan mittari korreloi kohtuullisesti liikeanturilla mitatun fyysisen aktiivi-

suuden kanssa (Fagt ym. 2011). Istumisen mittaamisen luotettavuutta on arvioitu aiemmin (Marshall, Miller, Burton & Brown 2010), ja tällöin istumiseen liittyvät mittausominaisuudet olivat hyväksyttävällä tasolla, erityisesti arkipäivien istumista mitattaessa.

FinTerveys-tutkimuksen terveystarkastuksen yhteydessä 25 vuotta täyttäneistä koostuvalle satunnaisotannalla poimitulle alaotokselle (n = 1 991) annettiin liikemittari fyysisen aktiivisuuden vuorokausiseurantaa varten (Boroduli & Sääksjärvi 2019; Wennman ym. 2019). Alaotoksella ei ollut yläikärajaa. Terveystarkastukseen osallistuneista ja alaotokseen kuuluvista (n = 1 140), 933 henkilöä (82 %) toteutti mittaukset ja palautti liikemittarin THL:lle. Käytössä oli Actigraph GT9X Link (Actigraph LLC, Pensacola, Florida, USA) -liikemittari, jota osallistujat pitivät ranteessa seitsemän vuorokauden ajan. Liikemittari rekisteröi kiihtyvyyttä kolmessa suunnassa 100 hertsin taajuudella. Mittarin keräämät kiihtyvyytiedot purettiin Actilife -ohjelmassa (Actigraph LLC, Pensacola, Florida, USA) aktiivisuutta kuvaaviksi count-arvoiksi. Count-arvot ovat laitevalmistajan suure, joka määräytyy rekisteröidyn kolmisuuntaisen kiihtyvyyden taajuuden ja voimakkuuden perusteella niin, että yleisesti korkeampi count-arvo vastaa suurempaa mitattua liikettä.

Kyselytutkimuksen tulokset pohjautuvat FinTerveys 2017 -perusraporttia varten tehtyihin analyyseihin. Jotta väestön tieto korkeimmasta saavutetusta tutkinnosta olisi mahdollisimman luotettava, analyytit rajattiin 30 vuotta

täyttäneeseen väestöön. Analyyseissä huomioitiin tutkimuksen kaksivaiheinen ryväsotanta-asetelma sekä painokertoimet, joita käytettiin erilaisten poimintatodennäköisyyksien ja kadon vaikutusten huomioimiseksi (Borodulin & Sääksjärvi 2019). Mallivakioinnit tehtiin Sudaan-ohjelmalla (versio 11). Painokertoimien avulla korjattiin kadon aiheuttamaa harhaa tuloksiin. Analyysit tehtiin käyttämällä kaksiluokkaisille selitettäville muuttujille logistista ja moniluokkaisille yleistä logistista regressiomallia. Selittävänä tekijänä oli koulutusaste. Analyysit tehtiin erikseen miehille ja naisille. Tulokset raportoidaan prosenttiosuuksina, joille esitetään myös 95 prosentin luottamusväliä.

Vapaa-ajan liikunnan ja ruutuistumisen tuloksia tarkastellaan kaikkien 30 vuotta täyttäneiden ryhmässä. Työmatkaliikunnan osalta tulokset raportoidaan alle 65-vuotiailla. Työn fyysisen kuormittavuuden osalta tuloksista on rajattu pois 65 vuotta täyttäneet sekä työttömät ja eläkkeellä olevat.

Liikemittaritulokset analysoitiin varten sukupuolittain SAS-tilasto-ohjelmalla (SAS 9.3.). Liikemittariaineistossa tulokset on raportoitu kaikilta 25 vuotta täyttäneiltä, joilla liikemittaritietoa oli vähintään kymmenen tuntia neljänä päivänä (n = 915). Minuuttitasoisesta datasta laskettiin päiväkohtaisesti sukupuolittain aktiivisuuden counts-arvojen tuntikohtaiset keskiarvot, joita edelleen vertailtiin koulutusryhmien välillä varianssianalyysin avulla.

Tulokset

Taulukossa 1 esitetään tutkimusjoukon taustatiedot sukupuolittain. Kyselyyn osallistuneista miehistä 23 prosentilla oli perusasteen koulutus, 38 prosentilla keskiasteen ja 39 prosentilla korkea-asteen koulutus. Naisten vastaavat luvut olivat 21, 29 ja 50 prosenttia. Sekä mie-

histä että naisista yli 70 prosenttia harasti vapaa-ajan liikuntaa. Naisille ker-tyi miehiä enemmän työmatkaliikuntaa, mutta miesten työ oli fyysisesti rasittavampaa. Vapaa-ajan ruutuistuminen oli miehillä hieman yleisempää kuin naisilla

Taulukko 1. Tutkimusjoukon taustatiedot.

	Kyselytutkimus (30 vuotta täyttäneet)		Liikemittarialaotos (25 vuotta täyttäneet)	
	Miehet (n = 3049)	Naiset (n = 3496)	Miehet (n = 400)	Naiset (n = 515)
Ikä, keskiarvo (keskihajonta)	57 (15)	59 (16)	56 (16)	56 (17)
Perusaste, n (%)	667 (23 %)	777 (21 %)	109 (28 %)	162 (32 %)
Keskiaste, n (%)	1107 (38 %)	948 (29 %)	123 (31 %)	170 (33 %)
Korkea-aste, n (%)	1180 (39 %)	1657 (50 %)	161 (41 %)	178 (35 %)
Vapaa-ajan liikuntaa harrastavat, n (%)	2124 (73 %)	2306 (71 %)		
Työmatkaliikuntaa harrastavat, n (%)	378 (20 %)	590 (28 %)		
Fyysisesti kuormittavaa työtä tekevät, n (%)	895 (60 %)	889 (54 %)		
Vapaa-ajalla yli 3 tuntia/ vrk ruudun ääressä istuvat, n (%)	910 (33 %)	956 (29 %)		

Vapaa-ajan liikunnan, työmatkaliikunnan, työn fyysisen kuormittavuuden ja vapaa-ajan ruutuistumisen tulokset on esitetty taulukossa 2. Korkea-asteen koulutuksen saaneet miehet liikkuvat useammin vapaa-ajalla ja työmatkoilla, mutta tekivät harvemmin fyysisesti kuormittavaa työtä kuin perusasteen koulutusryhmään kuuluvat miehet. Peruskoulutuksen saaneilla miehillä ruutuistumista oli tilastollisesti merkitse-

västi enemmän kuin muissa koulutusryhmissä.

Korkea-asteen koulutuksen saaneet naiset liikkuvat useammin vapaa-ajalla ja harvemmin työssä sekä istuivat harvemmin yli kolme tuntia ruudun ääressä vapaa-aikana verrattuna perusasteen koulutuksen saaneisiin naisiin. Työmatkaliikunnan osalta naisilla ei havaittu koulutusryhmien välisiä tasoeroja.

Taulukko 2. Liikunta vapaa-aikana, työmatkoilla ja työssä, sekä vapaa-ajan ruutuistuminen 30 vuotta täyttäneillä miehillä ja naisilla koulutusryhmittäin.

	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	Koulutusryhmien välinen tasoero
	% (95 %:n LV)	% (95 %:n LV)	% (95 %:n LV)	
Miehet				
Vapaa-ajan liikuntaa (edes jotain fyysistä aktiivisuutta) (n=2124)	57,1 % (51,3 %–62,7 %)	72,1 % (69,5 %–74,5 %)	80,1 % (77,6 %–82,5 %)	p<0,001
Työmatkaliikuntaa* (vähintään 15 minuuttia päivässä) (n=378)	16,0 % (10,2 %–24,2 %)	17,4 % (14,8 %–20,3 %)	23,3 % (20,4 %–26,4 %)	p=0,008
Ruumiillisesti kuormittava työ** (seisomatyö tai fyysisesti kuormittava työ) (n=895)	81,1 % (72,0 %–87,8 %)	78,0 % (74,4 %–81,2 %)	39,8 % (36,2 %–43,5 %)	p<0,001
Vapaa-ajan ruutuistuminen (yli 3h päivässä) (n=910)	37,0 % (30,9 %–43,6 %)	32,9 % (30,0 %–35,9 %)	30,1 % (27,4 %–32,9 %)	p=0,232
Naiset				
Vapaa-ajan liikuntaa (edes jotain fyysistä aktiivisuutta) (n=2306)	62,7 % (58,7 %–66,5 %)	68,3 % (64,7 %–71,6 %)	74,3 % (71,9 %–76,6 %)	p<0,001
Työmatkaliikuntaa* (vähintään 15 minuuttia päivässä) (n=590)	30,8 % (21,7 %–41,7 %)	25,1 % (21,0 %–29,8 %)	30,4 % (27,6 %–33,3 %)	p=0,193
Ruumiillisesti kuormittava työ** (seisomatyö tai fyysisesti kuormittava työ) (n=889)	75,6 % (64,8 %–83,9 %)	75,5 % (71,4 %–79,2 %)	43,1 % (40,0 %–46,3 %)	p<0,001
Vapaa-ajan ruutuistuminen (yli 3h päivässä) (n=956)	42,4 % (35,9 %–49,3 %)	31,2 % (28,4 %–34,2 %)	26,2 % (23,9 %–28,7 %)	p<0,001

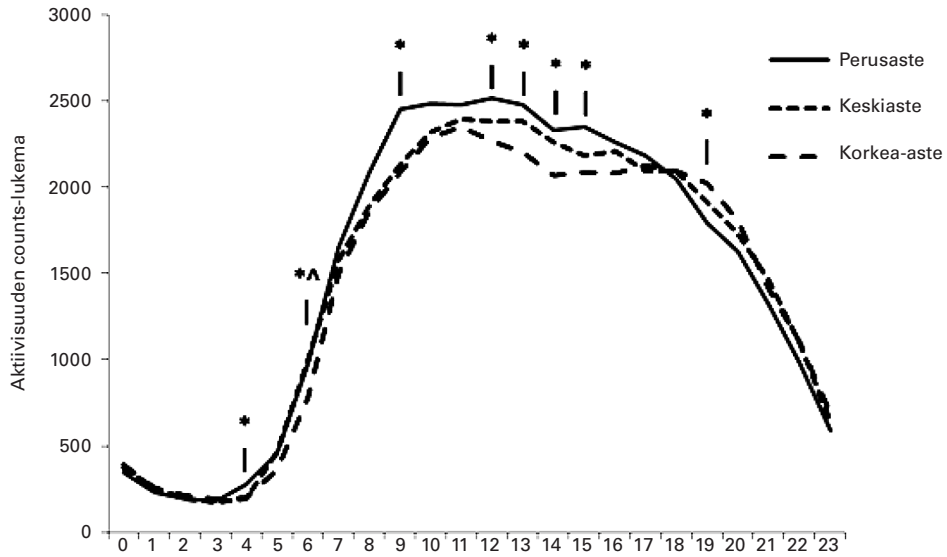
*= tarkastelussa alle 65-vuotiaat

**=tarkastelussa alle 65-vuotiaat, jotka eivät olleet eläkkeellä tai työttömänä

Miesten tuntiokohtainen fyysinen aktiivisuus on esitetty kuviossa 2 koulutusryhmän mukaan. Perusasteen koulutuksen ryhmässä miehillä oli sekä aamun että päivän tunteina merkitsevästi enemmän

fyysistä aktiivisuutta kuin korkea-asteen ryhmässä. Illalla (klo 19–20) korkea-asteen koulutuksen saaneilla miehillä esiintyi enemmän fyysistä aktiivisuutta kuin perusasteen ryhmässä.

Kuvio 2. Tuntiokohtainen vuorokauden fyysinen aktiivisuus 25 vuotta täyttäneillä miehillä (n=400) koulutusryhmien mukaan.

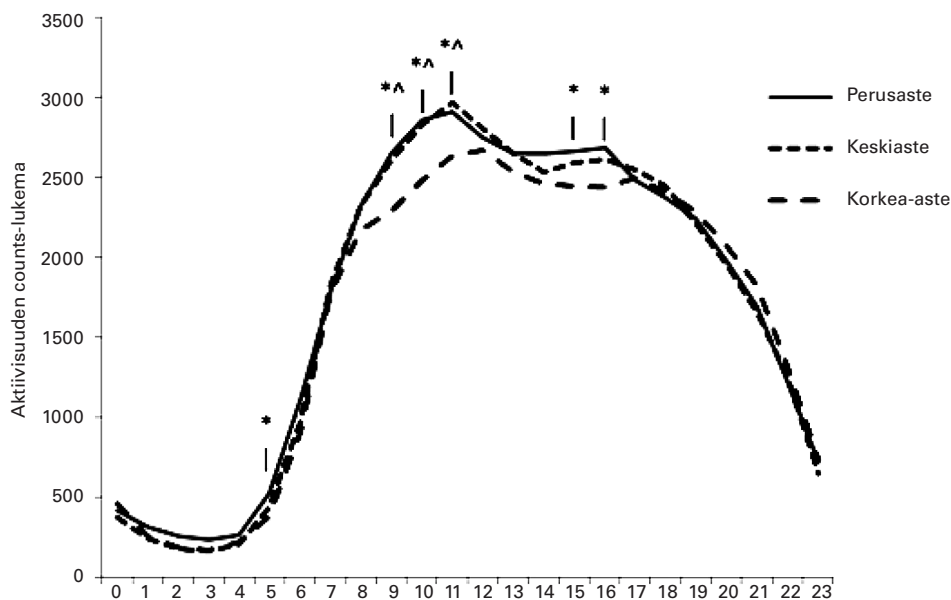
* = tilastollisesti merkitsevä ero perusasteen ja korkea-asteen koulutusryhmän välillä

^ = tilastollisesti merkitsevä ero keskiasteen ja korkea-asteen koulutusryhmän välillä

Naisten tuntikohtainen fyysinen aktiivisuus on esitetty kuviossa 3 koulutusryhmän mukaan. Perusasteen ja keskiasteen koulutusryhmissä naisilla oli korkea-asteen koulutusryhmään verrattuna korkeampi fyysinen aktiivisuus aamupäivän tunteina (klo 9–12). Perusasteen koulu-

tuksen ryhmässä naisten fyysinen aktiivisuus oli korkeampaa kuin korkea-asteen ryhmässä myös aikaisin aamulla ja iltapäivällä. Iltatunteina korkea-asteen koulutusryhmän naisilla oli korkeampi fyysisen aktiivisuuden taso, mutta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevää.

Kuvio 3. Tuntikohtainen vuorokauden fyysinen aktiivisuus 25 vuotta täyttäneillä naisilla (n=515) koulutusryhmien mukaan.

* = tilastollisesti merkitsevä ero perusasteen ja korkea-asteen koulutusryhmän välillä
 ^ = tilastollisesti merkitsevä ero keskiasteen ja korkea-asteen koulutusryhmän välillä

Liikemittari toi uutta tietoa koulutusryhmien välisistä eroista

Tämä tutkimus kuvaa 30 vuotta täyttäneen aikuisväestön koulutusryhmittäisiä eroja vapaa-ajan ja työmatkojen liikunnassa ja työn fyysisessä kuormittavuudessa ja vapaa-ajan ruutuistumisessa. Lisäksi se käsittelee liikemittarilla mitattua tietoa vuorokauden aikaisesta fyysisestä aktiivisuudesta 25 vuotta täyttäneillä. Tulosten mukaan koulutusryhmien väliset erot vapaa-ajan ja työmatkojen liikunnassa, työn kuormittavuudessa, vapaa-ajan ruutuistumisessa ja fyysisen aktiivisuuden ajoittumisessa ovat selviä. Mitä korkeampi koulutustaso, sitä enemmän harrastettiin liikuntaa ja istuttiin vähemmän ruudun ääressä vapaa-aikana. Vastaavasti mitä matalampi koulutus, sitä fyysisesti kuormittavampaa oli työ. Liikemittarilla mitattu vuorokauden fyysinen aktiivisuus oli korkeampaa perusasteen koulutusryhmissä naisilla erityisesti aamupäivän tunteina (klo 9–11) sekä miehillä päivän tunteina (klo 8–15). Korkea-asteen koulutusryhmän miehet olivat illan tunteina fyysisesti aktiivisempia kuin matalammin koulutetut ryhmät.

Tutkimuksen suurin uutuusarvo liittyy liikemittarilla mitattujen tulosten esiintuomiin koulutusryhmien välisiin eroihin. Vastaavanlaisia tuloksia ei ole Suomessa julkaistu aiemmin. Kansainvälisessä kirjallisuudessa on raportoitu, että korkeammin koulutetuilla fyysinen aktiivisuus ajoittuu vuorokauden aikana myöhäisemmäksi kuin matalammin koulutetuilla (Mitchell ym. 2017). Tuloksia ei kuitenkaan raportoitu suku-

puolittain. FinTerveys 2017 -tutkimuksen tulokset tukevat aiempia itseraportointiin perustuvia löydöksiä erityisesti työaikaisen fyysisen aktiivisuuden osalta eli päivällä liikettä kertyy matalimmassa koulutusryhmässä eniten. Lisäksi liikemittarilla saadut tulokset tukevat kyselylomakkeella saatuja tuloksia miesten vapaa-ajan liikunnan koulutuseroista.

Liikemittaritulokset herättävät useita kysymyksiä. Ensinnäkin, tämän tutkimuksen mukaan perusasteen koulutusryhmässä esiintyy päivän aikana monessa kohtaa enemmän fyysistä aktiivisuutta kuin korkeakoulutettujen ryhmässä, mutta perusasteen suorittaneilla monet vähäiseen liikuntaan liittyvät terveysongelmat ovat yleisimpiä. Aiempi tutkimusnäyttö koulutusryhmittäisistä eroista liikunnassa on painottanut vapaa-ajan liikunnan vaikutusta terveyteen ja hyvinvointiin, mikä selittää myös nyt havaittua ristiriitaa. Jatkotutkimus on tarpeen, jotta näyttö terveyttä edistävästä liikkumisen suhteesta liikuntamuotoihin (kuten vapaa-ajan tai työaikaisen) tai fyysiseen kokonaisaktiivisuuteen tarkentuu.

Liikemittariin perustuvien vuorokausikuvaajien muoto vaihteli paljon koulutusryhmissä ja sukupuolten välillä. On selvää, että jatkossa tulee tutkia liikunnan ajoittumista vuorokauden aikana nykyistä laajemmin eri väestöryhmissä. Silmämääräisessä tarkastelussa miehillä perusasteen koulutusryhmässä hereilläolo (korkeampi fyysinen aktiivisuus) ajoittuu aikaisempaan kellon-aikaan kuin korkea-asteen koulutusryhmän miehillä. Havainto ohjaa tulevaa

tutkimusta myös kronotyyppien suuntaan, mikä asettaa vuorokauden aikaisen fyysisen aktiivisuuden osaksi 24 tunnin liikkumisen tutkimuksen viitekehystä. Liikkeen ajoittumisen ymmärtäminen osana 24 tunnin käyttäytymistä voi tuoda esimerkiksi uutta ymmärrystä siitä, voiko samanlainen fyysinen aktiivisuus eri vuorokaudenaikoina tuottaa erilaisia terveystuloksia.

Lisäksi kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin näkökulmasta tulee myös tutkia muiden terveyttä ja hyvinvointia vaarantavien tekijöiden ja elintapojen kasautumista. Epäterveelliset elintavat kasautuvat usein samoille yksilöille. Tämä on yksi vaativimmista terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen haasteista, sillä elintapojen kasautumismallissa yksilöllä on samaan aikaan edessään monta yhtäaikaista elintapamuutoshuonetta, joihin usein yhdistyy muita arjen hallinnan ongelmia, kuten esimerkiksi taloudellisia vaikeuksia ja työn fyysisistä tai henkistä kuormittavuutta. Liikunnan edistämisen tuloksellisuus voi edellyttää sitä, että kyetään ensin edistämään yleistä elämäntilannetta.

Kyselyvastauksiin perustuvat liikuntatulokset olivat yhdenmukaisia aiempien tutkimusten kanssa. Vapaa-ajan liikunta oli sitä suosituimpaa, mitä korkeammasta koulutusryhmästä oli kyse. Vapaa-ajalla ruudun ääressä istuminen oli sitä vähäisempää, mitä korkeammasta koulutusasteesta oli kyse, tosin miehillä tilastollisesti merkitsevä ero löytyi vain perus- ja korkea-asteiden väliltä. Työmatkaliikunta oli yleisempää korkeasteen ryhmän miehillä kuin muissa koulutusryhmissä, mutta naisilla ei

koulutuseroja työmatkaliikunnassa löytynyt. Työ oli fyysisesti kuormittavinta perus- ja keskiasteen koulutusryhmissä. Tuoreen suomalaisen seurantalutkimuksen perusteella nuoruuden korkeampi koulutustaso ennusti myöhempää vapaa-ajan liikunnan määrää (Kari ym. 2020). Koulutusryhmien väliset erot liikunnassa havaitaan jo peruskoulun jälkeen esimerkiksi ammattikoulun ja lukion valitsevien välillä (Hankonen ym. 2017), ja ne pysyvät pitkälle aikuisikään saakka, heijastuen erityisesti eroina fyysisessä toimintakyvyssä (Sainio, Martelin, Koskinen & Heliövaara 2007).

Tässä artikkelissa esitetyt tulokset muokkaavat aiempiin kyselytutkimuksiin perustuvaa kuvaa liikunnan koulutusryhmittäisistä eroista. Työmatkaliikunnan erot saattavat olla häviämässä. Aiempien tutkimusten tulosten vertailukelpoisuutta heikentää se, että niissä on käytetty erilaisia katkaisukohtia päivittäisen työmatkaliikunnan suhteen. Olisi tärkeää arvioida työmatkaliikunnan muutoksia eri väestöryhmissä vertailukelpoisiin osoittimiin perustuen. Toisaalta tuloksiamme työmatkaliikunnasta voidaan myös ilahduttavasti tulkita niin, että työmatkaliikunta näyttäisi olevan terveyseroja kaventava liikuntamuoto väestössä. Työn fyysisen kuormittavuuden ja työmatkaliikunnan suhteen myös työllisyysaste voi vaikuttaa tuloksiin, mikä on erityisen tärkeää pitää mielessä, kun verrataan tuloksia aiempiin vuosiin.

Tuloksemme osoittivat, että naisilla oli miehiä suuremmat ja systemaattiset koulutusryhmittäiset erot vapaa-ajalla ruudun ääressä istumisessa, kun taas

miehillä vain peruskoulutuksen saaneet istuivat muita ryhmiä enemmän ruudun äärellä. Aiemmin on esitetty, että runsaampi istuminen olisi yhteydessä suurempaan vyötärön ympärysten, painoaineksiin ja heikompiin rasva-arvoihin ainoastaan matalassa sosioekonomisen asemassa olevilla. Toisaalta runsas istuminen oli yhteydessä huonompiin sokeriarvoihin sosioekonomisesta asemasta riippumatta. (Staino, Harrington, Barreira & Katzmarzyk 2014). Koska istumiseen liittyvä tutkimus on vielä melko alkuvaiheessa, on tähän teemaan tärkeää palata jatkoanalyysissä. Pätevää arviota naisten ja miesten istumismäärän erosta on vaikeaa esittää ristiintaulukointiin perustuvien analyysien pohjalta. Liikemittarien antamat tulokset viittaavat siihen, että korkea-asteen tutkinnon suorittaneet viettävät vapaa-aikaa iltaisin enemmän liikkuen kuin muut koulutusryhmät.

Lisäksi huomiota kiinnittävät työn fyysiseen kuormittavuuteen liittyvät tulokset. Julkisuudessa puhutaan työn olevan muuttumassa yhä kevyemmäksi ja fyysisesti passiivisemmäksi. Tämän tutkimuksen perusteella noin 80 prosentilla perus- ja keskiasteen koulutetuista ja 40 prosentilla korkea-asteen koulutetuista miehistä oli seisomatyö tai fyysisesti kuormittava työ. Nämä prosenttiosuudet ovat edelleen yllättävän korkeita, ja tuloksia olisi hyvä jatkossa tutkia myös liikemittariaineiston sallimissa rajoissa.

Yhteys sosiaalisen aseman ja terveydentilan tai sairastumisriskin välillä kulkee vahvasti elintapojen kautta. Aiemman tutkimusnäytön perusteella vähäistä vapaa-ajan liikuntaa selit-

tivät vahvimmin sosiaalisen tuen puute ja heikko pystyvyyden tunne, mutta myös perheen tilanne (Borodulin, Jallinoja & Koivusalo 2016). On siis arveltu, että koulutusryhmien taustalla vaikuttavia tekijöitä ovat juuri psykososiaaliset taidot, kyvyt ja keinot ylläpitää liikuntaa arjen haasteissa. Yksilöiden kokemat liikuntaa rajoittavat esteet ovat monenlaisia, mutta tyypillisimmin niiksi kerrotaan ajanpuute, matala motivaatio ja liikuntakaverin puute (Borodulin, K., Sipilä, N., Rahkonen, O., Leino-Arjas, P., Kestilä, L., Jousilahti, P. & Prättälä, R. 2015). Synnä ovat myös sosioekonomiseen asemaan liittyvät tekijät, sillä esimerkiksi korkeat maksut koetaan liikunnan esteiksi yleisemmin työttömien kuin työssäkäyvien ryhmässä. Psykososiaalisten tekijöiden roolia tukeva tutkimusnäyttö on havaittu aiemmissä tutkimuksissa esimerkiksi vertailemalla vielä koulutuspolkunsa alkutaipaleella olevia ammattioppilaitosopiskelijoita ja lukiolaisia, joilla oli yhtä paljon kouluvuosia takana, mutta joilla huomattiin eroja liikuntaan liittyvissä motivaatio-tekijöissä (Hankonen ym. 2017).

Asuin- ja elinympäristöön liittyviä tekijöitä ei kuitenkaan tule täysin unohtaa, kun mietitään liikunnallisen elämäntavan edistämistä eri väestöryhmissä. Hyvät kävely- ja pyöräilymahdollisuudet voivat edistää työmatkaliikkumista riippumatta sosioekonomisesta asemasta, mutta viheralueiden läheisyys ei yksin riitä lisäämään liikunnasta työmatkoilla (Mäki-Opas, T., Borodulin, K., Valkeinen, H., Stenholm, S., Kunst, A., Abel, T., Härkänen, T., Koppe-roinen, L., Itkonen, P., Prättälä, R., Kar-

vonen, S. & Koskinen S. 2016.). Asuinalueen turvallisuudella voi myös olla myönteinen vaikutus vapaa-ajan pyöräilyyn, mutta mahdollisesti vain naisilla ja ulkomaista syntyperää olevilla (Timmermanns ym. 2019).

Yhteiskunnan ja yksilön maailmat eivät aina kohtaa

Terveys- ja laajemmin yhteiskuntapolitiikan yksi keskeinen tavoite on ihmisten hyvinvoinnin edistäminen ja eriarvoisuuden vähentäminen (Sihto & Karvonen 2016; Mäki-Opas, Karvonen & Borodulin 2015). Teoreettisen viitekehityksen näkökulmasta eriarvoisuutta vähentäviä toimenpiteitä suunniteltaessa tulisi kuitenkin muistaa se, että eriarvoisuutta ei voida vähentää tarjoamalla vain mahdollisuuksia, kuten riittäviä taloudellisia resursseja, hyviä elinympäristöjä ja olosuhteita kaikille (Sihvo & Karvonen 2016; Mäki-Opas, Karvonen & Borodulin 2015; Lundberg 2008). Pelkkien mahdollisuuksien, kuten palveluiden ja elinympäristön sekä olosuhteiden, kohentaminen ei riitä muuttamaan käyttäytymistä terveellisemmäksi tai motivoi ihmisiä tekemään omaa hyvinvointiaan edistäviä valintoja (Smith, Hill & Bambra 2016). Voi olla, että ajautumme vain syyllistämään ja leimaamaan henkilöitä tai ryhmiä epäterveellisistä valinnoista. Tarvitaan mahdollisuuksien ja ihmisten toimijuuden eli kykyjen sekä taitojen vuorovaikutuksen huomioimista (LSE 2019; Abel & Frohlich 2012; Mäki-Opas, Rahkonen & Borodulin 2015; Borodulin, Jallinoja & Koivusalo 2016).

Yhteiskuntapolitiittisten toimenpiteiden ja politiikan näkökulmasta on olennaista, kuinka tärkeänä arvona hyvinvoinnin edistäminen ja terveyden tassa-arvo nähdään kaikissa politiikoissa (LSE 2019). Terveyttä ja hyvinvointia tulisi pitää keskeisenä resurssina, jonka avulla ihmiset voivat olla aktiivisia kansalaisia ja elää sellaista elämää, jota he itse arvostavat (Abel & Frohlich 2012). Liikunnan edistämisen näkökulmasta “liikunnallinen elämäntapa” ei ole kaikille tärkeä osa heidän arvostamaansa elämää. Tästä kertoo esimerkiksi ammattikoululaisia koskeva tutkimus, jossa vähäinen liikkuminen on luonnollinen ja mielekäs tapa elää (Kauravaara 2013). Henkilökohtaisen arvostamisen lisäksi eroja on havaittu myös siinä, miten liikunta koetaan ja miten sitä toteutetaan ilman, että ajatellaan itse asiassa liikuntaa. Esimerkiksi ajattelutapaerosta soveltuu maratonjuoksu ja puutarhatoiden käsittäminen (Mäki-Opas, Rahkonen & Borodulin 2015). Kokonaisvaltainen liikunnan ja sen eriarvoisuuden tarkastelu (“mahdollisuudet” ja “toimijuus”) on olennaista, koska samat toimenpiteet ja politiikat eivät selvästikään toimi kaikilla. Koko väestötason ratkaisujen lisäksi tulee kohdistaa väestöryhmittäin räätälöityjä toimia liikunnan eriarvoisuuden vähentämiseksi.

Tähän tutkimukseen sisältyy useita heikkouksia ja vahvuuksia. Koulutusmuuttuja valittiin itseraportoituna korkeimpana tutkintona, johon voi liittyä epävarmuuksia. Koulutusastetta on käytetty pitkään sosioekonomisen aseman osoittimena väestötutkimuksissa. Osalla nuorista aikuisista koulutus on vielä

kesken, joten heidät suljettiin pois analyysistä. Koulutustaso ei varsinaisesti kerro ihmisten ammattinimikkeistä tai työmarkkina-asemasta, mikä rajoittaa löydettyjen yhteyksien syvempää tulkintaa esimerkiksi määrätyn tutkintotason ja ammatin vaikutuksesta vaikkapa työn fyysiseen kuormittavuuteen. Jatkotutkimuksia tulisikin tehdä varsinaisten ammattinimikkeiden, tulotason ja liikunnan välisistä yhteyksistä.

Haasteita asettaa myös uudenlainen mittaustekniikka, sillä ranteesta mitatun fyysisen kokonaisaktiivisuuden analyysimenetelmät ovat vielä kehitteillä. Rannemittari voi arvioida fyysistä aktiivisuutta joidenkin ammattien suhteen eritavalla johtuen työhön liittyvistä yläraajojen liikkeistä. Esimerkiksi pyöräilyssä mittaustulokset saattavat aliarvioida todellista liikuntaa, mikä on voinut heijastua tuloksissamme esimerkiksi työmatkapyöräilyn osalta. Liikemittarin haavoittuvuudet on pyritty ottamaan huomioon mahdollisimman standardoituilla ohjeilla ja aineiston käsittelytaavoilla, mutta mittaus- tai tulkintavirheiden mahdollista vaikutusta tuloksiin ei voida täysin sulkea pois.

Tutkimuksen selviä vahvuuksia ovat iso väestötason otos, joka edustaa hyvin suomalaista aikuisväestöä sekä katon mahdollisesti aiheuttamaa harhaa korjaavien painokertoimien käyttö. Käytetyt mittarit on havaittu hyväksi, ja ne ovat verrattain herkkiä havaitsemaan koulutusryhmien välisiä eroja liikuntatottumuksissa. Vahvuutena on lisäksi se, että pystyimme tarkastelemaan koulutusryhmittäisiä eroja sekä itse arvioituna että käyttäen ranteeseen kiinnitettyä

mittaria. Näin pystyimme kohtalaisen luotettavasti analysoimaan sekä liikemittarin tuottamaa 'objektiivista' aineistoa että liikkumisen konteksteja.

Suomessa on edelleen liikunnassa suuria koulutusryhmien välisiä eroja, joita havaitaan vahvimmin vapaa-ajan liikunnassa, työn fyysisessä kuormittavuudessa sekä liikemittarilla mitatussa fyysisessä aktiivisuudessa. Työmatkaliikunnan ja vapaa-ajalla ruudun äärellä istumisen koulutusryhmittäiset erot eivät ole systemaattisia miehillä ja naisilla. Tulokset kannustavat etsimään terveys- ja liikuntapoliittisia keinoja koulutusryhmien välisten erojen kaventamiseksi.

Eriarvoisuuden kaventamiseksi tulee kehittää koko väestön liikunnallista elämäntapaa kannustavia toimia ja politiikkaa sekä räätälöidä liikunnallista elämäntapaa kannustavia toimenpiteitä erityisesti fyysisesti kuormittavaa työtä tekeville miehille ja vapaa-ajallaan paljon ruudun ääressä istuville. Näiden toimenpiteiden suunnitteleminen ja onnistunut toteuttaminen vaativat liikuntakäyttäytymisen ja eriarvoisuuden taustalla olevien esteiden ja kannustimien aikaisempaa syvempää ymmärrystä sekä väestötason seuranta- ja toimenpiteiden ja politiikan vaikuttavuuden arvioimiseksi.

Lähteet

- Abel, T. & Frohlich, K. 2012. Capitals and capabilities: Linking Structure and agency to reduce health inequalities. *Social Science & Medicine*, 74, 236–244.
- Borodulin, K., Sipilä, N., Rahkonen, O., Leino-Arjas, P., Kestilä, L., Jousilahti, P. & Prättälä, R. 2015. Socio-demographic and behavioral variation in barriers to leisure time physical activity. *Scandinavian Journal of Public Health* 44 (1), 62–69.
- Borodulin, K., Jallinoja, P. & Koivusalo, M. (toim.). 2016. Epäterveellisen ruokavalion ja vähäisen liikunnan ennustajat, kustannukset ja ohjaustoimet. Helsinki: Valtioneuvosto. Selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja No. 24/2016.
- Borodulin, K., Harald, K., Jousilahti, P., Laatikainen, T., Männistö, S. & Vartiainen, E. 2016. Time trends in physical activity from 1982 to 2012 in Finland. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports* 26 (1), 93–100.
- Borodulin, K. & Sääksjärvi, K. (toim.). *The FinHealth 2017 Study – methods*. Helsinki: National Institute for Health and Welfare 17/2019.
- Fagt, S., Andersen, LF, Anderssen, SA, Becker, W., Borodulin, K., Fogelholm, M., Groth, MV, Gunnarsdottir, I., Helakorpi, S., Kolle, E., Mattheissen, J., Rosenlund-Sorensen, M., Simonen, R., Sveinsson, T., Tammelin, T., Thorgerisdottir, H., Valsta, L. & Trolle E. 2011. Nordic Monitoring of diet, physical activity and overweight. Validation of indicators. Nordic Council of Ministers.
- Castaneda, AE., Rask, S., Koponen, P., Mölsä, M. & Koskinen, S. 2012. Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi – Tutkimus venäläis-, somalialaisten ja kurditaustaisista Suomessa. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. Raportti 61/2012. Helsinki.
- Gidlow, C., Johnston, LH, Crone, D., Ellis, N. & James D. 2006. A systematic review of the relationship between socio-economic position and physical activity. *Health Education Journal* 65(4), 338–367.
- Grimby, G., Börjesson, M., Jonsdottir, IH, Schnohr, P., Thelle, DS, Saltin, B. 2015. The “Saltin–Grimby Physical Activity Level Scale” and its application to health research. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports* 2015, 25 (4), 119–125.
- Gubelmann, C., Vollenweider, P. & Marque-Vidal, P. 2017. Of weekend warriors and couch potatoes: Socio-economic determinants of physical activity in Swiss middle-aged adults. *Preventive Medicine* 105, 350–355.
- Haapala, A., Borodulin, K., Silventoinen, K., Mäki-Opas, T. 2016. Fyysisen kokonaisaktiivisuuden koulutusryhmittäiset erot ja muutokset työikäisillä suomalaisilla 11 vuoden seurannassa. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 53 (2), 119–132.
- Hankonen, N., Heino, M., Kujala, E., Hynynen, S-T, Absetz, P., Araujo-Soares, V, Borodulin, K. & Haukkala A. 2017. What explains the socioeconomic status gap in activity? Educational differences in determinants of physical activity and screentime. *BMC Public Health* 17, article 144.
- Hu, G., Jousilahti, P., Borodulin, K., Barengo, N., Lakka, TA, Nissinen, A., Tuomilehto, J. 2007. Occupational, commuting, and leisure-time physical activity in relation to coronary heart among middle-aged Finnish men and women. *Atherosclerosis* 194, 490–497.
- Kari, J., Viinikainen, J., Böckerman, P., Tammelin, T., Pitkänen, N., Lehtimäki, T., Pahlkala, K., Hirvensalo, M., Raitakari, O. & Pehkonen, J. 2020. Education leads to a more physically active lifestyle: evidence based on Mendelian randomization. *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports* 30 (7), 1194–2004.
- Karhula, A. & Sirniö, O. 2019. Ylisukupolvinen eriarvoisuus Suomessa: Poikkitieteellinen katsaus yhteiskuntatieteellisiin tutkimuksiin, Yhteiskuntapolitiikka, 84 (5–6), 572–582.
- Kauravaara, K. 2013. Mitä sitten, jos ei liikuta? Etnografinen tutkimus nuorista miehistä. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 276. Väitöskirja. Likes-tutkimuskeskus. Kопijyvä, Jyväskylä.
- Kestilä L. & Karvonen S. (toim.). 2019. Suomalaisen hyvinvointi 2018. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. Raportti 61/2018. Helsinki.
- Koponen P, Borodulin K., Lundqvist A., Sääksjärvi K & Koskinen S. (toim.). 2018. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja Hyvinvointi Suomessa – FinTerveystieteiden tutkimus. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. Raportti 4/2018.
- Lahelma, E. & Rahkonen, O. 2017. Sosiaalinen rakenne ja terveys. Teoksessa Karvonen S., Kestilä L. & Mäki-Opas T. (toim.). *Terveystieteiden tutkimuskeskus*. Helsinki: Gaudeamus.
- LSE. 2019. Multidimensional inequality framework (MIF). <http://sticerd.lse.ac.uk/inequality/the-framework/default.asp> [Tarkistettu 8.5.2020]

- Lundberg, O. 2018. The next step towards more equity in health in Sweden: how can we close the gap in a generation? *Scandinavian Journal of Public Health*, 46 (22), 19–27.
- Marshall, AL, Miller, YD, Burton NW & Brown WJ. 2010. Measuring Total and Domain-Specific Sitting: A Study of Reliability and Validity. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 42 (6), 1094–1102.
- Mitchell, J., Quante, M., Godbole, S., Peter, JJ, Hipp, A, Marinac, CR, Mariani, S., Cespedes Feliciano, EM, Glanz, K., Laden, F, Wang, R., Weng, J., Redline, S. & Kerr, J. 2017. Variation in actigraphy-estimated rest-activity patterns by demographic factors. *Chronobiology International*, 34 (8), 1042–1056.
- Mäki-Opas, T., Rahkonen, O. & Borodulin, K. 2015. Terveys- ja sosiaalisen elämäntavan polarisoitumiseen – valinnat vai mahdollisuudet. *Yhteiskuntapolitiikka*, 80:3, 263–272.
- Mäki-Opas, T., Borodulin, K., Valkeinen, H., Stenholm, S., Kunst, A., Abel, T., Härkänen, T., Kopperoinen, L., Itkonen, P., Prättälä, R., Karvonen, S. & Koskinen S. 2016. The Contribution of Travel-Related Urban Zones, Cycling and Pedestrian Networks and Green Space to Commuting Physical Activity among Adults - a Cross-Sectional Population-Based Study using Geographical Information Systems. *BMC Public Health* 16, article 760.
- Palosuo H., Koskinen, S., Lahelma E, Prättälä, Martelin T, Ostamo, A., Keskimäki, I., Sihto, M., Talala, K., Hyvönen, E., Linnanmäki, E. (toim.). 2007. Terveiden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:23.
- Pulkkinen, K., Mäkinen, T., Valkeinen, H., Prättälä, R. & Borodulin, K. 2013. Educational differences in self-rated fitness among Finns. *BMC Public Health*, 13 (1), 163.
- Saarela, H., Mäki-Opas, T., Silventoinen, K. & Borodulin, K. 2015. Sosiodemografiset erot suomalaisten hyötyliikunnassa. *Liikunta & Tiede*, 52 (1), 55–63.
- Sainio, P., Martelin, T, Koskinen, S. & Heliövaara, M. Educational differences in mobility: the contribution of obesity, physical work load, and chronic conditions. *Journal of Epidemiology and Community Health* 2007, 61 (5), 401–408.
- Sihto M, & Karvonen, S. 2016. Terveiden eriarvoisuus – lähestymistapoja ja ratkaisuja. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Smith, K., Hill, S., & Bambra, C. (toim.). 2016. Health inequalities, critical perspectives. Oxford University Press Online. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198703358.001.0001/acprof-9780198703358> [Tarkistettu 8.5.2020.]
- Staiano, AE, Harrington, DM, Barreira, TV & Katzmarzyk, PT. 2014. Sitting time and cardiometabolic risk in U.S. adults: Associations by sex, race, socio-economic status, and activity level. 2014. *British Journal of Sports Medicine*, 48 (3), 213–219.
- Talala, K., Härkänen, T., Martelin, T., Karvonen, S., Mäki-Opas, T., Manderbacka, K., Suvisaari, J, Sainio, P., Rissanen, H., Ruokolainen, O., Heloma, A. & Koskinen S. 2014. Koulutusryhmien väliset terveys- ja hyvinvointierot ovat edelleen suuria. *Suomen Lääkärelehti*, 2014 (36), 2185–2192.
- Timmermans, E., Veldhuizen, E., Mäki-Opas, T., Snijder, M., Lakerveld, J. & Kunst, A. 2019. Associations of neighbourhood safety with leisure-time walking and cycling in population subgroups: The HELIUS study. *Spatial and Spatio-temporal Epidemiology* 31, article 100300.
- Valkeinen, H., Harald, K., Borodulin, K., Mäkinen, T., Heliövaara, M., Leino-Arjas, P., Sainio, P., Kestilä, L., Kunst, A., Rahkonen, O., Tammelin, T. & Prättälä R. 2013. Differences in physical fitness between education groups. *European Journal of Public Health*, 2013, 23 (6), 998–1002.
- Wennman, H., Pietilä, A., Rissanen, H., Valkeinen, H., Partonen, T., Mäki-Opas, T & Borodulin, K. 2019. Gender, age and socioeconomic variation in 24-hour physical activity by wrist-worn accelerometers: the FinHealth 2017 Survey. *Scientific Reports* 2019, (9), article number 6534.
- World Health Organization. 1986. The Ottawa Charter for Health Promotion. www.who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/ [Tarkistettu 8.5.2020]
- 2018 Physical Activity Guidelines Advisory Committee. 2018 Physical Activity Guidelines Advisory Committee Scientific Report. Washington, USA: U.S. Department of Health and Human Services.

Ammattiryhmien väliset erot liikemittarilla mitatussa fyysisessä aktiivisuudessa ikääntyneillä työntekijöillä

SOFIA LEHTO^{*1}, TUIJA LESKINEN^{*1,2}, KRISTIN SUORSA^{1,2}, ANNA PULAKKA^{1,3},
JUSSI VAHTERA^{1,2} & SARI STENHOLM^{1,2}

Tiivistelmä

Vaikka sosioekonomisen aseman tiedetään olevan yhteydessä fyysisen aktiivisuuden ja paikallaanolon määrään, ei tiedetä, miten eri ammattiasemassa olevien työntekijöiden aktiivisuustaso eroaa työ- ja vapaapäivinä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia istumisen ja seisomisen sekä kevyen ja reippaan aktiivisuuden määrää eri ammattiryhmien välillä työ- ja vapaapäivinä ikääntyneillä työntekijöillä.

Tutkimus perustuu Finnish Retirement and Aging (FIREA) -seurantatutkimuksen kliiniseen osatutkimukseen, johon osallistui 276 varsinaissuomalaista kunta-alan työntekijää (keski-ikä 62,8 vuotta (keskihajonta 0,9), 83 % naisia), jotka jaettiin kolmeen ammattiryhmään: ylemmät toimihenkilöt, toimihenkilöt sekä työntekijät. Tutkittavat pitivät reitteen kiinnitettyä liikemittaria (Axivity AX3) neljä vuorokautta, joista kahden tuli olla työpäiviä ja kahden vapaapäi-

viä, ja täyttivät päiväkirjaa nukkumaanmeno- ja työajoistaan. Tilastollisiin analyyseihin valittiin mukaan vain sellaiset työ- ja vapaapäivät, joissa mittarin pitoaika hereillä ollessa oli vähintään kymmenen tuntia.

Tulokset osoittivat, että työpäivinä toimihenkilöryhmiin kuuluvat istuivat enemmän ja pidempiä jaksoja ja liikkuvat vähemmän kuin työntekijät, mutta vapaapäivänä ammattiryhmien välillä ei havaittu aktiivisuuseroja. Ammattiryhmien väliset työpäivän aktiivisuuserot muodostuivat työajan aikana, eikä työpäivän vapaa-aikana aktiivisuuseroja ollut. Verrattaessa aktiivisuutta työpäivinä työntekijöillä aktiivisuus oli matlampi vapaa-aikana kuin työaikana, kun taas toimihenkilöllä korkeampi vapaa-aikana kuin työaikana.

Ikääntyneillä kunta-alan työntekijöillä havaitut ammattiryhmien väliset aktiivisuuserot muodostuivat pelkäs-

1 Kansanterveystiede, Turun yliopisto, ja Varsinais-Suomen sairaanhoitopiiri, Turku

2 Väestötutkimuskeskus, Turun yliopisto, Turku

3 Kansanterveyden edistäminen -yksikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki

* Jaettu ykköskirjoittajuus

tään työajan aktiivisuuseroista, sillä vapaa-aikana tai vapaapäivinä ammattiryhmien välisiä aktiivisuuseroja ei havaittu. Työntekijöillä työaika oli aktiivisempaa kuin vapaa-aika, kun taas toimihenkilöillä työaika oli passiivisempaa kuin vapaa-aika. Näin ollen toimihenkilöt voisivat hyötyä esimerkiksi työaikaan kohdennetuista aktiivisuusinter-

ventioista ja istumisen tauottamisesta, kun taas työntekijäammateissa olisi tärkeä kiinnittää huomioita aktiivisen työn tauottamiseen ja vapaa-ajan aktiivisuuden lisäämiseen mielekkäin keinoin.

Asiasanat: ikääntyneet työntekijät, liikemittari, istuminen, paikallaanolo, aktiivisuus, työpäivä

Johdanto

Fyysinen aktiivisuus on ikääntyneiden työntekijöiden yksi tärkeimmistä työkykyä ylläpitävistä tekijöistä siinä, missä liikkumattomuus on yksi riskitekijä enenaikaiselle eläköitymiselle (Robroek ym. 2013). Monet krooniset sairaudet, kuten tuki- ja liikuntaelinsairaudet sekä sydän- ja verisuonisairaudet, joiden esiintyvyyteen fyysinen aktiivisuus ja paikallaanolo vaikuttavat, lisääntyvät jyrkästi iän myötä. On huolestuttavaa, että yli 60-vuotiaat viettävät valtaosan päivästäan istuen tai muuten paikallaan ollen (Harvey ym. 2013). Lisäksi fyysinen inaktiivisuus lisääntyy iän myötä siten, että aikuisista (18–65 vuotta) neljäsosa ja ikääntyneistä (>65 vuotta) yli puolet eivät liiku suositusten mukaan riittävästi (O'Donoghue ym. 2018). Yli 65-vuotiaiden pitäisi liikkua reippaasti vähintään 2,5 tuntia viikossa. Lisäksi lihasvoimaa ja tasapainoa tulisi harjoitella kahdesti viikossa. Kevyttä aktiivisuutta suositellaan jokaiseen päivään mahdollisimman paljon, ja paikallaanoloa tulisi välttää aina, kun se on mahdollista (UKK-instituutti 2019).

Fyysinen aktiivisuus vaihtelee eri sosioekonomisissa luokissa ja eri ammattiryhmissä. Suomalaisen FinTerveys 2017-tutkimuksen mukaan 57 prosenttia perusasteen koulutuksen saaneista miehistä ja 63 prosenttia naisista harrasti vapaa-ajan liikuntaa, kun korkea-asteen koulutuksen saaneilla vapaa-ajan liikunnan harrastaminen oli yleisempää (80 % miehistä ja 74 % naisista). Lisäksi naisilla yli kolmen tunnin päivittäinen ruutuaika oli selvästi yleisempää perus- kuin korkea-asteen koulutuk-

sen saaneilla (42 % vs. 26 %) (Koponen ym. 2018). Useat kyselyaineistoon perustuvat tutkimukset ovat osoittaneet, että ylempiin sosioekonomisiin luokkiin kuuluvat raportoivat käyttävänsä enemmän aikaa fyysisiin aktiviteetteihin vapaa-aikanaan kuin alempiin sosioekonomisiin luokkiin kuuluvat (Beenackers ym. 2012; Stalsberg & Pedersen 2018). Kyselyin on myös havaittu, että alempiin sosiaaliluokkiin kuuluvien fyysinen aktiivisuus vähenee ikääntyessä enemmän kuin ylempiin luokkiin kuuluvilla (Lehne & Bolte 2019). Siksi toimia liikunnan lisäämiseksi ja terveyserojen kaventamiseksi on suositeltu suunnattavan alempiin sosioekonomisiin luokkiin kuuluville.

Aikaisemmat tutkimukset eri ammattiryhmien fyysisestä aktiivisuudesta perustuvat pääosin kyselyaineistoihin, jotka ovat alttiimpia raportointiharhalle ja ottavat usein huomioon vain reippaan ja rasittavan fyysisen aktiivisuuden. Kyselytutkimukset muista aktiivisuuden muodoista ovat vähäisempiä, mutta osoittavat, että alempiin sosioekonomisiin luokkiin kuuluvilla esimerkiksi työajan aktiivisuus on suurempaa kuin korkeammissa luokissa (Beenackers ym. 2012; Stalsberg & Pedersen 2018). Näin ollen liikunnan ja sosioekonomisen aseman suhde on riippuvainen siitä, mitä aktiivisuutta tutkitaan (Stalsberg & Pedersen 2018). Alempiin sosioekonomisiin luokkiin suunnatut toimet liikunnan lisäämiseksi vaativat siksi myös työajan aktiivisuuden huomioon ottamista.

Aktiivisuuden mittausta liikemittareilla mahdollistaa päivän kokonaisaktiivisuuden tutkimisen mukaan lukien pai-

kallaanolon ja kevyemmän aktiivisuuden, jotka muodostavat suuren osan ikääntyneiden päivittäisestä aktiivisuudesta (Schrack ym. 2016). Tutkimuksissa, joissa on käytetty liikemittareita fyysisen aktiivisuuden mittaamiseen, on todettu ruumiillista työtä tekeville olevan enemmän fyysistä aktiivisuutta kokonaisuudessaan, mutta etenkin työaika- tai -päivinä, sillä vapaa-aikana vastaavia eroja ammattiryhmien välillä ei ole löydetty (Pulakka ym. 2018; Pulakka ym. 2019; Kurita ym. 2019). Nämä löydökset tukevat kyselytutkimusten tuloksia ja antavat viitteitä siitä, että työajan aktiivisuuden osuus työikäisten kokonaisaktiivisuudesta on merkittävä. Vaikka työhön liittyvä aktiivisuus on yleisesti vähentynyt, on arvioitu, että 40 prosenttia reippaasta tai rasittavasta fyysisestä aktiivisuudesta tapahtuu edelleen töissä (Welk & Kim 2015). Toisaalta pääosin istuen tehty työ on yleistynyt ja istumatöissä työaika kerryttää valtaosan päivittäisestä paikallaanoloajasta (Parry & Straker 2013). Tarkempia tutkimuksia työajan ja vapaa-ajan aktiivisuudesta ja etenkin paikallaanolosta eri ammattiluokissa tarvitaan, jotta toimia liikunnan lisäämiseksi ja paikallaanolon vähentämiseksi ikääntyneillä työntekijöillä osataan kohdentaa oikein.

Vuorokauden ympäri pidettävillä liikemittareilla aktiivisuustasoja pystytään mittaamaan pitkin päivää ja erottamaan esimerkiksi työn ja vapaa-ajan aktiivisuudet toisistaan, jos työaika tiedetään. Aiemmissä tutkimuksissa aktiivisuutta on pääsääntöisesti mitattu vyötärölle kiinnitettävällä liikemittarilla, joka on tutkittaville helppokäyttöinen,

mutta jonka sijainti ei ole optimaalinen esimerkiksi paikallaanolon tutkimiseen. Reiteen kiinnitettävällä liikemittarilla saadaan vyötärömittariin verrattuna tarkempaa tietoa erityisesti paikallaanolosta, sillä reisimittari erottaa maakoilun ja istumisen seisomisesta, mikä mahdollistaa tarkemman istumisen keskon tarkastelun (Holtermann ym. 2017).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää reiteen kiinnitetyn liikemittarin avulla istumisen ja seisomisen sekä kevyen ja reippaan aktiivisuuden määrää eri ammattiryhmien välillä työ- ja vapaapäivinä sekä työ- ja vapaa-aikana eläkeikää lähestyvillä suomalaisilla kunta-alan työntekijöillä.

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkittavat

Aineisto pohjautuu Finnish Retirement and Aging (FIREA) -seurantatutkimukseen, joka on käynnistetty vuonna 2013 Turun yliopistossa, ja jonka tarkoituksena on seurata terveydessä ja elintavoissa tapahtuvia muutoksia työelämästä eläkkeelle siirryttäessä (Leskinen ym. 2018; Teräs ym. 2020). Tutkittavina ovat kunta-alan työntekijät, joiden eläkkeelle jäänti on ajoittunut vuosiin 2014–2019 ja jotka työskentelivät vuonna 2012 yhdessä 27 Lounais-Suomen kunnasta tai yhdessä 9 valitusta kaupungista tai viidestä Suomen sairaanhoitopiiristä. Tieto eläköitymisestä saatiin Kevalta (Kuntien eläkevakuutus). FIREA-tutkimuksella on Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin eettisen toimikunnan puoltava lausunto.

Osallistujiin otettiin ensimmäisen kerran yhteyttä 18 kuukautta ennen arvioitua eläköitymispäivää lähettämällä heille laaja terveyttä, elintapoja ja työtä arvioiva kysely. Ensimmäiseen kyselyyn vastanneista (n = 6679) valittiin työssäkäyvät, suomenkieliset varsinaissuomalaiset henkilöt, joiden laskennallinen eläkepäivä oli vuonna 2017–2019 (n = 773), ja heidät kutsuttiin osallistumaan kliiniseen osatutkimukseen Turun yliopiston tiloihin. Kliiniseen osatutkimukseen, joka sisälsi monipuolisia terveyteen, riskitekijöihin ja toimintakykyyn liittyviä mittauksia sekä liikemittarein tehdyn fyysisen aktiivisuuden mittauksen, osallistui yhteensä 290 henkilöä. Kliiniseen osatutkimukseen osallistuneet henkilöt eivät eronneet iän, sukupuolen tai terveydentilan suhteen koko kohortin työsäkävistä kyselyvastaajista (n = 4656), mutta kliiniseen osatutkimukseen osallistujista pienempi osa oli työntekijöitä (31 % vs. 37 %), vähän liikkuvia (26 % vs. 39 %, itseraportoitu vapaa-ajan liikunta < 14 MET tuntia/päivä) ja lihavia (15 % vs. 21 %, painoindeksi $\geq 30 \text{ kg/m}^2$).

Aktiivisuuden mittaus

Mittauksissa käytettiin kolmiakselista liikemittaria Axivity AX3 (Axivity Ltd Newcastle, UK), joka keräsi dataa 100 Hz:n taajuudella ($\pm 8 \text{ g}$). Tutkimuskäynnin yhteydessä tutkimushoitaja kiinnitti liikemittarin vedenkestävällä kalvolla tutkittavan oikean etureiden puoliväliin mitattaessa lantiosta polveen. Tutkittavat pitivät liikemittaria reidesään vähintään neljä vuorokautta, joista ainakin kahden tuli olla työpäiviä ja

kahden vapaapäiviä. Mittaria käytettiin yötä päivää, mutta se otettiin pois saunan ajaksi. Tutkittavat kirjasivat lomakkeelle mittauspäivien päivämäärän, heräämisen ja nukkumaanmenon ajankohdan sekä sen, oliko kyseessä työ- vai vapaapäivä ja mahdolliset työvuoron alkamis- ja päättymisajankohdat. Mittauksen jälkeen mittari ja päiväkirja palautettiin postitse.

Axivity-mittarin data purettiin Open Movement -sovelluksella (versio 1.0.0.37, Open Movement, Newcastle Uni, UK) cwa-tiedostoiksi, jotka käännettiin act4-tiedostoiksi MATLAB pohjaisella Acti4-ohjelmalla (Skotte ym. 2014). Tiedostot analysoitiin Acti4-ohjelmalla, joka määrittää eri aktiivisuuksien keston mittarin asennon perusteella ja poistaa nukkumisajan päiväkirjamerkintöjen pohjalta. Acti4-ohjelman validiteetti aktiivisuusmuotojen tunnistamisessa (istuminen, seisominen, kävely, juoksu ja pyöräily) on raportoitu olevan erinomainen standardiolosuhteissa (Skotte ym. 2014; Stemland ym. 2015) ja hyvä kenttäolosuhteissa erityisesti istumisen, seisomisen ja kävelyn osalta (Stemland ym. 2015). Acti4-ohjelmassa istuminen määritetään ajanjaksoksi, jolloin reiden ja pystysuoran välinen kulma on yli 45 astetta. Lisäksi ohjelma laskee yli 30 minuuttia kestävien istumisjaksojen kokonaisajan päivässä (pitkittynyt istuminen). Seisomista on paikallaanolo, jossa reiden kulma on alle 45 astetta ja jossa reiden liikettä ei havaita. Lisäksi ohjelma tunnistaa useita eri liikettä sisältäviä aktiivisuuden muotoja. Tässä tutkimuksessa kevyeksi fyysiseksi aktiivisuudeksi luetaan seisaallaan tapahtuva liikeh-

dintä sekä hidas kävely (alle 100 askelta minuutissa). Reippaaksi fyysiseksi aktiivisuudeksi luetaan nopea kävely (yli 100 askelta minuutissa), juoksu, portaiden nousu, pyöräily ja soulu.

Datasta poistettiin ajat, jolloin tutkittavat nukkuivat päiväkirjan perusteella ja ajat, jolloin mittaria ei ollut pidetty sekä mittausjaksot, joissa mittari oli ollut kiinnitettyä ihoon väärinpäin. Analyysiin valittiin mukaan vain sellaiset validit työ- ja vapaapäivät, joissa pitoaika hereillä ollessa oli vähintään 10 tuntia. Riittämättömän liikemittaridatan takia analyysistä putosi pois 14 henkilöä, joten lopullinen tutkimusjoukko oli 276 henkilöä. Heistä 90 prosentilla oli vähintään yksi validi työpäivä ja yksi validi vapaapäivä, keskimäärin työpäiviä oli 2,4 (vaihteluväli 1–5) ja vapaapäiviä 2,1 (vaihteluväli 1–8). Työpäivän työaika- ja vapaa-aikatiedot saatiin 232 tutkittavalta.

Ammattiasema, ikä ja sukupuoli

Tiedot osallistujien sukupuolesta, iästä ja ammattinimikkeestä saatiin Kevan rekisteristä. Tutkittavat jaettiin ammattinimikkeiden perusteella kolmeen ryhmään hyödyntäen kansainvälistä ammattiryhmäluokitusta (ISCO) (Tilastokeskus, 2010): ylemmät toimihenkilöt (ISCO 1–2, johtajat (n = 24) ja erityisasiantuntijat, kuten opettajat, lääkärit, (n = 73)), toimihenkilöt (ISCO 3–4, asian- tuntijat, kuten sairaanhoitajat, (n = 63) ja toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät (n = 30)) sekä työntekijät (ISCO 5–9, palvelu- ja myyntityöntekijät (n = 62) ja rakennus-, korjaus-, valmistus, prosessi-

ja kuljetustyöntekijät sekä muut työntekijät (n = 24)).

Terveys ja toimintakyky

Tutkimuskäynnin aikana tutkittavilta mitattiin pituus ja paino, joista laskettiin painoindeksi (BMI). Tutkittavat luokiteltiin kolmeen luokkaan: ali- ja normaalipainoiset (BMI < 25 kg/m²), ylipainoiset (BMI ≥ 25 - < 30 kg/m²) ja lihavat (BMI ≥ 30 kg/m²). Maksimaalinen kävelynopeus mitattiin neljän metrin kävelytestillä esteettömässä tilassa (Guralnik ym. 1994). Lisäksi tutkittavien krooniset sairaudet kysyttiin kysymyksellä ”Onko lääkärisi koskaan sanonut, että sinulla on tai on ollut - -?”. Seuraavat sairaudet huomioitiin: astma, pitkäaikainen keuhkoputkentulehdus, sepelvaltimotauti, sydäninfarkti, aivoverenkierron häiriö, katkokävely, nivelkulu- ma, osteoporoosi, iskias, fibromyalgia, nivelreuma ja diabetes. Henkilöt luokiteltiin sairauksien perusteella kolmeen ryhmään: ei sairauksia, yksi sairaus, useampi kuin yksi sairaus.

Tilastoanalyysit

Tutkittavia kuvailevat tulokset esitetään keskiarvoina ja keskihajontana tai prosenttiosuuksina. Tilastollinen testaus ammattiryhmien välillä tehtiin käyttäen varianssianalyysiä jatkuville muuttujille ja Khiin neliötestiä luokitteleville muuttujille. Fyysistä aktiivisuutta kuvailevat tulokset esitetään keskiarvoina ja niiden 95 prosentin luottamusväleinä (LV). Eri ammattiryhmien välisiä eroja kaikkien päivien, työpäivien ja vapaapäivien, työajan

ja työpäivän vapaa-ajan aktiivisuudessa, työntekijät referenssiryhmänä, tutkittiin kovarianssianalyysillä. Työpäivän ja vapaapäivän sekä työajan ja työpäivän vapaa-ajan välisiä aktiivisuuseroja testattiin käyttäen sekamalleja. Kaikki mallit vakioitiin iällä, sukupuolella ja liikemittarin pitoajalla, sillä ammattiryhmät eivät eronneet painoindeksin, maksimaalisen kävelynopeuden tai sairauksien suhteen. Tilastolliset analyysit tehtiin käyttäen SAS-ohjelmaa (Versio 9.4, SAS Institute Inc., Cary, North Carolina).

Tulokset

Tutkittavien keski-ikä oli 62,8 (keskihajonta 0,9) vuotta, ja heistä 83 prosenttia oli naisia. Tutkittavista 35 prosenttia kuului ylempiin toimihenkilöihin, 34 prosenttia toimihenkilöihin ja 31 prosenttia työntekijöihin. Tutkittavien ikä

tai maksimaalinen kävelynopeus eivät eronneet ammattiryhmien välillä, mutta toimihenkilöiden ryhmässä naisten osuus oli suurinta. Jokaisessa ammattiryhmässä noin 40 prosenttia henkilöistä oli ylipainoisia ja 30 prosenttia ei sairastanut kroonisia sairauksia (Taulukko 1).

Kuvio 1 kertoo fyysisen aktiivisuuden tuloksista kaikki mittauspäivät mukaan lukien. Ylemmät toimihenkilöt ja toimihenkilöt istuivat tilastollisesti merkittävästi enemmän kuin työntekijät. He myös seisovat vähemmän ja liikkuvat kevyemmin kuin työntekijät. Lisäksi ylempien toimihenkilöiden reippaaseen aktiivisuuteen käytetty aika oli vähäisempää kuin työntekijöillä.

Taulukossa 2 esitetään tulokset erikseen työ- ja vapaapäivinä. Toimihenkilöryhmiin kuuluvat istuivat työpäivinä enemmän (10,21 tuntia/päivä, 95 % LV 9,81–10,61 ja 9,87 tuntia/päivä, 95 %

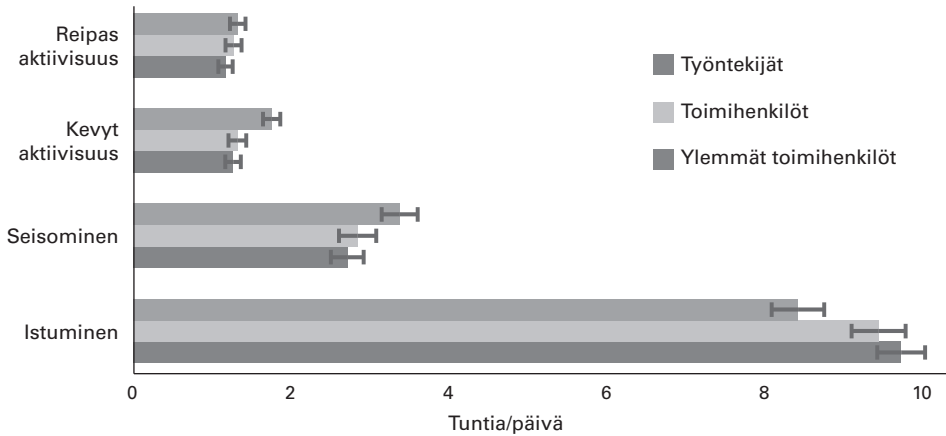
Taulukko 1. Tutkimukseen osallistuvien taustatiedot ammattiryhmittäin (n=276).

	Ylemmät toimihenkilöt (n=97) %	Toimihenkilöt (n=93) %	Työntekijät (n=86) %	P-arvo
Keski-ikä (keskihajonta), vuotta	62,9 (0,90)	62,8 (0,78)	62,7 (1,09)	0,3561
Naiset	75	91	83	0,0125
Painoindeksi				0,7441
Normaali*	41	46	37	
Ylipainoinen	44	38	41	
Lihava	11	14	19	
Kroonisten sairauksien lukumäärä				0,7242
0	29	29	31	
1	28	29	30	
>1	30	32	22	
Maksimaalinen kävelynopeus (keskihajonta), m/s	1,68 (0,30)	1,69 (0,31)	1,65 (0,30)	0,6320

Ylemmät toimihenkilöt (esim. opettajat, lääkärit), toimihenkilöt (esim. sairaanhoitajat), työntekijät (esim. palvelu- ja myyntityöntekijät).

*Sisältää alipainoiset

Kuvio 1. Fyysinen aktiivisuus kaikille päiville eri ammattiryhmissä. Tulokset vakioitu iällä, sukupuolella ja liikemittarin pitoajalla.

Taulukko 2. Fyysinen aktiivisuus ammattiryhmittäin työ- ja vapaapäivinä.

	Työpäivä (sisältää työajan ja vapaa-ajan) (tuntia/päivä)			P-arvo	Vapaapäivä (tuntia/päivä)			P-arvo	P-arvo työpäivä vs. vapaapäivä
	KA	95 % LV			KA	95 % LV			
Istuminen									
Ylemmät toimihenkilöt	10,21	9,81	10,61	<,0001	9,07	8,73	9,40	0,2576	0,0118
Toimihenkilöt	9,87	9,43	10,31	<,0001	8,99	8,62	9,37	0,4058	0,3790
Työntekijät	8,20	7,76	8,63	ref.	8,80	8,42	9,17	ref.	0,0001
Pitkittänyt istuminen (>30min kerrallaan)									
Ylemmät toimihenkilöt	4,46	4,08	4,83	<,0001	4,33	3,93	4,74	0,5865	0,1864
Toimihenkilöt	3,69	3,28	4,10	0,0003	4,13	3,68	4,58	0,8593	0,0006
Työntekijät	2,74	2,32	3,15	ref.	4,18	3,72	4,63	ref.	<,0001
Seisominen									
Ylemmät toimihenkilöt	2,93	2,65	3,21	<,0001	2,60	2,39	2,81	0,1806	0,8151
Toimihenkilöt	3,12	2,80	3,43	0,0003	2,63	2,39	2,86	0,2310	0,1580
Työntekijät	3,85	3,53	4,16	ref.	2,81	2,57	3,04	ref.	0,0002
Kevyt aktiivisuus									
Ylemmät toimihenkilöt	1,21	1,08	1,33	<,0001	1,38	1,27	1,49	0,0650	<,0001
Toimihenkilöt	1,26	1,12	1,40	<,0001	1,42	1,29	1,54	0,1627	<,0001
Työntekijät	2,01	1,87	2,14	ref.	1,52	1,40	1,65	ref.	0,0159
Reipas aktiivisuus									
Ylemmät toimihenkilöt	1,21	1,10	1,31	0,0002	1,20	1,09	1,32	0,3434	0,1518
Toimihenkilöt	1,30	1,18	1,41	0,0094	1,25	1,11	1,38	0,1476	0,3993
Työntekijät	1,49	1,38	1,61	ref.	1,13	0,99	1,26	ref.	0,0115

Mallit vakioitu iällä, sukupuolella ja liikemittarin pitoajalla.

Ylemmät toimihenkilöt (esim. opettajat, lääkärit), toimihenkilöt (esim. sairaanhoitajat), työntekijät (esim. palvelu- ja myyntityöntekijät).

KA=keskiarvo, LV=luottamusväli

Taulukko 3. Fyysinen aktiivisuus ammattiryhmittäin työpäivän työ- ja vapaa-aikana.

	Työpäivän työaika (minuuttia)			P-arvo	Työpäivän vapaa-aika (sisältää ajan ennen töitä ja töiden jälkeen) (minuuttia)			P-arvo	P-arvo työ-aika vs. vapaa-aika
	KA	95 % LV			KA	95 % LV			
Pitoaika									
Ylemmät toimihenkilöt	406	388	423	0,0001	492	472	513	0,7336	<,0001
Toimihenkilöt	440	421	459	0,2825	489	466	511	0,9619	0,0132
Työntekijät	453	434	471	ref.	488	466	510	ref.	0,0609
Istuminen									
Ylemmät toimihenkilöt	299	280	318	<,0001	310	297	322	0,2598	0,1292
Toimihenkilöt	283	263	304	<,0001	309	295	322	0,2933	0,7640
Työntekijät	189	169	210	ref.	300	287	313	ref.	<,0001
Pitkittänyt istuminen (>30min kerrallaan)									
Ylemmät toimihenkilöt	120	105	135	<,0001	138	122	154	0,2694	0,9308
Toimihenkilöt	87	71	103	<,0001	136	118	153	0,3436	0,0002
Työntekijät	38	22	53	ref.	125	108	143	ref.	<,0001
Seisominen									
Ylemmät toimihenkilöt	88	74	103	<,0001	90	82	97	0,1886	0,1772
Toimihenkilöt	98	82	113	0,0003	89	80	97	0,1398	0,0064
Työntekijät	133	118	148	ref.	97	88	105	ref.	<,0001
Kevyt aktiivisuus									
Ylemmät toimihenkilöt	27	20	33	<,0001	45	41	49	0,0638	<,0001
Toimihenkilöt	29	23	36	<,0001	45	41	50	0,0942	<,0001
Työntekijät	71	65	77	ref.	50	46	54	ref.	<,0001
Reipas aktiivisuus									
Ylemmät toimihenkilöt	29	25	33	<,0001	44	39	48	0,4518	<,0001
Toimihenkilöt	32	28	36	<,0001	45	40	50	0,2766	0,0002
Työntekijät	49	45	53	ref.	41	36	46	ref.	0,0006

Mallit vakioitu iällä, sukupuolella ja liikemittarin pitoajalla.

Ylemmät toimihenkilöt (esim. opettajat, lääkärit), toimihenkilöt (esim. sairaanhoitajat), työntekijät (esim. palvelu- ja myyntityöntekijät).

KA=keskiarvo, LV=luottamusväli

LV 9,43–10,31) kuin työntekijät (8,20 tuntia/päivä, 95 % LV 7,76–8,63). Pitkittynyttä istumista kertyi työpäivinä sitä enemmän mitä korkeampi ammattiryhmä oli: ylempät toimihenkilöt 4,46 tuntia/päivä (95 % LV 4,08–4,83), toimihenkilöt 3,69 tuntia/päivä (95 % LV 3,28–4,10), ja työntekijät 2,74 tuntia/päivä (95 % LV 2,32–3,15). Lisäksi seisomista, kevyttä ja reipasta aktiivisuutta kertyi työpäivinä toimihenkilöryhmiin kuuluville vähemmän kuin työntekijöille. Vapaapäivinä ammattiryhmien välillä ei ollut aktiivisuuseroja. Vapaapäivän aktiivisuus oli työntekijöillä matalampaa, mutta ylempillä toimihenkilöillä korkeampaa kuin työpäivänä.

Taulukossa 3 tarkastellaan työpäivän työajan ja vapaa-ajan aktiivisuutta ammattiryhmittäin. Työaika oli ylempillä toimihenkilöillä keskimäärin 50 minuuttia lyhyempi kuin työntekijöillä (406 vs. 453 min, $p=0,0001$), mutta työpäivän vapaa-ajan pituudessa ei ollut ammattiryhmäeroja. Toimihenkilöryhmiin kuuluvilla työpäivän vapaa-aika oli 50–90 minuuttia pidempi kuin työaika. Työaikana toimihenkilöryhmiin kuuluvat istuivat keskimäärin viisi tuntia, kun taas työntekijät istuivat työajallaan keskimäärin kolme tuntia. Pitkittynyttä istumista (yli 30 minuutin istumisjaksot) kertyi työaikana ylempille toimihenkilöille 120 minuuttia (95 % LV 105–135), toimihenkilöille 87 minuuttia (95 % LV 71–103) ja työntekijöille 38 minuuttia (95 % LV 22–53). Työaikana työntekijöille kertyi kevyttä aktiivisuutta keskimäärin 71 minuuttia (95 % LV 65–77) ja reipasta aktiivisuutta 49 minuuttia (95 % LV 45–53), kun taas toimihenkilöryhmiin kuuluvil-

le työajan aktiivisuutta karttui huomattavasti vähemmän (30 min kevyttä ja 30 min reipasta). Työpäivän vapaa-ajalla ei havaittu ammattiryhmien välisiä aktiivisuuseroja.

Työntekijät istuivat työpäivän vapaa-aikana pari tuntia enemmän kuin työaikana, vaikka työpäivänä työaika ja vapaa-aikaa oli saman verran (Taulukko 3). Erityisesti pitkittynyttä istumista kertyi työntekijöillä huomattavasti enemmän vapaa-aikana kuin työaikana (125 min vs. 38 min, $p<0,0001$). Myös toimihenkilöillä pitkittynyttä istumista kertyi huomattavasti enemmän työpäivän vapaa-aikana kuin työaikana (136 min vs. 87 min, $p=0,0002$). Kevyttä ja reipasta aktiivisuutta oli toimihenkilöryhmiin kuuluvilla enemmän, mutta työntekijöillä vähemmän työpäivän vapaa-aikana kuin työaikana.

Pohdinta ja johtopäätökset

Vähäinen liikunta ja muut epäterveelliset elämäntavat kasautuvat alempiin sosioekonomisiin ryhmiin, jonka vuoksi terveiden elintapojen edistäminen ja liikunnan lisääminen voisivat auttaa kaivantamaan terveyseroja (Stringhini ym. 2010; Coenen ym. 2018). Liikunnan ja sosioekonomisen aseman yhteys ei kuitenkaan ole yksinkertainen, sillä kyselytutkimusten perusteella korkean sosioekonomisen aseman on havaittu olevan yhteydessä korkeampaan vapaa-ajan aktiivisuuteen, kun taas matalan sosioekonomisen aseman on havaittu olevan yhteydessä korkeampaan työhön liittyvään liikuntaan (Beenackers ym. 2012; Stalsberg & Pedersen 2018). Uudet lii-

kemittaritutkimukset ovat vahvistaneet kyselytutkimusten tuloksia osoittamalla, että alemmassa ammattiasemassa olevilla on korkeampi kokonais- ja työajan aktiivisuus kuin korkeammassa ammattiasemassa olevilla (Pulakka ym. 2018; Pulakka ym. 2019; Kurita ym. 2019). Tämä reisimittarilla toteutettu tutkimus vahvistaa edellisiä liikemittaritutkimusten tuloksia työajan aktiivisuuseroista: mitä korkeampi ammattiasema, sitä enemmän istumista ja vähemmän aktiivisuutta työajalla kertyi.

Liikemittaritutkimuksissa ei ole havaittu vapaa-ajan aktiivisuuseroja ammattiryhmien välillä. Nämä löydökset ovat osin yllättäviä, sillä aikaisempien kyselytutkimusten mukaan ylemmässä sosioekonomisessa asemassa olevat liikkuvat vapaa-ajallaan enemmän kuin alemmassa sosioekonomisessa asemassa olevat (esim. Beenackers ym. 2012). Kyselytutkimuksilla ei kuitenkaan pystytä määrittämään päivän kokonaisaktiivisuutta, vaan usein ne perustuvat reippaan ja rasittavan vapaa-ajalla tehtävän liikunnan itsearviointiin ja siksi vertailu liikemittareilla mitattuun aktiivisuuteen on haastavaa.

Huolestuttavaa on, että vaikka ammattiryhmien välisiä eroja vapaa-ajan aktiivisuuden määrässä ei tässäkään tutkimuksessa löydetty, työntekijäammateissa aktiivisuuden määrä oli korkeampi työaikana kuin vapaa-aikana, jolloin terveyttä edistävää liikuntaa olisi mahdollista harrastaa. Ylemmissä ammattiluokissa olevat saattavat harrastaa suunnitelmallista vapaa-ajan liikuntaa, joka on helpommin raportoitavissa kyselytutkimuksissa. Työntekijäamma-

teissa suunnitelmalliseen vapaa-ajan liikunnan harrastamiseen ei ehkä tunneta olevan tarvetta, koska työ itsessään on aktiivista, tai esteenä saattaa olla raskaan työn aiheuttama väsymys, jolloin vapaa-aikaa käytetään enemmän työstä palautumiseen (Bláfoss ym. 2019).

Näin ollen vapaa-ajan aktiivisuutta tukevien interventoiden tulisi olla mahdollisimman räätälöityjä ja ottaa huomioon kohdejoukon työajan aktiivisuus, vapaa-ajan liikuntatavat ja -mahdollisuudet ja myös varallisuus (Stringhini ym. 2010; Stalsberg & Pedersen 2018). Lisää tutkimustietoa tarvitaan siitä, minkälainen interventio toisi mahdollisimman pitkäaikaisia tuloksia, sillä tällä ikäryhmällä terveyden ja toimintakyvyn säilyttäminen, esimerkiksi työurien pidentämisen kannalta, on erityisen tärkeää. Vapaa-ajan liikuntatapojen, sekä liikuntaharrastusten että arkiliikunnan, esimerkiksi aktiivisten kulkumuotojen (Pulakka ym. 2020), edistäminen työuran aikana on tärkeää myös siksi, että keski-ikä liikuntatavat kantavat mahdollisesti eläkeikään asti (esim. Barnett, Guell & Ogilvie 2012).

Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että erityisesti toimihenkilöryhmiin kuuluvat istuivat jopa 10 tuntia työpäivänään ja siitä ajasta pitkien istumisjaksojen kokonaispituus oli nelisen tuntia päivässä. Tämä on hyvin huolestuttavaa, sillä tutkimuksissa on löydetty vahvaa näyttöä runsaan istumisen ja muun paikallaanolon yhteydestä kuolleisuuteen, sydän- ja verisuonisairauksiin, tyyppin 2 diabetekseen sekä metaboliseen oireyhtymään muun fyysisen aktiivisuuden määrästä riippumatta. Lisäksi kir-

jallisuudessa on kohtalaista näyttöä istumisen yhteydestä esimerkiksi syöpien ilmaantuvuuteen (Patterson ym. 2018; de Rezende ym. 2014). Pitkien paikallaanolojaksojen korvaamisen lyhyillä jaksoilla on havaittu olevan yhteydessä lihavuuden indikaattoreihin (Gupta ym. 2016).

Riippumatta istumisajan pituudesta istumisjaksojen tauottamisella on havaittu olevan edullinen yhteys aineenvaihduntasairauksien indikaattoreihin, kuten pienempään vyötärön ympäröykseen, matalampaan painoindeksiin sekä parempiin rasva- ja verensokeriarvoihin (Dunstan ym. 2012; Healy ym. 2008). Aikaisemmat interventiotutkimukset osoittavat, että esimerkiksi työpaikan korkeussäädettävillä sähköpöydillä voidaan merkittästi vähentää työaikaisen istumisen lisäksi myös koko päivän paikallaanolon määrää (Shrestha ym. 2018). Työpaikoilla toteutettu satunnaistettu kontrolloitu tutkimus osoitti, että sekä yksilöön, työyhteisöön että työympäristöön kohdennettu interventio vähensi istumiseen käytettyä aikaa lyhyellä ja pitkällä aikavälillä (Healy ym. 2016). Työpaikkainterventioita suunniteltaessa onkin huomioitava, että pelkästään yksilön ohjauksella ei saada aikaan pysyvää muutosta, sillä yhteisön toimintatavat ja yleiset asenteet voivat vaikuttaa työpaikalla toimimiseen. Tällaiset monialaiset interventiot vaativat kuitenkin yhteistyötä työnantajan ja työterveyshuollon kanssa, jolloin huomioidaan työn vaatimukset sekä työntekijöiden terveydentila.

Vapaa-aikaan kohdistuvilla interventioilla ei puolestaan ole saatu aikaan pit-

käaikaisessa seurannassa merkitsevää paikallaanolon vähentymistä (Shrestha & Grgic ym. 2018). Interventioiden suunnitelmista etenkin ikääntyneille työntekijöille puoltaa tieto, että sairauksien vaikutukset työ- ja toimintakykyyn ovat suuremmat ikääntyvillä kuin nuorilla (Bloom ym. 2015). Siksi tässä ikäryhmässä on oletettavaa, että myös istumista vähentävien interventioiden potentiaaliset hyödyt kasvavat. On kuitenkin muistettava, että istumisen tauottamisella tai korvaamisella seisomisella minimoidaan istumisen terveyshaitat, mutta ei vielä saavuteta reippaamman aktiivisuuden tuomia terveyshyötyjä (Stamatakis ym. 2019).

Tässä tutkimuksessa työntekijöille kertyi työaikana muita ammattiryhmiä enemmän kevyttä ja reipasta fyysistä aktiivisuutta. Työntekijäammateissa kokonaisaktiivisuus oli siten muita ammattiryhmiä suurempaa työpäivinä, muttei vapaapäivinä. Vaikka tulos itsessään on positiivinen, tutkimukset ovat osoittaneet, että työperäinen fyysinen aktiivisuus ei välttämättä edistä terveyttä (Holtermann & Krause 2017; Coenen ym. 2018). Monet fyysistä työtä tekevät ovat aktiivisia suuren osan työpäivistään, mutta heillä on silti suhteellisen huono terveystilanne istumatyötä tekeviin verrattuna. Vapaa-ajan fyysinen aktiivisuus sisältää dynaamisia liikkeitä intensiteettitasolla, jonka tiedetään parantavan kestävyyttä ja aineenvaihduntaa. Lisäksi vapaa-ajan aktiivisuudesta palautumiseen jää työssäliikkumista lyhemmän kestonsa vuoksi yleensä riittävästi aikaa. Työssä puolestaan aktiivisuus on usein staattista, monotonista tai

se sisältää raskaita nostoja, usein huonoissa asennoissa. Lisäksi työajan aktiivisuus on useimmiten pitkäkestoista, jolloin palautumiselle ei ole riittävästi aikaa. Näiden piirteiden vuoksi työperäisellä aktiivisuudella on havaittu olevan terveydellisiä haittoja, kuten vuorokauden syke- ja verenpaineen nousu sekä pitkäkestoinen tulehdustila (Holtermann ym. 2018).

Tämän tutkimuksen tulokset kertovat, että työntekijäammateissa työajalla kyllä istutaan, mutta yli 30 minuutin istumisjaksojen pituus on keskimäärin vain 38 minuuttia, minkä voidaan ajatella olevan liian vähän palautumisen kannalta. Työaikaan suunniteltuja liikuntainterventioita suunniteltaessa tulisikin ottaa huomioon, että työssään jo paljon liikkuvien kohdalla työajan aktiivisuuden lisääminen sijaan olisi hyvä panostaa työn muokkaamiseen, kuten esimerkiksi ergonomian parantamiseen sekä työkuormituksen tauottamiseen. Työn kuormittavuuden vähentyessä työntekijät jaksaisivat paremmin harrastaa kuntoa kohottavaa liikuntaa. Hyvä kunto suojaaa sairauksilta, ehkäisee onnettomuuksilta ja ylläpitää työkykyä (Kenney ym. 2008).

Vahvuudet ja heikkoudet

Tämän tutkimuksen vahvuudet ovat reiteen kiinnitettyllä liikemittarilla tehdyt mittaukset niin työ- kuin vapaapäivien aikana eri ammattiryhmissä olevilla ikääntyneillä työntekijöillä. Päiväkirjojen avulla pystyimme vertailemaan aktiivisuutta luotettavasti myös työpäivän työajan ja vapaa-ajan välillä. Reiteen

kiinnitettävällä liikemittarilla on mahdollista tutkia tarkemmin erityisesti paikallaanoloa, koska mittari erottaa istumisen seisomisesta.

Reippaan fyysisen aktiivisuuden määrä oli tässä tutkimuksessa huomattavasti korkeampi kuin aiemmissa tutkimuksissa, joissa on pääosin käytetty lantiolla pidettäviä liikemittareita (esim. Husu ym. 2018). Reiteen kiinnitettävillä liikemittareilla voidaan tunnistaa alaraajojen liike, kuten pyöräily, mahdollisesti paremmin kuin lantiolla pidettävillä mittareilla (Schneller ym. 2015), mikä saattaa selittää eroja reippaan aktiivisuuden määrissä tutkimusten välillä. Tässä tutkimuksessa saadut fyysisen aktiivisuuden ja paikallaanolon määrät olivat samansuuntaisia aiemman tanskalaisen tutkimuksen kanssa, jossa osallistujat olivat myös yli 60-vuotiaita (Johansson ym. 2019). Lisäksi useampi mittauspäivä olisi voinut antaa tarkemman kuvan työpäivien aktiivisuuden määrästä, koska työpäivän fyysisen aktiivisuuden ja paikallaanolon määrittämiseksi luotettavasti on ehdotettu useampaa kuin kahta päivää (Pedersen ym. 2016).

Tutkimus on poikkileikkaustutkimus, jonka tutkimusjoukko koostuu pääasiassa naisista ja aineisto on melko pieni ammattiryhmien väliseen vertailuun. Tutkimukseen osallistujat olivat verrattain terveitä ja toimintakykyisiä henkilöitä, jotka ovat pystyneet jatkaamaan työuraansa ikäperusteiseen eläkeikään asti. Ammattiryhmien välillä ei ollut eroja painoindeksiin, sairauksien tai toimintakyvyn suhteen, joten nämä tekijät eivät selitä löydettyjä aktiivisuus-

eroja. Jatkossa tulisi tutkia tarkemmin työajan aktiivisuuden yhteyksiä terveysvasteisiin pitkittäistutkimusten avulla.

Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella ammattiryhmien väliset erot ikään-tyneillä työntekijöillä näkyvät työajan, mutta eivät vapaa-ajan aktiivisuudessa. Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää interventioiden suunnittelussa: toimihenkilöihin kohdistuvien interventioiden tulisi keskittyä enemmän istumisen vähentämiseen, kun taas työntekijäammateissa tulisi kiinnittää huomiota työn kuormittavuuden vähentämiseen sekä fyysisen kunnon kohentamiseen vapaa-ajan liikunnan keinoin.

Lähteet

- Barnett I., Guell C. & Ogilvie, D. 2012. The experience of physical activity and the transition to retirement: a systematic review and integrative synthesis of qualitative and quantitative evidence. *IJBNPA* 9 (97).
- Beenackers, M. A. Kamphuis, C. B. M., Giskes, K., Burg J., Kunst A. E. & van Lenthe F. J. 2012. Socioeconomic inequalities in occupational, leisure-time, and transport related physical activity among European adults: a systematic review. *Int J Behav Nutr Phys Act* 9 (116).
- Bláfoss, R. Micheletti, J., Sundstrup, E., Jakobsen, MD, Bay, H. & Andersen LL. ym. 2019. Is fatigue after work a barrier for leisure-time physical activity? Cross-sectional study among 10,000 adults from the general working population. *Scand J Public Health* 47 (3), 383–391.
- Bloom, D. E., Chatterij, S., Kowal, P., Lloyd-Sherlock, P., McKee, M., Rechel, B. Rosenberg, L. & Smith JP. 2015. Macroeconomic implications of population ageing and selected policy responses. *Lancet* 385, 649–657.
- Coenen, P. Huysmans, M., Holtermann, A., Krause, N., van Mechelen, W., Straker, L. & van der Beek, AJ. 2018. Do highly physically active workers die early? A systematic review with meta-analysis. *British Journal of Sports Medicine* 52, 1320–1326.
- Dunstan, D. Kingwell, B., Larsen, R., Healy, GN, Cerin, E., Hamilton, MT, Shaw, JE, Bertovic, DA, Zimmet, JS & Owen, N. 2012. Breaking up prolonged sitting reduces postprandial glucose and insulin responses. *Diabetes Care* 35 (5), 976–83.
- Gupta, N. Heiden, M., Aadahl, M., Korshøj, M., Birk Jørgensen, M. & Holtermann A. 2016. What Is the Effect on Obesity Indicators from Replacing Prolonged Sedentary Time with Brief Sedentary Bouts, Standing and Different Types of Physical Activity during Working Days (DEDI-PAC)? A Cross-Sectional Accelerometer-Based Study among Blue-Collar Workers. *PLoS ONE* 11(5).
- Guralnik, J. Simonsick, E, Ferrucci, L, Glynn, R. J., Bergman, R. F., Blazer D. G., Scherr, P.A. & Wallace R. B. 1994. A Short Physical Performance Battery assessing lower extremity function: association with self-reported disability and prediction of mortality and nursing home admission. *J Gerontol* 49 (2), M85–M94.

- Harvey, J. Chastin, S. & Skelton, D. 2013. Prevalence of Sedentary Behavior in Older Adults: A Systematic Review. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 10, 6645–6661.
- Healy, G. Dunstan, D. Salmon, J., Cerin, E., Shaw J. E., Zimmet, P. Z., Owen N. 2008. Breaks in sedentary time: Beneficial associations with metabolic risk. *Diabetes Care* 31 (4), 661–6.
- Healy, G. Eakin, E., Owen, N., Moodie, M., Winkler, E., Fjeldsoe, B. S., Wiesner, G., Willenber, L. & Dunstan D. N. 2016. A Cluster Randomized Controlled Trial to Reduce Office Workers' Sitting Time: Effect on Activity Outcomes. *Med Sci Sports Exerc* 48 (9), 1787–97. Holtermann, A., Schellewald, V., Mathiassen, S., Gupta, N., Pinder, A., Punakallio, A., Bo Veierstad, K., Weber, B., Takala E-P, Draicchio, F., Enquist, H. Desbroses, K., Garcia-Sanz, M. P., Malińska, M., Villar, M., Wichtl, M. Strebl, M. Forsman, M., Lusa, S., Tok, T., Hendriksen, P. & Ellegast, R. 2017. A practical guidance for assessments of sedentary behavior at work: A PEROSH initiative. *Applied Ergonomics* 63, 41–52.
- Holtermann, A. Krause, N. van der Beek, A. & Straker, L. 2018. The physical activity paradox: six reasons why occupational physical activity (OPA) does not confer the cardiovascular health benefits that leisure time physical activity does. *Br J Sports Med* 52 (3), 149–150.
- Johansson, M. Korshøj, M., Schnohr, P., Marott, J. L., Bossano Prescott, E. I. Karen Sjøgaard & Holtermann A. 2019. Time spent cycling, walking, running, standing and sedentary: a cross-sectional analysis of accelerometer-data from 1670 adults in the Copenhagen City Heart Study. *BMC Public Health* 19 (1370). Kenny, G. Yardley, J. Martineau, L. & Jay, O. 2008. Physical work capacity in older adults: implications for the aging workers. *Am J Ind Med* 51 (8), 610–25.
- Kurita, S. Shibata, A. Ishii, K. Koohsari, M. Owen, N. & Oka, K. 2019. Patterns of objectively assessed sedentary time and physical activity among Japanese workers: a cross-sectional observational study. *BMJ Open* 9: e021690.
- Lehne, G. & Bolte, G. 2019. Socioeconomic status and change in sports activity among middle-aged and older men and women: evidence from German Ageing Survey. *Journal of Public Health* 41 (4), 689–699.
- Leskinen, T., Pulakka, A., Heinonen, O. J., Pentti J., Kivimäki M., Vahtera, J. & Stenholm, S., 2018. Changes in non-occupational sedentary behaviours across the retirement transition: the Finnish Retirement and Aging (FIREA) study. *J Epidemiol Community Health* 72 (8), 695–701.
- O'Donoghue, G., Kennedy, A., Puggina, A., Aleksovska, K., Buck, C., Burns, C., Cardon, G., Carlin A., Ciarapica, D. Colotto, M., Condello, G., Copinger, T., Cortis, C., D'Haese, S., De Craemer, M., Di Blasio, A., Hansen, S., Iacoviello, L., Issartel, J., Izzicupo, P., Jaeschke, L., Kanning, M., Ling, F., Luzak, A., Napolitano, G., Nazare, J.-A., Perchoux, C., Pesce, C., Pischon, T., Polito, A., Sannella, A., Schulz, H., Simon, C., Sohun, R., Steinbrecher, A., Schlicht, W., MacDonncha, C., Capranica, L. & Boccia, S. 2018. Socio-economic determinants of physical activity across the life course: A "Determinants of Diet and Physical activity" (DEDIPAC) umbrella literature review. *PLoS ONE* 13 (1).
- Parry, S. & Straker, L. 2013. The Contribution of office work to sedentary behaviour associated risk. *BMC Public Health* 13 (296).
- Patterson, R. McNamara, E., Tainio M., de Sá T. H., Smith, A. D., Sharp, S. J., Edwards, P., Woodstock, J., Brage, S. & Wijndaele, K. 2018. Sedentary behaviour and risk of all-cause, cardiovascular and cancer mortality, and incident type 2 diabetes: a systematic review and dose response meta-analysis. *European Journal of Epidemiology* 33 (9), 811–829.
- Pedersen, E. Danquah, I. Petersen, C. & Tolstrup, J. 2016. Intra-individual variability in day-to-day and month-to-month measurements of physical activity and sedentary behavior at work and in leisure-time among Danish adults. *BMC Public Health* 16 (1222).
- Pulakka, A. Stenholm, S. Bosma H., Savelberg, H., Stehouwer, C. D. A., van der Kallen, C. H. J., Dagnelie, P., Sep, S. & Koster, A. 2018. Association Between Employment Status and Objectively Measured Physical Activity and Sedentary Behaviors –The Maastricht Study. *Journal of Occupational and Environmental Medicine* 60 (4), 309–315.
- Pulakka, A. Leskinen, T. Koster, A., Pentti, J., Vahtera, J. & Stenholm, S. 2019. Daily physical activity patterns among ageing workers: the Finnish Retirement and Aging Study (FIREA). *Occupational and Environmental Medicine* 76 (1), 33–39.
- Pulakka, A. Leskinen, T., Suorsa, K., Pentti, J., Halonen, J. I., Vahtera, J. & Stenholm, S. 2020. Physical activity across retirement transition by occupation and mode of commute. *Med Sci Sports Exerc* March 2020.

- de Rezende, L. Rodrigues Lopes, M. Rey-Lopez, J. Matsudo, V. & Luiz Odo, C. 2014. Sedentary Behavior and Health Outcomes: An Overview of Systematic Reviews. *PLoS ONE* 9 (8), e105620.
- Robroek, S. Reeuwijk, K. Hillier, F. Bamba, C. van Rijn, R. & Burdorf, A. 2013. The contribution of overweight, obesity and lack of physical activity to exit from paid employment: a meta-analysis. *Scand J Work Environ Health* 39 (3), 233–240.
- Schneller, M. Pedersen, M. Gupta, N. Aadahl, M. & Holtermann, A. 2015. Validation of five minimally obstructive methods to estimate physical activity energy expenditure in young adults in semi-standardized settings. *Sensors* 15 (3), 6133–6151.
- Schrack, J. Cooper, R., Koster A., Shiroma, E. J., Murabito, J. M., Rejeski, W. J., Ferrucci, L. & Harris, T. B. 2016. Assessing Daily Physical Activity in Older Adults: Unraveling the Complexity of Monitor, Measures and Methods. *Journals of Gerontology: Medical Sciences* 2016, 71 (8):1039–1048.
- Shrestha, N, Grgic J., Wiesner G., Parker, A., Podnar, H., Bennie, J. A., Biddle, S. J. H. & Pedisic, Z. 2018. Effectiveness of interventions for reducing non-occupational sedentary behaviour in adults and older adults: a systematic review and meta-analysis. *BJSM Online*, 53,1206–1213.
- Shrestha, N, Kukkonen-Harjula, K. Verbeek, J. Ijaz, S. Hermans, V. & Pedisic, Z. 2018. Workplace interventions for reducing sitting at work. *Cochrane Database Syst Rev* 12, CD010912.
- Skotte, J. Korshoj, M. Kristiansen, J. Hanisch, C. & Holtermann, A. 2014 Detection of physical activity types using triaxial accelerometers. *J Phys Act Health* 11 (1), 76–84.
- Stamatakis, E. Ekelund, U. Ding, D. Hamer, M. Bauman, A. & Lee, I. M. 2019. Is the time right for quantitative public health guidelines on sitting? A narrative review of sedentary behaviour research paradigms and findings. *Br J Sports Med* 53, 377–382.
- Stalsberg, R. & Pedersen A. 2018. Are differences in physical activity across socioeconomic groups associated with choice of physical activity variables to report? *Int J Environ Res Public Health* 15 (5), 922.
- Stemland, I. Ingebrigtsen, J., Christiansen C., Jensen, B. R., Hanisch, C., Slotte, J. & Holtermann, A. 2015. Validity of the Acti4 method for detection of physical activity types in free-living settings: comparison with video analysis. *Ergonomics* 58, 953–965.
- Stringhini, S. Sabia, S., Shipley, M., Brunner, E., Nabi, H., Kivimäki, M. & Singh-Manoux, A. 2010. Association of socioeconomic position with health behaviors and mortality. *JAMA* 303 (12), 1159–1166.
- Teräs, T. Rovio, S., Spira, A., Myllyntausta, S., Pulakka, A., Vahtera, J., Stenholm, S. 2020. Associations of accelerometer-based sleep duration and self-reported sleep difficulties with cognitive function in late mid-life: the Finnish Retirement and Aging Study. *Sleep Medicine* 68, 42–49.
- Welk, G. & Kim, Y. 2015. The Context of Physical Activity in Representative Sample of Adults. *Med Sci Sports Exerc* 47 (10), 2102–2110.
- Husu, P. Sievänen, H. & Tokola, H., Suni, J., Vähä-Ypyä, H., Mänttari, A. & Vasankari, T. 2018. Suomalaisten objektiivisesti mitattu fyysinen aktiivisuus, paikallaanolo ja fyysinen kunto. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Julkaisuja 2018:30
- Koponen, P. Borodulin, K. Lundqvist, A. Sääksjärvi, K. & Koskinen, S. (toim.) 2018. Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa. Finterveys 2017 -tutkimus. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL). Raportti 4/2018.
- Tilastokeskus 2010. Verkkosivut. Saatavilla: <https://www.tilastokeskus.fi/meta/luokitukset/ammatti/001-2010/index.html>. [Tarkistettu 11.9.2019.]
- UKK-instituutti 2019. Vireyttä liikkumalla. Viikoittainen liikunnan suositus yli 65-vuotiaille. Saatavilla: <https://www.ukkinstituutti.fi/liikkumissuositus/yli-65-vuotiaiden-liikkumisen-suositus>. [Tarkistettu 21.4.2020.]

Suomen romanien vapaa-ajan liikunta. Sosioekonomisten ja koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteys Suomen romanien vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen.

SANNA NYKÄNEN¹, HEINI WENNMAN², RAIJA KORPELAINEN³,
PÄIVI MAJANIEMI⁴ & HANNAMARIA KUUSIO⁵

Tiivistelmä

Suomen romanit ovat eriarvoisessa sosioekonomisessa asemassa valtaväestöön nähden. Eriarvoisuus vaikuttaa keskeisesti romanien hyvinvointiin ja elintapoihin. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää Suomen romanien vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuutta. Lisäksi tutkimme sosioekonomisten ja koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteyttä vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen.

Tämä tutkimus perustuu vuosina 2017–2018 kerättyyn Romanien hyvinvointitutkimus (Roosa) poikkileikkaustutkimuksen aineistoon (n=365). Tutkimusaineisto on kerätty laajalla tai lyhyellä kyselylomakkeella, joko haastatteluin tai tutkittavan itse täytettynä. Aineisto rajattiin koskemaan Suomessa asuvia, täysi-ikäisiä, itsensä romanikult-

tuuriin identifioivia romaneja (n=344; miehiä n=134 ja naisia n=210). Aineisto analysoitiin ristiintaulukoimalla, χ^2 -testillä sekä logistisella regressioanalyysillä. Miesten ja naisten tulokset esitetään erikseen vetosuhteina (OR) ja niiden 95 prosentin luottamusväleinä (95 % LV).

Tutkimukseen osallistuneista miehistä 46,7 prosenttia ja naisista 64,3 prosenttia ei harrastanut vapaa-ajan liikuntaa. Miesten ja naisten kokemukset liikuntaa rajoittavista tekijöistä olivat erilaisia. Sekä miesten että naisten kokemina liikuntaa rajoittavia tekijöitä olivat motivaation puute, väsymys ja mieliala. Miehet tunsivat lisäksi vapaa-ajan liikkumista rajoittaviksi sairauden tai vamman, rahan sekä liikunnan ohjauksen puutteen. Naiset kokivat rajoitteik-

1 Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Yhdenvertaisuus ja osallisuus -yksikkö

2 Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Kansanterveyden arviointi ja ennakointi -yksikkö

3 Oulun Diakonissalaitoksen säätiö sr, Oulun liikuntalääketieteellinen klinikka; Oulun yliopisto, Elinikäisen terveyden tutkimusyksikkö; Oulun yliopisto ja Oulun yliopistollinen sairaala, Medical Research Center Oulu (MRC)

4 Suomen Romaniyhdistys ry

5 Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Yhdenvertaisuus ja osallisuus -yksikkö

si liikuntataitojen sekä sopivan liikuntaryhmän ja liikuntamuodon puutteen.

Suomen romaneilla vapaa-ajan liikunnan harrastaminen on vähäistä ja vaatii konkreettisia toimenpiteitä. Sosioekonominen eriarvoisuus ja erot miesten ja naisten koetuissa vapaa-ajan liikunnan harrastamisen esteissä on huomioitava romaneille kohdistetuissa liikunnan edistämisen toimenpiteissä.

Avainsanat: Romanit, romaniväestö, vapaa-ajan liikunta, sosioekonominen asema, osallisuus, hyvinvointi, eriarvoisuus

Suomen romanien asema

Romanit ovat osa Suomen perinteistä kieli- ja kulttuurivähemmistöä jo 1500-luvulta lähtien. Tarkkaa lukua romaniväestön määrästä ei ole. Romaniasian neuvottelukuntien (RONK) arvioiden mukaan Suomessa asuu noin 10 000–12 000 romanina, joista valtaosa asuu Etelä- ja Länsi-Suomen kaupungeissa. Lisäksi Ruotsissa asuu arviolta 3 000 suomalaista romanina. (Syrjä & Valtakari 2008). Romanit ovat erottamaton osa monikulttuurista Suomea.

Romanikulttuuri on ihmissuhde- ja tapakulttuuria (Laiti 2008). Se rakentuu oman yhteisön, suvun ja perheen ympärille ja eroaa piirteiltään muiden Euroopan maiden romanikulttuureista. Suomessa romani-identiteetti pohjautuu pukeutumiseen ja tapakulttuuriin.

(Friman-Korpela 2014) Moraali- ja puhtaussäännöt määrittelevät romanikulttuuria koskevia tapoja, jotka perustuvat vanhempien ihmisten kunnioittamiseen. Sitä osoitetaan muun muassa kuuntelemalla, puhuttelemalla sekä pukeutumalla kunnioittavasti itseään vanhempia ihmisiä kohtaan. Romanikulttuuriin kuuluu myös häveliäisyyteen ja puhtauteen liittyviä tapoja, jotka juontuvat vaeltavan kansan perinteistä. Puhtaussääntöjen noudattaminen sekä perinteinen pukeutuminen ovat ilmaisu identifioutumisesta ja sitoutumisesta romanikulttuuriin. Perinteinen pukeutuminen on näkyvä ilmaus kulttuuriin sitoutumisesta, mutta myös ei-perinteisesti pukeutuvat romanit voivat elää romaneiden tapakulttuuria. Romanien asema perinteisenä, kansallisena vähemmistönä on turvattu perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan. (Syrjä & Valtakari 2008; Viljanen 2012)

Suomen romanit ovat eriarvoisessa sosioekonomisessa asemassa valtaväestöön nähden. Sosioekonomisella asemalla tarkoitetaan yksilön sosiaalisia ja ekonomisia tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilön asemaan yhteiskunnassa. Asema muodostuu yksilön pääasiallisesta toiminnasta, ammatista, ammattiasemasta sekä toimialasta. (Lahelma & Rahkonen ym., 2011) Rakenteellinen rasismi, syrjintä ja pitkäaikainen assimilaatiopoliittikka ovat heikentäneet romaneiden sosioekonomista asemaa sekä romanikulttuurin säilymistä viime vuosikymmeninä (Keskinen ym. 2018; Pulma 2006; Sosiaal- ja terveysministeriö 2018)

Rakenteellisella rasismilla (structural racism) tarkoitetaan yhteiskunnan

ja instituutioiden (kuten työelämän ja palveluiden) rakenteissa toistuvia välittömästi tai välillisesti syrjiviä toimintatapoja ja prosesseja (Bailey ym. 2017). Tämä näkyy Suomen romaniväestössä erityisesti keskimääräistä heikompana kouluttautumisena, työllistymisenä ja vähäosaisuutena valtaväestöön nähden (Weiste-Paakkanen ym. 2018). Syrjinnällä tarkoitetaan henkilön tai ryhmän eriarvoista kohtelua jonkin henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella. Syrjintä on kielletty Suomen perustuslaissa. (Oikeusministeriö 2019) Vähemmistövaltuutetun tekemän selvityksen mukaan lähes 70 prosenttia haastatelluista romaaneista kertoi kokeneensa syrjintää jollakin elämän alueella viimeisen vuoden aikana (Vähemmistövaltuutettu 2014). Eriarvoisuus ja syrjinnän kokemukset heikentävät yksilön sosioekonomista asemaa ja toimintakykyä sekä lisäävät sairastavuutta ja kuolleisuutta. (Castaneda ym. 2015; Mäenpää ym. 2018)

Fyysinen aktiivisuus vaikuttaa lukuisin tavoin yksilön terveyteen ja toimintakykyyn. Käsitteenä fyysinen aktiivisuus sisältää vapaa-ajan fyysisen aktiivisuuden, kilpaurheilun, harrastukset, siirtymisen sekä työt ja jokapäiväiset askareet (Bouchard ym. 2012). Vapaa-ajan liikunnalla (leisure-time physical activity, LTPA) tarkoitetaan työmatkaliikuntaa, kuntoliikuntaa ja liikuntaa vaativia arkiaskareita (Borodulin ym. 2016; Koponen ym. 2018). Kansallisen FinTerveys 2017 -tutkimuksen mukaan koko Suomen väestössä 30 vuotta täyttäneistä miehistä 73 prosenttia ja naisista 71 prosenttia raportoiti harrastavansa vapaa-ajallaan liikuntaa (Koponen ym. 2018). Li-

kunnan harrastamisessa on kuitenkin todettu eroja sosioekonomisen aseman mukaan koko Suomen väestössä. Esimerkiksi korkeasti koulutetut, hyvätuoloiset ja ylemmät toimihenkilöt liikkuvat useammin vapaa-ajallaan. (Kari ym. 2015; Borodulin ym. 2016; Mäkinen ym. 2012) Vähäistä vapaa-ajan liikuntaa selittäviksi tekijöiksi miehillä ja naisilla valtaväestössä on todettu heikko pystyvyyden tunne, vähäinen sosiaalisen tuen määrä sekä matala itsekontrollin tunne. Selittävät tekijät eroavat hieman miesten ja naisten välillä. Naisilla niihin kuuluu esimerkiksi nuorempi ikä ja miehillä työelämässä oleminen. (Borodulin ym. 2016)

Sosioekonomisesti vähäosaisten (socioeconomic disadvantaged) aikuisten vapaa-ajan liikuntaa edistävästä ja estävistä tekijöistä löytyi kansainvälisen tutkimusartikkelin mukaan vähän yhtenäistä tutkimusnäyttöä. Vapaa-ajan liikuntaa edistäviksi tekijöiksi tunnistettiin muun muassa. mielenterveys, luottamus omiin kykyihin, ilo ja koettu hyöty liikunnasta. Esteiksi tunnistettiin heikentynyt terveys ja yleiset ihmisten väliset eroavaisuudet kuten esimerkiksi perhevelvoitteet. (Craike ym. 2019) Kansallisen FINRISKI-väestötutkimuksen (2002) aineistoon pohjautuvassa tutkimuksessa tarkasteltiin sosiodemografisten ja käyttäytymistekijöiden yhteyttä koettuihin vapaa-ajan liikuntaa rajoittaviin tekijöihin työikäisillä aikuisilla. Tutkimuksessa havaittiin, että ajan, motivaation ja liikuntakumppanin puute sekä korkeat kustannukset rajoittivat vapaa-ajan liikumista. (Borodulin ym. 2016)

Suomen romaniväestön hyvinvointia kartoittaneen Roosa-tutkimuksen aiem-

min raportoiduissa tuloksissa on havaittu, että tutkimukseen osallistuneet romanit harrastavat vapaa-ajan liikuntaa koko Suomen väestöä selvästi vähemmän (Weiste-Paakkanen ym. 2018). Tutkimustietoa Suomen romaniväestön vapaa-ajan liikkumisesta ja sen eriarvoisuudesta on vain rajoitetusti.

Tässä tutkimuksessa pyritään paikkaamaan tiedon puutetta, ja tavoitteena oli selvittää Suomen romanien vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuutta. Lisäksi tavoitteena oli tutkia sosioekonomisten ja koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteyttä kohde-ryhmään kuuluvien vapaa-ajan liikunnan harrastamiseen. Tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa uutta tietoa päätöksentekijöille, asiantuntijoille, viranomaisille sekä romaniasiain neuvottelukunnan edustajille romaniväestön vapaa-ajan liikkumisesta sekä liikkumisen eriarvoisuudesta. Tutkimustietoa tarvitaan romanien hyvinvoinnin edistämiseksi (Weiste-Paakkanen & Palteisto 2013).

Pohjana Roosa-tutkimuksen aineisto

Tutkimus perustuu vuosina 2017–2018 kerättyyn Romanien hyvinvointitutkimus (Roosa) poikkileikkausaineistoon. Tutkimuksen kohderyhmänä oli itsensä Suomen romaneiksi kokevat, 18 vuotta täyttäneet henkilöt. Aineisto kerättiin eri puolilla Suomea, lumipallomenetelmää hyödyntäen. Tutkimukseen osallistui yhteensä 365 vastaajaa (miehiä $n = 142$ ja naisia $n = 223$).

Roosa-tutkimukseen osallistuneet romanit määrittivät itse kuulumisensa koh-

deryhmään. Väestötutkimuksissa yleisesti käytettävää, väestörekisteriin perustuvaa otantaa ei ollut mahdollista käyttää, sillä tietoa etnisyydestä ei ole saatavissa Väestötietokisteristä henkilötietolain takia (523/1999, 6 §; tietosuojalaki 1050/2018). Itseidentifikaatioon perustuvaa määrittelyä on käytetty esimerkiksi Romani-poliittisessa ohjelmassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018).

Itseidentifioitumista romanikulttuuriin kysyttiin kysymyksellä ”Koetteko elävänne romanikulttuurissa?”, vastausvaihtoehdoin ”kyllä, täysin” ja ”kyllä, osittain” sekä ”en”. Tutkimus rajattiin koskemaan vastaajia, jotka identifioivat itsensä romanikulttuuriin (n = 351). Aineistosta rajattiin lisäksi pois pysyvästi Ruotsissa asuvat Suomen romanit (n = 7). Tämän tutkimuksen aineisto koskee siis ainoastaan Suomessa asuvia, täysi-ikäisiä, itsensä romanikulttuuriin identifioituvia romaneja, joita oli yhteensä 344 – miehiä 134 ja naisia 210.

Roosa tutkimuksen toteuttivat koulutetut tutkimushoitajat, joilla oli terveydenhuollon ammattitutkinto. Lähtökohdiana oli kulttuurisensitiivisyys, mikä huomioitiin tutkimuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja raportoinnissa tiiviisti kohderyhmän kanssa. Suunnitteluvaiheeseen osallistuneet romanit toivoivat erityisesti, että myös tutkimuksen toteutukseen tulee osallistua romaneja. Romanit osallistuivat Roosa-tutkimukseen tutkittavina, työntekijöinä ja asiantuntijoina.

Vapaaehtoisen terveystarkastuksen lisäksi tutkittavilta kerättiin tietoa laajalla tai lyhyellä kyselylomakkeella, joko haastatteluun tai tutkittavan itse täytettynä. Roosa-tutkimukseen osallistuneista

(n = 365) hieman yli puolet vastasi laajaan lomakkeeseen ja joka viides lyhyen lomakkeen kysymyksiin, sekä osallistui terveystarkastukseen. Yli neljännes osallistujista vastasi ainoastaan joko laajaan tai lyhyeen lomakkeen kysymyksiin ilman terveystarkastusta. Kyselylomakkeella kerättiin tietoa muun muassa terveydestä, liikunnasta, ravinnosta, hyvinvoinnista, osallisuudesta, syrjinnästä sekä palvelujen käytöstä. Lyhyen haastattelulomakkeen tarkoitus oli tarjota osallistumismahdollisuus myös niille, jotka eivät halunneet, ehtineet tai jaksaneet osallistua laajempaan haastatteluun. Tutkimuslomakkeet löytyvät verkkosivulta osoitteesta www.thl.fi/roosa.

Tutkimuksessa käytetyt mittarit ja muuttujat

Ikä, sukupuoli ja siviilisäätty

Tutkimukseen osallistuneiden ikää kysyttiin avoimella kysymyksellä ”Minkä ikäinen olette?”. Tutkittavan ikä pyydettiin täysinä vuosina tutkimushetkellä. Analyysiin ikämuuttuja luokiteltiin kolmiluokkaiseksi astein 18–29-vuotiaat, 30–54-vuotiaat ja +55-vuotiaat.

Tutkimukseen osallistuneiden sukupuolta kysyttiin kysymyksellä ”Mikä on sukupuolenne?” binäärisin vastausvaihtoehdoin mies tai nainen. Tutkimuksessa käytettiin viisiluokkaista siviilisäätymuuttujaa vastausvaihtoehdoin 1 = naimisissa, 2 = avoliitossa, 3 = naimaton, 4 = asumuserossa, eronnut tai 5 = leski. Tilastollisiin analyysiin muuttuja luokiteltiin kaksiluokkaiseksi, muuttujamuunnoksien 1 = naimisissa, avoliitossa (1–2) ja 2 = muu (3–5).

Sosioekonomiset tekijät

Kohderyhmän sosioekonomista asemaa mitattiin koulutuksella ja pääasiallisella toiminnalla. Tutkimuksessa käytettiin koulutusmuuttujaa vastausvaihtoehdoin 0 = vähemmän kuin kansakoulu tai peruskoulu, 1 = kansakoulu tai peruskoulu, 2 = keskikoulu, 3 = ammattikoulu tai vastaava, 4 = lukio, 5 = opistotutkinto, 6 = alempi korkeakoulututkinto (ammattikorkeakoulu tai vastaava) ja 7 = ylempi korkeakoulututkinto (maisteri tai vastaava).

Tilastollisiin analyyseihin muuttuja luokiteltiin kaksiluokkaiseksi muuttujamuunnoksien 1 = peruskoulu (0–2) ja 2 = toinen aste tai korkeakoulu (3–7).

Kohderyhmän pääasiallista toimintaa kysyttiin seuraavasti: ”Oletteko tällä hetkellä pääasiassa (valitkaa vain yksi vaihtoehto)” vastausvaihtoehdoin 1 = palkkatyössä tai yrittäjänä/ammattiharjoittajana, 2 = työtön, 3 = opiskelija, lisäkoulutuksessa tai palkattomassa harjoittelussa, 4 = eläkkeellä, 5 = perhevaapaalla, kotiäiti tai -isä tai 6 = jokin muu. Tilastollisiin analyyseihin muuttuja luokiteltiin kolmeluokkaiseksi; 1 = palkkatyössä tai yrittäjänä, 2 = työtön ja 3 = jokin muu (3–6).

Vapaa-ajan liikunta

Vapaa-ajan liikunnan harrastamista kysyttiin yleisesti väestötutkimuksissa käytössä olevalla kysymyksellä ”Kuinka paljon liikutte ja rasitate itseänne ruumiillisesti vapaa-aikana?” (Borodulin ym. 2016; Saltin & Grimby 1968). Vastausvaihtoehdot olivat: 1 = Vapaa-aikanani luen, katselen televisiota ja teen aska-

reita, joissa en paljonkaan liiku ja jotka eivät rasita minua ruumiillisesti, 2 = Vapaa-aikanani kävelen, pyöräilen tai liikun muulla tavalla useita tunteja viikossa. Tähän lasketaan kävely, kalastus ja metsästys, ja kevyt puutarha- tai tallityö, 3 = Harrastan vapaa-aikanani varsinaista kuntoliikuntaa useita tunteja viikossa. Tähän lasketaan mm. juoksu, lenkkeily, hiihto, kuntovoimistelu, uinti, pallopelit ja rasittavat puutarha- tai tallityöt ja 4 = Harjoittelen vapaa-aikanani kilpailumielessä säännöllisesti rasittavia urheilumuotoja useita kertoja viikossa. Tähän lasketaan mm. juoksu, suunnistus, hiihto, uinti, pallopelit, ravivalmennus ja -ohjastaminen kilpailumielessä.

Vapaa-ajan liikuntaa harrastaviksi luokiteltiin henkilöt, jotka raportoivat harrastavansa jotakin liikuntaa vapaa-aikana; kävelyä, pyöräilyä, tai muuta liikuntaa sekä varsinaista kuntoliikuntaa tai kilpailumielessä harrastettua urheilua. Vastausvaihtoehdon 1. valinneet luokiteltiin henkilöiksi, jotka eivät harrastaneet vapaa-ajan liikuntaa. Vapaa-ajan liikunnan kysymys sisältyi sekä laajaan, että lyhyeen kyselyversioon.

Koetut vapaa-ajan liikuntaa rajoittavat tekijät

Tutkittavien koettuja vapaa-ajan liikuntaa rajoittavia tekijöitä ja näiden yhteyttä vapaa-ajan liikuntaan kartoitettiin kysymyksellä: ”Rajoittavatko seuraavat asiat vapaa-ajan liikkumistanne”. Vastausvaihtoehdot olivat kyllä tai ei (Nigg ym. 1998). Kysymyksessä oli yhteensä 20 vapaa-ajan liikunnan motivaatioon ja olosuhteisiin liittyvää teki-

jää kuten rahan puute, yleinen väsymys, mieliala ja liikuntatilojen puute (taulukko 3). Kiinnostuksen puute ja laiskuus yhdistettiin ja luokiteltiin uudelleen motivaation puute –muuttujaksi (Borodulin & Sipilä ym. 2016). Uusi yhdistelmämuuttuja (motivaation puute) sai arvon 'kyllä', jos kumpaan tahansa kysymyksestä vastattiin 'kyllä', ja arvon 'ei', jos molempiin vastattiin 'ei'.

Tilastollinen aineistonkäsittely

Muuttujien yhteyksiä analysoitiin ristiintaulukoimalla ja yhteyksien tilastollista merkitsevyyttä testattiin khiin neliö (χ^2) -testillä. Tilastollisen merkitsevyyden rajana käytettiin arvoa $p < 0,05$. Tulokset esitetään erikseen miehillä ja naisilla ja tarkastelu on rajattu niihin kysymyksiin, joista saatiin vastaukset vähintään 30 osallistujalta tilastollisen luotettavuuden ja tutkittavien anonymiteetin varmistamiseksi (Weiste-Paakkanen ym. 2018).

Logistisella regressioanalyysillä analysoitiin koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteyttä vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen. Vastemuuttujaksi analyysissä valittiin siis ”ei harrasta vapaa-ajalla liikuntaa”. Monimuuttuja-analyysihin valittiin kaikki sellaiset vapaaajan liikuntaa rajoittavat tekijät, jotka olivat yhden muuttujan mallissa tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen naisilla ja miehillä erikseen (taulukko 4., malli 1.). Yhteydet vakioitiin mallilla, jossa selittäjinä olivat ikä, koulutus, pääasiallinen toiminta sekä va-

paa-ajan liikuntaa rajoittava tekijä. Tulokset esitetään vetosuhteina (OR) ja niiden 95 prosentin luottamusväleinä (95 % LV).

Tietoa koko Suomen romaniväestön iästä, sukupuolesta, koulutuksesta tai työllisyydestä ei ole saatavana. Roosa-tutkimuksen aineisto on painotettu vastaamaan koko Suomen väestön ikä- ja sukupuolijakaumia 31.12.2017 (Tilastokeskus). Tulokset esitetään tässä tutkimuksessa painotettuina jakaumina sekä keskiarvojen vertailuina. Tutkimusaineisto analysoitiin SAS 9.4 ohjelmistolla.

Tulokset

Vastaajien taustatiedot ja vapaa-ajan liikuntaa harrastamattomien osuus

Vastaajien taustatiedot on esitetty taulukossa 1. Miehistä yli puolet ja naisista noin kolmasosa ilmoitti olevansa naimisissa tai avoliitossa, ero sukupuolten välillä oli tilastollisesti merkitsevä (p -arvo $< 0,001$). Muissa taustatiedoissa ei havaittu tilastollisesti merkitsevää eroa miesten ja naisten välillä. Kolme viidestä vastaajasta oli suorittanut peruskoulun ja kaksi viidestä toisen tai ylemmän asteen koulutuksen. Vastaajista viidennes oli vastaushetkellä palkkatyössä tai yrittäjänä, noin kolmasosa työttömänä ja lähes puolet vastaajista muussa pääasiallisessa toiminnassa (opiskelee, eläkkeellä, perhevapaalla ym.).

Yli puolet 18–29-vuotiaista ja 30–54-vuotiaista tutkimukseen osallistuneista romaninaisista ei harrastanut vapaa-ajan liikuntaa (taulukko 2). Vastaavasti tutkimukseen osallistuneista

18–29-vuotiaista miehistä noin kolmasosa ja 30–54-vuotiaista yli puolet raportoivat, ettei harrastanut vapaa-ajallaan liikuntaa. Puolet peruskoulun suorittaneista kertoi, ettei harrasta liikuntaa vapaa-ajallaan. Työllisistä kolme vii-

destä vastasi, ettei harrasta liikuntaa vapaa-ajallaan. Ainoastaan naisilla vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuden osuudet erosivat tilastollisesti merkitsevästi iän, koulutuksen ja pääasiallisen toiminnan mukaan. (ks. Taulukko 2.).

Taulukko 1. Vastaajien taustatiedot.

	Miehet (n = 134) % (n)	Naiset (n = 210) % (n)	Kaikki (n = 344) % (n)	p-arvo*
Ikä				0,425
18–29-vuotiaat	29,9 (40)	27,6 (58)	28,5 (98)	
30–54-vuotiaat	38,8 (52)	41,4 (87)	40,4 (139)	
55+	31,3 (42)	31,0 (65)	31,1 (107)	
Siviilisäätty				<0,001
Naimisissa, avoliitossa	53,0 (71)	36,2 (76)	42,7 (147)	
Muu	47,0 (63)	63,3 (133)	57,0 (196)	
Koulutus				0,371
Peruskoulu	59,7 (80)	61,4 (129)	60,8 (209)	
Toinen aste tai korkeakoulu	40,3 (54)	37,6 (79)	38,7 (133)	
Pääasiallinen toiminta				0,549
Palkkatyössä tai yrittäjänä	15,7 (21)	21,0 (44)	18,9 (65)	
Työtön	32,1 (43)	31,9 (67)	32,0 (110)	
Jokin muu	51,5 (69)	46,7 (98)	48,6 (167)	

*Miesten ja naisten jakaumien eron testisuureen p-arvo.

Taulukko 2. Vapaa-ajan liikuntaa harrastamattomien osuus taustatietojen mukaan.

	Miehet (n = 134) % (n)	p-arvo*	Naiset (n = 210) % (n)	p-arvo*	Kaikki (n = 344) % (n)	p-arvo*
Vapaa-ajan liikuntaa harrastamattomien osuus % (n)	46,7 (60)		64,3 (115)		55,6 (175)	
Ikä		0,211		0,025		0,323
18–29	37,8 (15)		56,3 (32)		46,7 (47)	
30–54	56,8 (28)		55,1 (45)		55,9 (73)	
55+	41,1 (17)		75,2 (38)		59,4 (55)	
Siviilisäätty		0,920		0,930		0,627
Naimisissa, avoliitossa	47,1 (29)		64,1 (40)		53,9 (69)	
Muu	46,1 (31)		64,8 (75)		57,2 (106)	
Koulutus		0,188		0,048		0,819
Peruskoulu	41,9 (31)		68,1 (73)		55,6 (104)	
Toinen aste tai korkeakoulu	55,1 (29)		52,8 (40)		54,1 (69)	
Pääasiallinen toiminta		0,114		0,007		0,466
Palkkatyössä tai yrittäjänä/ ammattinharjoittajana	62,7 (12)		59,0 (24)		60,6 (36)	
Työtön	52,2 (20)		46,6 (29)		49,5 (49)	
Jokin muu	38,3 (27)		73,3 (61)		56,0 (88)	

*Ryhmien jakaumien eron testisuureen p-arvo.

Koetut vapaa-ajan liikuntaa rajoittavat tekijät ja niiden yhteys vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen

Tutkimukseen osallistuneiden romaniin keskeisimpiä koettuja vapaa-ajan liikuntaa rajoittavia tekijöitä olivat motivaation puute, ajan puute, väsymys töiden, opiskelun ynnä muun vuoksi, apea mieliala tai väsymys, sairaus tai vamma sekä rahan puute (kaikista vastaajista yli 30 prosenttia raportoineet, taulukko 3). Roosa-tutkimukseen osallistuneiden romaninaisten ja -miesten koetut

vapaa-ajan liikuntaa rajoittavat tekijät olivat erilaisia. Miesten ja naisten väliset erot olivat tilastollisesti merkitseviä seuraavissa tekijöissä: liikuntataitojen puute, ei tiedä miten kannattaisi liikkua, liikuntavarusteiden puute, romanivaatetus, liikunnanohjauksen puute, sopivan ryhmän puute ja epäonnistumisen pelko (taulukko 3).

Naisilla vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen liittyivät koettuina rajoittavina tekijöinä motivaation puute, apea mieliala tai yleinen väsymys, liikuntataitojen puute, ei tiedä miten

Taulukko 3. Koettujen vapaa-ajan liikkumista rajoittavien tekijöiden yleisyys tutkimukseen osallistuneilla romaneilla.

	Miehet (n = 121–127) % (n)	Naiset (n = 180–190) % (n)	Kaikki (n = 344) % (n)	p-arvo*
Motivaation puute	60,1 (79)	60,2 (115)	60,2 (194)	0,991
Ajan puute	30,8 (40)	34,9 (71)	32,8 (111)	0,461
Väsymys töiden, opiskelun ym. vuoksi	44,4 (55)	46,3 (85)	45,3 (140)	0,746
Apea mieliala tai yleinen väsymys	42,3 (53)	50,1 (92)	46,0 (145)	0,181
Liikuntataitojen puute	7,1 (12)	27,3 (48)	17,1 (60)	<0,001
En tiedä miten kannattaisi liikkua	5,7 (9)	20,3 (40)	12,9 (49)	<0,001
Sairaus tai vamma	34,7 (39)	39,4 (65)	37,1 (104)	0,402
Rahan puute	35,2 (45)	45,0 (93)	40,1 (138)	0,085
Liikuntatilojen puute	12,9 (18)	20,1 (39)	16,4 (57)	0,102
Liikuntavarusteiden puute	18,8 (23)	29,9 (61)	24,3 (84)	0,029
Romanivaatetus	8,4 (12)	44,2 (81)	26,1 (93)	<0,001
Huonot yhteydet liikuntapaikoille	8,5 (9)	15,8 (22)	12,1 (31)	0,060
Sopivan liikuntamuodon puute	19,6 (18)	26,4 (44)	22,9 (62)	0,172
Liikunnan ohjauksen puute	16,3 (21)	28,5 (52)	22,4 (73)	0,013
Ryhmäpaine, toisten negatiiviset asenteet	10,1 (12)	13,8 (29)	11,9 (41)	0,333
Sopivan ryhmän puute	19,6 (27)	31,6 (54)	25,6 (81)	0,021
Liikunnan aiheuttama epä mukava olo	11,0 (11)	17,8 (28)	14,4 (39)	0,108
Epäonnistumisen pelko	7,0 (11)	14,2 (30)	10,6 (41)	0,052
En löydä tarpeeksi tietoa luontoon liittyvistä harrastuksista	7,9 (8)	8,7 (15)	8,3 (23)	0,807

*Miesten ja naisten jakaumien eron testisuureen p-arvo.

Taulukko 4. Koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteys vapaa-ajan liikunnan har-
rastamattomuuteen.

Miesten koetut vapaa-ajan liikuntaa rajoittavat tekijät	Malli 1. OR (95 % LV)	Malli 2. AOR (95 % LV)
Motivaation puute Ei Kyllä p-arvo	(n=125) Ref. 5,48 (2,61–11,51) 0,001	(n=125) Ref. 5,28 (2,47–11,29) 0,001
Väsymys töiden, opiskelun ym. vuoksi Ei Kyllä p-arvo	(n=129) Ref. 4,45 (2,24–8,81) <0,001	(n=125) Ref. 9,50 (3,70–24,36) <0,001
Apea mieliala tai yleinen väsymys Ei Kyllä p-arvo	(n=126) Ref. 3,32 (1,68–6,54) <0,001	(n=125) Ref. 3,25 (1,57–6,72) 0,001
Sairaus tai vamma Ei Kyllä p-arvo	(n=123) Ref. 3,03 (1,48–6,18) 0,002	(n=123) Ref. 3,09 (1,45–6,60) 0,003
Rahan puute Ei Kyllä p-arvo	(n=125) Ref. 1,95 (0,98–3,88) 0,054	(n=125) Ref. 2,46 (1,17–5,14) 0,017
Liikunnan ohjauksen puute Ei Kyllä p-arvo	(n=123) Ref. 2,97 (1,60–7,63) 0,023	(n=123) Ref. 3,08 (1,18–8,08) 0,022
Naisten koetut vapaa-ajan liikuntaa rajoittavat tekijät	Malli 1. OR (95 % LV)	Malli 2. AOR (95 % LV)
Motivaation puute Ei Kyllä p-arvo	(n=182) Ref. 3,48 (1,71–7,05) <0,001	(n=179) Ref. 4,68 (2,09–10,25) <0,001
Apea mieliala tai yleinen väsymys Ei Kyllä p-arvo	(n=181) Ref. 2,63 (1,30–5,30) 0,006	(n=178) Ref. 3,19 (1,51–6,72) 0,002
Liikuntataitojen puute Ei Kyllä p-arvo	(n=180) Ref. 2,88 (1,22–6,79) 0,015	(n=177) Ref. 2,95 (1,23–7,06) 0,015
En tiedä miten kannattaisi liikkua Ei Kyllä p-arvo	(n=180) Ref. 2,88 (1,22–6,79) 0,012	(n=177) Ref. 3,69 (1,28–10,68) 0,016
Sopivan liikuntamuodon puute Ei Kyllä p-arvo	(n=179) Ref. 2,63 (1,11–6,23) 0,027	(n=176) Ref. 2,63 (1,09–6,38) 0,032
Sopivan ryhmän puute Ei Kyllä p-arvo	(n=179) Ref. 2,85 (1,27–6,40) 0,010	(n=177) Ref. 2,80 (1,22–6,48) 0,016

OR =vetosuhde, AOR =vakioitu vetosuhde, ristitulosuhde; 95 % LV = 95 % luottamusväli.

Ref. = referenssiryhmä.

Malli 1. Koetut vapaa-ajan liikuntaa rajoittavat tekijät erikseen.

Malli 2. Vakioitu iällä, koulutuksella ja pääasiallisella toiminnalla.

kannattaisi liikkua sekä sopivan liikuntamuodon ja ryhmän puute (taulukko 4). Miehillä vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen yhdistyivät koettuina rajoittavina tekijöinä motivaation puute, väsymys ja apea mieliala, jokin sairaus tai vamma, rahan sekä liikunnan ohjauksen puute. (Taulukko 4, malli 1).

Mallien vakioiminen iällä, koulutuksella ja pääasiallisella toiminnalla vahvasti osittain yhteyksiä kasvattamalla koettujen rajoittavien tekijöiden ja vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuden välisiä vetosuhteita (taulukko 4, malli 2). Miehillä väsymys töiden, opiskelun tai muun syyn vuoksi koettuna rajoittavana tekijänä muuttui tilastollisesti merkitseväksi (OR 9,50 LV 3,70–24,36 p-arvo <.001).

Ensimmäinen tutkimus romanien vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuudesta

Tässä tutkimuksessa selvitettiin ensimmäistä kertaa Suomen romanien vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuden yleisyyttä sekä sosioekonomisten ja koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteyttä vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuuteen. Tämän tutkimuksen mukaan suuri osa romaaneista ei harrasta vapaa-ajalla liikuntaa. Liikuntaa rajoittavina tekijöinä koettiin yleisimmin motivaation puute, ajan puute, väsymys työn- tai opiskelun takia, apea mieliala, sairaus tai vamma ja rahan puute. Koettujen vapaa-ajan liikuntaa rajoittavien tekijöiden yhteys vapaa-ajan liikunnan har-

rastamattomuuteen erosi hieman miesten ja naisten välillä.

Tutkimukseen osallistuneet romanit harrastivat vapaa-ajan liikuntaa harrastaminen vähemmän kuin koko Suomen väestö keskimäärin. Esimerkiksi FinTerveys 2017 -tutkimukseen osallistuneista 30 vuotta täyttäneistä vajaa kolmannes ei harrastanut liikuntaa vapaa-ajallaan. FinSote-tutkimukseen osallistuneista 20–54-vuotiaista noin viidennes ja 55–74-vuotiaista alle viidennes ei harrastanut vapaa-ajan liikuntaa. Tuloksia tulkittaessa on kuitenkin otettava huomioon romanien sosioekonomisen aseman eriarvoisuus, kuten koulutusasteessa ja työmarkkina-asemassa, mitkä osaltaan vaikuttavat liikunnan harrastamiseen (Borodulin ym. 2016; Koponen ym. 2018). Kaikista vastanneista kolme viidestä oli suorittanut perusasteen tutkinnon ja yksi viidestä raportoi pääasialliseksi toimekseen palkkatyön tai yrittäjyyden. Matalan koulutuksen ja vähäisen vapaa-ajan liikunnan välillä on todettu vahva yhteys myös kun huomioidaan työstatukseen ja siviilisäätyyn liittyviä tekijöitä (Mäkinen ym. 2012).

Vastajaat tunnistivat tässä tutkimuksessa runsaasti vapaa-ajan liikuntaa rajoittavia tekijöitä, joista yleisimpiä olivat motivaation puute, ajan puute, väsymys esimerkiksi töiden ja opiskelun vuoksi, apea mieliala tai väsymys, sairaus tai vamma sekä rahan puute. Myös kansainvälisissä tutkimuksissa, kuten brasilialaisessa poikkileikkaustutkimuksessa (Reichert ym. 2007), aikuisväestössä yleisimpiä vapaa-ajan liikuntaa rajoittavia tekijöitä ovat olleet rahan puute, väsymys, seuran puute tai ajan puute.

Koko Suomen väestössä liikuntaa rajoittavista tekijöistä tyypillisimpiä ovat vähäinen motivaatio, ajanpuute, liikkumisen kustannukset sekä vähäisen sosiaalisen tuen määrä liikunnan harrastamiseen (Borodulin, Sipilä ym. 2016). Näin ollen vaikuttaisi siltä, että motivaatioon liittyvät tekijät ovat sekä tässä tutkimuksessa että koko Suomen väestön vähäisen liikunnan kannalta tärkeitä yhteisiä tekijöitä.

Romanimiesten ja -naisten koetut vapaa-ajan liikuntaa rajoittavat tekijät eroavat tämän tutkimuksen perusteella hieman toisistaan. Toisaalta sekä miehillä että naisilla nousi esiin myös liikunnan ohjaukseen liittyviä tarpeita. Miehet kokivat muun muassa, että ohjauksen puute estää heitä liikkumasta, kun taas naisilla sopivien liikuntamuotojen ja -ryhmien puutteen koettiin rajoittavan vapaa-ajan liikunnan harrastamista. Myös liikuntataitoihin ja osaamiseen liittyviä esteitä raportoitiin. On siis tärkeää arvioida, onko romaniväestölle tarpeen suunnata erillisiä liikuntapalveluita kuten liikuntaryhmiä, tai tehostaa romaniväestön liikuntaneuvontaa, jotta myös he löytävät itselleen sopivia vapaa-ajan liikunnan muotoja. Ammatimaista tietoa, ohjeistusta ja kannustusta sisältävä liikuntaneuvonta vietynä kohderyhmän toimintaympäristöön on toimiva keino liikunnan edistämiseksi (Heath ym., 2012). Tarjolla olevia liikuntapalveluita ja liikuntapaikkoja tulisi myös aktiivisesti tehdä tutuiksi ja niihin osallistuminen mahdolliseksi kaikille väestöryhmille. Maksuttomat, kaikille avoimet liikuntaryhmät, joita järjestetään julkisissa tiloissa kuten puistoissa,

kouluissa, työpaikoilla, ovat esimerkki keinoista lisätä liikuntaa sekä kaventaa eriarvoisuutta (Heath ym., 2012; Kauravaara K. 2018). Kulttuurisensitiivisyys ja kohderyhmän kuuleminen tulisi huomioida liikuntapalveluiden ja -neuvonnan suunnittelussa, jotta oikeanlaisia palveluja voidaan kohdentaa ja tarjota erityisesti vähemmistöryhmille.

Romanien sosioekonominen asema on parantunut sukupolvien myötä, mutta vielä on kuitenkin paljon tehtävää, jotta historian aikana syrjityn vähemmistön tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuisi. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikilla ihmisillä on samat ihmisoikeudet, yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet sekä mahdollisuudet päästä koulutukseen, saada työtä ja sosiaalisia palveluja. Yhdenvertaisuudesta säädetään yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014), jonka tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä auttaa syrjinnän kohteeksi joutunutta. Käytännössä kuitenkin kaikkien samanlainen kohtelu ei riitä takaamaan heikoimmassa asemassa olevien ihmisryhmien parempaa yhdenvertaisuutta. Jotta tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuisi, heikommassa asemassa olevan väestön erityistarpeet tulisi ottaa huomioon esimerkiksi palveluja tarjotessa. Tällaisella positiivisella erityiskohtelulla pyritään siihen, että kaikilla olisi mahdollisuudet yhdenvertaisiin oikeuksiin myös käytännön elämässä. (Pyykkönen 2016).

Terveystien edistäminen on yksi terveyspolitiikan tärkeitä lähtökohtia. Poliittisilla linjauksilla on pyritty parantamaan Suomen romanien heikkoa

yhteiskunnallista asemaa. Uuden Romanipoliittisen ohjelman (Rompo 2018–2022) tarkoituksena on erityisesti lisätä romaniväestön yhdenvertaisuutta ja kaventaa työllisyyseroja muuhun väestöön verrattuna. Ohjelman keskeisimpiä tavoitteita on muun muassa kohottaa romaniväestön ammatillista koulutustasoa ja työllisyysastetta osallisuuden ja aktiivisuuden kautta. Tavoitteena on myös tukea romanikulttuurin kehittämistä ja säilymistä ja taistella syrjintää, vihapuhetta ja romanivastaisuutta vastaan. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018)

Hyvinvointi- ja terveyseroja voidaan kaventaa vaikuttamalla niiden sosiaalisiin taustatekijöihin purkamalla eriarvoisuutta esimerkiksi parantamalla koulutus- ja työllisyysmahdollisuuksilla. Terveys vaikuttaa sosioekonomiseen asemaan ja esimerkiksi koulutuksessa ja työmarkkinoilla pärjäävät paremmin ne, joilla on hyvä terveys. (Sihto & Karvonen 2016) Liikunnalla ja sen edistämällä väestössä voidaan näin ollen ajatella olevan vahva merkitys yksilön terveyteen ja hyvinvointiin.

Tutkimuksen vahvuudet ja heikkoudet

Tämän tutkimuksen vahvuus on Romanian hyvinvointitutkimuksen aineiston tutkimusasetelma, joka on suunniteltu ja toteutettu yhteistyössä Suomen romanien kanssa. Tutkimusaineiston ja valittujen menetelmien lähtökohtana on ollut kulttuurisensitiivisyys, joka on huomioitu myös tämän tutkimuksen toteutuksessa ja kirjoitusprosessissa. Tämä tutkimus on ensimmäinen laatuaan vapaa-ajan lii-

kunnan harrastamattomuuden yleisyydestä ja sitä rajoittavista tekijöistä Suomen romaneilla. Vapaa-ajan liikunnan mittarina käytettiin kyselyä, jota on käytetty aiemmin muun muassa kansallisessa FinTerveys 2017 -tutkimuksessa.

Tässä tutkimuksessa aineisto kerättiin hyödyntäen lumipallomenetelmää, jolloin otoksen edustavuus ei ole taattu. Tutkimustietoa on myös kerätty haastattamalla ja itse täytettävällä kyselylomakkeella. Tämä menetelmä voi vaikuttaa saatuun tietoon, sillä aiemmista tutkimuksista tiedetään, että ihmiset saattavat vastata eri tavalla kyselyihin ja haastatteluihin (Rosalund ym. 2016). Johtopäätöksiä tutkimuksessa havaittujen yhteyksien syy-seuraussuhteista ei voida tehdä poikkileikkausasetelmasta johtuen.

Tutkimustietoa Suomen romaniväestön hyvinvoinnista ja sen liikunnan harrastamisesta on rajallisesti saatavilla, mikä vaikeutti tämän tutkimuksen tulosten vertailua aiempaan tutkimukseen. Koko Suomen väestöä koskeviin tuloksiin verrattuna Roosa-tutkimuksen tiedonkeruutavat, maantieteellinen alueellinen kattavuus, vastaajien sosioekonominen asema sekä ikärajaukset poikkeavat hieman. Siten tulosten vertailua valtaväestöön tulee suhtautua varoen. Tuloksista on myös mahdotonta arvioida ja tehdä johtopäätöksiä, kuinka hyvin ne vastaavat tilannetta koko romaniväestön osalta. Väestörekisteriin perustuvaa otantaa ei ollut mahdollista käyttää, koska tietosuojalaki estää etnisyyden määrittämisen rekisteritietoihin.

Tässä tutkimuksessa on haasteellista tulkita vastaajien subjektiivista koke-

musta vapaa-ajan liikuntaa rajoittavista tekijöistä ja niiden suhdetta tekijöihin, jotka objektiivisesti tarkastellen selittävät vapaa-ajan liikunnan harrastamattomuutta. Roosa-tutkimuksen aineisto tarjoaisi mahdollisuuden tarkastella esimerkiksi fyysisen terveyden, toimintakyvyn, mielialan, taloudellisen tilanteen ja syrjinnän yhteyksiä vapaa-ajan liikuntaan, nyt käytettyjen sosiodemografisten tekijöiden lisäksi. Jatkotutkimuksissa olisi hyvä tarkastella sitä, millaiset ovat näiden tekijöiden yhteydet liikuntaa rajoittaviksi koettuihin tekijöihin.

Kulttuurisensitiivisiä matalan kynnyksen terveyden edistämishankkeita tarvitaan

Kulttuurisensitiivisille, matalan kynnyksen terveyden edistämisen hankkeille, jotka kohdistuvat etenkin romanien liikunnan harrastamiseen olisi selkeä tarve. Hankkeita tulisi erityisesti kehittää yhdessä romaniyhteisön johdolla tai sen kanssa ja osallistuminen tulisi aidosti mahdollistaa, jotta romanikulttuurin erityispiirteet osattaisiin ottaa huomioon. Kuntien tulisi huomioida kulttuurinen esteettömyys terveyden edistämisen toiminnassaan. Esimerkiksi omia liikuntavuoroja voitaisiin tarjota niitä toivoville ryhmille ja ottaa erityisesti huomioon romaniväestön vapaa-ajan liikuntaa rajoittaviin tekijöihin vaikuttavia syitä. Positiivisella erityiskohtelulla voidaan tukea heikommasa asemassa olevia, jotta saatetaan heidät tasavertaisempaan asemaan valtaväestön kanssa.

Hyvinvoinnin edistämisen ja peruspalvelujen kohdentumisen toimintalinjauksessa korostetaan romanien elinoloja koskevan tietopohjan kehittämistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014.). Suomen romaniväestön terveydestä, hyvinvoinnista ja elintavoista tarvitaan lisää tutkimustietoa jatkossakin, jotta tiedetään mihin suuntaan ne kehittyvät ja minkälaisia toimintoja ne vaativat yhteiskunnallisella tasolla. Tutkimustietoa tarvitaan, jotta näyttöä olisi haavoittuvassa asemassa olevan vähemmistön terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Tiedonkeruussa on huomioitava erityisesti se, ettei romaneja koskevia tietoja voida eritellä koko Suomen väestöä koskevista tiedoista. Tiedonkeruun on tapahduttava ennen kaikkea romanien oman osallistumisen kautta.

Lopuksi haluamme korostaa ennaltaehkäisevän ja syrjinnänvastaisen työn tarpeellisuutta romaniväestön terveyden, hyvinvoinnin ja terveellisten elintapojen, kuten liikunnan edistämiseksi. Vähemmistön terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä oleellinen keino on rakenteellisen eriarvoisuuden vähentäminen työllisyyttä, koulutusta ja asumistasoa parantamalla. Syrjinnän vastaista työtä ja tiedon keräämisen tärkeyttä korostetaan myös Suomen romanipoliittisessa ohjelmassa. Rakenteellisen rasismin ja syrjinnän tunnistaminen yhteiskunnalliseksi ongelmaksi on merkittävä askel. Lisäksi tarvitaan konkreettisia toimenpiteitä niin viranomaisilta, palveluntarjoajilta kuin valtaväestöltä Suomen romaniväestön rakenteellisen eriarvoisuuden vähentämiseksi.

Lähteet

- Bailey, Z. D., Krieger, N., Agénor, M., Graves, J., Linos, N., & Bassett, M. T. (2017). Structural racism and health inequities in the USA: evidence and interventions. *Lancet* (London, England), 389(10077), 1453–1463. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(17\)30569-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)30569-X)
- Borodulin K, Harald K, Jousilahti P, Laatikainen T, Männistö S, Vartiainen E. Time trends in physical activity from 1982 to 2012 in Finland. *Scand J Med Sci Sports*. 2016;26(1):93–100. doi:10.1111/sms.12401
- Boroduli, K., Jallinoja, P., Koivusalo, M. (toim.). (2016) Epäterveellisen ruokavalion ja vähäisen liikunnan ennustajat, kustannukset ja ohjaustoimet. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 24/2016
- Borodulin, K., Sipilä, N., Rahkonen, O., Leino-Arjas, P., Kestilä, L., Jousilahti, P., & Prättälä, R. (2016). Socio-demographic and behavioral variation in barriers to leisure-time physical activity. *Scandinavian journal of public health*, 44(1), 62–69. <https://doi.org/10.1177/1403494815604080>
- Bouchard, C. R., Blair, N. S., Haskell, L. W. 2012. Physical activity and health. Teoksessa C. Bouchard, S. N. Blair, W. L. Haskell (toim.) Physical activity and health.
- Castaneda, A. E., Rask, S., Koponen, P., Suvisaari, J., Koskinen, S., Härkänen, T., Jasinskaja-Lahti, I. 2015. The Association between Discrimination and Psychological and Social Wellbeing: A Population-based Study of Russian, Somali and Kurdish Migrants in Finland. *Psychology and Developing Societies*, 27(2), 270–292. <https://doi.org/10.1177/0971333615594054>
- Craike, M., Bourke, M., Hilland, T. A., Wiesner, G., Pascoe, M. C., Bengoechea, E. G., & Parker, A. G. 2019. Correlates of Physical Activity Among Disadvantaged Groups: A Systematic Review. *American journal of preventive medicine*, 57(5), 700–715. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2019.06.021>
- Friman-Korpela, S. 2014. Romanipolitiikasta romanien politiikkaan. Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Heath, G. W., Parra, D. C., Sarmiento, O. L., Andersen, L. B., Owen, N., Goenka, S., Montes, F., Brownson, R. C., & Lancet Physical Activity Series Working Group. 2012. Evidence-based intervention in physical activity: lessons from around the world. *Lancet* (London, England), 380(9838), 272–281. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60816-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60816-2)
- Kauravaara K. 2018. Liikunta ja urheilu aikuisen hyvinvoinnin tukena. Asiantuntijatyö liikkujan polun aikuisuusvaiheessa. Suomen Olympiakomitea, 2018 ISBN 978-952-5794-79-3
- Kari, J. T., Pehkonen, J., Hirvensalo, M., Yang, X., Hutri-Kähönen, N., Raitakari, O. T., & Tamminen, T. H. 2015. Income and Physical Activity among Adults: Evidence from Self-Reported and Pedometer-Based Physical Activity Measurements. *PloS one*, 10(8), e0135651. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0135651>
- Keskinen, S., Aminkeng Atabong, A., Himanen, M., Kivijärvi, A. H., Osazee, U., Pöyhölä, N., & Rousku, V. 2018. Pysäytetyt – Etninen profilointi Suomessa. (SSKH Notat; Nro 1/2018). Helsinki: University of Helsinki, Swedish School of Social Science.
- Koponen, P., Borodulin, K., Lundqvist, A., Sääksjärvi, K., Koskinen, S. (toim.). 2018. Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa - FinTerveys 2017 -tutkimus. Raportti 4/2018. Helsinki: THL.
- Lahelma, E., & Rahkonen, O. 2011. Sosioekonominen asema. In M. Laaksonen, & K. Silvenoinen (Eds.), *Sosiaaliepideologia: väestön terveyserot ja niihin vaikuttavat sosiaaliset tekijät* (pp. 41-59). Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Leemann, L., Isola, A. M., Kukkonen, M., Puromäki, H., Valtari, S., Keto-Tokoi, A. 2018. Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi. Työpaperi 17/2018. Helsinki: THL. <http://www.julkari.fi/handle/10024/136551>
- Laiti, M. 2008. Romanikulttuuri. Teoksessa Brusila P (toim) *Seksuaalisuus eri kulttuureissa*. Helsinki: Duodecim, 156–163.
- Lundqvist, A., Männistö, S., Jousilahti, P., Kaartinen, N., Mäki, P., Borodulin, K. 2018. Lihavuus. Teoksessa Koponen, P., Borodulin, K., Lundqvist, A., Sääksjärvi, K. & Koskinen, S. (toim.). Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa. *FinTerveys 2017 -tutkimus*. Raportti 4/2018. Helsinki: THL, 45–48.
- Mäenpää N., Perho K., Ärling M. (Eds.). 2018. *Uskalla! It's possible: Romanien sujuvat koulutus ja työllisyyspolut: Tšetanes naal- ja Nevo tiija -hankkeiden loppujulkaisu*. Diak Puheenvuoro 15, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Mäkinen, T. 2010. Trends and explanations for socioeconomic differences in physical activity. (Väitöskirja, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, tutkimuksia 41/2010.) <http://urn.fi/URN:NBN:fife201205085476>

- Mäkinen, T. E., Sippola, R., Borodulin, K., Rahkonen, O., Kunst, A., Klumbiene, J., Regidor, E., Ekholm, O., Mackenbach, J., & Prättälä, R. 2012. Explaining educational differences in leisure-time physical activity in Europe: the contribution of work-related factors. *Scandinavian journal of medicine & science in sports*, 22 (3), 439–447. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0838.2010.01234.x>
- Nigg, C.R., Rossi, J.S., Norman, G.J. & Benisovich, S.V. 1998. Structure of decisional balance for exercise adoption. *Annals of Behavioral Medicine*, 20, 211.
- Oikeusministeriö. 2019. Syrjintä monella perusteella voi kuormittaa moninkertaisesti. Syrjintä Suomessa. Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta. Policy Brief 2, 1/2019.
- Pulma, P. 2006. Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulla EU-aikaan. Historiallisia tutkimuksia 228. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Pyykkönen, T. 2016: Yhdenvertaisuus ja tasa-arvotyö valtion liikuntapolitiikassa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:1.
- Rask, S., Elo, I.T., Koskinen, S., Lilja, E., Koponen, P., & Castaneda, A. E. 2018. The association between discrimination and health: findings on Russian, Somali and Kurdish origin populations in Finland. *European journal of public health*, 28(5), 898–903. <https://doi.org/10.1093/eurpub/cky100>
- Reichert, F. F., Barros, A. J., Domingues, M. R., & Hallal, P. C. 2007. The role of perceived personal barriers to engagement in leisure-time physical activity. *American journal of public health*, 97(3), 515–519. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2005.070144>
- Ruland, C., Røslie, J., Bakken, S., & Kristiansen, J. (2006). Comparing tailored computerized symptom assessments to interviews and questionnaires. AMIA, Annual Symposium proceedings. AMIA Symposium, 2006, 1081.
- Saltin, B., & Grimby, G. 1968. Physiological analysis of middle-aged and old former athletes. Comparison with still active athletes of the same ages. *Circulation*, 38(6), 1104–1115. <https://doi.org/10.1161/01.cir.38.6.1104>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2018. Suomen Romanipoliittinen ohjelma 2018–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2014. Romani-poliittisen ohjelman toimeenpanon ohjaus ja seuranta. Työryhmän raportti. Raportteja ja muistioita 2013:48. Helsinki: STM. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3464-1>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2009. Suomen Romanipoliittinen ohjelma (Rompo). Työryhmän esitys. Selvityksiä 2009:48. Helsinki: STM.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2008. Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma 2008–2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:16.
- Sihto, M. & Karvonen, S. 2016. Terveyden edistäminen ja eriarvoisuus. Lähestymistapoja ja ratkaisuja. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302717-6>
- Syrjä H, Valtakari M. 2008. Romanien pitkä matka työn markkinoille. Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä. Työ ja yrittäjyys 22/2008. Helsinki: TEM.
- Viljanen, A-M. (2012). Romanikulttuurin muuttuvat muodot ja pysyvät rakenteet. Teoksessa Pulma, P. (toim.) Suomen romanien historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vähemmistövaltuutettu. 2014. Erilaisena arjessa – selvitys romanien syrjintäkokemuksista. Vähemmistövaltuutetun julkaisuja, Helsinki, 2014.
- Weiste-Paakkanen A, Lämsä R, Kuusio H (toim.). 2018. Suomen romaniväestön osallisuus ja hyvinvointitutkimus. Raportti 15/2018. Helsinki: THL.
- Weiste-Paakkanen A, Palteisto A. 2013. Tutkimustieto auttaa parantamaan romanien elinoloja. Hyvinvointikatsaus 3/2013. Helsinki: Tilastokeskus.

Ulkomailla syntyneiden naisten vapaa-ajan liikunta

ANNA SEPPÄNEN¹, EERO LILJA¹, JOHANNA MÄKI-OPAS¹ & HEINI WENNMAN¹

Tiivistelmä

Vapaa-ajan liikuntatottumusten on todettu vaihtelevan maahan muuttaneilla naisilla tausta- ja syntymämaaryhmän mukaan niin Suomessa kuin muissakin maissa. Tutkimustieto liikuntaan yhteydessä olevista tekijöistä on kuitenkin ollut suomalaisessa kontekstissa vähäistä.

Tässä tutkimuksessa selvitettiin Suomeen muuttaneiden naisten taustamaaryhmäkohtaisia eroja vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamisessa sekä fyysisessä passiivisuudessa. Lisäksi selvitettiin, millaisia yhteyksiä sosiodemografisilla sekä maahanmuuttoon ja kotoutumiseen liittyvillä tekijöillä on vapaa-ajan liikuntaan. Tutkimuksessa käytettiin Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi (UTH) -tutkimuksen aineistoa 20–64-vuotiaiden, muualta kuin Suomessa syntyneiden naisten osalta (n = 1 385). Vapaa-ajan liikuntaa verrattiin koko väestön naisten tietoihin Alueellisen terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimuksen (ATH) aineiston avulla. Eri tekijöiden yhteyttä vapaa-ajan liikunnan harrastamiseen selvitettiin logistisella regressioanalyysillä.

Naiset, joiden vanhemmat ovat lähtöisin Afrikasta, Lähi-idästä ja muualta Aasiasta liikkuvat vähemmän vapaa-ajalla verrattuna koko väestön naisiin. Vapaa-ajan kuntoliikunnan sekä fyysisen passiivisuuden todennäköisyys vaihteli eri taustatekijöiden mukaan, ja yhteyksiä havaittiin niin sosioekonomisiin ja kuin maahanmuuttoonkin liittyviin tekijöihin. Suomalaiset ystävät, suomalaisiin identifioituminen sekä suomen kielen taito lisäsivät kuntoliikunnan todennäköisyyttä myös silloin, kun analyysissä huomioitiin taustatekijät.

Koska liikunnalla on merkittäviä myönteisiä vaikutuksia ihmisen terveyteen, on tärkeää tukea vähän liikkuvien väestöryhmien mahdollisuuksia liikkua. Sosiaalisten verkostojen, identifioitumisen ja kielitaidon yhteyksiä liikuntaan tulisi jatkossa selvittää lisää.

Avainsanat: *ulkomailla syntyneet, ulkomaalaistaustaiset, vapaa-ajan liikunta, fyysinen passiivisuus, kuntoilu, kotoutuminen, kielitaito, sosiaaliset verkostot, naiset*

¹ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)

Mitkä tekijät vaikuttavat vapaa-ajan liikuntaan?

Väestön terveyden kannalta on tärkeää edistää fyysistä aktiivisuutta ja liikunnan harrastamista kaikki väestöryhmät huomioiden. Liikunta ja fyysinen aktiivisuus suojaavat muun muassa sydän- ja verisuonitaudeilta (Archer & Blair 2011), ja niin vapaa-ajan liikunta kuin muunkin fyysinen aktiivisuus ovat vahvasti yhteydessä parempaan koettuun terveyteen (Niemelä ym. 2019). Vastaavasti terveyttä heikentää runsas istuminen ja paikallaanolo – fyysisesti passiivinen elämäntapa (Young ym. 2016).

Suomessa ulkomaista syntyperää olevaan väestöön kohdistuvissa tutkimuksissa on havaittu, että tietyistä maa-

ryhmistä kotoisin olevat naiset harrastavat vähemmän vapaa-ajan liikuntaa verrattuna koko väestön naisiin. Tuoreimman, ulkomailla syntyneiden hyvinvointitutkimuksen (FinMonik) mukaan erityisesti Lähi-idässä ja Pohjois-Afrikassa syntyneillä naisilla vapaa-ajan liikuntaa harrastamattomien osuus on suuri koko väestöön verrattuna (Wennman ym. 2020, 135–138). Tulos on samansuuntainen Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimuksen (UTH) kanssa, jossa havaittiin, että erityisesti ne naiset, joiden vanhemmat olivat syntyneet jossakin Lähi-idän tai Afrikan maassa, harrastivat vapaa-ajalla vähemmän liikuntaa kuin muihin taustamaaryhmiin kuuluvat tai koko väes-

tön naiset (Koponen ym. 2015, 145–147). Vastaavasti Maahanmuuttajien terveys- ja hyvinvointitutkimuksessa (Maamu) selvisi, että somalialais- ja kurditaustaiset harrastavat koko väestöön verrattuna vähemmän vapaa-ajan kuntoliikuntaa (Mäkinen 2012, 178–182).

Syiksi syntymä- ja taustamaaryhmien välisille eroille vapaa-ajan liikunnassa on ehdotettu elinoloihin ja kulttuuriin liittyviä tekijöitä (Mäkinen 2012, 178–182) sekä sitä, etteivät liikuntamahdollisuudet kohtaa kaikkien ryhmien tarpeita: esimerkiksi liikuntapalvelujen tarjoajien pukeutumiseen liittyvät säännöt tai sukupuolille erillisten vuorojen puute rajaavat joidenkin väestöryhmien liikuntamahdollisuuksia (Zacheus 2010).

Kansainvälisessä tutkimuksessa on viitteitä siitä, että maahanmuuttoon ja kotoutumiseen liittyvät tekijät olisivat yhteydessä ulkomailla syntyneiden naisten vapaa-ajan liikuntaan (Gerber ym. 2012). Kotoutuminen määritellään yhteiskunnan ja maahan muuttaneen vuorovaikutukselliseksi prosessiksi (ks. esimerkiksi Laki kotoutumisen edistämisestä, 30.12.2010/1386). Tässä esiteltävässä tutkimuskirjallisuudessa kotoutumisella viitataan sosiaaliseen kotoutumiseen (ks. esim. Beresnevièiütè, 2003), kuten maahan muuttaneiden kielitaitoon, asuinmaan kansalaisiin identifioitumiseen sekä ystävöverkostoihin.

Esimerkiksi Ruotsissa on havaittu, että parempi ruotsin kielen taito ja nuorempi maahanmuuttoikä lisäsivät todennäköisyyttä vapaa-ajan liikunnan harrastamiselle suomalais-, chileläis- ja irakiläistaustaisilla naisilla, joskin yhteyden vahvuus riippui syntymämaas-

ta (Jönsson ym. 2012). Kanadalaistutkimuksessa (Tremblay 2006) vapaa-ajan liikunnan määrä oli vähäisempää alle kymmenen vuotta Kanadassa asuneilla. Kanadaan muuttaneet naiset harrastivat Kanadaan muuttaneita miehiä vähemmän vapaa-ajan liikuntaa taustamaasta ja maassaoloajasta riippumatta (Tremblay ym. 2006).

Kotoutumisen ja vapaa-ajan liikunnan yhteys ei ole yksiselitteinen, vaan tutkimustulokset ovat osin ristiriitaisia. Abraído-Lanzan (2017) johdolla tehdyn tutkimuksen mukaan New Yorkin alueella Dominikaanisesta tasavallasta muuttaneilla naisilla kotoutuminen (kielitaito, angloamerikkalaiset ystävät) ei ollut tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä vapaa-ajan liikuntaan, mutta perheen myönteinen suhtautuminen liikuntaan lisäsi vapaa-ajan liikunnan todennäköisyyttä. Ngongalah ryhmineen (2018) toteavat Afrikasta korkean tulotason maihin muuttaneiden naisten ravitsemukseen ja liikuntaan liittyvässä systemaattisessa katsauksessaan, että löydökset maahanmuuttoon liittyvien tekijöiden yhteyksistä liikuntaan ovat ristiriitaisia. Tämän ajatellaan johtuvan kotoutumiseen liittyvien prosessien monimutkaisuudesta ja monitekijäisyydestä (Ngongalah ym. 2018).

Euroopan alueella asuviin etnisiin vähemmistöihin kohdistuneessa systemaattisessa tutkimuskartoituksessa (DEDIPAC-KH, *DEterminants of DIet and Physical Activity Knowledge Hub*) tunnistettiin vähemmistöryhmien fyysiseen aktiivisuuteen ja fyysiseen passiivisuuteen yhteydessä olevia tekijöitä (Holdsworth ym. 2017; Langøien ym.

2017). Tunnistetut tekijät jaettiin kahdeksaan ryppäaseen:

- 1) sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön,
- 2) psykososiaaliseen,
- 3) fyysiseen ympäristöön ja saavutettavuuteen,
- 4) maahanmuuttoon liittyviin tekijöihin,
- 5) institutionaaliseen ympäristöön,
- 6) sosiaaliin ja materiaaliin resursseihin,
- 7) terveyteen ja terveysviestintään ja
- 8) poliittiseen ympäristöön.

Eniten toistuvat sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön ja psykososiaaliseen ryppäaseen kuuluvat tekijät kuten sukupuoli, uskonto, kulttuuriset vaatimukset sekä tietämys. Tutkijoiden mukaan aiheesta tarvittaisiin kuitenkin lisää vertailevaa tutkimusta ja erityisesti fyysisen passiivisuuden taustatekijöihin liittyvää tutkimusta (Langøien ym. 2017).

Ulkomailla syntyneiden naisten vapaa-ajan liikuntaan ja fyysiseen aktiivisuuteen liittyvistä tekijöistä sekä eri väestöryhmien vapaa-ajan liikunnan määrästä tarvitaan tietoa myös Suomessa.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää:

- 1) Millaisia eroja ulkomailla syntyneillä naisilla ja koko väestön naisilla on vapaa-ajan liikunnassa?
- 2) Ovatko sosiodemografiset ja maahanmuuttoon liittyvät tekijät yhteydessä ulkomailla syntyneiden naisten vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamiseen ja vapaa-ajan fyysiseen passiivisuuteen?

- 3) Ovatko kotoutumiseen liittyvät tekijät yhteydessä vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamiseen ja vapaa-ajan fyysiseen passiivisuuteen, ja säilyykö yhteys, kun huomioidaan sosiodemografiset ja maahanmuuttoon liittyvät tekijät?

Miten tutkittiin?

Aineistona käytettiin Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi (UTH)-tutkimuksen (Nieminen ym. 2015) haastatteluvastauksia, Alueellisen terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimuksen (ATH 2014, THL) kyselyvastauksia, sekä Väestörekisterikeskuksen ja Tilastokeskuksen rekisteritietoja.

UTH-tutkimuksen aineisto kerättiin tammikuun 2014 ja huhtikuun 2015 välisenä aikana käyntihaastattelujen avulla. Tietokoneavusteinen haastattelu kesti noin tunnin. Haastattelu oli mahdollista tehdä 12 kielellä: suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, viroksi, ranskaksi, venäjäksi, arabiaksi, somaliksi, soranin kurdiksi, persiaksi, thaiksi ja kiinaksi. Näitä kieliä puhuvat tutkimushaastattelijat suorittivat haastattelut. (Nieminen ym. 2015, 204–205). ATH-aineisto kerättiin postikyselynä maaliskuusta 2014 alkaen maaliskuuhun 2015 asti (Tilastokeskus 2020a).

Keskeiset muuttajat

Vapaa-ajan liikunta

Vapaa-ajan liikuntaa selvitettiin sekä ulkomailla syntyneiden että koko väestön osalta kysymyksellä: ”*Kuinka paljon lii-*

kutte ja rasiatte itseänne ruumiillisesti vapaa-aikana? Älkää laskeko mukaan työmatkaliikuntaa". Vastausvaihtoehtoja oli kolme:

- 1) *Luen, katselen televisiota ja teen askareita, jotka eivät juuri rasita ruumiillisesti.*
- 2) *Kävelen, pyöräilen tai teen kevyttä koti- ja pihatyötä yms. useita tunteja viikossa (sisältäen lisäohjeen: tarkoitetaan liikuntaa arkiaskareissa, myös esim. lastenhoito ja lasten kanssa liikkuminen, siivous, kauppakassien kantaminen jne. kotityöt).*
- 3) *Harrastan varsinaista kuntoliikuntaa tai urheilua kuten juoksua, hiihtoa, uintia tai pallopelejä useita tunteja viikossa.*

Vastauksista muodostettiin kaksi binääristä muuttujaa:

- 1) Vapaa-ajalla fyysisesti passiiviset: vastausvaihtoehdon 1 valinneet vs. vastausvaihtoehdon 2 tai 3 valinneet; sekä
- 2) Vapaa-ajalla kuntoliikuntaa harrastavat: vastausvaihtoehdon 3 valinneet vs. vastausvaihtoehdon 1 tai 2 valinneet.

Kotoutumiseen liittyvät tekijät

Suomalaisten ystävien määrää tiedusteltiin haastattelussa kysymyksellä *"Onko teillä yhtään suomalaista ystävää tai tuttavaa?"*. Vastausvaihtoehdot olivat kyllä ja ei. Haastattelijan ohjeistuksena oli tarvittaessa tarkentaa suomalaisen käsitettä siten, että suomalaisella tarkoitettiin Suomessa syntynyttä ja suomea tai ruotsia puhuvia. Riittävä

suomalaisuuden määritelmä oli myös haastateltavan oma käsitys siitä, ketkä ovat suomalaisia.

Suomalaiseksi identifioitumista mitattiin kysymyksellä: *"Kuinka suomalainen olet omasta mielestäsi tällä hetkellä. Tunnetko itsesi...?"* ja vastausvaihtoehtoilla 1) *täysin suomalaiseksi*; 2) *melko paljon suomalaiseksi*; 3) *vähän suomalaiseksi*; 4) *et lainkaan suomalaiseksi*. Mittari muutettiin kaksiluokkaiseksi yhdistämällä vaihtoehdot 1 ja 2 sekä 3 ja 4 (tuntee itsensä suomalaiseksi vs. ei tunne itseään suomalaiseksi).

Haastattelija määritteli vastaajan suomen kielen puhumisen taidon viisiportaisella asteikolla: äidinkieli – ei puhu lainkaan suomea. Kielitaidosta tehtiin binäärinen muuttuja luokittelemalla vastaukset 1, 2 ja 3 kategoriaan "puhuu suomea vähintään keskitasoisesti" sekä 4 ja 5 kategoriaan "puhuu suomea korkeintaan aloittelijan tasolla".

Sosiodemografiset ja maahanmuuttoon liittyvät tekijät

Väestörekisterikeskuksesta saatuja taustatietoja olivat ulkomailla syntyneiden naisten ikä (luokiteltiin kolmeen luokkaan ikävuosien mukaan: 20–29; 30–44; 45–64), taustamaaryhmä eli vanhempien syntymämaa (mikäli vanhemmat syntyneet eri maissa, äidin syntymämaa), sukupuoli sekä maahantulopäivä, jonka avulla laskettiin asumisaika Suomessa (luokiteltiin kolmeen kategoriaan vuosien mukaan: alle 5; 5–10, yli 10) ja maahanmuuttoikä (luokiteltiin binääriseksi: alle 15-vuotiaana; 15-vuotiaana tai vanhempana).

Tulotietona käytettiin Tilastokeskuksen rekisteritietojen ja UTH-haastattelutietojen pohjalta muodostettua tulojaon kokonaistilaston asuntokuntadesiiliä, joka muodostettiin käytössä olevien rahatulojen perusteella (Nieminen ym. 2015, 63). Tulodesiilit jaettiin vuositulojen perusteella kahteen luokkaan Eurostatin suositusten mukaisesti (Tilastokeskus 2020b). Desiileistä 1–4 muodostettiin matalampi tulodesiili eli pienituloiset (0–21 180 euroa/kulutussyksikkö) ja desiileistä 5–10 korkeampi tulodesiili (yli 21 181 euroa) eli keski- tai suurituloiset.

Työssäkäyvät määriteltiin ulkomaila syntyneiden kohdalla UTH-haastattelutietojen avulla siten, että tutkimusviikolla vähintään yhden tunnin ansiotyötä tehneet tai vain tilapäisesti töistä poissaolevat katsottiin työllisiksi (Nieminen ym. 2015, 72–73; Tilastokeskus 2020c). Koulutustieto perustuu Tilastokeskuksen rekisteritietoon, jonka puuttuvia tietoja täydennettiin haastatteluaineiston perusteella (Nieminen ym. 2015, 30).

Koko väestön naisten työllisyyttä selvitettiin ATH-tutkimuksen kyselyssä seuraavalla kysymyksellä: ”*Oletteko tällä hetkellä pääasiassa – kokopäivätyössä; osa-aikatyössä tai osa-aikaeläkkeellä; eläkkeellä iän perusteella; työkyvyttömyyseläkkeellä tai kuntoutustuen saajana; työtön tai lomautettu; perhevapaalla, kotiäiti tai -isä; opiskelija; jokin muu?*”. Työllisiksi määriteltiin vastausvaihtoehdot ”*kokopäivätyössä*” sekä ”*osa-aikatyössä tai osa-aikaeläkkeellä*” valinneet. Koko väestön naisten koulutustieto saatiin tutkinto-rekisteristä.

Ulkomailla syntyneiden naisten lasten määrää selvitettiin kysymyksellä: ”*Kuinka monta lasta teillä on tällä hetkellä yhteensä, mukaan lukien esimerkiksi adoptiolapset ja sijaisvanhemmuus?*” Vastaukset luokiteltiin kolmeen ryhmään (ei lapsia vs. 1–2 lasta vs. kolme lasta tai enemmän). Ulkomailla syntyneitä koskevat muut taustatiedot, kuten maahanmuuton syy (työ, työnhaku tai opiskelu vs. pakolaisuus vs. perhesyyt, rakkaus, muut syyt) ja siviilisääty (avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa vs. muut) saatiin haastatteluaineistosta.

Miten tuloksia analysoitiin?

UTH-aineisto rajattiin 20–64-vuotiaisiin ulkomailla syntyneisiin, ulkomaa-laistaustaisiin naisiin (n = 1 385). Osallistajat luokiteltiin seitsemään taustamaaryhmään vastaajien vanhempien syntymämaan perusteella. Maaryhmät perustuvat UTH-tutkimuksen perusraportoinnissa käytettyyn luokitukseen (taulukko 1): naiset, joiden taustana oli Viro sekä Venäjä ja entinen Neuvostoliitto, muodostettiin omat erilliset ryhmänsä vastaajien suuren määrän vuoksi. Muut maat ryhmiteltiin maantieteellisiin perustein, paitsi Pohjois-Amerikka, joka ryhmiteltiin sosioekonomisen taustan vastaavuuden mukaan EU ja EFTA-maiden kanssa samaan luokkaan. (Nieminen ym. 2015, 214–215)

Kaikissa analyyseissä käytettiin painokertoimia korjaamaan vastauskardosta aiheutuvaa harhaa. Painokertoimet muodostettiin vastaustodennäköisyysmallin avulla, jossa selittävinä muuttu-

Taulukko 1. Vastajien luokittelu taustamaaryhmiin UTH-tutkimuksessa

	Yleisimmät taustamaat*
Venäjä ja entinen Neuvostoliitto	Entinen Neuvostoliitto, Venäjä
Viro	Viro
Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka	Irak, Iran, Turkki, Afganistan, Marokko
Muu Afrikka	Somalia, Nigeria, Kenia
Aasia	Thaimaa, Vietnam, Kiina, Intia, Filippiinit, Bangladesh
EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka	Saksa, Iso-Britannia, Ruotsi, Puola, Romania, USA
Latinalainen Amerikka, Itä-Eurooppa ja muut	Entinen Jugoslavia, Ukraina, Ecuador

Lähde: Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimus (Nieminen, Sutela & Hannula, 2014, 215)

* Taustamaa = vanhempien/äidin/ainoan tiedossa olevan vanhemman syntymämaa

jina käytettiin kansalaisuutta, koulutusta, sukupuolta, siviilisäätystä, asuin- aluetta, ikäryhmää, työllisyysstatusta, asuntokunnan kokoa, pääasiallista toimintaa, työkuukausia vuonna 2012 sekä sitä, onko perheessä alle 7-vuotiaita lapsia vai ei. Tämän jälkeen painokertoimet kalibroitiin Väestörekisterikeskuksen ja Tilastokeskuksen tiedoilla vastaamaan koko ulkomaalaistaustaisen väestön jakaumia. (Nieminen ym. 2015, 211) Myös ATH-aineiston painokertoimet muodostettiin vastaustodennäköisyysmallin avulla. Mallissa käytettiin seuraavia tietoja: ikä, sukupuoli, maakunta, asuinkunnan taajama-aste, siviilisäätystä, lomakkeen vastauskieli, sekä koulutusaste (Nieminen ym. 2015, 217).

Taustamaaryhmien välisiä eroja vapaa-ajan kuntoliikunnassa ja vapaa-ajan fyysisessä passiivisuudessa tutkittiin logistisella regressioanalyysillä. Ikävakioidut osuudet laskettiin taustamaaryhmittäin *predictive margins* -menetelmällä (Graubard & Korn 1999). Taustamaaryhmien osuuksia verrattiin koko väestön osuuksiin. Ryhmien väli-

set erot katsottiin tilastollisesti merkitseviksi *p*-arvon ollessa alle 0,05.

Sosiodemografisten sekä maahanmuuttoon ja kotoutumiseen liittyvien tekijöiden yhteyksiä vapaa-ajan kuntoliikuntaan ja vapaa-ajan fyysisen passiivisuuteen tutkittiin logistisella regressioanalyysillä. Sosiodemografisten ja maahantuloon liittyvien tekijöiden yhteyttä tutkittiin iällä ja taustamaaryhmällä vakioituna. Tämän jälkeen tarkasteltiin suomalaisten ystävien ja suomalaisiin kuulumisen kokemuksen muuttujien yhteyksiä neljällä erilaisella vakiointimallilla:

- 1) yhteys ilman vakiointeja;
- 2) vakiointi iällä ja taustamaaryhmällä;
- 3) vakiointi iällä, taustamaaryhmällä sekä sosiodemografisilla ja -ekonomisilla tekijöillä (siviilisäätystä; koulutus; työssäkäynti; tulot; lasten lukumäärä); sekä
- 4) vakiointi edellä mainittujen (kohdat 1, 2, ja 3) lisäksi maahanmuuttoon liittyvillä tekijöillä (ikä Suomeen muuttaessa, maahanmuuton syy).

Yhteyksiä tarkasteltiin tapahtumakerroinsuhteen (OR) ja sen 95 prosentin luottamusvälin sekä *p*-arvon avulla. Analyysit tehtiin SAS 9.4 ja SUDAAN 11.0.3 -ohjelmistoversioilla.

Ulkomailla syntyneiden naisten vapaa-ajan liikunnassa suuria taustamaakohtaisia eroja

Taustatiedot

Ulkomailla syntyneiden naisten sosio-demografisissa taustatekijöissä oli jonkin verran eroa verrattuna koko väestön: 30–44-vuotiaita oli ulkomailla syntyneistä naisista enemmän kuin koko väestössä (45 % vrt. 30 %); ulkomailla syntyneissä naisissa oli koko väestön naisia enemmän avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevia (57 % vrt. 47 %); koko väestössä oli ulkomailla syntyneisiin verrattuna vähemmän vain perusasteen käyneitä tai vähemmän koulutettuja (13 % vrt. 17 %); työssäkäyviä oli koko väestön naisissa enemmän kuin ulkomailla syntyneiden joukossa (62 % vrt. 56 %). Lasten lukumäärä koko väestön ja ulkomailla syntyneiden välillä ei ole ATH-aineiston ikärajan vuoksi vertailukelpoinen. Taustamaiden välillä oli paljon vaihtelua lasten lukumäärässä: Muu Afrikka -ryhmässä oli huomattavan yleistä (41 %), että lapsia oli kolme tai enemmän. Ulkomailla syntyneiden naisten ja koko väestön naisten taustatiedot on kuvattu taulukossa 2.

Maahanmuuttoon liittyvissä tekijöissä oli paljon taustamaaryhmäkohtaista

vaihtelua. Yli 10 vuotta Suomessa asuneita oli eniten Venäjä- ja entinen Neuvostoliitto -taustaisissa naisissa (63 %). Viro-taustaiset naiset olivat muuttaneet Suomeen useammin työn, työhaun tai opiskelun vuoksi muihin ulkomailla syntyneisiin naisiin verrattuna (38 % vrt. 10–22 %). Pakolaisuuden vuoksi Suomeen muuttaneita naisia oli Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka- sekä Muu Afrikka -taustaisista naisista noin kolmannes ja muissa taustamaaryhmissä vain vähän (32 % ja 36 % vrt. 1–12 %).

Vapaa-ajan liikunta verrattuna koko väestöön

Ulkomailla syntyneiden naisten ja koko väestön naisten taustatiedot on kuvattu taulukossa 2. Vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastaminen ja vapaa-ajan fyysinen passiivisuus eri taustamaaryhmien ja koko väestön välillä on kuvattu taulukossa 3. Koko väestöön verrattuna vapaa-ajalla kuntoliikuntaa harrastavat eniten taustamaaryhmistä EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka -taustaiset naiset (33 %), ja vähiten Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka- sekä Muu Afrikka -taustaiset (9–11 %). Vapaa-ajan fyysinen passiivisuus oli koko väestön naisia yleisempää Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka-, Muu Afrikka- sekä Aasia -taustaisilla naisilla (33–34 % ja 26 % vrt. 21 %) ja harvinaisempaa EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka -taustaisilla naisilla (14 %).

Taulukko 2. Ulkomailla syntyneiden naisten ja koko väestön naisten sosiodemografiset sekä maahanmuuttoon ja kotoutumiseen liittyvät tekijät taustamaaryhmän mukaan, n = 1 385

	Taustamaaryhmittäin								Koko väestö
	Ulkomailla syntyneet yhteensä	Venäjä ja entinen Neuvostoliitto	Viro	Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka	Muu Afrikka	Aasia	EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka	Muut maat	
	n = 1385	n = 476	n = 183	n = 128	n = 94	n = 256	n = 148	n = 100	
	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)	% (LV, 95 %)
Ikä									
20–29-vuotiaat	22,8 (20,5–25,3)	20,4 (16,8–24,5)	21,3 (15,7–21,2)	27,8 (20,1–37,0)	28,8 (20,2–39,1)	25,1 (19,9–31,1)	17,7 (12,3–24,9)	25,1 (17,2–35,0)	21,4 (20,4–22,6)
30–44-vuotiaat	44,7 (41,9–47,5)	33,6 (29,3–38,3)	45,1 (37,7–52,6)	48,0 (39,1–57,1)	50,3 (39,8–60,6)	52,4 (46,1–58,6)	48,1 (39,8–56,6)	52,2 (42,1–62,2)	29,9 (28,7–31,0)
45–64-vuotiaat	32,5 (30,0–35,1)	46,0 (41,3–50,7)	33,6 (26,9–41,1)	24,2 (17,5–32,5)	21,0 (13,8–30,6)	22,5 (17,9–28,0)	34,1 (26,8–42,3)	22,7 (15,4–32,1)	48,7 (47,4–49,9)
Siviilisäät: avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa	56,9 (54,0–59,6)	54,1 (49,3–58,8)	41,4 (34,3–49,0)	66,5 (57,2–74,7)	47,8 (37,5–58,3)	70,9 (64,7–76,3)	56,1 (47,6–64,2)	62,0 (51,6–71,3)	46,7 (45,5–48,0)
Asumisaika Suomessa									
Alle 5 vuotta	16,4 (14,4–18,7)	11,3 (8,7–14,5)	22,8 (16,9–29,9)	14,5 (9,4–21,6)	13,2 (7,7–21,7)	22,6 (17,6–28,6)	18,3 (12,4–26,2)	14,3 (8,1–24,0)	-
5–10 vuotta	34,3 (31,7–37,0)	25,3 (21,5–29,5)	45,5 (38,1–53,1)	35,7 (27,5–44,9)	39,7 (30,0–50,3)	36,4 (30,6–42,6)	34,7 (27,0–43,3)	35,4 (26,4–45,6)	-
Yli 10 vuotta	49,3 (46,5–52,1)	63,4 (58,8–67,8)	31,7 (25,2–39,0)	49,8 (40,8–58,8)	47,1 (36,8–57,6)	41,0 (34,9–47,3)	47,0 (38,8–55,3)	50,2 (40,2–60,3)	-
Ikä Suomeen muuttaessa: alle 15	10,7 (9,0–12,6)	13,2 (10,2–16,8)	8,7 (5,3–14,0)	14,5 (8,5–23,5)	6,4 (2,7–14,4)	8,2 (5,3–12,4)	N/A	17,3 (11,0–26,1)	
Maahanmuuton syy									
Työ, työnhaku tai opiskelu	18,9 (16,8–21,3)	13,7 (10,7–17,3)	37,7 (30,6–45,4)	9,8 (5,7–16,4)	17,2 (10,8–26,3)	18,3 (13,7–23,9)	22,4 (16,1–30,2)	14,4 (8,4–23,6)	-
Pakolaisuus	8,1 (6,7–9,8)	1,4 (0,7–2,8)	-	36,1 (28,1–44,9)	31,8 (22,6–42,4)	6,0 (3,7–9,5)	-	12,1 (6,9–20,6)	-
Perhesyyt, rakkaus, muut syyt	72,9 (70,3–75,4)	85,0 (81,3–88,0)	62,3 (54,6–69,4)	54,1 (45,0–62,9)	51,1 (40,7–61,5)	75,7 (69,8–80,8)	77,6 (69,8–83,9)	73,4 (63,3–81,6)	-
Koulutus									
Perusaste tai vähemmän	16,6 (14,6–18,8)	4,9 (3,2–7,6)	15,8 (10,9–22,4)	32,0 (24,2–41,0)	37,6 (28,0–48,2)	27,3 (22,1–33,3)	4,3 (1,9–9,4)	19,6 (12,8–29,0)	13,4 (12,5–14,4)
Toinen aste	42,5 (39,7–45,3)	46,0 (41,3–50,8)	62,3 (54,8–69,3)	37,1 (28,6–46,4)	33,6 (24,4–44,3)	35,8 (30,0–42,0)	34,2 (26,8–42,5)	35,2 (26,3–45,3)	44,8 (43,6–46,1)
Korkea-aste	40,9 (38,2–43,7)	49,1 (44,4–53,8)	21,9 (16,5–28,4)	30,9 (23,2–39,9)	28,8 (20,4–39,0)	36,9 (31,0–43,2)	61,4 (53,1–69,2)	45,2 (35,3–55,4)	41,7 (40,5–43,0)
Tulot: keskitai suurituloinen	43,1 (40,4–45,9)	44,7 (40,0–49,4)	49,2 (41,7–56,7)	18,9 (12,9–27,0)	20,0 (13,0–29,6)	42,2 (36,1–48,6)	64,7 (56,2–72,4)	43,3 (33,6–53,6)	-

Työ: työssäkäyvät	56,0 (53,2–58,8)	59,7 (55,1–64,2)	67,8 (60,3–74,4)	34,8 (26,5–44,1)	30,5 (21,8–40,8)	57,5 (51,2–63,6)	70,1 (61,7–77,3)	47,1 (37,2–57,2)	62,3 (61,1–63,5)
Lasten lukumäärä									
0	26,4 (23,9–29,0)	25,3 (21,3–29,7)	23,0 (17,1–30,2)	25,3 (17,9–34,5)	19,8 (12,7–29,5)	29,7 (24,2–35,9)	32,9 (25,5–41,3)	27,2 (18,9–37,3)	38,3* (36,8–39,9)
1–2	53,9 (51,0–56,6)	61,7 (56,9–66,2)	54,5 (46,9–61,9)	42,2 (33,6–51,4)	39,2 (29,4–49,9)	59,0 (52,6–65,0)	46,9 (38,6–55,3)	49,0 (39,1–59,1)	40,7* (41,2–44,2)
Kolme tai enemmän	19,8 (17,6–22,1)	13,0 (10,1–16,6)	22,5 (16,8–29,5)	32,4 (24,7–41,3)	41,0 (31,2–51,6)	11,3 (7,9–15,9)	20,2 (14,4–27,6)	23,8 (16,4–33,2)	19,0* (17,8–20,1)
Vähintään yksi suomalainen ystävä	87,2 (85,1–89,0)	92,5 (89,4–94,7)	87,7 (81,8–91,9)	74,9 (65,6–82,4)	71,9 (60,9–80,7)	79,1 (72,8–84,3)	N/A	91,7 (83,2–96,1)	-
Kokee kuuluvansa suomalaisiin	41,7 (38,8–44,5)	47,4 (42,6–52,1)	38,8 (31,7–46,4)	37,0 (28,2–46,7)	28,0 (19,1–39,1)	38,5 (32,3–45,0)	41,4 (33,4–49,9)	45,6 (35,0–56,7)	-
Puhuu suomea vähintään keskitasoisesti	74,8 (72,0–77,4)	85,5 (81,5–88,7)	89,5 (83,2–93,7)	64,7 (55,1–73,1)	56,8 (44,1–68,7)	60,0 (52,9–66,6)	73,7 (64,1–81,6)	65,8 (54,7–75,4)	-

LV = luottamusväli

*Tiedot koskevat vain 20–54-vuotiaita.

Taulukko 3. Vapaa-ajan kuntoliikunta ja vapaa-ajan fyysinen passiivisuus ulkomailla syntyneillä naisilla, ikä- ja maaryhmävakoitu

	Vapaa-ajalla fyysisesti passiivinen	Liikkuu kevyesti useita tunteja viikossa	Harrastaa vapaa-ajalla kuntoliikuntaa	p-arvo ¹
	% (95 %:n LV)	% (95 %:n LV)	% (95 %:n LV)	
Venäjä ja entinen Neuvostoliitto	20,9 (17,2–25,0)	53,7 (48,9–58,4)	25,4 (21,5–29,7)	0,338
Viro	21,9 (16,2–28,9)	60,9 (53,5–67,9)	17,3 (12,7–23,1)	0,246
Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka	33,4 (25,3–42,6)	56,0 (46,8–64,8)	10,6 (6,5–16,8)	<0,001
Muu Afrikka	34,0 (24,6–44,8)	57,0 (46,2–67,1)	9,1 (4,9–16,2)	0,001
Aasia	26,4 (21,2–32,4)	59,9 (53,6–65,8)	13,7 (10,1–18,3)	0,002
EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka	13,5 (8,8–20,0)	53,3 (45,1–61,3)	33,3 (26,1–41,3)	0,004
Muut maat	21,8 (14,4–31,5)	53,7 (43,5–63,6)	24,5 (17,1–33,8)	0,835
Ulkomaalaistaustaiset yhteensä	23,3 (21,0–25,8)	56,3 (53,5–59,1)	20,4 (18,3–22,7)	0,105
Koko väestö	21,0 (19,9–22,0)	56,6 (55,3–57,8)	22,4 (21,4–23,5)	

¹ Eron merkitsevyys verrattuna koko väestöön.

Taulukko 4. Vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamista ja vapaa-ajan fyysistä passiivisuutta selittävät sosiodemografiset ja maahantuloon liittyvät tekijät ulkomailla syntyneillä naisilla, ikä- ja maaryhmävakioidu, n=1 381

	Vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastaminen			Vapaa-ajan fyysinen passiivisuus		
	OR	LV, 95 %	p	OR	LV, 95 %	p
Ikä vuosina²						
20–29	2,53	1,74–3,64	<0,001	0,66	0,45–0,97	0,032
30–44	1,73	1,24–2,41	0,001	0,85	0,62–1,15	0,285
45–64	1,00	-	-	1,00	-	-
Taustamaaryhmä						
Venäjä ja entinen Neuvostoliitto	0,67	0,44–1,02	0,059	1,68	0,98–2,86	0,059
Viro	0,41	0,24–0,68	0,001	1,84	1,00–3,38	0,049
Lähi-itä ja Pohjois-Afrikka	0,23	0,12–0,44	<0,001	3,49	1,87–6,50	<0,001
Muu Afrikka	0,19	0,09–0,42	<0,001	3,65	1,88–7,09	<0,001
Aasia	0,31	0,19–0,52	<0,001	2,47	1,41–4,34	0,002
EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka	1,00	-	-	1,00	-	-
Muut maat ¹	0,65	0,36–1,17	0,152	1,87	0,93–3,74	0,079
Asuinvuodet Suomessa						
Alle 5	1,00	-	-	1,00	-	-
5-10	1,02	0,64–1,65	0,922	0,96	0,64–1,43	0,832
yli 10	1,52	0,95– ² 2,42	0,078	0,71	0,48–1,06	0,098
Ikä Suomeen muuttaessa						
Alle 15 vuotta	2,12	1,37–³2,7	0,001	0,83	0,49–1,40	0,475
15 vuotta tai enemmän	1,00	-	-	1,00	-	-
Maahantulosyy						
Työ tai opiskelu	1,00	-	-	1,00	-	-
Pakolaisuus	0,34	0,14–0,79	0,013	1,28	0,69–2,35	0,433
Muu	0,95	0,65–1,37	0,771	1,00	0,70–1,45	0,985
Koulutus						
Perusaste tai vähemmän	1,00	-	-	1,00	-	-
Toinen aste	1,76	1,06–2,92	0,030	0,81	0,54–1,20	0,291
Korkea-aste	2,45	1,49–4,03	0,000	0,74	0,48–1,12	0,151
Tulot						
Pienituloiset	1,00	-	-	1,00	-	-
Keski- tai suurituloiset	1,55	1,15–2,08	0,004	0,77	0,58–1,03	0,083
Työ						
Ei työssä	1,00	-	-	1,00	-	-
Työssäkäyvät	1,61	1,19–2,17	0,002	1,01	0,76–1,34	0,935
Lasten lukumäärä						
0	1,78	1,12–2,87	0,018	1,64	1,04–2,59	0,035
1-2	1,19	0,79–1,81	0,410	1,27	0,87–1,84	0,214
3 tai enemmän	1,00	-	-	1,00	-	-
Siviilisäätty						
Avoliitossa tai rek. parisuh-teessa	1,00	-	-	1,00	-	-
Muut	1,50	1,12–2,01	0,007	1,40	1,05–1,90	0,021

Tummennetut luvut poikkeavat tilastollisesti merkitsevästi ($p < 0,05$) vertailuryhmästä.

¹ Latinalainen Amerikka, Itä-Eurooppa ja muut

² vakioitu vain taustamaaryhmällä

³ vakioitu vain iällä

Vapaa-ajan kuntoliikunnan yhteys sosiodemografisiin ja maahanmuuttoon liittyviin tekijöihin

Sosiodemografisten ja maahanmuuttoon liittyvien tekijöiden yhteydet vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamiseen on esitelty taulukossa 4. Nuoremmissa ikäryhmissä vapaa-ajan kuntoliikunta oli yleisempää kuin 45-vuotiailla ja tätä vanhemmilla.

Taustamaaryhmän yhteyttä vapaa-ajan liikunnan harrastamiseen tarkasteltiin vertaamalla muita ryhmiä EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka -ryhmään, jossa vapaa-ajan kuntoliikunta oli erityisen yleistä. Tätä ryhmää merkitsevästi vähemmän liikkui Viro-, Aasia-, Lähi-itä- ja Afrikka-taustaiset (OR=0,19–0,41). Alle 15-vuotiaana Suomeen muuttaneet harrastivat kaksi kertaa todennäköisemmin vapaa-ajalla kuntoliikuntaa kuin yli 15-vuotiaana Suomeen muuttaneet. Pakolaisuuden vuoksi Suomeen muuttaneilla vapaa-ajan kuntoliikunta oli työn tai opiskelun vuoksi Suomeen muuttaneita vähemmän todennäköistä (OR=0,34 [0,14–0,79]).

Toisen asteen koulutuksen saaneet harrastivat vapaa-ajan kuntoliikuntaa 1,8 kertaa todennäköisemmin ja korkeasteen tutkinnon suorittaneet 2,5 kertaa todennäköisemmin kuin korkeintaan perusasteen suorittaneet. Niillä, joilla oli korkeampi tulotaso, oli vapaa-ajan kuntoliikunnan todennäköisyys 1,5-kertainen. Työssäkäyvät kuntoilivat vapaa-ajalla ei-työssäkäyviin verrattuna 1,6-kertaa todennäköisemmin.

Lapsettomat kuntoilivat liki kaksi kertaa todennäköisemmin kuin ne,

joilla oli kolme tai useampia lapsia. Siivilisäädyltään naimattomat harrastivat vapaa-ajan kuntoliikuntaa 1,5-kertaa todennäköisemmin verrattuna avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa oleviin.

Vapaa-ajan fyysisen passiivisuuden yhteys sosiodemografisiin ja maahanmuuttoon liittyviin tekijöihin

Myös sosiodemografisten ja maahanmuuttoon liittyvien tekijöiden yhteydet vapaa-ajan fyysiseen passiivisuuteen on esitetty taulukossa 4. Vapaa-ajan fyysisessä passiivisuudessa havaittiin ikäryhmittäinen ero vain nuorimman ja vanhimman ryhmän välillä: 20–29-vuotiailla vapaa-ajan fyysinen passiivisuus oli vähemmän todennäköistä kuin 45–64-vuotiailla (OR=0,66 [0,45–0,97]).

Viro-, Lähi-itä-, Afrikka- ja Aasia-taustaisilla vapaa-ajan fyysinen passiivisuus oli EU, EFTA ja Pohjois-Amerikka -taustaisia selvästi todennäköisempää (OR=2,47–3,65). Lapsettomilla oli korkeampi todennäköisyys (OR=1,64 [1,04–2,59]) vapaa-ajan fyysiseen passiivisuuteen verrattuna niihin, joilla oli kolme tai useampia lapsia. Vapaa-ajan fyysinen passiivisuus oli yleisempää niiden keskuudessa, jotka eivät olleet avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa (OR=1,40 [1,05–1,90]).

Vapaa-ajan fyysisellä passiivisuudella ei havaittu yhteyksiä asuinvuosiin Suomessa, maahanmuuttoikään, maahanmuuton syyhyn, koulutukseen, tuloihin tai työssäkäyntiin.

Vapaa-ajan liikunta, suomalaiset ystävät, suomalaisiin identifioituminen ja suomen kielen taito

Vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastaminen oli kolme kertaa todennäköisempää niillä, joilla oli vähintään yksi suomalainen ystävä (taulukko 5). Kun yhteys vakioitiin kuntoliikuntaan yhteydessä olevilla sosiodemografisilla ja maahanmuuttoon liittyvillä tekijöillä, tapahtumakerroinsuhde pieneni kahteen, mutta yhteys säilyi merkitsevänä.

Ne, jotka kokivat kuuluvansa suomalaisiin, harrastivat 1,6-kertaa todennäköisemmin kuntoliikuntaa vapaa-ajalla. Yhteys säilyi vakioinneista riippumatta samanlaisena (OR=1,50–1,60). Myös suomen kieltä puhuvilla oli noin kaksi kertaa korkeampi todennäköisyys vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamiselle verrattuna niihin, jotka puhuivat suomea korkeintaan aloittelijan tasolla. Tämä yhteys säilyi jokseenkin yhtä suurena taustatekijöillä vakioinnin jälkeen.

Taulukko 5. Vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamisen ja vapaa-ajan fyysisen passiivisuuden yhteydet suomalaisiin ystäviin, suomalaisiin identifioitumiseen sekä suomen kielen taitoon

	Vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastaminen				Vapaa-ajan fyysinen passiivisuus			
	OR	95 % LV	p-arvo	n	OR	95 % LV	p-arvo	n
Vähintään yksi suomalainen ystävä								
Malli 1	2,92	1,68–5,05	<0,001	1314	0,52	0,36–0,77	0,001	1314
Malli 2	2,39	1,36–4,19	0,003	1314	0,62	0,42–0,92	0,016	1314
Malli 3	2,13	1,21–3,77	0,009	1301	0,62	0,42–0,93	0,022	1301
Malli 4	1,98	1,12–3,51	0,020	1300	0,62	0,42–0,93	0,022	1300
Tuntee itsensä suomalaiseksi								
Malli 1	1,57	1,19–2,08	0,002	1291	0,70	0,52–0,93	0,014	1291
Malli 2	1,60	1,20–2,15	0,002	1291	0,71	0,53–0,96	0,024	1291
Malli 3	1,60	1,19–2,16	0,002	1278	0,68	0,50–0,93	0,014	1278
Malli 4	1,50	1,10–2,04	0,010	1277	0,68	0,50–0,94	0,018	1277
Puhuu suomea vähintään keskimääräisesti								
Malli 1	2,22	1,47–3,37	<0,001	1168	0,69	0,50–0,96	0,027	1168
Malli 2	2,25	1,46–3,47	<0,001	1168	0,75	0,53–1,07	0,114	1168
Malli 3	2,01	1,29–2,81	0,002	1155	0,74	0,51–1,08	0,123	1155
Malli 4	1,86	1,19–2,92	0,007	1154	0,73	0,50–1,08	0,115	1154

Malli 1 Yhteys ilman vakiointeja

Malli 2 Vakioitu iällä ja taustamaaryhmällä

Malli 3 Vakioitu iällä, taustamaaryhmällä sekä sosiodemografisilla ja -ekonomisilla tekijöillä (siviilisääty; koulutus; työssäkäynti; tulot; lasten lukumäärä)

Malli 4 Vakioitu edellä mainittujen (kohdat 2 ja 3) lisäksi maahanmuuttoon liittyvillä tekijöillä (ikä Suomeen muuttaessa, maahanmuuton syy).

Vapaa-ajallaan fyysisesti passiivisia olivat todennäköisesti ne, joilla oli vähintään yksi suomalainen ystävä (OR=0,52 [0,36–0,77]), sekä ne, jotka tunsivat itsensä suomalaisiksi (OR=0,70, [0,52–0,93]) eikä mallivakioinnilla havaittu vaikutusta näihin yhteyksiin. Niillä, jotka puhuivat suomea vähintään keskinkertaisesti, oli pienempi todennäköisyys vapaa-ajan fyysiselle passiivisuudelle, mutta tulos oli merkitsevä vain silloin, kun yhteyttä ei vakioitu muilla muuttujilla.

Vapaa-ajan liikunnan monitekijäisyys ja liikunnan edistäminen eri väestöryhmissä

EU-, EFTA- ja Pohjois-Amerikka -taustaiset naiset harrastivat koko väestön naisia useammin vapaa-ajan kuntoliikuntaa ja olivat harvemmin vapaa-ajalla fyysisesti passiivisia. Koko väestön naisia harvemmin vapaa-ajan kuntoliikuntaa harrastivat ja useammin vapaa-ajalla fyysisesti passiivisia olivat Lähi-itä- ja Pohjois-Afrikka-, Aasia- sekä muu Afrikka -taustaiset naiset. Ulkomailta syntyneillä naisilla sekä vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamiseen että vapaa-ajan fyysiseen passiivisuuteen yhteydessä olevia taustatekijöitä olivat ikä, taustamaaryhmä, siviilisääty ja lasten lukumäärä. Vapaa-ajan kuntoliikuntaan yhteydessä olivat myös ikä Suomeen muuttaessa, maahantulosyy, koulutus, tulot ja työ. Suomalaiseksi identifioituminen ja suomalaisten ystävien lukumäärä lisäsivät todennäköisyyttä harrastaa vapaa-ajan kuntoliikuntaa ja vä-

hensivät todennäköisyyttä vapaa-ajan fyysiseen passiivisuuteen silloinkin, kun huomioitiin taustatekijät. Myös suomen kielen taito lisäsi todennäköisyyttä vapaa-ajan kuntoliikunnalle taustamuutujista riippumatta.

Taustamaaryhmäkohtaisen vaihtelun syitä voi etsiä monista eri tekijöistä, kuten esimerkiksi väestöryhmien erilaisista taustatekijöistä tai lähtömaan kulttuurista (Södergren, 2008). Tässä tutkimuksessa taustatekijäyhteyksien tarkastelussa huomioitiin taustamaaryhmä. Yhteyksiä tulisi kuitenkin tutkia vielä syvällisemmin, ja jatkotutkimuksissa olisi hyvä huomioida myös eri taustatekijöiden yhdysvaikutukset. Jotta lähtömaan kulttuureista ei tehtäisi ylikorostavia tai virheellisiä tulkintoja, mahdollisia taustamaaryhmäkohtaisia kulttuuritekijöitä olisi hyvä tarkastella osallistavilla menetelmillä sisäryhmästä käsin, esimerkiksi fokusryhmähaastatteluin.

Jatkossa on tarpeen selvittää myös liikuntapalvelujen riittävyteen ja mahdolliseen esteellisyyteen liittyviä kokemuksia, sillä palvelujen on tarkoitus olla kaikille saavutettavia ja liikumaan kannustavia väestöryhmään katsomatta. Södergrenin ynnä muiden (2008) fokusryhmähaastatteluissa Ruotsiin Chilestä, Irakista ja Turkista muuttaneiden naisten liikunnan edistämässä olennaisena tekijänä näyttäytyi liikunnan mahdollistaminen kohderyhmälle sopivien palvelujen avulla. Zacheuksen (2010) mukaan esimerkiksi moniin musliminaisiin kohdistuvaa esteellisyyttä voidaan purkaa sallimalla liikuntatiloissa koko vartalon peittä-

vä vaatetus ja hunnun käyttö sekä tarjoamalla sukupuolten mukaisia erillisiä liikuntavuoroja. Liikuntalajin tulisi myös olla kohderyhmälle sovelias (Södergren ym. 2008). Toisaalta liian eriytetty palvelut eivät tue liikunnan parissa mahdollisesti tapahtuvaa sosiaalisten suhteiden rakentumista eri väestöryhmien välillä.

Taustamaan ohella muut taustatekijät voivat liittyä vapaa-ajan liikunnan harrastamisen mahdollisuuksiin monin tavoin. Tässä tutkimuksessa ilmeni, että ulkomailla syntyneiden naisten nuorimmassa ikäryhmässä harrastettiin todennäköisimmin vapaa-ajan kuntoliikuntaa, ja vapaa-ajan fyysinen passiivisuus oli vanhimpaan ikäryhmään verrattuna harvinaisempaa. Yhtenä syynä tälle voi olla tiedon puute. Zacheuksen ynnä muiden (2010) tutkimuksessa osa haastatelluista Suomeen muuttaneista naisista koki ikääntyneiden liikunnallisen aktiivisuuden Suomessa yllättävänä – ihmiset voivat pitää itseään ”liian vanhana” liikunnan harrastamiseen ilman fyysisiä perusteita. Saman tutkimuksen haastatteluissa arvioitiin myös, että joistain maista muuttaneilla henkilöillä tietoisuus liikuntaan liittyvistä terveysvaikutuksista olisi heikompaa kuin suomalaisilla yleensä – toisaalta samaan aikaan liikunnan terveysvaikutukset raportoitiin tärkeimmäksi syyksi harrastaa liikuntaa (Zacheus ym. 2010). Myös kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että joissakin etnisissä vähemmistöryhmissä liikunta voidaan nähdä epäterveellisenä etenkin naisille ja iäkkäille (Langøien ym. 2017). Tiedon puutteen lisäksi naisten

ikäryhmien erojen taustalla on todennäköisesti muitakin tekijöitä, ja näitä tekijöitä tulee kartoittaa.

Maahanmuuttoon liittyvistä tekijöistä vapaa-ajan liikuntaan olivat yhteydessä muuttoikä sekä maahantulosyy. Toisin kuin esimerkiksi kanadalaisessa tutkimuksessa (Tremblay ym. 2006) asuinuodet nykyisessä kotimaassa eivät olleet yhteydessä vapaa-ajan liikuntaan. Alle 15-vuotiaana Suomeen muuttaneet harrastivat kaksi kertaa todennäköisemmin kuntoliikuntaa, ja pakolaisuuden vuoksi Suomeen muuttaneet harrastivat työn tai opiskelun vuoksi Suomeen tulleita vähemmän kuntoliikuntaa. Osalla pakolaistaustaisista naisista vähäisempää liikunnan harrastamista voivat selittää käytännön hankaloittavat tekijät, kuten puutteelliset liikuntapalvelut tai perheroolit (Castaneda ym. 2018). Muuttoikä ja vapaa-ajan liikunnan yhteyden voi varovasti tulkita liittyvän ainakin osittain altistumiseen suomalaisen koulujärjestelmän liikuntakasvatukselle. On viitteitä siitä, että Suomen koulujärjestelmässä liikunnan määrä ja sitä tukevat rakenteet ovat kansainvälisesti mitattuna verrattain korkealla tasolla (Tremblay ym. 2016).

Tuloksissa nähtiin myös, että korkean ja toisen asteen koulutuksen saaneet ulkomailla syntyneet naiset harrastivat perusasteen koulutuksen saaneita todennäköisemmin vapaa-ajan kuntoliikuntaa. Lisäksi korkeammat tulot ja työssäkäynti lisäsivät vapaa-ajan kuntoliikunnan harrastamisen todennäköisyyttä, joten tutkimuksen perusteella voitaisiin sanoa sosioekonomisen aseman olevan vahvassa yhteydes-

sä vapaa-ajan kuntoliikuntaan Suomeen muuttaneilla naisilla. Suomen koko väestön osalta on todettu, että korkeampi koulutus ja korkeammat tulot lisäävät liikunnan todennäköisyyttä (Mäkinen 2010). Väestöryhmästä riippumatta erityisesti tulot vaikuttavat mahdollisuuksiin harrastaa liikuntaa.

Sosioekonominen asema ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa ollut yhteydessä vapaa-ajan fyysiseen passiivisuuteen ulkomailla syntyneillä naisilla. Euroopan aikuisväestöä koskevan laajan katsaustutkimuksen mukaan (O'Donoghue ym. 2016) matala koulutusaste on yhteydessä erityisesti fyysisesti passiiviseen vapaa-aikaan, kuten runsaaseen television ääressä istumiseen, kun taas korkea koulutus on yhteydessä runsaaseen työssä istumiseen. Tutkimusten mukaan erityisesti television ääressä istuminen lisää merkittävien kansantautien kuten tyypin 2 diabeteksen tai sydän- ja verisuonitautien ilmaantuvuutta (esim. Young ym. 2016). Tässä artikkelissa esitellyssä tutkimuksessa käytetty mittari ei kuitenkaan kerro varsinaisesti istumisesta tai fyysisen passiivisuuden määrästä ja tällaista tietoa olisikin tärkeää sisällyttää aiheen jatkotutkimuksiin.

Sekä vapaa-ajan kuntoliikunta että fyysinen passiivisuus olivat todennäköisempiä niillä, joilla ei ollut lapsia, verrattuna niihin, joilla lapsia oli kolme tai enemmän. Erityisesti perheissä, joissa lapset ovat pieniä, lastenhoito vapaa-ajalla edellyttää vähintäänkin kevyttä arkiliikuntaa, mutta varsinaiselle kuntoliikunnalle voi olla tällöin vähemmän aikaa. Näin ollen vapaa-ajan

liikunnan ”ääripäät”, kuntoliikunta ja fyysinen passiivisuus, voivat olla lapsettomilla yleisempiä. Myös naimattomilla oli nähtävissä vastaava malli: naimattomilla oli avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevia korkeampi todennäköisyys sekä kuntoliikuntaan että fyysiseen passiivisuuteen vapaa-ajalla.

Tulosten perusteella vaikuttaisi siltä, että sosiaalisten verkostojen rakentuminen suhteessa suomalaistaustaisiin, suomalaisiksi identifioituminen sekä suomen kielen taito ovat tärkeitä liikuntaa edistäviä tekijöitä ulkomailla syntyneille naisille – tai toisinpäin. Kotoutumiseen liittyvien tekijöiden yhteydet liikunnan harrastamiseen voivat olla monisuuntaisia: liikuntayhteisön kautta voidaan saada kontakteja suomalaisiin, ja toisaalta suomalaistietämyksen avulla voidaan myös saada tietoa liikuntamahdollisuuksista tai omaksua liikuntamyönteisiä asenteita. Kielitaitoa voidaan omaksua liikuntaharrastusten parissa, ja toisaalta suomen kielen sujuvuus voi edesauttaa liikunnan harrastamista esimerkiksi helpottamalla tiedonsaantia tai madaltamalla kynnyksiä osallistua liikuntaryhmien toimintaan (Langøien ym. 2017).

Liikunnan ja suomalaisiksi identifioitumisen yhteys on mielenkiintoinen. On mahdollista, että liikuntayhteisöjen avulla on saatu suomalaisia ystäviä ja tämän myötä koettu yhteenkuuluvuutta suhteessa suomalaisiin. Sosiaalisten verkostojen identifioitumisen mahdollisuuksia tulisikin kartoittaa tarkemmin ulkomailla syntyneiden naisten liikunnan edistämisessä.

Kielitaidon yhteydet vapaa-ajan liikuntaan olivat tässä tutkimuksessa samankaltaisia verrattuna Ruotsiin sijoittuvaan tutkimukseen (Jönsson ym. 2012). Lisäksi moni eurooppalaisessa katsauksessa (Langøien ym. 2017) tunnistettu vapaa-ajan liikunnan kannalta olennainen tekijä oli myös tässä aineistossa merkitsevästi yhteydessä vapaa-ajan liikunnan mittariin. Aiempien tutkimusten mukaan (esim. Holdsworth ym. 2017) ja myös tämän tutkimuksen perusteella vaikuttaisi siltä, että lukuisat tekijät ovat yhteydessä vapaa-ajan liikunnan harrastamiseen ulkomailla syntyneillä naisilla ja liikunnan lisäämiseen tähtäävien interventioiden tulisi ottaa laajasti huomioon eri tekijöitä.

Tutkimuksen vahvuudet ja heikkoudet

Tämän tutkimuksen vahvuuksia ovat laaja otos Suomessa asuvista ulkomailla syntyneistä naisista, usean taustamaaryhmän keskinäinen vertailu sekä vertailu koko väestön naisiin hyödyntäen samaa mittaria vapaa-ajan liikunnasta. Tutkimuksesta rajattiin analyysijä varten pois Suomessa syntyneet ulkomaalaistaustaiset naiset. Näin ollen tulokset poikkeavat hieman aiemmin UTH-tutkimuksesta esitetystä tuloksesta (Koponen ym. 2015). Rajaus mahdollistaa aikaisempaa selkeämmän tulokinnan Suomeen muuttaneiden naisten vapaa-ajan liikunnasta suhteessa Suomen koko väestöön.

Vapaa-ajan liikuntaa tutkittaessa on muistettava, että työhön ja työmatkoihin

voi sisältyä paljonkin fyysistä aktiivisuutta. Tällainen fyysinen aktiivisuus ei näy tässä tutkimuksessa käytetyn mittarin avulla. Toisaalta myös lasten- ja kodinhoidon myötä voi kertyä fyysistä aktiivisuutta, jota vastaajat eivät välttämättä koe tässä kysymyksessä raportoitavaksi liikunnaksi.

On myös huomioitava, että haastattelu on tiedonkeruumenetelmänä altis sosiaalisen suotavuuden ja muistiharhan tuottamille vinoumille. Vapaa-ajan liikunnan määrää todennäköisesti yliarvioidaan haastattelutilanteessa (Abraído-Lanza ym. 2017). Toisaalta tieto voi olla itse raportoitua kyselytietoa tarkempaa, sillä haastattelutilanteessa haastattelija voi auttaa vastaajaa ymmärtämään kysymyksen tarkoitettulla tavalla.

Liikunnalla on merkittäviä myönteisiä vaikutuksia ihmisen terveyteen ja on tärkeää tukea kaikkien väestöryhmien mahdollisuuksia liikuntaan – varsinkin niiden ryhmien, joissa liikutaan vähän. Suomessa erityistä huomiota on kiinnitettävä Lähi-itä-, Afrikka- ja Aasia -taustaisten naisten vapaa-ajan liikunnan edistämiseen. Liikuntapalveluja kannattaa tuottaa kulttuurisensitiivisesti, eri väestöryhmät huomioiden ja palvelujen käyttäjiä osallistaen, jotta palveluista saadaan muotoiltua käyttäjilleen sopivia. Jatkossa tulee tutkia sosiaalisten verkostojen, identifioitumisen sekä kielitaidon yhteyksiä vapaa-ajan liikuntaan ja erityisesti fyysiseen passiivisuuteen.

Kiitokset

Tutkimusta rahoitti Euroopan unionin Turvapaikka-, maahanmuutto- ja kotoutumisrahasto (AMIF) sekä työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) Kotouttamisen osaamiskeskus.

LÄHTEET

- Abraído-Lanza, A. F., Shelton, R. C., Cunha Martins, M. & Crookes, D. M. (2017). Social Norms, Acculturation, and Physical Activity Among Latina Women. *J Immigr Minor Health*, 19(2).
- Archer, E. & Blair, S. N. (2011). Physical Activity and the Prevention of Cardiovascular Disease: From Evolution to Epidemiology. *Progress in Cardiovascular Diseases*. 53, 6
- Beresnevièiûtë, V. (2003). Dimensions of Social Integration: Appraisal of Theoretical Approaches. *Ethnicity Studies*, 96–108.
- Castaneda, A. E., Mäki-Opas, J., Jokela, S., Kivi, N., Lähtenmäki, M., Miettinen, T., Nieminen, S., Santalahti, P. ja PALOMA-asiantuntijaryhmä. (2018). Pakolaisten mielenterveyden tukeminen Suomessa: PALOMA-käsikirja. Ohjaus 5/2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Castaneda, A.E., Rask, S, Koponen, P., Mölsä, M. & Koskinen, S. (toim.) 2012). Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa. Raportti 61/2012. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Gerber, M., Barker, D. & Pühse, U. 2012. Acculturation and physical activity among immigrants: a systematic review. *Journal of Public Health*, 20
- Graubard BI & Korn EL. 2010. Predictive margins with survey data. *Biometrics* 1999;55:652–9.
- Holdsworth, M., Nicolaou, M., Langøien, L. J., Osei-Kwasi, H. A., Chastin, S. F. M., Stok, F. M., Capranica, L., Lien, N., Terragni, L., Monsivais, P., Mazzocchi, M., Maes, L., Roos, G., Mejean, C., Powell, K. & Stronks, K. 2017. Developing a systems-based framework of the factors influencing dietary and physical activity behaviours in ethnic minority populations living in Europe – a DEDIPAC study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 14, 154
- Jönsson, L. S., Palmér, K., Ohlsson, H., Sunquist, J. & Sundquist, K. (2012). Is acculturation associated with physical activity among female immigrants in Sweden? *Journal of Public Health*, 35, 2.
- Koponen, P., Skogberg, N., Suominen, L., Borodulin, K., Laatikainen, T. & Koskinen, S. 2015. Luku 11. Elintavat. Teoksessa Nieminen, T., Sutela, H. & Hannula, U. (toim.) (2015). Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014. Helsinki: Tilastokeskus.
- Langøien, L. J., Terragni, L., Rugseth, G., Nicolaou, M., Holdsworth, M., Stronks, K., Lien, N. & Roos, G. 2017. Systematic mapping review

of the factors influencing physical activity and sedentary behavior in ethnic minority groups in Europe: a DEDIPAC study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 14:99

Mäkinen, T. 2010. Trends and explanations for socioeconomic differences in physical activity. National Institute for Health and Welfare (THL), Research 41, 138 pages. Helsinki, Finland 2010. ISBN 978-952-245-351-8 (printed); ISBN 978-952-245-352-5 (pdf).

Mäkinen, T. 2012. Kuntoliikunnan harrastaminen, työn ruumiillinen rasittavuus ja unen riittävyys. Teoksessa Castaneda, Rask, Koponen, Mölsä & Koskinen (toim.): Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa. Raportti 61/2012. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 178–182.

Ngongalah, L., Rankin, J., Rapley, T., Odeniyi, A., Akhter, Z. & Heslehurst, N. 2018. Dietary and Physical Activity Behaviours in African Migrant Women Living in High Income Countries: A Systematic Review and Framework Synthesis. *Nutrients*, 10, 1017; doi:10.3390/nu10081017

Niemelä, M. S., Kangas, M., Ahola, R. J., Auvinen, J. P., Leinonen, A.-M., Tammelin, T. H., Vaaramo, E. S., Keinänen-Kiukaanniemi, S. M., Korpelainen, R. I & Jämsä, T. J. 2019. Dose-response relation of self-reported and accelerometer-measured physical activity to perceived health in middle age – the Northern Finland Birth Cohort 1966 Study. *BMC Public Health*, 19, 21

Nieminen, T., Sutela, H. & Hannula, U. (toim.). 2015. Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014. Helsinki: Tilastokeskus.

O'Donoghue, G., Perchoux, C., Mensah, K., Lakerveld, J., van der Ploeg, H., Bernaards, C., Chastin, S. F. M., Simon, C., O'Gorman, D. & Nazare, J.-A. 2016. A systematic review of correlates of sedentary behaviour in adults aged 18–65 years: a socio-ecological approach. *BMC Public Health*, 16, 163

Södergren, M., Hylander, I., Törnkvist, L., Sundquist, J., Sundquist, K. 2008. Arranging Appropriate Activities: Immigrant Women's Ideas of Enabling Exercise. *Women's Health Issues*, 18

Tilastokeskus. 2020a. Menetelmäseloste: Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi – tutkimus (UTH) 2014. Haettu 6.5.2020 osoitteesta <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/uthutki->

[mus/menetelmaseloste.html#alueellisenterveys-jahyvinvointi-tutkimuksen\(ath\)vertailuaineisto](https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/uthutki-mus/menetelmaseloste.html#alueellisenterveys-jahyvinvointi-tutkimuksen(ath)vertailuaineisto)

Tilastokeskus. 2020b. Tietoa tilastoista: Pienituloisuus. Haettu 6.5.2020 osoitteesta <http://www.stat.fi/meta/kas/pienituloisuus.html>

Tilastokeskus. 2020c. Tietoa tilastoista: Työllinen. Haettu 6.5.2020 osoitteesta <http://www.stat.fi/meta/kas/tyollinen.html>

Tremblay, M. S., Barnes, J., D., González, S. A., Katzmarzyk, P.T., Onywera, V. O., Reilly, J. J., Tomkinson, G. R. & the Global Matrix 2.0 Research Team. 2016. Global Matrix 2.0: Report Card Grades on the Physical Activity of Children and Youth Comparing 38 Countries. *Journal of Physical Activity and Health*, 13 (2)

Tremblay, M. S., Bryan, S. N., Pérez, C. E., Ardern, C. I. & Katzmarzyk, P.T. 2006. Physical Activity and Immigrant Status. Evidence from the Canadian Community Health Survey. *Canadian Journal of Public Health*, vol. 97 no. 4

Wennman, H., Borodulin, K., Jousilahti, P. 2019. Vapaa-ajan liikunta ja fyysinen aktiivisuus lisääntyvät Suomessa WHO:n tavoitteen mukaisesti. Tutkimuksesta tiiviisti 30/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Wennman, H., Valkeinen, H. & Seppänen, A. 2020. Luku 9.1 Liikunta. Teoksessa Kuusio, H., Seppänen, A., Jokela, S., Somersalo, L., Lilja, E. (toim.) Ulkomaalaistaustaisten terveys ja hyvinvointi Suomessa. FinMonik -tutkimus 2018–2019. Raportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Young, D. R., Hivert, M. F., Alhassan, S., Camhi, S. M., Ferguson, J. F., Katzmarzyk, P.T., Lewis, C. E., Owen, N., Perry, C. K., Siddique, J. & Yong, C. M. 2016. Sedentary Behavior and Cardiovascular Morbidity and Mortality: A Science Advisory From the American Heart Association. *Circulation*, 134, 13

Zacheus, T. 2010. Liikunnan ja urheilun merkitys maahanmuuttajien kotoutumiselle. *Kasvatus & Aika*, 4 (2), 203–235

Zacheus, T., Koski, P., Mäkinen, S. 2010. Naiset paitsiossa? – Maahanmuuttajanaisten liikunnan tunnuspiirteitä Suomessa. *Liikunta & Tiede*, 48(1), 63–70

5 Näkymättömyys, marginalisaatio ja eronteot suomalaisessa liikunta- kulttuurissa

KATI KAURAVAARA & EVA RÖNKKÖ

Tämä artikkelikokoelma kertoo syrjäseudun nuorista, romaneista, ulkomaalaistaustaisista henkilöistä, vaikeimmin vammaisista nuorista, lihavista naisista ja monista muista ryhmistä, joiden liikuntaan osallistuminen ei ole itsestään selvää. Näiden ryhmien ääntä emme ole tottuneet kuulemaan neuvoteltaessa liikuntaan osallistumisen mahdollisuuksista. Ryhmiin kuuluvat ovat usein leimautuneet kategorioihin, jotka eivät sovi vallitseviin käsityksiin liikujasta ja liikunnan toimijoista. Heidän tarinansa kertovat näkymättömyydestä, sivuutetuksi ja väheksytyksi tulemisesta, joukkoon kuulumattomuudesta, kohtaamattomuudesta, osattomuudesta, asenteellisuudesta – eriarvoisuuden kokemuksista liikunnassa.

Artikkeleissa eriarvoisuus piirtyy monisyisenä ja -kerroksisena ilmiönä, jossa sosiaaliset jaot, piilossa olevat valtasuhteet ja syrjivät mekanismit kaventavat liikkumisen mahdollisuuksia ja vähentävät ihmisten hyvinvointia. Ruotsalaisen sosiologi Göran Thernbornin (2014) mukaan eriarvoisuus on yhteiskunnallinen ja kulttuurinen ilmiö, jolla viitataan tasa-arvon¹ puutteeseen ja

joka rajoittaa mahdollisuuksia toimia ihmisenä (Thernborn 2014, 9). Tässä artikkelikokoelmassa eriarvoisuus määritellään esimerkiksi ”epäoikeudenmukaiseksi mahdollisuuksien ja resurssien jakautumiseksi, joka konkretisoituu eroina terveydessä ja hyvinvoinnissa” (Borodulin ym.) ja ”tilaksi, jossa ihmisten välillä on epäoikeudenmukaisia tai eettisesti vääriä, vältettävissä olevia eroja” (Armila viitaten Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseen sekä TEPA-terminpankkiin). Koettu eriarvoisuus lisää yhteiskunnallista epäluottamusta (Rothstein & Uslaner 2005; Thernborn 2014, 35). Liikunnan kontekstissa koettu eriarvoisuus ilmenee esimerkiksi uskon puutteena omiin kykyihin, itselle mielisistä liikuntamuodoista luopumisena, liikkumisen pelkona, vähinä mahdollisuuksina päättää omasta vapaa-ajasta, henkisenä turvattuutena liikuntaharrastuksen parissa sekä osin edellisten johdosta vähäisempänä liikunta-aktiivisuutena.

Eriarvoisuuden hahmottuminen monisyisenä ja -kerroksisena ilmiönä yleensä sekä artikkelien kautta piirtyvänä asetti meille tutkijoille haasteen: kuinka saada saippuapalan kaltaisesta liukkaasta ja monimuotoisesta ilmiöstä ote, joka lisäisi ymmärrystämme eriarvoisuudesta liikuntakulttuurissa isossa kuvassa ja antaisi konkreettisia eväitä purkaa eriarvoisuutta ja lisätä yhdenvertaisuutta.

Saadaksemme itse ymmärrystä asiasta, lähdimme tarkastelemaan eriarvoisuutta tämän kokoelman artikkeleiden pohjalta oivaltamamme metaforan avul-

1 Thernborn käyttää tasa-arvon käsitettä laajassa merkityksessä kuten Itkonenkin tämän teoksen johdantotekstissään. Suomalaisen liikuntakulttuurin kontekstissa tasa-arvon käsite on usein varattu tarkoittamaan pääosin miesten ja naisten välistä tasa-arvoa. Kun liikuntakentällä tarkoitetaan tasa-arvoa myös muiden sosiaalisten jakojen kuin sukupuolen näkökulmasta, puhutaan yleensä laaja-alaisesta tasa-arvosta tai yhdenvertaisuudesta. (Ks. esim. Berg & Kokkonen 2016; OKM 2011; OKM 2018; Rönkkö tässä teoksessa; Turpeinen & Hakamäki 2018; Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325.)

la. Ilmiön voisi hahmottaa matemaattisena yhtälönä, kuten $x + y = z$. Usein näemme eriarvoisuudesta vain palasia, joista osa näkyy hyvinkin selkeästi, kuten esimerkiksi se, että joku kokee rasismia: $x + y =$ rasismien kokemus. Koska olemme ison ilmiön äärellä, on meidän usein vaikea hahmottaa, minäkälaisia asioita $x:n$ ja $y:n$ muodostama lauseke sisältää ja missä suhteessa ne ovat keskenään, jotta lopputuloksena syntyy rasismien kokemus. Ehdotamme, että muuttujan ” x ” ajatellaan olevan henkilöön liittyvä taustatekijä, jonka nähdään erottavan henkilöä normatiivisuuteen liittyvästä oletuksesta. Taustatekijä voi olla vaikkapa ”ulkomaalaistaustainen”, joka edustaa sosiaalista jakoa ”alkuperä”. Niin ikään ehdotamme, että muuttuja ” y ” kuvaa mekanismeja, jonka vaikutuksena eriarvoisuutta syntyy. Koska taustatekijöitä on lukuisia ja mekanismejakin on useita, täytyy yhtälön toisella puolella olevia lopputuloksiakin eli eriarvoisuuden ilmentymiä olla lukuisia erilaisia, mikä ilmentääkin eriarvoisuuden monitahoisuutta. Näin voi syntyä esimerkiksi seuraavia yhtälöitä:

taustatekijä ”ulkomaalaistaustainuus” (x) + mekanismi ”hierarkisointi” (y) = ko. yksilö kokee rasismia (z)

taustatekijä ”lihavuus” (x) + mekanismi ”ulossulkeminen” (y) = ko. yksilö kokee joukkoon kuulumattomuutta (z)

Osa artikkeleista tuo näkyville koko eriarvoisuuden yhtälön, ja osassa tekstejä avataan osia näistä yhtälöistä.

Tämä arvokas artikkelikokoelma tarjoaakin meille ainutlaatuisen mahdollisuuden tehdä näkyväksi näitä yhtälöitä eli konkreettisesti jäsentää liikuntakentällä eriarvoisuuden näkökulmasta keskeisiksi nousevia taustatekijöitä. Tekstit auttavat hahmottamaan eriarvoisuuden mekanismeja ja ilmentymiä liikunnan kontekstissa sekä siten ymmärtää esiin nostettuja eriarvoisuuden ilmentymiä. Siten pystymme myös paikantamaan, mihin artikkeleissa esitetyt ratkaisut itse asiassa ovat ratkaisuja. Yhdistämällä eri artikkeleista nousevia havaintoja ymmärrämme siloutunutta katsetta laajemmin eriarvoisuutta, joka ylittää eri taustatekijöiden ja niistä muodostuvien ihmisryhmien rajat.

Hyödynnämme analyysissämme Thernbornin (2014) eriarvoisuusteoriaa, koska mielestämme se auttaa jäsentämään erityisesti eriarvoisuuden syntymekanismeja ja muotoja ja antaa siten työkaluja ymmärtää sen ilmentymiä. Lisäksi olemme inspiroituneet Gayle Rubinin (1984) ideasta hahmottaa taustatekijöiden risteävää ja kumuloituvaa vaikutusta kiekkokuvion avulla.

Tämän teoksen artikkelit osoittavat, että eriarvoisuus ei ole liikuntakentällä marginaali-ilmiö, joka kohdentuu pienen ihmisjoukkoon tai vaikuttaa pienen joukon liikkumiseen. Kysymys on laajasta ja rakenteellisesta useisiin eri kategorioihin lukeutuvien tai luettujen, ja liikuntakentällä normaaliuden rajoja koettelevien ihmisten kohtaamasta ilmiöstä, jolla voi olla vakavia seurauksia. Eriarvoisuuden ymmärryksen lisääntyminen voi tuoda lisätietoa myös vähäisen liikkumisen ilmiöstä.

Eriarvoisuuden taustatekijät ja rakentumisen mekanismit

Ihmisillä ja yksilöillä on erilaisia taustatekijöitä (tämän teoksen artikkeleissa esimerkiksi ”ulkomaalaistaustainen”, ”iäkäs”, ”syrjäseudulla asuva”), joiden perusteella he kuuluvat tai tulevat kuuluneiksi erilaisiin ryhmiin (”ulkomaalaistaustaiset”, ”iäkkäät”, ”syrjäseudulla asuvat”). Taustatekijät ovat alakategorioina erilaisissa sosiaalisissa hierarkioissa, luokissa ja jaoissa (”alkuperä”, ”ikä”, ”asuinpaikka”). Selvimmin artikkeleissa piirtyvät esille asuinpaikan, alkuperän, toimintakyvyn, koulutuksen, ammattiaseman sekä ulkonäön² kategorioihin lukeutuvat taustatekijät. Sukupuoleen, ikään ja varallisuuteen liittyviä sosiaalisia jakoja ja erontevoja ei artikkeleissa tarkastella suoraan, mutta ne ovat esillä esimerkiksi, kun on kysymys taustatekijöiden risteävästä vaikutuksesta. Sosioekonominen asema liittyy koulutukseen, ammattiasemaan ja varallisuuteen, mutta sitä ei artikkeleissa nostettu varsinaisena luokkakysymyksenä esille. Lisäksi huomionarvoista on, että tähän teokseen ei sisälly artikkelia, joka olisi käsitellyt seksuaalisen suuntautumisen sosiaalista hierarkiaa. Sillä on havaittu olevan yhteyttä liikuntaan liittyvän osallisuuden jakautumiseen Suomessa, mihin on alettu kiinnittää viime vuosina huomiota (esim. Alanko 2014; Kokkonen 2016; 2018).

2 Käytämme yläkategoriasta, johon kehon koko ja ulkomuoto lukeutuvat, käsitettä ulkonäkö, jolloin kategoria voisi pitää sisällään myös esimerkiksi tyylin, pukeutumisen ja ehostamisen kaltaisia taustatekijöitä (ks. esim. Kukkonen ym. 2019).

Sosiaaliset jaot eivät itsessään ole hyviä tai huonoja. Jakoihin liittyvien taustatekijöiden lisäksi eriarvoisuuden ilmenemiseen tarvitaan mekanismeja, joiden kautta sitä aiheutetaan ja pidetään yllä. Thernborn esittää, että eriarvoisuus rakentuu neljän toisiinsa kietoutuneen mekanismin kautta: etäännyttäminen³, ulossulkeminen, hierarkisointi ja riisto (Thernborn 2014, 77).

Ensimmäinen mekanismi on etäännyttäminen (Thernborn 2014, 70–72), joka lienee usein vaikeasti havaittavissa. Etäännyttämisen ymmärtämisessä auttaa sen vastakohta eli lähentäminen, joka tarkoittaa erojen tasaamista esimerkiksi kiintiöiden tai positiivisen erityiskohtelun avulla. Siten etäännyttämisessä erojen annetaan tahattomasti kasvaa tai niitä jopa kasvatetaan. Thernbornin mukaan kahden samaan sosiaaliseen jakoon kuuluvan taustatekijän yhteiskunnallinen etäisyys toisistaan voi olla eriarvoisuuden sijaan vain erilaisuutta, mikäli siihen ei sisälly yksilön kokemusta epäoikeudenmukaisuudesta. Etäännyttämisen voidaan katsoa olevan voittajia ja häviäjiä tuottava prosessi, jossa järjestelmä määrittelee voittajuuden kriteerit (Thernborn 2014, 71). Niille, joille ovet aukenevat, tarjoutuu (usia) mahdollisuuksia, ja he etenevät nopeasti – liikuntakentällä: liikku-

3 Göran Thernborn käyttää englanninkielistä käsitettä ”distanciation”. Se on suomennettu hänen teoksessaan (2014) etäännyttämiseksi. Meidän tulokintamme mukaan kuitenkin käsite etäännyttäminen kertoo täsmällisemmin siitä, mitä Thernborn tarkoittanee. Hänen mukaansa eriarvoisuus on sosiaalisesti rakentunutta, jolloin eriarvoisuuden syntyminen edellyttää ihmisten välisiä aktiivisia toimia ja jolloin mekanismeihin liittyy aina jokin tekijä.

vat enemmän ja itselle mielekkäällä tavalla, ja ovat aktiivisia toimijoita ehkä jopa johtavissa asemissa.

Tulkitsemme, että artikkeleissa, joissa verrataan koulutuksen, ammatin ja syntymämaan yhteyttä liikkumisaktiivisuuteen, on kysymys epäsuorasti etäännyttämisprosesseista. Tarkoitamme sitä, että silloin kun ihminen itse haluaa liikua, olosuhteet, toiminnan järjestämisen tavat tai päätökset eivät mahdollista tahdon toteutumista. Tällöin kukaan ei varsinaisesti työnnä vähän liikkuvaa henkilöä pois toiminnan piiristä, mutta toiminta ei ole sellaista, joka mahdollistaisi osallistumisen. Enemmän liikkuvat henkilöt näyttäsivät voittajilta ja vähemmän liikkuvat häviäjiltä. Artikkeleissa etäännyttäminen näkyykin esimerkiksi palveluiden puutteena tai pitkänä etäisyyksinä palveluihin, sopivien liikuntaympäristöjen niukkuutena ja sopivan vaatetuksen puuttumisena. Saatavilla olevan tiedon epätasainen jakautuminen (kommunikaatio- ja kognitiiviset haasteet), epätyypillisten liikkujien lähtökohtien sivuuttaminen sekä sosiaalisen ympäristön vaikutukset (liikuntakulttuuriset haasteet) ovat rakenteellisia mekanismeja, joihin monissa artikkeleissa viitataan.

Artikkelien kirjoittajat käyttävät useaan otteeseen käsitettä ulossulkeminen, joka on Thernbornin teoriassa toinen mekanismi ja vastakohta osallistamiselle. Ulossulkemisessa on kyse joukkoon kuulumisesta, vallasta päättää, kuka on sisä- ja kuka ulkopiiriläinen sekä muiden etenemisen tai oikeuksien rajoittamisesta (Thernborn 2014, 74). Liikunnan kontekstissa menestyjät

voivat jopa pyrkiä ulossulkemaan muita, jotta kaikille ei avautuisi samanlaisia mahdollisuuksia kuin heille tai jotta muut eivät olisi heidän etenemisensä tiellä. Erilaiset ”lasikatot” ovatkin esimerkiksi sukupuolihierarkiaan liittyen hyvinkin tuttu ilmiö myös liikuntakentällä (esim. Aalto-Nevalainen 2018, 52–53; 57–58; Euroopan Unioni & Euroopan Neuvosto 2019). Artikkeleissa ulossulkeminen näkyy ihmisten leimaamisena (esimerkiksi lihavat henkilöt) ja esteiden asettamisena (esimerkiksi fyysisen kyvykkyyden, kielitaidon tai alakulttuurien hallitsemisen vaateet).

Lisäksi ulossulkeminen näkyy artikkeleissa erityisen vahvasti toiseuttamisena niin romanien kuin ulkomaalaistaustaisten, lihaviiden ja vammaisten henkilöidenkin kohdalla. Harjusen mukaan lihavia kohdellaan liikkujina lihavuuteen liitettyjen stereotyyppien mukaisesti. Lihavuus on sosiaalisesti leimaava eli stigmatisoiva ominaisuus, ja siihen liittyy vahvoja negatiivisia oletuksia, joista seuraa kielteisiä asenteita ja vihamielisyyttä. Harjusen mukaan ”lihavaa ihmistä pidetään passiivisena, epäliikunnallisena eli liikuntakyvyiltään heikkona ja liikuntaa välttelevänä. Lihavuuden oletetaan olevan myös oire jollain tavalla poikkeavista henkisistä ja muista ominaisuuksista, joidenka myötä ihmisestä on tullut lihava.”

Ulkomaalaistaustaisiin jalkapalloilijoihin on puolestaan liitetty ennako-oletuksia poikkeuksellisesta urheilullisuudesta, itseluottamuksesta, tietynlaisesta pelityylistä, itsekkyydestä, heikosta työmoraalista, kurittomuudesta sekä kypsymättömyydestä verrattuna

luotettaviin paikallisiin pelaajiin. Maahanmuuttotaustaisiin perheisiin yhdistetään usein myös taloudellinen heikko-osaisuus ja matalampi yhteiskuntaluokka. Koska tuntematonta erilaisuutta on vaikea hahmottaa, luodaan ”toisista” pelkistettyjä ”kulttuurisia tuotteita”, jossa yksilöllisyys jää taka-alalle. Esimerkiksi Kanasen artikkelissa maahanmuuttajuudesta tulee jalkapallojoukkueessa helposti ryhmäkategoria, joka häivyttää alleen kaikki muut yksilölliset erot. Kun kantasuomalaiset pelaajat nähdään yksilöinä ja edustavan vain itseään, on maahanmuuttotaustaisilla pelaajilla harteillaan kaikki tiettyyn ryhmään kohdistuvat ennako-oletukset ja mielikuvat. Vähemmistöihin tai normien ulkopuolisiin ryhmiin kuuluvien yksilöiden osalta ulossulkemista on usein vaikea huomata, koska tutkimukset eivät useinkaan nosta ulossulkemisen kokemuksia esille valtaväestön (liikunta)foorumissa, vaan tieto jää sektori(ala)kohtaisiin piireihin.

Hierarkisoinnissa luodaan valtasuhteita, jotka vakiintuvat sosialisoinnin myötä hyväksytyiksi normeiksi, ja joissa väheksyntä ja kunnioitus jakaantuvat epätasaisesti. Bourdieun (1984) distinktioteorian viitekehyksen pohjalta voi puhua eri ryhmien välisestä kamppailusta, joissa määrittäyty se, millä pääomalla on milloinkin arvoa. Hierarkisissa suhteissa toisilla on määräysvaltaa ja toiset ovat käskynalaisia (Thernborn 2014, 74). Sosiaalisten hierarkioiden kautta syntyvä eriarvoisuus tulee tämän teoksen artikkeleissa esille sosiaalisten arvostusten puutteen ja liikkumatilan niukkuuden kuvauksissa. Harjusen mukaan

”seksistisessä kulttuurissa ja yhteiskunnassa, jossa naisruumis on edelleen objektivoitu katseen kohde, naisten sosiaalinen arvostus on edelleen sidoksissa heidän ruumiinsa heteronormatiivisen feminiinisyyteen”. Sosiaalisessa liikkumatilassa normien mukaisilla ihmisillä (”me”) on enemmän tilaa kuin ulkopuolelta tulleilla (”he”). Sama mekanismi tulee hyvin esille Kanasen kuvauksessa: ”jalkapallossa (ei) ole kyse pelkämästä fyysisestä pääomasta, vaan jalkapalloa ja jalkapalloiluutta tulkitaan myös kulttuuristen arvotusten ja erontekojen kautta.”

Ulkomaalaistaustaisten ryhmiin kohdistuvana rasismina ja sukupuoliin liittyvänä seksisminä ilmenevä hierarkisointi tunnustetaan usein helpoimmin, kuten Kanasen ja Harjusen artikkelit osoittavat. Hierarkisointi liittyy kuitenkin myös paljon laajemmin eriarvoisuuden ilmenemiseen, kuten esimerkiksi ikäsyryntään tai luokkaan liittyvään koettuun ylempi- ja alempiarvoisuuteen. Teoksen muista artikkeleista löytyy myös vaikeammin havaittavia yhteiskunnallisia arvojärjestyksiä ja riippuvuussuhteita, kuten koettu alempi yhteiskuntaluokka romanien kohdalla sekä riippuvuus vanhemmista tai aikuisista vammaisten ja syrjäseudulla asuvien nuorten kohdalla.

Neljänneksi eriarvoisuutta aiheuttavaksi mekanismiksi Thernborn esittää riiston. Riistossa hyväksikäytetään alempiarvoisiksi asemoitujen yksilöiden resursseja. Riistoa edeltävät aikaisemmin kuvatut etäännyttäminen, ulossulkeminen ja hierarkisointi, joiden avulla yksilöt luokitellaan ylempi- ja alempiarvoisiin. (Thernborn 2014, 76.) Tämän

kokoelman artikkeleista ei ole löydettyä riistoon liittyviä prosesseja, mutta liikuntakentällä voi silti esiintyä riistoa. Sitä voisi olla esimerkiksi ulkomaalais-taustaisen henkilön kantasuomalaisen sopimusta huomattavasti heikompi pelaaja-, valmentaja- tai ohjaajasopimus.

Eriarvoisuutta aiheuttavat mekanismit ovat kumulatiivisia, ja koettu tai todettu eriarvoisuus on usein kahden tai useamman mekanismin tulos. Esimerkiksi romanien vapaa-ajan liikunta-aktiivisuuden analyysissä löytyy sekä etäännyttämistä (ei kiinnitetä erityistä huomiota siihen, että romanitaustaisten koulutustasoa saataisiin nostettua ja terveyslukutaitoa lisättyä), ulossulkemista (kulttuurisesti sopivan liikuntatarjonnan ja ohjauksen puute, vaikka romanitaustaisten henkilöiden kulttuuriin liittyvät seikat ovat olleet jo pitkään tiedossa) että hierarkisointia (sosiaalisesti esteellinen asenneilmapiiri). Tulokintamme mukaan mekanismien rajapinnat eivät myöskään ole selkeitä ja yksiselitteisiä. Vaikkapa etäännyttämisen ja ulossulkemisen ero on hienovarainen: Etäännyttäminen tarkoittaa meille paljon pieniä, usein tahattomia asioita, jotka yhdessä luovat epäotolliset olosuhteet vähemmistöön kuuluville henkilöille. Ulossulkeminen puolestaan on konkreettisia tekoja, joita tehdään tiedostamatta esimerkiksi ennakkoluulojen pohjalta tai etäännyttämistä useammin tiedostaen ja tahallisesti esimerkiksi vetämällä rajoja taloudellisiin seikkoihin vedoten. Ulossulkeminen (kuten myös hierarkisointi ja riisto) huonontaa usein suoraan kohteena olevien asemaa toisin kuin etään-

nyttäminen (ks. Thernborn 2014, 76). Tekemättä jättäminen, kuten vaikkapa se, että tietoa liikuntatarjonnasta ei ole annettu ymmärrettävästi (vaikeaselkoiset verkkosivut; käännösten ja selkokielen puuttuminen), on usein tahatonta, ja sen voisi tulkita etäännyttämiseksi. Jos toimijoilla on osallistujien (erityis)tarpeet tiedossa, mutta ne ohitetaan esimerkiksi tiedon jakamisessa tai kulttuuristen seikkojen huomioon ottamisessa, voi katsoa, että kyseessä on ulossulkemisen mekanismi.

Mekanismeissa on kyse siitä, että joku tekee jotakin sellaista, että eri ryhmiin kuuluvat eivät enää ole yhdenvertaisessa asemassa toisiinsa nähden. ”Joku” voi olla yksilö tai ryhmä, jolloin Thernborn kutsuu eriarvoisuuteen johtavaa toimintaa yksilölliseksi tai kollektiiviseksi. ”Joku” voi olla myös instituutio, jolloin eriarvoisuutta syntyy rakenteellisilla järjestelyillä. (Thernborn 2014, 69.) Eriarvoiseen kohteluun johtavaa rakenteellista järjestelyä voi kutsua myös institutionaaliseksi syrjinnäksi. Liikuntapolitiikan suhdetta ulkomaalaistaustaisuuteen tarkasteleva artikkeli tuo esille juuri epätasa-arvoa tuottavia rakenteellisia järjestelyjä (Rönkkö). Yksilöllinen, kollektiivinen ja institutionaalinen toiminta ovat keskenään vuorovaikutuksessa, jossa inhimillisen toiminnan tuloksena syntyvät institutionaaliset käytännöt vakiintuvat lainsäädännön kehystämänä institutionaaliseksi normeiksi ja tavoiksi toimia.

Eriarvoisuutta synnyttäviä mekanismeja on neljä ja niitä, jotka kussakin mekanismissa paikantuvat toimijoiksi on kolme. Lisäksi jokainen mekanismi

voi olla tahaton tai tahallinen. Tällä tavalla yhtälössämme mekanismiksi nimeämällemme muuttujalla y on jo 24 arvoa.

Eriarvoisuuden taustatekijöiden risteävät vaikutukset

Etäännyttämisen, ulossulkemisen, hierarkisoinnin ja riiston kautta yksilöt tulevat asemoiduiksi taustatekijöidensä kantajina ja ryhmiensä edustajina erilaisiin asemiin yhteiskunnassa ja liikuntakentällä. Näissä asemissa mahdollisuudet omaehtoiseen liikkumiseen ja liikunnan harrastamiseen ovat jakautuneet epätasaisesti: toisilla mahdollisuuksia on enemmän kuin toisilla. Asemoituminen liikuntakentällä näkyy esimerkiksi siinä, kuinka muut suhtautuvat yksilöön liikkujana yleensä ja tietyn liikuntamuodon harrastajana; kuinka yksilöä kohdellaan; kuinka yksilöllä on pääsy hänestä mielekkäiltä tuntuvien liikuntamuotojen pariin; kuinka osallinen yksilö ylipäänsä on liikuntakulttuurissa ja kuinka aktiivinen yksilö on fyysisesti.

Ihmiset kuuluvat useaan eri ryhmään ja kategoriaan samanaikaisesti, ja nämä kaikki eronteot muokkaavat yksilön toiminnan ehtoja ja vaikuttavat siihen, minkälaiseen asemaan yksilö asettuu liikuntakentällä. Tällöin voidaan puhua myös taustatekijöiden yhtäaikaaisuudesta ja risteämisestä, jolloin jokainen sijoittuminen sosiaalisissa jaoissa tai hierarkioissa vaikuttaa kumulatiivisesti yksilön sosiaaliseen asemaan (esim. Thernborn 2014, 76). Yhteiskunnallisten

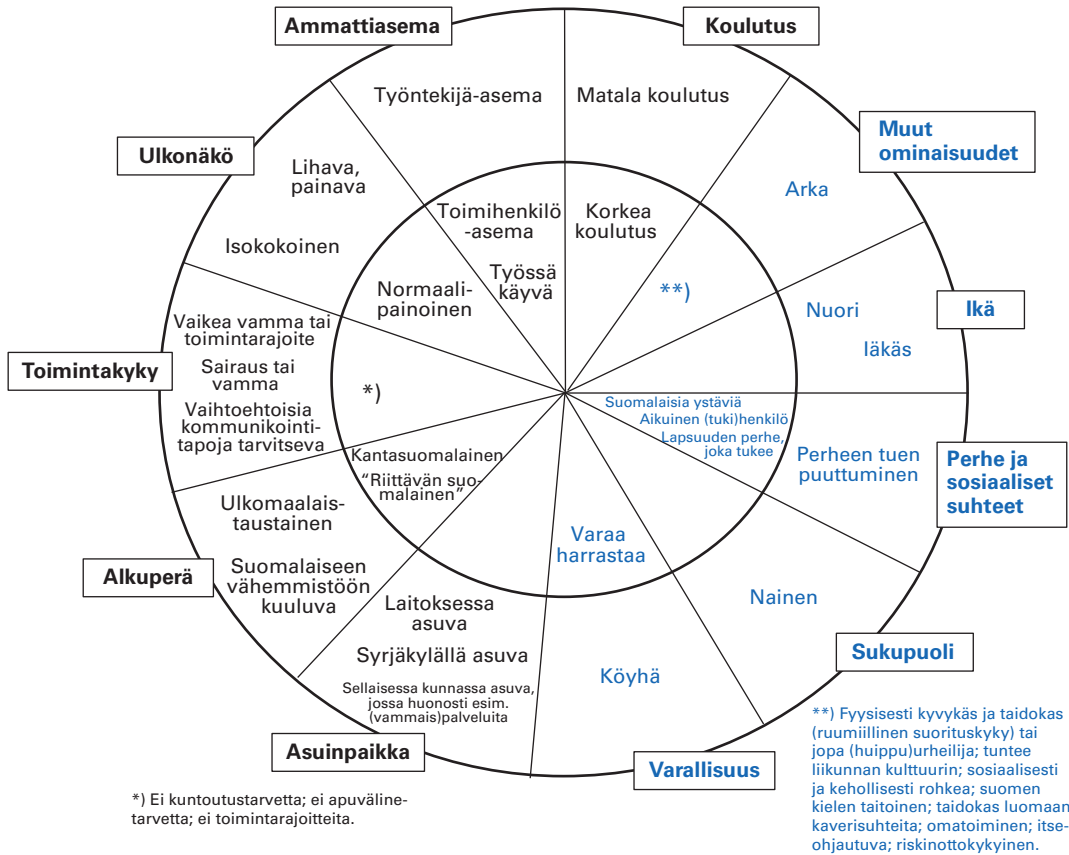
jakojen keskinäisiä suhteita tarkastelevaa, moninaisuuden tunnistavaa ja syrjinnän moniperustaisuuden esiin nostavaa lähestymistapaa kutsutaan intersektionaalisuudeksi (esim. Kantola ym. 2020, 11). Lähestymistapa siirtää katsetta yhteiskunnallisiin ja rakenteellisiin eriarvoisuuden syihin sen sijaan, että ilmiötä tarkasteltaisiin yksittäisten ihmisten ongelmina. Taustatekijöiden risteävä vaikutus oli tunnistettu osassa artikkeleita, mikä käy ilmi esimerkiksi Rannikon & Armilan artikkelissa, jossa he tarkastelevat ”liikunnallista eriarvoisuutta erityisesti vammaisuuden näkökulmasta, mutta tietoisina siitä, että muutkin yhteiskunnalliset eronteot monissa tapauksissa risteävät sen kanssa”. Vaikka intersektionaalisuutta ei olisi erikseen tunnistettukaan, ilmiö on artikkeleissa vahvasti näkyvissä.

Hahmottelimme tämän teoksen artikkelien löydöksistä Gayle Rubinin (1984) mallia⁴ mukailevan kaksikerroksisen kiekon, jossa eri hierarkioiden sisältämät taustatekijät asettuvat ulko- ja sisäkehälle sen mukaan, ovatko tekijät myönteisiä, normin mukaisia, tavoiteltavia ja siten yksilölle hyödyllisiä etuoikeutetun aseman rakentumisen näkökulmasta vai päinvastoin kielteisiä, normin vastaisia, hyödyttömiä tai jopa haitallisia. Ensinnä luetellut asettuvat kiekon sisäkehälle ja vahvistavat etuoikeutettua asemaa, ja jälkimmäiset sijoittuvat kiekon ulkoreunalle ja synnyttävät eriarvoisuutta toimien syrjinnän ja ulossulkemisen perusteina.

---

4 Päädyimme hyödyntämään Gayle Rubinin seksin hierarkian kiekon ajatusta Anna Kontulan (2020) blogikirjoituksen innoittamana.

Kuvio 1. Liikunnan intersektionaalisuuskiekko artikkelien pohjalta piirrettyä.

Laatimamme liikunnan intersektionaalisuuskiekko⁵ (kuvio 1) muodostuu yhdestätoista sektorista, joista kuusi

(asuinpaikka, alkuperä, toimintakyky, koulutus, ammattiasema ja ulkonäkö) on selvästi ja kolme (ikä, sukupuoli ja varallisuus) välillisesti esillä teoksen artikkelissa. Lisäksi olemme tuoneet artikkelien pohjalta liikunnan intersektionaalisuuskiekkoon kaksi sektoria, joita ei ole välttämättä tapana rinnastaa sosiaalisten jakojen yläkategorioiksi. Näistä toisen sektorin varasimme ”muille ominaisuuksille”, jotka artikkelien mukaan vaikuttavat siihen, kuinka henkilö asemoituu liikuntakentällä. Artikkelien mukaan esimerkiksi vammaisen henkilö on paremmassa asemassa, jos hän on kehollisesti rohkea verrattuna niihin,

5 Artikkelien pohjalta piirtämämme liikunnan intersektionaalisuuskiekko on karkea yleistys. On hyvä muistaa, että ei ole aina yksiselitteistä käsillä olevien artikkelien mukaan, kuinka tietty taustatekijä vaikuttaa liikunnan kontekstissa. Esimerkiksi alhainen ammattiasema ei aina yksiselitteisesti tarkoita ylempää ammattiasemaa vähäisempää fyysistä aktiivisuutta (Lehto ym.). Joskus myös sama taustatekijä voi toisesta näkökulmasta katsottuna kuulua ulkokehälle ja toisesta näkökulmasta katsottuna sisäkehälle. Esimerkiksi sukupuoli voisi olla tällainen taustatekijä riippuen vaikkapa liikuntalajista. Sen sijaan, että piirtämämme kiekko kuvaisi absoluuttisesti tilannetta liikunnan kontekstissa yleensä, se kertoo tämän teoksen artikkeleiden kautta siitä, millaista voi olla ja auttaa ymmärtämään eriarvoisuuden rakentumista.

jotka ovat arkoja. Tälle sektorille sijoituvia taustatekijöitä löytyi etenkin vaikeimmin vammaisia henkilöitä (Eriksson ym.), vammaisia nuoria (Rannikko & Armila) sekä ulkomaalaistaustaisia jalkapalloilijoita (Kananen) käsittelevistä artikkeleista. Toinen sektori kuvastaa sitä, kuinka sosiaaliset suhteet vaikuttavat asemoitumiseen liikuntakentällä. Tähän liittyviä muualla käytettyjä sosiaalisia jakoja ovat esimerkiksi siviilisaäty ja lasten lukumäärä.

Mitä useammin yksilö sijoittuu intersektionaalisuuskiekon sisäkehälle, sitä useammin hänellä on pääsy sellaisen liikuntamuotojen pariin, jotka häntä miellyttävät. Hänellä on myös sitä enemmän valinnanvaraa ja päätösvaltaa, sitä myönteisemmin häntä kohdellaan liikuntakentällä ja sitä vähemmän hän todennäköisesti kokee lasikattoja, ulossulkemista ja syrjintää. Mitä useammalla sektorilla yksilö joutuu ulommalle kehälle, sitä todennäköisemmin hänen on vaikea löytää paikkaansa liikuntakentällä, sitä huonommin hänen mahdollisuutensa ja toiveensa liikuntakentällä toteutuvat ja sitä kauempana hän on hyvästä ja etuoikeutetusta liikuntakentällä toimijasta.

Yhtälö-metaforaa käyttäen eriarvoisuuden ”kaava” voisi näyttää taustatekijöiden risteävän vaikutuksen seurauksena esimerkiksi tältä: $(x^1 + x^2 + x^3) + y =$ eriarvoisuuden kokemus. Tällöin ymmärretään, että esimerkiksi syrjäkyläen nuoret saavat osakseen toisenlaista eriarvoisuutta kuin syrjäkyläen aikuiset. Armila kirjoittaa, että ”iästä tulee --- intersektionaalisesti ja korostuneella tavalla merkityksellinen kynnyks, jon-

ka osallistumista estävä voima näkyy tämän artikkelin aineistossa erityisesti joukkueurheilusta innostuneiden syrjäseutupoikien kohdalla”. Sukupuoli tuo esimerkin mukaan oman vaikutuksensa liikuntakentällä asemoitumiseen. Jos nuorella on lisäksi toimintarajoitteensa takia huomattava tuen tarve, hänen kohdallaan liikuntaan liittyvät eriarvoisuuskysymykset näyttäytyvät taas erilaisilta. Intersektionaalisuuden avulla onkin mahdollista tunnistaa yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta erityisen haavoittuvia ryhmiä.

Se, kummalle kehälle taustatekijät asettuvat kussakin sektorissa, määrittäytyy liikuntakentällä käytyjen kulttuuristen neuvottelujen tuloksena (ks. myös hierarkisoinnin mekanismi). Päästäkseen liikuntatoimintaan sisälle eli liikuntakulttuurin sisäpiiriläiseksi on tunnettava liikuntaan yleensä tai tiettyyn liikuntamuotoon (lajikulttuuriin) liittyviä normeja, arvostuksia, tapoja ja rituaaleja ja elettävä niitä todeksi. Tässä yhteydessä voidaan käyttää myös kulttuurisen pääoman käsitettä, jolloin ”kulttuurin, mukaan lukien myös liikunnan kuluttaminen vaatii oikeanlaista makua, taitoa ja tietoisuutta, joita kaikilla ihmisillä ei ole” (Itkonen & Kauravaara 2015, 185).

Tämän teoksen artikkelit kertovatkin suomalaisesta liikuntakulttuurista, jossa on läsnä vahva normatiivisuus. Liikuntakentän sisäpiiriläisten on usein vaikea nähdä vallitsevia kulttuurisia käytäntöjä, tunnistaa etuoikeutettua sosiaalista liikkumattilaansa ja hahmottaa, kuinka paljon normista on voi poiketa ollakseen vielä sisäpiiriläinen. Normit tulevatkin usein näkyväksi parhai-

ten silloin, kun niitä koetellaan ja rikotaan. Esimerkiksi Harjunen kirjoittaa, että ”lihava ihminen ei vastaa käsitystä normiliikkujasta”. Rannikko ja Armila puolestaan argumentoivat, että ”--- nuorisokulttuurisesta liikunnasta haaveilevalta nuorelta edellytetään taitoa rohkeisiin aloitteisiin ja kykyä löytää yksin tietoa ja vertaistoimijoita sekä aloittaa lajin harrastaminen itsenäisesti. Tässä julkipuheessa korostetaan kehollisia taitoja, rohkeutta ja kykyä tavoilla, joita monenkaan ei ole helppo toteuttaa käytännössä.” Kananen kiteyttää karrikoidusti: ”--- tutkimustrendit niin meillä kuin maailmalla osoittavat alhaisempaa osallistumisastetta kaikille urheilukenttiä hallitsevan valkoisen, keskiluokkaisen, heteroseksuaalisen ja fyysisesti terveen miehen normista poikkeaville”.

Eriarvoisuuden ilmentyvät

Eriarvoisuuden yhtälössämme oikealla puolella olevaa lauseketta koetusta tai todetusta eriarvoisuudesta kutsuimme johdannossa lopputulokseksi eli eriarvoisuuden ilmentymäksi, taustatekijöiden ja mekanismien summaksi. Kuten kirjoitimme, erilaisia eriarvoisuuden ilmentymiä on lukuisia, mikä kertoo ilmiön monitahoisuudesta. Thernborn jäsentää nämä eriarvoisuuden ilmentymät kolmeen kategoriaan ja kutsuu näitä kategorioita eriarvoisuuden ulottuvuuksiksi. Ulottuvuudet ovat 1) elämänehtojen eriarvoisuus, 2) eksistentiaalinen eriarvoisuus ja 3) resurssieriarvoisuus. (Thernborn 2014, 62–63.) Nämä ilmenemismuodot ovat moniulotteisina vuorovaikutuksessa keskenään

ja kytkeytyvät siten toisiinsa (Thernborn 2014, 66–67).

Elämänehtojen eriarvoisuus

Elämänehtojen eriarvoisuudesta on kyse, kun taustatekijät ja mekanismit vaikuttavat ihmisten terveyteen ja elinajan odotteeseen heikentävästi. Tämä luokan alle lukeutuvia eriarvoisuuden ilmentymiä yhdistää valinnanvaran puute. Yksilö ei ole useinkaan voinut valita asuinpaikkaansa tai sitä, missä asemassa hän työskentelee tai onko hän vammaisen vai vammaton. (Thernborn 2014, 62–67, 95–99).

Tässä teoksessa ne määrälliset artikkelit (Borodulin ym.; Lehto ym.; Nykänen ym.; Seppänen ym.), jotka kertovat liikunnan harrastamisen, vapaa-ajan liikunnan tai liikkumisen polarisoitumisesta, kertovat nimenomaan elämänehtojen eriarvoisuudesta. Tällöin eriarvoisuus näkyy siinä, että osa ihmisistä liikkuu terveytensä kannalta liian vähän. Tietenkään eriarvoisuudella ei voi ymmärtää kaikkea vähäistä liikkumista, sillä ihmisellä on myös oma tahto ja mieli.

Teoksen muista artikkeleista voi puolestaan voi lukea niistä taustatekijöistä ja mekanismeista, jotka tuottavat vähäisenä liikkumisena ilmenevää eriarvoisuutta: ihmisillä on erilaisia lähtökohtia liikunnassa ja harrastamista vaikeuttavia elämänehtoja. Esimerkiksi asuinpaikan ja liikuntapalveluiden välinen etäisyys nousee selkeästi esille useassa artikkelissa. Armila kirjoittaa siitä, kuinka kaupungistumisen tuloksena syrjäkylissä asuville, erityisesti nuorille, jotka ovat

riippuvaisia vanhempien kuljetusavusta, välimatkat, valintamahdollisuuksien niukkuus sekä vertaisten vähyys ovat tekijöitä, joiden takia liikunnalliset oikeudet eivät toteudu samoissa määrin kuin kasvukeskuksissa asuvilla. Kananen kirjoittaa samasta asiasta: liikuntamahdollisuuksien paikallisuudella on merkitystä ulkomaalaistaustaisille nuorille, sillä ”monille pelaajille harrastuksen alkusysäyksen on antanut kodin välittömässä läheisyydessä sijainnut jalkapallokenttä, jonne oli mahdollista mennä ilman vanhempien kyyditystä”.

Kuntakohtaiset palvelutarjonnan erot sekä käytänteet vammaispalvelujen, kuten henkilökohtaisen avun ja apuvälineiden saamisessa, vaikuttavat myös vaikeavammaisten nuorten liikunnallisten oikeuksien toteutumiseen. ”Erytisen tuen tarve ja apuvälineet ovat merkittäviä, joiden kautta sosiaalinen erottelu tapahtuu”, kirjoittaa Eriksson kumppaneineen artikkelissaan. Teema jatkuu toisaalla: ”Monilla vaikeimmin vammaisilla henkilöillä, joilla on kommunikation liittyvä tai kognitiivinen vamma, ei ole katsottu olevan oikeutta vapaa-ajan toimintaan kohdennettuun henkilökohtaiseen apuun, mikäli katsotaan, etteivät he kykene määrittelemään selkeästi vapaa-aikaan liittyviä tarpeitaan.” Erytisen heikot mahdollisuudet harrastaa itselleen mieluista liikuntaa onkin vaikeimmin vammaisilla henkilöillä, jotka ovat vahvasti sidoksissa palvelujärjestelmään. Heidän mahdollisuutensa päätää omasta vapaa-ajastaan ovat usein hyvin rajalliset (Eriksson ym.).

Elämänehtojen eriarvoisuudesta kärsivä henkilö ei aina koe varsinaises-

ti kärsivänsä asiasta. Tämä käy hyvin ilmi esimerkiksi Päivi Armilan sitaattista, jossa hän viittaa syrjäseudun nuoriin: ”Nuoret itse eivät kuitenkaan aina tunnista toiseuttaan, saati alkaisivat penätä oikeuksiensa toteutumista. --- eivät erityisemmin surkuttele olojaan tai harmittele toiseuttaan urheilu- ja liikuntaharrastusten yhteiskunnallisissa hierarkioissa, vaikka heidän osuutenaan onkin usein harrastusvalintojen kutistuminen kapeisiin realismiin raameihin.” Ihmiset sopeutuvat arkielämän todellisuuteen (ks. myös Kauravaara 2013). On kuitenkin tärkeää, että eriarvoisuus tulee todetuksi, jotta siihen voidaan vaikuttaa ja lisätä yhdenvertaisia mahdollisuuksia liikkua, mihin liikuntalakikin (10.4.2015/390) velvoittaa puhumattaakaan moraalista velvollisuudesta.

Eksistentiaalinen eriarvoisuus

Eksistentiaalisen eli sosiaalisen eriarvoisuuden alle lukeutuvat kaikki eriarvoisuuden ilmentymät, joissa ihmiset eivät ole lähtökohdallisesti samanarvoisia sosiaalisissa hierarkioissa. Tällöin eriarvoisuuden taustatekijät ja mekanismit vaikuttavat esimerkiksi siihen, että ihmiset ovat haittaavalla tavalla riippuvaisia toisistaan. Tämä negatiivinen riippuvuus tarkoittaa sitä, että toisilla on määräysvaltaa toisiin nähden, ihmiset eivät saa toisiltaan arvostusta ja kunnioitusta, ihmisten identiteettiä ei tunnusteta, ihmisillä ei ole oikeutta kehittää itseään tai ihmisiltä viedään toimintaedellytykset ponnistella haluamiinsa päämääriin. (Thernborn 2014, 62–64.) Sosiaalinen eriarvoisuus ilmenee niin sosiaalisina

statusjärjestelminä (erilaiset hierarkiat), etnisten suhteiden jännitteinä (rodullistaminen ja rasismi) kuin sukupuoliin ja -polviin liittyvinä hierarkioinakin (patriarkaatti, seksismi, ikäsyryntä).

Eksistentiaalinen eriarvoisuus on joiltakin osin hyvinkin näkyvää, ja siihen liittyvät eettiset kysymykset ovat viime aikoina olleet vahvasti esillä. Tästä kategoriasta kertoo esimerkiksi tämän teoksen kokoamisenaikana syntynyt maailmanlaajuinen Black lives matter -liikehdintä⁶, joka nostaa #metoo-kampanjan ja seksismin tavoin rasismin yhteiskunnalliseen valokeilaan. Suomessa on keskusteltu siitä, kuinka täällä asuvan romaniväestön tai saamelaisten sosioekonominen asema on rakenteellisen rasismin, syrjinnän ja pitkään kohdistuneen samanlaistamispolitiikan myötä heikko.

Eksistentiaalista eriarvoisuutta voidaan tutkia tarkastelemalla institutionaalisia normeja, järjestyksiä ja puhe- tapoja, vallanpitäjien toimintaa sekä ihmisten henkilökohtaisia kokemuksia kohtaamistaan rajoituksista ja nöyrytyksistä. Usein eriarvoisuuden kokijalla on itsellään hyvä käsitys tilanteestaan toisin kuin elämänehtojen eriarvoisuuden kokijalla. (Thernborn 2014, 155.) Tämän teoksen artikkelit tuovat näkyviksi kokemukset liikunnassa esiintyvistä syrjinnästä, rasismista, eriarvoiseen

asemaan joutumisesta, epäasiallisesta kohtelusta, kielteisistä stereotyyppioista sekä oletuksista liittyen yksilön persoonallisuuteen, kykyihin ja elämäntapaan. Harrastusporukoiden sosialisatioprosesseissa opituista sosiaalisista järjestyksistä, ryhmäsuhteista ja yhdenvertaisuutta estävistä asenteista kirjoittaa esimerkiksi Kananen nostaessaan esille, että ”ryssittely” on osa normaalia pelipsyykkausta. Myös Harjunen viittaa samaan asiaan kirjoittaessaan lihavista henkilöistä: ”huoli normatiivisen ruumisihanteen ylläpidosta opitaan varhain”.

Epäasiallisen käytöksen kokeminen, syrjintä sekä rasismikokemukset synnyttävät sosiaalisesti esteellisen ympäristön, jossa tunnetaan epä mukavuutta ja turvattomuutta. Eksistentiaalisen eriarvoisuuden kokemukset voivat olla tuhoisia, sillä ne heikentävät sekä yksilön identiteettiä (Harjunen) että myös sen (vähemmistö)ryhmän arvoa, johon yksilö kuuluu tai luetaan kuuluvaksi (Nykänen ym.), mikä puolestaan luo psyykkistä pahoinvointia, heikentää toimintakykyä ja vähentää halua ja mahdollisuuksia tulla osalliseksi liikuntakentällä, mutta myös muilla kentillä. Kanasen mukaan nuoruudessa jalkapallossa koettu rasismi voi johtaa liikuntaharrastuksen loppumiseen. Harjusen artikkelissa kuvatut lihaviin ihmisten negatiiviset kokemukset ja epäonnistumiset vaikuttavat kielteisten suhtautumistapojen syntymiseen liikuntaa ja liikkumista kohtaan.

Toiseuden kokemukset ovat seurausta sekä yksilöiden että ryhmien toisia ulossulkevasta toiminnasta, mutta

---

⁶ Black lives matter -mielenosoitukset syntyivät vastalauseena Yhdysvalloissa esiintyvälle tummaihhoisten kohtaamalle poliisiväkivallalle. #metoo-kampanja sai myös alkunsa afroamerikkalaisten ja muiden vähävaraisten naisten kohtaamasta seksuaaliväkivallasta. Kampanja nousi julkisuuteen näyttelijöiden ja muiden julkisuudessa esiintyvien naisten tekemistä elokuvateollisuudessa tahtuneista seksuaalisen häirinnän ilmiannoista.

myös institutionaalista toiminnasta (ks. mekanismit). Institutionaalisen toteuttamisen tuloksena normista poikkeavien ihmisten kohdalla liikuntapolitiikassa liikunnan tavoitteet ja rooli nähdään eri tavalla kuin ”normikansalaisten” kohdalla. Kun liikunnan ensisijainen rooli yleisesti on itseisarvoisesti mielekäs tekeminen tai elämäntapa ja yhteiskunnallisena välineenä hyvinvoinnin edistäminen, ovat vammaisurheilussa tavoitteena usein sairauden parantaminen ja kuntouttaminen (Rannikko & Armila), lihavien ihmisten liikunnassa poikkeavan ruumin korjaaminen (Harjunen) ja ulkomaalaistautaisilla liikkujilla suomalaisuusvajeen poistaminen ja kotouttaminen (Rönkkö). Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että vammaiset, lihavat tai ulkomaalaistautaiset ihmiset ovat helposti toiminnan objekteja, eivätkä subjekteja, ja kokevat toiseutta. Tämä vahvistaa koettua todellisuutta, jossa muun muassa kulttuuriset, kielelliset ja toimintakykyyn liittyvät puutteet määrittävät yksilön identiteettiä.

Resurssien eriarvoisuus

Resurssien eriarvoisuudesta puhutaan silloin, kun taustatekijät ja mekanismit vaikuttavat siihen, että ihmisillä on käytettävissään eriarvoiset taloudelliset resurssit (tulot ja varallisuus), mutta myös muut resurssit, joita täysipainoinen ihmiselämä edellyttää. Muita resursseja ovat esimerkiksi koulutustaso, tieto-taito ja sosiaaliset suhteet mukaan lukien vanhemmat ja heidän tietonsa, taitonsa, tukensa ja vaurautensa. (Thernborn

2014, 63–67.) Pierre Bourdieu käyttää samoista asioista pääomien käsitteitä, kuten taloudellinen pääoma ja kulttuurinen pääoma, joista jälkimmäinen sisältää ruumiillistuneen (fyysisen) pääoman kulttuurisen pääoman muotona (Bourdieu 1984; 1986; vrt. Shilling 1991, 654). Resurssieriarvoisuus on kokemuksena esimerkiksi sitä, että ihminen kokee olevansa ulkopuolinen, koska hän ei voi osallistua toimintaan varattomuutensa tähden, tarvittavien liikuntataitojen tai edellytetyn alakulttuurin ymmärryksen puutteen takia.

Resurssien eriarvoisuudesta puhuttaessa saattaa herätä kysymys, eivätkö ne itsessään olisi taustatekijöitä. Sen lisäksi, että eriarvoisuuden ilmentymä on harvoin vain yhden mekanismin seurausta, eriarvoisuuden mekanismit ja ilmenemismuodot ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Monimutkaiseksi asian tekee se, että taustatekijät, mekanismit ja ilmenemismuodot saattavat muodostaa negatiivisen kierteen, jossa koettu eriarvoisuus tulee osaksi sosiaalista todellisuutta. Koettu eriarvoisuus muuttuukin henkilön etenemisen kannalta heikentäväksi taustatekijäksi ja vertauskuvamme yhtälö alkaa ikään kuin alusta rikastuneena. Tällöin esimerkiksi ulkomaalaistautaisen henkilön kohtaamat etäännyttämisen, ulossulkemisen ja/tai hierarkisoinnin prosessit aiheuttavat puutteita liikuntataidoissa (koettu resurssieriarvoisuus), mikä saattaa kierteessä muuttua uudeksi eriarvoisuuden taustatekijäksi. Tämä eriarvoisuuden yhtälön tekijöiden kietoutuminen toisiinsa aiheuttaa lopulta sen, että joskus on vaikea hahmottaa,

milloin ilmiössä on kysymys epäoikeudenmukaisuudesta johtuvasta tuloksesta ja milloin liikuntakentällä toimimista heikentävästä lähtökohdasta.

Talousresursseihin liittyviä eriarvoisuuden kokemuksia on tunnistettu liikunnan kentällä ehkä kaikkein parhaiten. Esimerkiksi lasten ja nuorten liikuntaharrastuksen kustannukset (Hakanen ym. 2019; OKM 2016) sekä kustannusten vaikutukset harrastamiseen on nostettu keskusteluun monessa yhteydessä. Tulotaso ja varallisuus jakavat niin yksilöitä kuin perheitä yhä enemmän niihin, joilla on tai ei ole varaa harrastusmaksuihin, harrastusvälineisiin, pääsymaksuihin tai harrastamiseen liittyvään matkustamiseen. Borodulinin ja kumppanit toteavat, että ”korkeat maksut koetaan liikunnan esteiksi yleisemmin työttömien kuin työssäkäyvien ryhmässä”. Tällöin yhtälömme voisi kuulua näin:

”työtön” (x^1) + ”varaton” (x^2) + ”ulossulkeminen” (y ; jos osallistuminen edellyttää tietynmääräistä maksua) = ”kokemus siitä, että olen ulkopuolinen, koska ei ole rahaa” (z)

Suomessa asuvien romanien tapaan ulkomaalaistaustaiset henkilöt ovat työmarkkinoilla kantaväestöä heikommassa asemassa (Ahmad 2019) ja sitä kautta eriarvoisessa asemassa talousresurssien osalta. Toki ulkomaalaistaustaisuuden ja heikon taloudellisen tilanteen välillä ei ole suoraa yhteyttä, sillä ”ulkomaalaistaustaiset työskentelevät esimerkiksi johtajina, erityisasiantuntijoina, rakennus-, korjaus- ja valmistus-

työntekijöinä sekä prosessi- ja kuljetustyöntekijöinä lähestulkoon yhtä yleisesti kuin suomalaistaustaiset” (Sutela 2015, 84). Tulotason ja varallisuuden merkitys on tärkeä kuitenkin myös kulttuurisista näkökulmista, sillä oikeanlaiset liikuntavälineet, kuten jalkapallokengät, ovat pelillisten syiden lisäksi merkittäviä joukkoon kuulumisen näkökulmasta (Kananen). Vapaa-aikaan liittyvän tarjonnan lisääntynyt kaupallisuus nostaa perheiden varallisuuden yhdeksi liikunnallisen eriarvoisuuden lisääjäksi.

Kognitiivisten resurssien yhteys liikunta-aktiivisuuteen näkyy artikkeleissa liittyen koulutusasteeseen ja terveyden lukutaitoon. Korkea-asteen koulutuksen käyneiden ryhmään kuuluvat harrastivat muita useammin vapaa-ajan liikuntaa ja istuivat vapaa-ajalla vähemmän ruudun ääressä (Borodulin ym.). Romanien valtaväestöä vähäisempään vapaa-ajan liikunnan harrastamiseen vaikuttaa yhtenä tekijänä matalampi koulutustaso yhdessä huonomman työmarkkina-aseman, apean mielialan ja motivaation puutteen kanssa (Nykänen ym.). Romaniväestön resursseihin on vaikuttanut pitkäaikainen ja systemaattinen elämänehtojen eriarvoisuus ja eksistentiaalinen eriarvoisuus. Thornborn toteaa, että eriarvoisuuden saatetaan havahtua resurssien erilaisen jakautumisen kautta, mutta usein jo ennen sitä nöyryyttävä kohtelu ja elämänehtojen niukkuus ovat heikentäneet jo omalta osaltaan hyvinvointia (Thornborn 2014, 63).

WHO:n määritelmän mukaan terveyden lukutaidossa on kyse tiedollisista ja sosiaalisista taidoista, jotka mää-

rittävät motivaation ja valmiudet löytää, ymmärtää ja käyttää tietoa terveyden edistämiseen ja ylläpitämiseen (WHO 1998). Toisin sanoen terveyden lukutaidon avulla pystytään tekemään hyvinvoinnin kannalta myönteisiä valintoja myös liikkumisen suhteen. Kuten Rannikko & Armila artikkelissaan kirjoittavat itseohjautuva mukaan lähteminen vaatii myös kulttuurisia ja vuorovaikutuksellisia resursseja sekä sosiaalista rohkeutta: ”Nuorisokulttuurisen liikunnan toimintakentät ja -yhteisöt voivat muodostua vammaisia nuoria impliittisesti ulossulkeviksi, sillä ne odottavat sisään pyrkivien omaavan erityistä sosiaalista, kulttuurista ja toisinaan taloudellistakin pääomaa.” Lisäksi tarvitaan usein ruumiillista kompetenssia ja kyvykkyyttä, sillä ”vammaisilla henkilöillä ei useinkaan oleteta olevan riittäviä kykyjä liikunnallisten harrastusten aloittamiseksi” (Eriksson ym.). Ruumiilliset kompetenssit ja kyvykkyydet yksilön resurssina määrittävät näin ulkopuolelta päätettyjä toimintamahdollisuuksia.

Kohti yhdenvertaisuutta liikunnassa

Liikuntakentällä on työskennelty paljon yhdenvertaisuuden eteen (ks. esim. Itkonen tässä teoksessa). Sosiaalisten normien, sopivan käytöksen ja toiminnan sekä sopivuuden rajoja on viime vuosina piirretty uusiksi. Esimerkiksi lihavien ruumiiden pilkkaamista, seksuaalista häirintää tai rodullistavien ja homofobisia ilmaisuja ei pidetä enää yhtä sopivana kuin aikaisemmin. Vaikka kehi-

tys on ollut oikeansuuntaista, meillä on silti vielä paljon tehtävää. Eriarvoistavia asenteita ja ennakkoluuloja ei tunnisteta vielääkään tarpeeksi, eikä niiden vaikutuksia siten myöskään oteta käytännön tasolla huomioon. Tämän teoksen artikkelit nostavat esille useiden liikuntakentällä marginaaliin jäävien ryhmien näkökulmia, joita emme ole osanneet ottaa tarpeeksi huomioon. Toisaalta emme ole tähänkään kokoelmaan onnistuneet tavoittamaan läheskään kaikkea sitä, mitä eriarvoisuuden alla voisi tarkastella. Koelmasta puuttuvat esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulmat (ks. esimerkiksi Kokkonen 2012; 2016; 2018) sekä kielivähemmistöihin kuuluvien viittomakielisten sosiaalisen ja kielellisen tasa-arvon kysymykset (Anttonen 2019).

Tämän teoksen artikkeleissa annetaan useita ratkaisuja eriarvoisuuden vähentämiseksi ja yhdenvertaisuuden lisäämiseksi ja haluammekin antaa niille vielä lopuksi tilaa. Jäsennämme ratkaisuehdotukset ikään kuin vastinpareina eriarvoisuutta tuottaville ja ylläpitäville mekanismeille Thernbornin (2014, 80) jaon mukaisesti:

etäännyttäminen – lähentäminen
ulossulkeminen – osallistaminen
hierarkisointi – hierarkioiden purkaminen.

Sovellamme siten yleisen yhteiskuntatason mekanismeja liikunnan kontekstiin ja katsomme, minkälaisia yhdenvertaisuutta lisääviä toimia on artikkeleissa ehdotettu.

Lähentäminen

Lähentämisellä tarkoitetaan toimenpiteiden kohdentamista niihin, jotka ovat monen syyn summana jääneet heikompaan asemaan. Liikuntakentällä tämä tarkoittaa esimerkiksi ryhmäkohtaisesti keskivertoa vähempää liikkumista. Romanien vapaa-ajan liikuntaa käsitellessään Nykänen kumppaneineen esittää, että liikuntavajeen umpeen kuromiseksi tulisi puuttua rakenteelliseen eriarvoisuuteen parantamalla romanien työllisyyttä, koulutusta ja asumistasoa. Vaikka tekstissä pureudutaan romaniväestön koko väestöä vähäisempään liikunta-aktiivisuuteen, tilannetta parantavia ratkaisuja haetaan liikuntakentän ulkopuolelta. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi täytyykin usein katsoa liikuntakentän ulkopuolelle. Romanien esimerkissä kyse on lähentämisen prosessista, jolla tasataan sosioekonomisen aseman aiheuttamaa eriarvoisuutta. Lähentämisen mekanismi tarkoittaakin resurssien suuntaamista niin, että heikompaan asemaan joutuneen yksilön on mahdollista edetä liikuntakentällä: liikkua enemmän ja itselle mielekkäällä tavalla, olla aktiivinen toimija ja olla ehkä jopa johtavissa asemassa. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi positiivista erityiskohtelua, kiintiöiden asettamista tai muuttamalla muita rakenteellisia järjestelyjä sekä liikunnan kentällä että muilla elämän alueilla (ks. Thernborn 2014, 78).

Rakenteellisten järjestelyjen muuttamista on ehdotettu lähes kaikissa artikkeleissa, kuten huomion kiinnittämistä liikuntaympäristöjen kulttuurisiin, fyysisiin sekä kognitiivisiin esteisiin, jot-

ka hankaloittavat esimerkiksi lihaviin, ulkomaalaistaustaisten tai vaikeimmin vammaisten henkilöiden osallistumista liikuntakentällä. Rakenteelliseksi ratkaisuksi ehdotetaan myös sitä, että liikuntakentällä toimivat henkilöt ja ammattilaiset olisivat taustoiltaan heterogeenisiä. Lisäksi ehdotetaan kulttuuritietoisien työtteen parantamista, kohderyhmälähtöisesti liikkumisen sisältöjen tarkastelua, alakulttuuristen välittäjien ja mentoreiden lisäämistä sekä kenttätoimijoiden, hallinnon ja tutkijoiden vuoropuhelua (ks. Itkonen 1997, 27–28), jolla tuotetaan yhteisesti jaettua ymmärrystä.

Borodulin ym. kirjoittavat, että ”pelkkien mahdollisuuksien, kuten palveluiden, elinympäristön ja olosuhteiden kohentaminen ei riitä muuttamaan käyttäytymistä terveellisemmäksi tai motivoi ihmisiä tekemään omaa hyvinvointiaan edistäviä valintoja”. Lähentäminen vaatiikin halua ymmärtää, mitkä prosessit juuri kyseisen ryhmän kohdalla aiheuttavat muista jälkeen jäämistä esimerkiksi liikkumisaktiivisuuden suhteen sen sijaan, että syyllistetään ja leimataan henkilöiden sekä ryhmien käyttäytymistä (ks. esim. Harjunen).

Osallistaminen

Osallistaminen yhdenvertaisuutta tuottavana mekanismina tarkoittaa mukaan ottamista, ovien avaamista ja oikeuksien myöntämistä aikaisemmin ulkopuolelle jätetyille (Thernborn 2014, 78). Nykäsen tutkijaryhmän kuvaaman romanien vapaa-ajan tutkimuksen onnistumisen avain oli romanitaustaisten työnteki-

jöiden ja asiantuntijoiden mukaan ottaminen suunnitteluun, toteuttamiseen ja raportointiin. Tutkimuksessa käytettiin kulttuuritietoista (kulttuurisensitiivinen) työotetta. Samaa viittaavat myös Seppänen ym.: ”Liikuntapalveluja kannattaa tuottaa kulttuurisensitiivisesti, eri väestöryhmät huomioiden ja palvelujen käyttäjiä osallistaen, jotta palveluista saadaan muotoiltua käyttäjilleen sopivia.” Liikunnassa osallistaminen tarkoittaakin sitä, että toiminnan sisältöä suunnitellaan kohderyhmän kanssa eikä kohderyhmälle tai sen puolesta, jolloin syntyy paras ymmärrys ryhmän tarpeista. Tätä ilmentää myös Erikssonin ym. toteamus: ”vammaisten nuorten elämää ja vapaa-ajan intressejä on kuitenkin mielekkäintä ymmärtää juuri niistä intresseistä ja kyvykkyyksistä käsin, joita heillä tosiasiaa on”. Artikkelin mukaan ”lasten ja nuorten inkluusio liikunta-aktiiviteeteissa edellyttäisi vammaisia nuoria osallistavia käytäntöjä, eli sopivia apuvälineitä ja riittävää apua ja tukea niin, että he eivät joutuisi syrjityiksi käytäntöjen tasolla.”

Osallistamisen edistäminen pitäisi laajentaa kohderyhmän huomioimisen lisäksi myös organisaatioiden ja hallinnon suuntaan, kuten ilmenee Rönkön artikkelista: ”Suomen liikuntapolitiikasta puuttuvat sellaiset teemat, joissa ulkomaalaistaustaiset ihmiset ovat toimijoita tai joissa maahan muuttaneiden inhimillistä pääomaa hyödynnettäisiin liikuntaorganisaatioissa.” Eri taustatekijöiden perusteella vähemmistöön kuuluvien osallistamisen edistämiseen velvoittaa myös lainsäädäntö (yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325; laki miesten ja nais-

ten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609). Esimerkiksi pakolliset yhdenvertaisuussuunnitelmat ovat tarkoitettu juuri sitä varten, että huomattaisiin, mitkä ryhmät ovat asiakkaissa tai henkilökunnassa aliedustettuina. Ammattiosaamisen lisäksi haavoittuvassa asemassa olevien mukaan saamiseen tarvitaan myös kokemusasiantuntijuutta.

Hierarkioiden purkaminen

Hierarkioita voidaan purkaa, madaltaa ja poistaa edistämällä demokratiaa sekä alempiarvoisten asemaa ja etenemismahdollisuuksia (Thornborn 2014, 78–80). Ensimmäinen askel niiden poistamisessa on hierarkioiden ja yhteiskunnallisten valtasuhteiden tunnistaminen ja tunnustaminen sekä ennako-oletusten ja -käsitysten olemassaolon tiedostaminen. Vasta tämän jälkeen valtasuhteita voidaan tasapainottaa. Mikäli pystytään tukemaan heikommassa asemassa olevien yksilöiden ja ryhmien järjestäytymistä ja verkostoitumista liikuntakentällä niin, että kulttuuriset hierarkiat antaisivat erilaisille tavoille tilaa toimia sekä liikuntakentällä että sen ulkopuolella, toimintaresurseja saataisiin lisää.

Ryhmäkohtaisten kategorioiden purkaminen olisi yksi ratkaisu eksistentiaaliseen eriarvoisuuteen. Seppänen ym. huomauttavat, että ”liian eriyetyt palvelut eivät tue liikunnan parissa mahdollisesti tapahtuvaa sosiaalisten suhteiden rakentumista eri väestöryhmien välillä”. Myös Rönkkö kiinnittää huomiota sektorikohtaisen lähestymistavan ongelmiin. Vähemmistöryhmiä saatetaan marginalisoida, sillä: ”--- loh-

koittain tehtävässä työssä ja tutkimuksessa etnistä taustaa ei oteta huomioon. --- Toiseksi monikulttuurisen liikunnan erillisuus organisaatioiden perustoiminnasta ei tuo tarvetta työyhteisön kulttuuritietoisien työtöteen ja moninaisuusosaamisen kehittämiseksi. --- Vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden liikuntakysymyksiä ei ole mielekästä erotella toisistaan, vaan lähestyä voisi toimintavajeen kautta, olkoon se sitten fyysinen, kognitiivinen, kulttuurinen tai jokin muu toimintavaje.” Ratkaisu voisi löytyä myös siitä, että lisätään räätälöityjä toimia marginaaliin jäävien ryhmien liikunnan edistämiseksi ja samalla lisätään inklusiivisiä toimenpiteitä heidän asemansa parantamiseksi valtavirtaliikunnassa.

Rönkön mukaan ”liikuntapolitiikassa maahanmuuttajaluokittelu synnyttää sosiaalisia kategorioita, poikkeavuutta ja toiseutta”. Ryhmäkategorioita osoittavien sanojen, kuten romani, virolainen, maahanmuuttaja tai ylipainoinen poisjättäminen arkitilanteissa vähentää mielikuvia, joita kyseiseen kategoriaan ja sitä myötä henkilöihin yhdistetään. Jos kategorioihin liittyviä mielikuvia pystytään purkamaan, se auttaa kohtaamaan liikkujia heidän omine mieltymyksikseen ja tavoitteineen.

Hierarkioiden purkamisessa on keskeistä myös suomalaisen liikuntakulttuurin piirteiden tunnistaminen. Huomiota on kiinnitettävää liikuntakasvatukseen, sillä kuten Harjunen kirjoittaa viitaten Heywoodiin (2007) ja Kososeen (1998) ”liikuntakulttuurilla ja liikuntakasvatuksella on tärkeä rooli sukupuolittuneiden ruumiin kokorajojen tuotta-

misessa ja ylläpidossa sekä itsetarkkailun ja kurin oppimisessa”. Liikunta-alan ammattilaisten tulee ymmärtää sosiaalisia jakoja ja yhteiskunnassa vallitsevia hierarkioita. Meillä kaikilla on ennakkokäsityksiä. Ennako-asenteiden ja muiden toimintatapojen sekä olemisen arvottamisen purkaminen alkaakin omien ennakkokäsitysten, tapojen, arvojen ja (liikunta)kulttuurin tunnistamisesta.

Tutkimuksella nykyistä syvällisempää tietoa

Moni artikkelien kirjoittaja nostaa esille tutkimustiedon puutteen. Nykyistä täsmällisempää tietoa kaivataan haavoittuvassa asemassa olevista ryhmistä, kuten romaneista, ulkomaalaistaustaisista ja (vaikeimmin) vammaisista henkilöistä: ”Lapset ja nuoret ovat olleet sosiaali-tieteellisen liikuntatutkimuksen intresseissä pitkään liittyen muun muassa vapaa-ajan liikuntaan ja koululiikuntaan, mutta vammaisuus on ollut viime vuosina esillä lähinnä kansainvälisessä soveltavassa liikuntatutkimuksessa.” (Eriksson ym.) Tutkimuksen suunnittelussa on kiinnitettävä huomiota siihen, että ne olisivat laajakatseisia, eivätkä ”ongelmiin ja puutteisiin” keskittyviä.

Näkökulmien laajentamisen tarpeesta kirjoittavat Eriksson ym., Rönkö sekä Harjunen. Vaikeavammaisten osalta ”yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa onkin huolestuttu siitä, että kun liikuntaa tarkastellaan pelkästään kuntouttavan toiminnan viitekehyksessä, suljetaan ulos olennaisia näkökulmia liikunnallisia aktiviteetteja koskevista oikeuksista, itsemääräämisestä,

autonomiasta, valinnoista tai päätös-
vallasta.” (Eriksson ym.) Lihavuuden
tutkimuksen painopiste on ollut ylipai-
nossa lääketieteellisenä ongelmana ja
liikunnan käytössä lihavuuden hoidos-
sa. Vähemmälle huomiolle ovat jääneet
lihavat liikunnan subjekteina, joilla on
kyky ja halu liikkua. Tiedonpuute an-
taa tilaa oletuksille ja ennakkokäsityk-
sille: ”Se johtuu pitkälti vammaisuutta
koskevista ennakkoluuloista ja stereotyyppisistä käsityksistä siitä, ettei näillä
nuorilla ole liikunnallista kyvykkyyttä,
jolloin heillä ei lähtökohtaisesti oleteta
olevan liikuntaharrastuksiakaan. Näin
esimerkiksi henkilökohtaisen avun tar-
vetta liikunnan harrastamisessa ei ole
nähty tarpeelliseksi kartoittaa.” (Eriks-
son ym.)

Tutkimuksella voidaan luoda myös
tahattomasti raja-aitoja, jos tutkittavi-
en taustaominaisuudet ylikorostuvat.
Tämä tulee esille kahdessa ulkomaalais-
taustaisuutta käsittelevässä artikkelis-
sa. Kananen kirjoittaa: ”Tulevaisuuden
tutkimuksissa huomioita tulisi kiinnit-
tää esimerkiksi erontekojen kontekstisi-
donnaisuuteen. Millaisissa yhteyksissä
maahanmuuttajuudella on väliä urhei-
lun kentillä? Samoin maahanmuuttajien
määrän kasvaessa merkittäväksi nousee
kysymys siitä, keneen maahanmuutta-
ja-leimaa ylipäättään sovelletaan tulevai-
suudessa? Vähälle huomiolle on jäänyt
myös maahanmuuttajuuden uutta luo-
va voima suomalaisen urheilun kentil-
lä. Millaista suomalaista huippu-urhei-
lijuutta erilaisista taustoista tulevat ur-
heilijat osaltaan luovat?”

Eri ryhmiin kohdennetun tutkimuk-
sen lisäksi on tarvetta intersektionaali-

selle tutkimusotteelle, jonka avulla tar-
kastellaan eri taustatekijöiden sekä so-
siaalisten asemien risteäviä vaikutuksia.

Lopuksi

Tämän teoksen artikkelit tekevät eriar-
voisuuden ohella näkyväksi suomalai-
sen yhteiskunnan moninaisuutta, joka
on esimerkiksi yksilöiden alkuperään,
ikään, sukupuoleen, seksuaalisuuteen
ja toimintakykyyn perustuvaa ihmis-
ten erilaisuutta. Yhteiskunnassa olevaa
moninaisuutta ei tämän artikkelikokoel-
man tekstien perusteella oteta liikunta-
kentällä vielä tarpeeksi huomioon. Syr-
jivät asenteet, valtavirtaistavat käytän-
nöt ja piintyneet ajattelutavat tulevat
ilmi, kun liikuntaa katsotaan vähem-
mistöjen näkökulmasta.

Sen lisäksi, että väestö on moninai-
sempaa kuin ehkä ymmärrämmeäkään,
myös ryhmien sisällä on paljon hetero-
geenisyyttä: lihavat henkilöt edustavat
koko väestön sosioekonomista kirjoa,
romanien keskuudessa vähäisen liik-
kumisen syyt ovat miehillä ja naisilla
osittain erilaisia (Nykänen ym.) ja ulko-
maalaistaustaisten henkilöiden liikunta-
käyttäytyminen vaihtelee muuttosyy-
n, synnyinmaamaan sekä maassa asutun
ajan mukaan (Seppänen ym.). Jos eri
ryhmät nähdään homogeenisinä, niiden
edustajiin tai edustajiksi miellettyihin
liitetään ennakkokäsityksiä ja stereoty-
pioita, jotka eivät useinkaan pidä paik-
kaansa tai koske kaikkia ryhmän edus-
tajia, mutta jotka toiseuttavat. Ulkopuo-
listen luomilla määritelmillä kohdataan
”toiset” stereotyyppisesti omien ennak-
kokäsitysten kautta. Riippumatta siitä,

ovatko ennakkokäsitykset kielteisiä tai myönteisiä, on niiden vaikutus yksilön kannalta kielteinen, koska ihminen ei tule kohdatuksi omista lähtökohdistaan käsin. Myönteisetkin stereotyyppit saattavat kaventaa vähemmistöihin kuuluvien toimintamahdollisuuksia. Toki esimerkiksi ulkomaalaistaustaiset urheilijat ovat kertoneet myös hyötyvänsä heihin liitetyistä oletuksista (ks. Huh- ta 2013, 122).

Yksilön minuuksien, identiteettiä syntyvät sosiaalisissa prosesseissa, joita eriarvoisuudenkin prosessit ovat. Bergerin ja Luckmannin (1994) todellisuuden sosiaalisen rakentumisen teorian mukaan ihmisen arkitodellisuuden ja yhteiskunnan välillä on dialektinen suhde. Ihmiset tuottavat yhdessä yhteiskunnan sosiokulttuuriset rakenteet. Ajan kuluessa luotu todellisuus muuttuu objektiiviseksi ja välitetään edelleen seuraaville sukupolville (Berger & Luckmann 1994, 73–74). Kyse on toimijuuden ja rakenteiden vuorovaikutuksesta: yksilöllä on mahdollista tehdä tiettyyn rajaan asti omaa elämäänsä koskevia valintoja aktiivisena toimijana, mutta hänen toimintansa on aina enemmän tai vähemmän yhteiskunnallisesti ehdollista ja määrittynyttä. Omalla toiminnallaan yksilö uusintaa rakenteita. (Kauravaara 2013, 26–31.)

Voidaan siis ajatella, että koettu sosiaalinen alempiarvoisuus muuttuu arkitodellisuudeksi, jota joko eletään tai jota vastaan kapinoidaan. Artikkeleiden eriarvoisuus pohdintoissa opittu sosiaalinen todellisuus näkyy esimerkiksi syrjinnän ja kiusaamisen vuoksi eristäytymisenä, mikä saattaa näkyä tilastollises-

ti vähäisempänä liikunta-aktiivisuutena. Näin romaniväestön syrjintäkokemukset, lihaviiden sekä koulunaikaisesta kiusaamisesta että opettajien vähättelystä johtuva opittu häpeä ruumin ulkomuodosta ja vammaisten sijoittuminen sosiaalisiin marginaaleihin vähentävät liikuntarohkeutta monin tavoin.

Jokainen tämän teoksen artikkeleista valottaa jotakin tärkeää eriarvoisuuden ilmiöstä tietyn ryhmän kautta ja kertoo sille erityisistä ja tunnusomaisista eriarvoisuutta aiheuttavista prosesseista. Yhteenvedossamme olemme vielä halunneet tarkastella eriarvoisuutta kokonaisuutena, jossa samantyyppiset prosessit toistuvat, eivätkä koskekaan enää vain yhtä ryhmää. Tämä tuo esille, että eriarvoisuus ei ole marginaali-ilmiö, vaan monia koskettava laaja yhteiskunnallinen ja kulttuurinen ilmiö. Sillä on myös vahva kosketuksensa vähäiseen liikkumiseen.

Lähteet

Aalto-Nevalainen, P. 2018. Vertaileva tutkimus nais- ja miesjohtajien uramenestyksestä liikunta-alalla. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in business and economics 187.

Ahmad, A. 2019. Kokeellinen tutkimus etniseen alkuperään perustuvasta syrjinnästä suomalaisilla työmarkkinoilla. Teoksessa: V. Kazi, A. Alitolppa-Niitamo & A. Kaihovaara (toim.) Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. Helsinki: TEM oppaat ja muut julkaisut 2019:10, 15–27.

Alanko, K. 2014. Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Suom. Olavi Kaljunen. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 146.

Anttonen, E. 2019. Viittomakieliset kuurot ja käsite soveltava liikunta. Liikunta & Tiede 56 (1), 65–66.

Berg, P. & Kokkonen, M. (toim.) 2016. Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 135.

Berger, P. L. & Luckmann, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

Bourdieu, P. 1984. Distinction. A social critique of the judgement of taste. Engl. Richard Nice. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.

Bourdieu, P. 1986. The forms of capital. Teoksessa: J. G. Richardson (toim.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood Press, 241–258.

Euroopan Unioni & Euroopan Neuvosto 2019. Finland gender equality in sport. Leaflet 2019. Tiivistelmä Suomen tuloksista. Saatavilla verkossa: <https://rm.coe.int/finland-gender-equality-in-sport-leaflet-2019-/1680971a5d>. [Tarkistettu 29.7.2020.]

Hakanen, T. Myllyniemi, S. & Salasuo, M. (toim.) 2019. Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-ai-
katutkimus 2018. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö; Valtion liikuntaneuvosto; Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto. Valtion Liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:2.

Heywood, L. 2007. Producing girls: empire, sport, and the neoliberal body. Teoksessa: J. Hargreaves & P. Vertinsky (toim.) Physical culture, power, and the body. New York: Routledge, 101–120.

Huhta, H. 2013. Monikulttuuriset suomalaiset huippu-urheilijoina. Teoksessa: M. Piispa & H. Huhta (toim.) Epätavallisia elämänkulkuja. Huippu-urheilijat ja -taiteilijat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 134, 79–144.

Itkonen, H. 1997. Liikuttaako suvaitsevaisuus? Tutkimus liikuntakulttuurin suvaitsevaisuudesta. Joensuu: Joensuun Yliopisto.

Itkonen, H. & Kauravaara, K. 2015. Kurrottua kulttuurikuiluja. Teoksessa: H. Itkonen & K. Kauravaara (toim.) Liikunta kansalaisten elämänkultuuri. Tulkintoja liikkumisesta ja liikunnane-
distämisestä. Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 296.

Kantola, J., Koskinen Sandberg, P. & Ylöstalo, H. 2020. Tasa-arvopolitiikka muutoksessa. Teoksessa: J. Kantola, P. Koskinen Sandberg & H. Ylöstalo Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvokriiseihin. Tallinna. Gaudeamus, s. 7–30.

Kauravaara, K. 2013. Mitä sitten, jos ei liikuta? Etnografinen tutkimus nuorista miehistä. Jyväskylä: LIKES-tutkimuskeskus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 276.

Kokkonen, M. 2012. Seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5.

Kokkonen, M. 2016. Syrjintä ja henkinen pahoinvointi seksuaalivähemmistöjen liikuntahar-
rastuksissa. Teoksessa: P. Berg & M. Kokkonen (toim.) Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 186, 138–155.

Kokkonen, M. 2018. Seksuaalivähemmistöjen häirintä joukkueessa tai liikuntaryhmässä: henkisen pahoinvoinnin näkökulma. Liikunta ja Tiede 55 (6), 96–102.

Kontula, A. (2020). Mitä tarkoittaa intersektionaalisuus? Blogikirjoitus 28.6.2020. Saatavilla verkossa <http://annakontula.fi/2020/06/28/mita-tarkoittaa-intersektionaalisuus/>. [Tarkistettu 6.7.2020.]

Kosonen, U. 1998. Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. Jyväskylä. SoPhi.

Kukkonen, I. Pajunen, T. Sarpila, O. & Åberg, E. 2019. Ulkonäköyhteiskunta – ulkoinen olemus pääomana 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta
8.8.1986/609

Liikuntalaki 10.4.2015/390

OKM 2011. Liikunta ja tasa-arvo 2011. Sukupuolten tasa-arvon nykytila ja muutokset Suomessa. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Julkaisuja 2011:33.

OKM 2016. Yhdenvertaiset mahdollisuudet harrastaa – painopisteenä harrastamisen hinta. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Julkaisuja 2016:19.

OKM 2018. Liikunta ja tasa-arvo 2017. Katsaus sukupuolten tasa-arvon nykytilaan liikunta-alalla. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Julkaisuja 2018:6.

Rothstein, B. & Uslaner, E. M. 2005. All for All: Equality, corruption, and social trust. *World Politics* 58, 71–72.

Rubin, G. 1984. Thinking sex: Notes for radical theory of the politics of sexuality. Teoksessa: C. S. Vance (toim.) *Pleasure and Danger: Exploring female sexuality*. Routledge & Paul Kegan, 143–178.

Shilling, C. 1991. Educating the body: physical capital and the production of social inequalities. *Sociology* 25 (4), 653–672.

Sutela, H. 2015. Ulkomaalaistaustaiset työelämässä. Teoksessa: T. Nieminen, H. Sutela & U. Hannula (toim.) *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*. Helsinki. Tilastokeskus, 83–109.

Turpeinen, S. & Hakamäki, M. 2018. Liikunta ja tasa-arvo. Katsaus sukupuolten väliseen tasa-arvon nykytilaan liikunta-alalla. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Julkaisuja 2018:6.

Thernborn, G. 2014. Eriarvoisuus tappaa. Suom. T. Henttonen. Tampere: Vastapaino.

WHO 1998. Health Promotion Glossary. <https://www.who.int/healthpromotion/about/HPR%20Glossary%201998.pdf>. [Tarkistettu 11.7.2020.]

Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325

Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa tuo näkyväksi liikuntakulttuurissa katveeseen jääneen ilmiökentän. Artikkelikokoelman kymmenen artikkelia kartoittavat laajan ilmiökokonaisuuden eri ulottuvuuksia.

Teos osoittaa, että liikunnankin kentillä tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen on vielä pitkä tie kuljettavana. Monien suomalaisten liikkumista estävät tai haittaavat kulttuuriset käytännöt, sukupuoli- ja ulkonäköstereotypiat ja yhteiskunnalliset rakenteet.

ISBN 978-952-5762-15-0
ISSN 0356-746X

